Міністэрства сельскай гаспадаркі і харчавання
Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі
«Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»

Ганчарук Ігар Генадзьевіч
Ганчар Андрэй Іванавіч

РЫМСКА-КАТАЛІЦКІ КАСЦЁЛ У БЕЛАРУСІ (1772 – 1830 гг.)

манаграфія

Гродна 2012

УДК 272-9(476) «17/18»
ББК 86.375
Г 19

Рэцэнзенты: доктар гістарычных навук, прафесар, загадчык кафедры гісторыі Беларусі УА «ГрДУ імя Я. Купалы» Марозава С.В.;

кандыдат гістарычных навук, выкладчык кафедры гісторыі Беларусі УА «БДУ ім. А.С. Пушкіна» Марозька К.У.

Рэкамендавана Саветам УА «Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт» 10.04.2012 г. (пратакол № 12).

Г 19 **Ганчарук І.Г., Ганчар А.І.** Рымска-Каталіцкі Касцёл у Беларусі (1772–1830 гг.) : манаграфія / І.Г. Ганчарук, А.І. Ганчар. – Гродна : ГДАУ, 2012. – 382 с.

ISBN 978-985-537-004-9

У манаграфіі высветлена прававое становішча Рымска-Каталіцкага Касцёла ў Беларусі ў перыяд 1772-1830 гг.; разглядаецца дыяцэзіяльная арганізацыя каталіцкіх манаскіх ордэнаў; праведзены аналіз дзейнасці фармацыйных дамоў (навіцыятаў, студый) і духоўных семінарый Рымска-Каталіцкага Касцёла, а таксама сярэдніх навучальных устаноў для свецкай моладзі і пачатковых (парафіяльных) школаў; раскрыта душпастырская праца і пазакультавая дзейнасць рымска-каталіцкага духавенства.

Манаграфія адрасавана спецыялістам у вобласці гісторыі Рымска-Каталіцкага Касцёла. Вынікі даследвання могуць быць выкарыстаны ў вучэбным працэсе, у рамках чытання вызначаных курсаў і спецкурсаў, пры падрыхтоўцы адпаведных вучэбных, навуковых і навукова-метадычных дапаможнікаў па гісторыі Беларусі і Расіі, айчыннай гістарыяграфіі, гісторыі канфесій.

ISBN 978-985-537-004-9 УДК 272-9(476) «17/18»
ББК 86.375

Прысвечана нашаму навуковаму кіраўніку
доктару гістарычных навук Святлане Яўгенаўне Сяльверставай

ЗМЕСТ

УВОДЗІНЫ

Гісторыя Каталіцкага Касцёла ў Беларусі мае сваю перыядызацыю, абумоўленую гістарычнымі і культурнымі працэсамі, якія адбываліся на яе тэрыторыі. Важны этап гэтай перыядызацыі – 2-ая пал. XVIII – 1-ая трэць XIX ст. Гэта быў час страты дзяржаўнай незалежнасці Рэчы Паспалітай і прыстасавання дзейнасці Касцёла да новых палітычных умоў у Расійскай імперыі.

Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай (1772 г.) перад царскім урадам паўстала так званае “каталіцкае пытанне”, якое патрабавала канцэптуальнага і практычнага вырашэння. У перыяд да 1830 г. адбыліся кардынальныя змены ў арганізацыйнай структуры Касцёла, у адпаведнасці з расійскім заканадаўствам была распрацавана яго прававая база, якая ў галоўных рысах захавалася да 1917 г. Пачынаючы ад паўстання 1830-1831 гг. “касцёльная палітыка” ўрада набыла рэпрэсіўны курс, які ставіў за мэту памяншэнне ўплываў Касцёла на грамадства.

Даследаванне дадзенага пяцідзесяцігадовага перыяду гісторыі Касцёла пераклікаецца з сучаснасцю ў такіх падзеях і з’явах, як: аднаўленне дзейнасці дыяцэзіяльных структур, у прыватнасці Мінска-Магілёўскай архідыяцэзіі (1991 г.), наданне кардынальскай годнасці арцыбіскупу Казіміру Свёнтку (1994 г.), павелічэнне колькасці парафій, развіццё пэўных форм рэлігійнасці і душпастырства.

Цікаўнасць да праблем гісторыі канфесій сёння знаходзіцца ў цэнтры ўвагі даследчыкаў. Даследаванне Касцёла ў перыяд крызісных для яго сітуацый дазваляе з іншага боку асвятліць яго, вызначыць здольнасць да дзейнасці ў неспрыяльных для сябе ўмовах. Вывучэнне гісторыі Касцёла ў Беларусі мае значную колькасць недаследаваных праблем. У тым ліку гэта тычыцца перыяду, які ахоплівае час ад падзелаў Рэчы Паспалітай да паўстання 1830-1831 гг. Нераспрацаванасць ці дробнасць асвятлення ў беларускай гістарыяграфіі розных аспектаў становішча Касцёла ў даследуемы перыяд патрабуе спецыяльнага разгляду гэтай тэмы. Гэта тым больш важна, што асобныя яе пытанні закраналіся ў працах расійскіх і польскіх

даследчыкаў, якія падыходзілі да іх з уласных, часцей за ўсё, супрацьлеглых пазіцый. Ні хто не даследаваў арганізацыйную структуру Касцёла ў межах сучаснай Беларусі.

На працягу стагоддзяў Беларусь знаходзілася ў сферах палітычных і культурных уплываў Польшчы і Расіі, яе канфесіянальная гісторыя была тэмай даследавання ў гэтых краінах.

У дарэвалюцыйнай Расіі каталіцтва лічылася замежным веравызнаннем. Яго даследаванне, перапляталася з пытаннем канфесіянальнай і нацыянальнай палітыкі самадзяржаўя [40]. Першыя працы, у якіх закраналіся розныя аспекты дзейнасці Каталіцкага Касцёла ў Расійскай імперыі, з’явіліся ў другой палове XIX ст. Аўтары бачылі ў Касцёле перашкоду русіфікацыі беларускіх зямель, а беларускі народ не разглядалі ў якасці асобнага суб’екту гісторыі.

Адна з першых работ - кніга обер-пракурора Св. Сінода Д. Талстога “Римский католицизм в России”, якая адлюстроўвае афіцыйны пункт гледжання на праблему. У ёй аўтар разглядае асноўныя напрамкі дзейнасці Касцёла і ўхваляе ўрадавыя мерапрыемствы ў дачыненні да яго [129]. Праца М. Сакалова “Католическая пропаганда в России в царствование императора Павла I” больш аб’ектыўная ў даследаванні праблемы [123]. Аўтар акцэнтаваў увагу на прычынах актывізацыі дзейнасці каталіцкага духавенства ў канцы XVIII-пачатку XIX ст. Пры гэтым былі вылучаны акалічнасці не толькі суб’ектыўнага плану, але і аб’ектыўна існуючыя абставіны - спрыяльныя грамадскія настроі, неадукаванасць праваслаўнага прыходскага духавенства і інш.

Традыцыйна ўвагу расійскіх даследчыкаў звяртала пытанне захавання ордэна езуітаў у Расійскай імперыі. Акрамя вышэйзгаданых аўтараў гэта праблема была ў цэнтры ўвагі Ю. Самарына [109], М. Марошкіна [93], А. Папова [104], А. Сапунова [113] і інш. Яны звязвалі захаванне ў краіне езуітаў з імкненнем Кацярыны II, па-першае, выкарыстаць езуіцкае пытанне ў сваёй палітыцы з Рымам, і, па-другое, не абвастраць унутрыпалітычнае становішча на беларускіх землях. У гэтых працах выкрывалася дзейнасць езуітаў, якія, на думку аўтараў,

злоўжывалі сваім асаблівым становішчам і падрывалі падмуркі расійскай манархіі.

Некаторыя аспекты становішча Касцёла закраналіся ў работах, прысвечаных Уніяцкай Царкве. Прадметам разгляду былі акалічнасці пераводу уніятаў у праваслаўе і лацінскі абрад у канцы XVIII-пачатку XIX ст. [41,75,76]. Акрамя таго, у расійскай гістарыяграфіі падымаліся такія пытанні, як Каталіцкі Касцёл і Расійскае біблейскае таварыства [106, с.1-293], канфіскацыя касцёльнай зямельнай уласнасці [60]. П. Жуковіч звярнуў увагу на ролю Галоўнай духоўнай семінарыі ў справе навяртання уніятаў у Рускую Праваслаўную царкву, падкрэсліў праўрадавы характар гэтай установы і недабразычлівасць да яе з боку манаскіх ордэнаў [61].

Звесткі пра навучальныя ўстановы, якімі апекавалася каталіцкае духавенства, змешчаны ў працах, прысвечаных Віленскай навучальнай акрузе [15,16,77,101]. Аўтары гэтых работ асвятлялі ўрадавую палітыку ў галіне адукацыі, падкрэсліваючы, што школы, якія ўтрымлівала каталіцкае духавенства, не апраўдалі аказанага ім уладамі даверу.

Грамадска-палітычныя настроі каталіцкага духавенства разглядаліся расійскімі гісторыкамі пераважна ў кантэксце іх адносін да царскіх улад. Сярод лаяльных прадстаўнікоў духавенства вылучалася ў першую чаргу асоба мітрапаліта С. Сестранцэвіча [49,95]. Варожыя ўраду дзеянні святарства асвятляліся ў сувязі з адмовай некаторых прадстаўнікоў духавенства прымаць вернападданніцкую прысягу і з арганізацыяй у 1796-1797 гг. Віленскай асацыяцыі [52, с.741-743; 54, ч.1, с.100; 105, с.243]. Нешматлікія звесткі аб удзеле асобных ксяндзоў у масонскім руху змешчаны ў спецыяльных працах [55,56].

Пытанні становішча Каталіцкага Касцёла на беларускіх землях закраналі некаторыя сучасныя расійскія даследчыкі, такія як: І. К. Смоліч, А. Р. Андрэеў, У. Б. Лушпай, С. Якавенка. Найбольш грунтоўны характар носіць праца І. К. Смоліча, які даследаваў касцёл праз прызму адносін да яго царскага ўрада і праваслаўнай царквы ў перыяд з канца XVII ст. - да 1917 г. Вызначыўшы тэндэнцыі развіцця Каталіцкага Касцёла, аўтар

звярнуў увагу на спрыяльныя ўмовы, якія склаліся для яго ў часы Кацярыны ІІ, Паўла І і Аляксандра І [65].

А. Р. Андрэеў, У. Б. Лушпай і С. Якавенка аб’ектам увагі абралі дзейнасць ордэна езуітаў. Работа А. Андрэева носіць аглядна-фрагментарны характар. У ёй асвятляецца гісторыя езуітаў ад XVI да XIX ст. Звесткі аб іх дзейнасці ў Расійскай імперыі мінімальныя. Станоўчым бокам выдання з’яўляюцца шырокія дадаткі, сярод якіх дакументы, якія тычацца аднаўлення ордэна езуітаў у Расіі, полацкай езуіцкай Акадэміі, высылцы езуітаў з Расіі [5].

Сучасных расійскіх даследчыкаў цікавіць становішча, якое склалася ў выніку захавання ордэна езуітаў у Расійскай імперыі з пункту гледжання ўзаемаадносін езуітаў з папам. У. Б. Лушпай аналізуе ролю езуітаў у палітыцы Кацярыны ІІ і разглядае іх дзейнасць у святле пастановы папы пра забарону ордэна. Акцэнтаванне аўтарам увагі на пытанні “антыпапскай прапаганды беларускіх езуітаў” носіць некалькі штучны характар, які асабліва заўважаецца на фоне аднаўлення ордэна ў Расіі і іншых краінах [85,86].

С. Якавенка таксама не падтрымлівае такі пункт гледжання. Даследчык апублікаваў фрагмент кнігі ананімнага аўтара XVIII ст. пад назвай “Запіскі аб тым, як было захавана ў Беларусі Таварыства Ісуса” у перакладзе з лацінскай мовы [147]. Храналагічна фрагмент ахоплівае перыяд 1772-1773 гг., калі вырашаўся лёс езуітаў у Расійскай імперыі. З публікацыі вынікае, што Кацярына ІІ у 1772 г. захавала ордэн з мэтай “усяліць жыхарам упэўненасць у нязменным іх становішчы”. З іншага боку, езуіты атрымалі тайную падтрымку ад віленскага біскупа І. Масальскага і правінцыяла Мазавецкай правінцыі ордэна К. Сабалеўскага, якому падпарадкоўваліся беларускія калегіі. Нават сам папа не прадпрыняў рашучых дзеянняў у адносінах да беларускіх езуітаў.

Агляд расійскай гістарыяграфіі па тэме паказвае, што яна мае даволі сціплы характар. Гэту рысу заўважалі таксама як расійскія, так і беларускія даследчыкі [139,с.142-143;42]. У працах дарэвалюцыйных аўтараў Касцёл разглядаецца з афіцыйна-манархічных пазіцый, яго становішча даследуецца пераважна ў сувязі з унутранай і знешняй палітыкай царскіх

улад. Агульным для расійскіх гісторыкаў, як дарэвалюцыйных так і сучасных, з'яўляецца тое, што Касцёл у іх працах адлюстроўваецца як чужародны на расійскіх землях арганізм, які звязаны з польскім нацыянальным элементам. Сярод манаскіх ордэнаў увагу даследчыкаў звярнуў толькі ордэн езуітаў.

У беларускай савецкай гістарыяграфіі не існавала канфесіянальнай гісторыі як асобнай галіны гістарычных ведаў [68,с.3-4]. Аспекты расійскай палітыкі ў дачыненні да Касцёла былі разгледжаны ў невялікай працы заходнебеларускага даваеннага гісторыка М. Ільяшэвіча. Аўтар выкарыстаў багаты фактычны матэрыял і паказаў, што галоўнай задачай расійскай палітыкі ў дачыненні да Касцёла ў 1772-1801гг. было яго падпарадкаванне дзяржаўным структурам і пераўтварэне ў вернападданніцкі орган [63].

У савецкі перыяд вылучаліся работы Я. Н. Мараша, якія захавалі сваё значэнне да сённяшняга дня. На аснове шырокага кола дакументальных крыніц аўтар даследаваў эканамічнае становішча Касцёла і яго даходы, а таксама формы феадальнай эксплуатацыі сялян на касцёльных землях Віленскай дыяцэзіі ў XVI-XVIII ст. Даследчык паказаў павелічэнне колькасці парафій і кляштараў і рост зямельнай уласнасці Каталіцкага Касцёла [89]. Я. Н. Мараш звярнуў увагу на некаторыя формы пастырскай і пазакасцёльнай дзейнасці духавенства (рэлігійныя брацтвы, адпусты, фэсты, удзел у дабрачыннасці і арганізацыі пачатковых школ), якія ён разглядаў у якасці "ідэалагічнага ўздзеяння Каталіцкага Касцёла" [90]. Аднак становішча Касцёла на беларускіх землях у складзе Расійскай імперыі не з'яўлялася прадметам даследавання Я. Н. Мараша.

Не знайшоў адлюстравання даследуемы перыяд у калектыўнай працы аўтараў "Католицизм в Белоруссии: традиционализм и приспособление " [71].

Пытанне касцёльнай зямельнай маёмасці ў XVIII-першай палове XIX ст. было аб'ектам увагі П.Г. Казлоўскага, які пры дапамозе статыстычных апрацаванняў паказаў, што да 1830 г. каталіцкае духавенства ў адрозненне ад духавенства іншых канфесій заставалася найбуйнейшым зямельным уласнікам [74]. У. А. Сосна звярнуў увагу на канфіскацыю зямельных уладанняў Касцёла расійскімі ўладамі ў перыяд падзелаў Рэчы Паспалітай

[124]. Секвестру падлягалі землі тых уладальнікаў, якія заставаліся за межамі Расійскай імперыі. Асноўную частку канфіскаванай зямельнай маёмасці Касцёла склалі ўладанні віленскага біскупа і капітулы. Аўтар увёў у навуковы ўжытак новыя архіўныя матэрыялы.

М. М. Улашчык, А. М. Люты і іншыя даследчыкі звярнулі ўвагу на хуткі рост насельніцтва беларускіх зямель у канцы XVIII-першай чвэрці XIX ст. А. М. Люты у сваім даследаванні выкарыстаў багаты статыстычны матэрыял, у якім, у прыватнасці, паказаў дынаміку росту сацыяльнага і веравызнаўчага складу гарадскога насельніцтва. Аднак некаторыя звесткі статыстычных табліц не могуць не выклікаць пэўных пытанняў. Напрыклад, што тычыцца колькасці праваслаўных у гарадах Гродзенскай губерні ў канцы XVIII-пачатку XIX ст. (6447 ці 32,3% ад агульнай колькасці гарадскога насельніцтва губерні, якое складала 19952 жыхароў) [87,с.68,73]. Архіўныя матэрыялы канцылярыі Гродзенскага губернатара паказваюць, што ў 1829 г. на тэрыторыі губерні праваслаўных налічвалася некалькі больш за тысячу чалавек [98, фонд 1, воп.3, спр.422, а.140].

А. П. Грыцкевіч звярнуў увагу на палітыку расійскіх улад у адносінах да праваслаўнага і уніяцкага насельніцтва напярэдадні падзелаў Рэчы Паспалітай [46].

Пачынаючы з 1990-х гадоў у беларускай гістарыяграфіі павялічылася колькасць даследаванняў, прысвечаных Каталіцкаму Касцёлу.

У артыкуле С. В. Таляронка ў тэзіснай форме паказаны некаторыя мерапрыемствы ўлад па ўстанаўленню кантролю над Касцёлам [128]. М. У. Смяховіч прадпрыняў спробу прааналізаваць узаемаадносіны расійскіх улад з Касцёлам на працягу 1772-1867 гг. На думку аўтара на працягу даследуемага ім перыяду аснову ўзаемаадносін расійскіх улад з Касцёлам складала ”барацьба” (за выключэннем часоў панавання Паўла I), у аснове якой было супрацьстаянне з мясцовай шляхтай за беларускага селяніна [121].

Аднак, як паказала А. М. Філатава, становішча Касцёла ў Расійскай імперыі ў 1772 г. і ў 1860 г. істотна адрознівалася. Даследчыца прааналізавала канфесіянальную палітыку, якую

праводзіў царскі ўрад на беларускіх землях у 1772-1860 гг. і адзначыла, што яе галоўнай рысай была ўніфікацыя царкоўнага кіравання і структур усіх канфесій у адпаведнасці з кіраваннем, якое склалася ў Расійскай імперыі ў выніку рэформ праваслаўнай царквы ў XVIII ст. А. М. Філатава прыйшла да высновы, што нягледзячы на цэлы шэраг мерапрыемстваў, якія павінны былі абмежаваць дзейнасць касцёла, апошняму ўдалося захаваць свае ўплывы [132].

Становішча Каталіцкага Касцёла знайшло адлюстраванне ў абагульняючай працы "Канфесіі на Беларусі". Гэта калектыўная работа аўтараў, у якой прадстаўлены падрыхтаваныя А. Філатавай раздзелы – "Уніяцкая Царква і Полацкі Сабор 1839 г." і "Адносіны царскага ўрада да каталіцтва" [68, с.5-31]. У іх даследуюцца пытанні канфесіянальнай палітыкі царскага ўрада і акалічнасці пераходу уніятаў у праваслаўе і лацінскі абрад. У вельмі сціслай форме ў працы акрэслены пытанні, якія тычацца адміністрацыйна-тэрытарыяльнай структуры Касцёла, ордэна езуітаў, дзейнасці Віленскай асацыяцыі і Расійскага біблейскага таварыства. Пераходы ўніятаў у лацінскі абрад і ў юрысдыкцыю Рускай Праваслаўнай Царквы закраналіся ў іншых працах А. М. Філатавай, а таксама С. В. Марозавай і У. А. Соснам [92,125,136,137].

Пэўныя звесткі, якія тычацца становішча Касцёла ва Ўсходняй Беларусі змешчаны ў некаторых працах Я.К. Анішчанкі, які даследуе расійскую палітыку на беларускіх землях у часы Кацярыны II [7,8]. У манаграфіі "Беларусь у часы Кацярыны II" становішча Касцёла закранаецца галоўным чынам праз яго ўзаемаадносіны з Уніяцкай Царквой. Аўтар адзначыў вядучую ролю дзяржаўнага апарата ў арганізацыі новых дыяцэзіяльных і епархіяльных структур Каталіцкага Касцёла і Уніяцкай Царквы, а таксама закрануў пытанне юрысдыкцыі гэтых цэркваў. У працы не разглядаюцца пытанні дыяцэзіяльнай рэарганізацыі Касцёла ў 1780-х-1790-х гадах і царская палітыка ў дачыненні да каталіцкіх манаскіх ордэнаў.

Сярод манаскіх ордэнаў, якія дзейнічалі на тэрыторыі Беларусі, увагу даследчыкаў звярнуў ордэн езуітаў. У савецкія часы дзейнасць езуітаў характарызавалася з негатыўнага боку. У

апошняе дзесяцігоддзе была зроблена спроба па-новаму асэнсаваць ролю ордэна ў гісторыі і культуры Беларусі. Сярод публікацый у перыядычным друку і навукова-папулярных выданнях вылучаліся артыкулы А. Жлуткі, які адзін з першых падкрэсліў станоўчую ролю езуітаў у развіцці адукацыі і асветы на беларускіх землях [59]. Шматлікія артыкулы Т. Б. Бліновай былі пакладзены ў аснову яе манаграфіі, у якой яна перагледзела свой пункт гледжання на ролю езуітаў у адукацыйна-выхаваўчым працэсе [18,19]. На думку даследчыцы дзейнасць езуітаў мела супярэчлівы характар. У пытанні школьнай адукацыі іх праца спрыяла распаўсюджванню адукацыйнага ўзроўню насельніцтва. Урэшце рэшт вынікі іх дзейнасці спрыялі замацаванню пазіцый касцёла. Часопіс полацкіх езуітаў "Miesęcznik Połocki" быў аб'ектам спецыяльнай увагі А. М. Філатавай [135].

Нешматлікія звесткі пра ўдзел прадстаўнікоў каталіцкага духавенства ў масонскіх ложах і ў Віленскай асацыяцыі змяшчаліся ў навуковых артыкулах [6,38,127,143], але прац спецыяльна прысвечаных гэтаму пытанню ў беларускай гістарыяграфіі не існуе.

Сярод персаналіяў увагу даследчыкаў прыцягнулі асобы С. Сестранцэвіча і прэлата С. Шантыра. А. М. Філатава і А. Л. Кіштымаў падкрэслілі ў сваіх працах ролю ў гісторыі даследуемага перыяду мітрапаліта С. Сестранцэвіча, дзякуючы якому становішча Касцёла ў Расійскай імперыі заставалася стабільным да яго смерці ў 1826 г. А. Л. Кіштымаў адлюстраваў дзейнасць С. Сестранцэвіча ў сувязі з унутранай і знешняй палітыкай расійскіх улад [73]. А. М. Філатава адзначыла канцэнтрацыю ў руках С. Сестранцэвіча вялікай духоўнай улады, а таксама паказала дзейнасць мітрапаліта ў галіне навукі і літаратуры [134,138]. Н. Каленік звярнула ўвагу на ролю ў гісторыі мясцовага касцёла прэлата С. Шантыра, які пакінуў пасля сябе працу аб становішчы касцёла ў Расійскай імперыі [313]. Яна адзначыла актыўную рэлігійную, грамадскую і дабрачынную дзейнасць, якую праводзіў ксёндз С. Шантыр [67].

С. Я. Куль-Сяльверстава, якая даследавала фарміраванне культуры Новага часу на беларускіх землях у другой палове XVIII ст. - 1820-х гадах, спецыяльна вылучыла ў сваёй працы

каталіцкае духавенства. [80]. Даследчыца звярнула ўвагу на аб'ектыўны працэс секулярызацыі, які адбываўся ў розных сферах навукі і культуры. У той жа час, мясцовая спецыфіка і палітычная сітуацыя спрыялі захаванню ўплываў на культуру беларускіх зямель каталіцкага духавенства, якое па свайму сацыяльнаму паходжанню было ў большасці шляхецкім і вылучалася ў параўнанні з духавенствам іншых канфесій большай адукаванасцю. Сярод абставінаў, якія спрыялі выгнанню ордэна езуітаў з Расійскай імперыі С. Я. Куль-Сяльверстава называе канкрэтныя палітычныя прычыны, але заўважае, што ў той час, калі ў Расійскай імперыі адбывалася ўзмацненне палітыкі ўніфікацыі, такая аўтаномная структура ў дзяржаве як ордэн езуітаў была непатрэбная і небяспечная [80, с.134,135]. У працы змешчана таксама інфармацыя пра каталіцкія друкарні на беларускіх землях.

С. В. Марозава надала ўвагу распрацоўцы канфесіянальнай гістарыяграфіі айчыннай гісторыі [91, с.156-158]. Важны ўклад у развіццё канфесіянальнай праблематыкі ўнеслі беларускія мастацтвазнаўцы, археолагі і гісторыкі культуры [1, 2, 3, 22, 23, 50, 51, 53, 58, 66, 69, 81, 82, 83, 84, 88, 94, 107,119, 120,148]. У іх працах прадстаўлены матэрыялы, якія тычацца дзейнасці духавенства і культавага будаўніцтва. У некаторых культаралагічных даследаваннях закранаецца пытанне сацыякультурных уплываў каталіцкага духавенства на грамадства беларускіх зямель.

Найбольш значная па тэме польская гістарыяграфія, у якой разглядаецца становішча Касцёла на гістарычных землях Рэчы Паспалітай. Сучасны беларускі фактар у даследаваннях польскіх аўтараў, як правіла, не ўлічваецца. Тэрмін "Беларусь" лакалізуецца ў дачыненні да пэўнай тэрыторыі – зямель, якія пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай адышлі ў склад Расіі і на якіх Кацярына II арганізавала Беларускую дыяцэзію.

У польскай гістарыяграфіі становішча і дзейнасць Каталіцкага Касцёла аналізуецца ў розных напрамках – палітычным, грамадскім, адміністрацыйна-тэрытарыяльным. Аўтары даследуюць формы пастырскай дзейнасці духавенства, распаўсюджванне пэўных культаў, спецыфіку манаскіх ордэнаў, рэлігійнасць мас і іншыя пытанні. Вылучаюцца калектыўныя

работы, у якіх паказаны розныя напрамкі дзейнасці духавенства ў цеснай сувязі з сацыяльна-культурным развіццём грамадства [219,240,243,245,267]. З гістарыяграфічных распрацовак найважнейшай застаецца праца Т. Крахеля, якая прысвечана гістарыяграфіі Віленскай архідыяцэзіі [247]. У ёй разгледжаны практычна ўсе польскія працы па тэме (да 1979 г.). Аднак іх аналіз розніцца, адны работы характарызуюцца змястоўна, другія – павярхоўна.

Найбольш падрабязна ў польскай гістарыяграфіі паказана адміністрацыйна-тэрытарыяльная структура Касцёла ў Расійскай імперыі, яго прававое становішча і канфесіянальная палітыка расійскага ўрада. Сярод прац XIX – пачатку XX ст., якія не страцілі сваёй актуальнасці, трэба вылучыць работы С. Шантыра [313], В. Пшыалгоўскага [296], А. Ельскага [226] і Я. Курчэўскага [259,260]. Праца прэлата С. Шантыра месцамі нагадвае дзённік. Аўтар быў сучаснікам і ўдзельнікам многіх падзей, якія апісаў. Работа суб’ектыўная, але перадае асаблівасці эпохі і змяшчае багаты фактычны матэрыял. Нарыс А. Ельскага з’яўляецца адной з нешматлікіх прац, прысвечаных Мінскай дыяцэзіі. У работах Я. Курчэўскага па гісторыі Віленскага біскупства ўтрымліваецца матэрыял, які ахоплівае пастырскую, дабрачынную і адукацыйную дзейнасць духавенства. На сённяшні дзень гістарыяграфія Віленскай дыяцэзіі дапоўнена новымі працамі.

Сярод іншых работ XIX - пачатку XX ст. трэба вылучыць манаграфію Я. Івашкевіча, у якой змешчаны звесткі аб становішчы Касцёла ў часы французскай акупацыі ў 1812 г. [220]. Бібліяграфічнай рэдкасцю з’яўляюцца “Статыстычныя звесткі Магілёўскай архідыяцэзіі”, якія з’явіліся ў 1823 г. і ніколі не былі ў продажы [328]. Звесткі носяць характар навуковага апрацавання па шырокіх аспектах становішча архідыяцэзіі на пачатку 1820-х гг. Сярод ранніх прац вылучаецца таксама статыстычнае апрацаванне Гродзенскай губерні І. Ляхніцкага, у якім прадстаўлены матэрыял па каталіцкіх парафіях і навучальных установах [262]. Акалічнасці пераводу уніятаў у рымскі абрад на пачатку XIX ст. закрануты ў вядомай працы Э. Лікоўскага [265, s.241-272]. Мерапрыемствы па ўзвышэнню статуса Каталіцкага Касцёла ў канцы XVIII- пачатку XIX ст. і

асоба мітрапаліта С. Сестранцэвіча былі ў цэнтры ўвагі прафесара Пецярбургскай Рымска-Каталіцкай духоўнай акадэміі М. Гадлеўскага [212].

Царскую палітыку ў галіне школьнай адукацыі, а таксама гісторыю асобных навучальных устаноў закраналі В. Студніцкі [311] і П. Хмелёўскі [169]. Звесткі аб дабрачыннай дзейнасці духавенства змешчаны ў “Запісках” Ф. Гедройча і ў часопісе “Гісторыя дабрачыннасці”, у якім прадстаўлены матэрыялы пра дзейнасць марыявітак, рохітаў, баніфратаў [178,197]. Адным з першых хто падаў абагульняючыя звесткі пра каталіцкія кляштары ў XIX ст. быў Я. Тышкевіч [321,322], аднак сёння яго працы з’яўляюцца састарэлымі.

Новы імпульс развіццю польскай гістарыяграфіі Касцёла быў нададзены ў XX ст., калі Польшча атрымала дзяржаўную незалежнасць. Больш падрабязна пачало разглядацца прававое становішча касцёла ў XIX ст. Найбольш значнымі ў гэтай галіне сталі працы А. Петрані [289], Б. Кумара [255,258], Т. Крахеля [249] і інш. А. Петрані падрабязна разглядзеў асаблівасці адміністрацыйнага падпарадкавання Касцёла ў Расіі, функцыі мітрапаліта С. Сестранцэвіча і Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі, нормы падачы апеляцый і іншыя пытанні. Прадметам даследаванняў Б. Кумара былі дыяцэзіяльныя структуры, у тым ліку духоўныя семінарыі. Значную ўвагу ён надаў пытанню кананічнасці паўнамоцтваў С. Сестранцэвіча і Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі. У цэнтры ўвагі Т. Крахеля - адміністрацыйныя структуры Віленскай дыяцэзіі. Абагульняючай працай, у якой былі ўлічаны ўсе папярэднія даследаванні, з’яўляецца юбілейны зборнік, падрыхтаваны калектывам аўтараў да 600-годдзя Віленскай архідыяцэзіі [312]. Значны прабел у даследаванні гісторыі Мінскай дыяцэзіі быў ліквідаваны выданнем у 1998 г. рукапіса Яна Барэйкі Ходзькі, у якім разглядаюцца дыяцэзіяльныя і ордэнскія структуры дыяцэзіі каля 1830 г.[170]. Каштоўнай крыніцай для параўнальнага аналізу з’яўляецца апрацаванне С. Літака, у якім пададзены адміністрацыйныя структуры Касцёла ў Рэчы Паспалітай каля 1772 г. [267]. Гісторыі Смаленскай дыяцэзіі прысвечана праца Т. Длугаша [172]. Адзінай спецыяльнай працай аб вышэйшым духавенстве цэнтральных і ўсходніх

зямель Беларусі застаецца апрацаванне Я. Васілеўскага ў дачыненні да Магілёўскай архідыяцэзіі [327]. Пытанне ўзвышэння Віленскага біскупства шляхам надання яму мітрапаліцкага статуса падымаў М. Будзярэк [168]. Т. Крахель паказаў, якую вялікую ролю ў даследаванні Касцёла маюць схематызмы – штогадовыя спісы дыяцэзіяльнага духавенства і ўсіх дыяцэзіяльных стуктур [248].

Канфесіянальная палітыка царызму ў дачыненні да Каталіцкага Касцёла аналізуецца ў тых ці іншых аспектах у пераважнай большасці прац па гісторыі касцёла. Спецыяльна гэта пытанне разглядалі М. Лёрэт [268-272], Л. Жытковіч [344], В. Урбан [323] і іншыя. Л. Жытковіч прыводзіць малавядомыя факты ў перыяд рэарганізацыі касцёла ў часы Кацярыны ІІ пасля другога і трэцяга падзелаў Рэчы Паспалітай. М. Лёрэт характарызуе палітыку Рыма ў дачыненні да Расіі як неспрыяльную для польскага вызваленчага руху [272]. У гістарыяграфіі сацыялістычнай Польшчы падкрэслівалася рэзка негатыўная роля палітыкі папства, яднанне яго з рэакцыйнымі ахоўніцкімі сіламі Еўропы, у тым ліку па пытанню адраджэння польскай дзяржавы [151]. Пытанні канфесіянальнай палітыкі царызму асвятляюцца ў працах М. Радвана, які займаецца гісторыяй Уніяцкай Царквы ў Расійскай імперыі [297-299]. У 1928 г. на польскай мове была выдадзена манаграфія французскага даследчыка А. Буду, прысвечаная дыпламатычным сувязям Расіі з Рымам у XIX ст. [166]. Звесткі, якія тычацца пазіцыі царскага ўрада ў галіне касцёльнага будаўніцтва, змешчаны ў артыкуле В. Баберскага [162].

У польскай гістарыяграфіі Касцёла дастаткова падрабязна асветлена дзейнасць манаскіх ордэнаў. Існуе багатая літаратура, у якой разглядаюцца як абагульняючыя пытанні, так і вузка спецыяльныя. У працах закранаюцца аспекты, якія тычацца арганізацыі манаскіх ордэнаў, царскай палітыкі ў дачыненні да іх, а таксама асноўныя напрамкі дзейнасці манаства. У той жа час, заўважаецца вялікая дыспрапорцыя ў ступені даследавання гісторыі асобных ордэнаў у даследуемы перыяд. Адсутнічаюць ці прадстаўлены фрагментарна матэрыялы аб манаскіх ордэнах: аўгусцінцаў, камуністаў, рохітаў, канонікаў рэгулярных ад пакуты, баніфратаў,

трынітарыяў, кармелітаў абутых, духоўна-рыцарскаму ордэну мальтыйцаў [324,251,301,208,264]. Некалькі лепш асветлена дзейнасць картэзіянцаў, цыстэрцыянцаў і канонікаў рэгулярных латэранскіх [295,330,234,218,202,171]. Ёсць спецыяльныя даследаванні, прысвечаныя бенедыкцінцам [230,231,233,234,337]. Найбольш прац прысвечана тым манаскім ордэнам, кляштары якіх колькасна пераважалі. З групы жабрацкіх ордэнаў гэта францысканцы [316,195,161,307,187,155,224], бернардзінцы [234,238,235,236,216], дамініканцы [173,310,206,207], кармеліты босыя [246,325,326]. З групы клерыкаў рэгулярных знайшлі адлюстраванне некаторыя аспекты дзейнасці марыянаў [275,280], місіянераў [174,211,252,305], піяраў [149,201,300], езуітаў [271,203,290,339,340,159,167]. Сярод абагульняючых прац вылучаецца даследаванне П.П.Гаха, якое ахоплівае перыяд 1773-1914 гг. [194]. У працы прааналізаваны арганізацыйныя структуры манаскіх ордэнаў і іх пастырская дзейнасць, акрамя таго змешчаны грунтоўны статыстычны матэрыял. У іншых работах аўтар разглядае ліквідацыю кляштараў на гістарычных землях Рэчы Паспалітай ў XIX ст. [191,192,193].

Пастырскую дзейнасць ордэнскага духавенства разглядае Е. Фляга [183,184,185,186]. Манаскім ордэнам, якія ўзніклі на тэрыторыі Рэчы Паспалітай, прысвечана работа Я. Бара [152]. Становішчу мужчынскіх манаскіх ордэнаў у Рэчы Паспалітай і ў Расійскай дзяржаве прысвечаны работы Е. Клачоўскага [241,242].

У дачыненні да гісторыі жаночых ордэнаў бібліяграфічныя пазіцыі дастаткова сціплыя. Звесткі інфармацыйнага плану змешчаны ў абагульняючых працах [259,170,312,267,238]. Спецыяльныя даследаванні прысвечаны некаторым аспектам дзейнасці марыявітак [213,261,229] і шарытак [302,304]. Акалічнасці манаскай клаўзуры гродзенскіх брыгітак змешчаны ў артыкуле У. Талочкі [319].

Значнае месца ў польскай гістарыяграфіі Касцёла займаюць працы, прысвечаныя рэлігійнаму культу, асабліва культу Маці Божай [163,225,281]. Спецыяльныя работы прысвечаны каранаваным і цудадзейным абразам Маці Божай [153,188,282,336]. Актуальным застаецца артыкул Ч.

Фалькоўскага аб святкаванні Юбілейнага 1825 г., у якім паказана актыўная дзейнасць дамініканскіх місій на ўсходзе Беларусі [182]. Пытанню штодзённага рэлігійнага жыцця надаў увагу І. Ляхніцкі, які пісаў пра побыт сялян Гродзенскага павета на пачатку XIX ст. [263]. Рэлігійная самасвядомасць у XIX ст. з'яўляецца прыярытэтнай тэмай даследаванняў Д. Альшэўскага, які паказаў асаблівасці народнай рэлігійнай свядомасці [283,285]. Даследчык заўважыў, што тэма рэлігійнасці XIX ст. мае актуальнае значэнне не толькі для польскай навукі, але і для беларускай, таму што ў гэты час адбыліся змены ў ментальнасці абодвух народаў [284, s.2].

Польскія гісторыкі надаюць важнае значэнне даследаванню дачынення каталіцкага духавенства да патрыятычных рухаў і арганізацый у канцы XVIII-першай трэці XIX ст. Адзначаюцца розныя падыходы ў пытанні ролі духавенства ў паўстанні 1794 г. На думку Я. Тазбіра і Г. Дылёнговай у асяроддзі духавенства існаваў раскол. Большасць духавенства не падтрымала паўстанне. Вышэйшы клір выказаў пакорлівасць расійскім уладам, а ніжэйшаму духавенству была не зразумела ідэя паўстання. Я. Зюлак і П. П. Гах разглядзелі формы супрацоўніцтва асобных ксяндзоў і манахаў з паўстанцамі і на гэтай аснове зрабілі выснову аб падтрымцы паўстання духавенствам, якое ”было разам з народам” [177, s.26,36-38; 318, s.186-187; 343, s.125-143; 196, s.154-169]. Г. Дылёнгова адзначыла, што ў сваёй большасці каталіцкі клір да 1830 г. захоўваў лаяльнасць да расійскіх улад і не ўдзельнічаў, за выключэннем асобных выпадкаў, у канспірацыйных арганізацыях [177,s.36-39,69,84]. Дзейнасць Віленскай асацыяцыі аналізавалася ў працах даваенных і пасляваенных даследчыкаў [160,278,254]. У работах С. Малахоўскага-Лямпіцкага, С. Пігоня і Л. Гааса змешчаны звесткі аб удзеле некаторых ксяндзоў у масонскіх ложах [217,274,292].

Шмат даследаванняў прысвечана навучальным установам, якімі апекаваўся Каталіцкі Касцёл. Найбольш значнымі з іх з'яўляюцца работы Л. Заштаўта [342] і Д. Бавуа (у перакладзе з французскай мовы) [157]. У апошняга школьная адукацыя ва Ўсходняй Беларусі ў параўнанні з іншымі рэгіёнамі асветлена некалькі фрагментарна. Звесткі пра школы Віленскай

навучальнай акругі падаюцца ў працы М. Амбраса [150]. Школы Мінскай губерні ў 1819 г. разглядаюцца ў матэрыялах візітацыі Я. Твардоўскага [320]. Асобныя аспекты дзейнасці школ закранаюцца ў працах Я. Гіжыцкага [200,205], Ю. Ядкоўскага [228], К. Бартніцкай [156], А. Вайткоўскага [332]. Школьная адукацыя часоў адукацыйнай камісіі ў Вялікім княстве Літоўскім разгледжана І. Шыбяк [314].

Польская гістарыяграфія падымае такія пытанні, як культаралагічны аспект дзейнасці Касцёла, яго роля ў фарміраванні нацыянальнай (польскай) самасвядомсці. У гэтых працах Касцёл і пэўныя праявы рэлігійнага жыцця (патрыятычныя набажэнствы, рэлігійная сімволіка, некаторыя формы культу) разглядаюцца як формы легальнай апазіцыі русіфікатарскай палітыкі царызму [179,222,239,287,294], падкрэсліваецца роля рэлігійнага выхавання і кляштараў, як асяродкаў польскай культуры. Становішча Касцёла ў канцы XVIII - першай трэці XX ст. закранаецца ў польскіх энцыклапедычных выданнях [180,181,293].

У 1964 г. на рускай мове была надрукавана праца нямецкага даследчыка Э. Вінтэра “Папство и царизм”, у якой асвятлюцца мерапрыемствы царскага ўрада ў адносінах да Касцёла ў сувязі з расійскай знешняй палітыкай [20].

Абсалютная большасць надрукаваных па тэме крыніц была выдадзена ў часы Расійскай імперыі. Гэта галоўным чынам зборы заканадаўчых матэрыялаў, якія рэгулявалі прававое становішча Касцёла ў Расійскай дзяржаве. Часам у іх змяшчаліся найбольш важныя распараджэнні вышэйшай духоўнай улады. Гэтыя выданні, рознай змястоўнасці і накіраванасці, выдаваліся на працягу канца XVIII-пачатку XX ст.

У 1780-х гадах былі надрукаваны імянныя ўказы Кацярыны II у дачыненні да Каталіцкага Касцёла [64]. У зборнік увайшоў Рэгламент 1769 г. і дакументы аб арганізацыі Беларускай дыяцэзіі. У 1816 г. у друку з’явіліся пастановы, якія тычыліся акалічнасцей выдалення езуітаў з Санкт-Пецярбурга і Масквы [122]. Больш багаты матэрыял, які змяшчаў касцёльныя дакументы, у тым ліку акты нунцыяў Аркецці, Літты, папскія булы, а таксама пастановы свецкай улады, быў выдадзены ў 1849г. [4]. Асаблівасці становішча Каталіцкага Касцёла ў

Расійскай імперыі закрануты ў ананімнай брашуры афіцыйнага зместу, якая была апублікавана ў 1867г. [131]. Звесткі пра апазіцыйна настроеных піяраў, зямельныя страты віленскага біскупа і капітулы змешчаны ў дакументальным зборніку, які прысвечаны адміністрацыйнаму ўладкаванню беларуска-літоўскіх зямель у 1792-1796 гг. [114]. Найбольш значным друкаваным зборам матэрыялаў, які цалкам прысвечаны каталіцкай праблематыцы, з’яўляецца зборнік актаў і дакументаў, якія сабраў І. Белаголаў [17]. У гэтым выданні змешчаны практычна ўсе найбольш важныя дзяржаўныя дакументы, якія тычацца прававога становішча Касцёла, а таксама матэрыялы аб распачатай на пачатку XIX ст. кампаніі па пераводу уніятаў у каталіцтва. Дакументы па гэтай акцыі прадстаўлены таксама ў архіве заходнерускіх уніяцкіх мітрапалітаў [100]. Шматлікія матэрыялы па гісторыі навучальных устаноў змешчаны ў спецыяльных зборніках [115,116]. Практычна ўсе дакументы ўрадавага зместу адлюстраваны ў Зборы законаў Расійскай імперыі [102,103].

Дастаткова поўна апублікаваны дакументы, якія тычацца дыяцэзіяльнай рэарганізацыі Касцёла і правілаў яго зносін з Рымам. У той жа час дакументы касцёльных органаў кіравання прадстаўлены даволі сціпла. Слаба адлюстравана дзейнасць каталіцкіх манаскіх ордэнаў, акрамя езуіцкага.

Важнай крыніцай з’яўляецца дыпламатычная перапіска міністэрства замежных спраў Расіі з расійскімі пасланнікамі ў Рыме, якая была надрукавана ў савецкія часы ў зборніку дакументаў “Внешняя политика России XIX и начала XX в.“ [21]. Інструкцыі расійскім пасланнікам, якія змешчаны ў гэтым зборніку, адлюстроўваюць кола пытанняў для абмеркавання з прадстаўнікамі Апостальскай Сталіцы і асноўныя задачы царскай палітыкі ў дачыненні да Каталіцкага Касцёла.

Уяўляюць цікавасць дзённікі арцыбіскупа С. Сестранцэвіча [54], якія адлюстроўваюць ролю мітрапаліта ў рэлігійным і грамадскім жыцці Расійскій імперыі і дзённікі візітатара дамініканскіх кляштараў за 1821-1832 гг. [10], цікавыя з пункту гледжання захавання ўплываў Касцёла ў 1820-х гг.

Адносна невялікая частка друкаваных крыніц па тэме была выдадзена ў розныя часы на польскай мове. Сярод іх

вылучаецца зборнік дакументаў, падрыхтаваны Г. Масціцкім [279], які змяшчае матэрыялы аб Віленскай асацыяцыі 1796-1797 гг. Некаторыя булы надрукаваны ў зборніку, які прысвечаны папскай палітыцы ў дачыненні да польскіх зямель [286]. Інструкцыя для генеральнай візітацыі Віленскай дыяцэзіі ў 1828 г. утрымлівае інфармацыю аб дыяцэзіяльнай структуры і рэлігійнай практыцы вернікаў [331]. Малавядомыя звесткі аб школьнай дзейнасці дамініканцаў утрымліваюцца ў лістах Я. Завадскага, вядомага віленскага кнігавыдаўца [276]. У адным з лістоў Я. Завадскага ад 12 кастрычніка 1809 г. да князя А. Чартарыйскага даецца характарыстыка эпохі ў дачыненні да польскай асветы і адукацыі, як “калі не залатой, дык срэбнай, напэўна” [276, s.25].

У працы выкарыстаныі матэрыялы айчынных і замежных архіваў. Гэта фонды дыяцэзіяльных структур Мінскай дыяцэзіі і Магілёўскай архідыяцэзіі гістарычнага архіва ў Мінску і Віленскай дыяцэзіі гістарычнага архіва ў Гродне. Акрамя таго, выкарыстаны крыніцы фонда дэпартамента духоўных спраў замежных веравызнанняў Расійскага дзяржаўнага гістарычнагага архіва ў Пецярбургу.

Гэта галоўным чынам дакументы дыяцэзіяльных структур, якія ніколі не друкаваліся. Яны паходзяць з дыяцэзіяльных кансісторый, дэканатаў і парафій. У іх уваходзяць распараджэнні вышэйшых органаў кіравання касцёлам, пастырскія лісты біскупаў, акты візітацый, распараджэнні і справаздачы дэканаў, інвентары касцёлаў, у якіх утрымліваюцца звесткі аб маёмасным стане парафій, рэлігійных брацтвах, шпіталях, парафіяльных школах, мясцовым кульце святых і інш. Дакументы гэтай групы дазваляюць уявіць, як праходзіў працэс прыстасавання Касцёла да палітычных рэалій Расійскай імперыі, якія ў сувязі з гэтым распрацоўваліся мерапрыемствы і як выконваліся царскія ўказы. У крыніцах адлюстраваны асноўныя формы дзейнасці духавенства, якія рэгламентаваліся расійскім заканадаўствам.

Іншую групу дакументаў складаюць матэрыялы канцылярый грамадзянскіх губернатараў. У іх знаходзяцца шматлікія матэрыялы, якія адлюстроўваюць камунікатыўную сувязь дзяржаўных структур з дыяцэзіяльным кіраўніцтвам і

ўтрымліваюць звесткі аб маёмасным становішчы Касцёла, культавых пабудовах, колькасці і складзе вернікаў, наяўнасці шпіталяў і школ, дабрачыннай і іншай дзейнасці духавенства.

Галоўнай айчыннай крыніцай па даследаванню Мінскай дыяцэзіі з’яўляецца фонд Мінскай духоўнай кансісторыі [99,ф. 937]. Найбольш поўна ў ім прадстаўлены дакументы агульнакасцёльнага і агульнадыяцэзіяльнага характару. Гэта шматлікія ўказы і распараджэнні духоўнай і свецкай улады, вынікі візітацыі дыяцэзіі ў 1810 г. біскупам Я. Дэдэркам, а таксама дакументы перыяду вайны 1812 г. - адозвы і распараджэнні французскіх улад, якія чыталіся ў касцёлах, дакументы аб набажэнствах у гонар Напалеона і інш.

Найбольш значным айчынным фондам па тэме даследавання з’яўляецца фонд Магілёўскай духоўнай кансісторыі [99,ф.1781]. Ён стаў асновай для характарыстыкі становішча кляштараў і іх унутранага распарадку. Значэнне маюць спісы кляштараў 20-х гадоў XIX ст. [99, ф. 1781, воп.28, спр.20,26,32], звесткі аб зменах, якія адбыліся ў парафіяльнай сетцы Касцёла пасля выгнання езуітаў [99,ф.1781, воп.28, спр.26,215], інфармацыя аб парафіяльных школах.

Матэрыялы гістарычнага архіва ў Гродне з’яўляюцца адзінай айчыннай крыніцай па даследаванню Віленскай дыяцэзіі. У першую чаргу гэта фонды Гродзенскага дэканата [98,ф.886], гродзенскага фарнага [98,ф.259] і некаторых іншых касцёлаў [98,ф.486,ф.1721,ф.1810], якія ўтрымліваюць распараджэнні вышэйшых улад, пастырскія лісты, візітацыі, статыстычныя апрацаванні, звесткі аб мясцовых культах, змаганні духавенства з язычніцкімі звычаямі вернікаў і інш. Фонд Гродзенскага дэканата дазваляе адлюстраваць камунікатыўную сувязь з віленскай духоўнай кансісторыяй з 1798 г. да 1830 г. (за выключэннем некалькіх гадоў).

Багаты статыстычны матэрыял змешчаны ў фондзе канцылярыі гродзенскага грамадзянскага губернатара [98,ф.1]. Гэта падрабязныя звесткі аб колькасці ў Гродзенскай губерні касцёлаў, кляштараў, духавенства, вернікаў, навучальных устаноў, шпіталяў. Іншыя дакументы фонду адлюстроўваюць шырокае кола пытанняў, якія падлягалі ўрэгуляванню з Касцёлам праз грамадзянскае заканадаўства (будаўніцтва

касцёлаў, фінансавыя спрэчкі, правілы выезду ў Царства Польскае, дзейнасці замежных ксяндзоў і інш.).

У Гродзенскім дзяржаўным музеі гісторыі рэлігіі змяшчаецца нязначная колькасць крыніц па тэме даследавання. У асноўным гэта выпадковыя разрозненыя дакументы, якія, аднак,ніколі не былі ў цэнтры ўвагі даследчыкаў. [14, кп 15758].

Багаты дакументальны матэрыял (папскія булы, царскія ўказы, статыстычныя матэрыялы) захоўваецца ў Расійскім дзяржаўным гістарычным архіве ў Санкт-Пецярбургу [108]. У фондах прадстаўлены дакументы, прысвечаныя С. Сестранцэвічу, у прыватнасці, дазвол на выкарыстанне знакаў кардынальскай годнасці без правоў, якія выцякаюць з гэтага тытулу (1798 г.). Матэрыялы архіва адлюстроўваюць становішча Касцёла ва ўсёй архідыяцэзіі, таму патрабуюць уважлівага разгляду ў тых пытаннях, якія тычацца тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Архіўныя крыніцы асвятляюць тэму ў розных аспектах, удакладняюць і верыфікуюць фактычны матэрыял, адлюстроўваюць арганізацыйную структуру Касцёла і дзейнасць духавенства. Упершыню па даследуему перыяду апрацаваны і прадстаўлены ў табліцах статыстычныя звесткі, якія тычацца становішча Рымска-Каталіцкага Касцёла на тэрыторыі сучаснай Беларусі.

Падрыхтоўка выдання стала магчымай у выніку падтрымцы ідэі Саветам універсітэта УА «Гродзенскага дзяржаўнага аграрнага ўніверсітэта». Дадзеная манаграфія павінна стаць працягам раней апублікаваных прац Ганчара А.І. і Папова М.А., прысвечаных становішчу Рымска-Каталіцкага Касцёла ў Беларусі ў складзе Расійскай імперыі. Даследаванне падрыхтавана намеснікам дырэктара па навуковай рабоце Гродзенскага дзяржаўнага музея гісторыі рэлігіі, канд. гіст. навук Ганчаруком І.Г., дадаткі – канд. гіст. навук, заг. кафедры эканамічнай тэорыі УА «Гродзенскага дзяржаўнага аграрнага ўніверсітэта» Ганчаром А.І.

ГЛАВА 1. ПРАВАВОЕ СТАНОВІШЧА КАТАЛІЦКАГА КАСЦЁЛА

Пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі статус Каталіцкага Касцёла ў дзяржаве змяніўся кардынальным чынам. У Рэчы Паспалітай каталіцтва было пануючым веравызнаннем. Сеймавыя канстытуцыі 1717 г. і 1733 г. заканадаўча замацавалі абмежаванне правоў іншаверцаў. У 1768 г. дысыдэнты пры падтрымцы Расіі і Прусіі дамагліся ўраўноўвання правоў з католікамі, як у справах культу, так і доступу да дзяржаўных структур. У 1775 г. дысыдэнты былі пазбаўлены права быць сенатарамі і працаваць ва ўрадавых установах. Падчас працы Чатырохгадовага сейма былі прадпрыняты захады па стварэнню аўтакефальнай праваслаўнай царквы, аднак у выніку падзелаў краіны гэтыя планы не былі здзейснены.

Прывілеяванае становішча Касцёла было замацавана Канстытуцыяй 3 мая 1791 г., у якой каталіцкая вера “з усімі яе правамі” была абвешчана нацыянальнай (“народнай”) і “пануючай рэлігіяй”. Пераход католікаў у іншае веравызнанне забараняўся. Артыкул 3 пастановы Гродзенскага сейма 1793 г. абвясціў “святую каталіцкую рымскую веру абодвух абрадаў” дзяржаўнай рэлігіяй [219, s.98]. Главой Каталіцкага Касцёла ў Рэчы Паспалітай быў прымас, абавязкі якога выконваў арцыбіскуп мітрапаліт Гнезна. Беларускія землі ўваходзілі ў склад Віленскай дыяцэзіі Гнезненскай мітраполіі, Луцкай і Кіеўскай дыяцэзій Львоўскай мітраполіі.

Пад уплывам ідэй Асветніцтва ў Рэчы Паспалітай узмацніліся тэндэнцыі пашырэння аўтаноміі мясцовага Касцёла ад Рыма. Каб менш быць залежным ад папскага нунцыя, кароль Станіслаў Аўгуст Панятоўскі ў 1768 г. прызначыў у Рыме свайго прадстаўніка. Для падпарадкавання касцёльнай адміністрацыі дзяржаве рашэннем Чатырохгадовага сейма дыяцэзіяльныя біскупы пераводзіліся на дзяржаўнае ўтрыманне, іх сталовыя маёнткі пераходзілі ў дзяржаўны фундуш. Праўда, некалькі пазней гэта рашэнне было адменена Гродзенскім сеймам 1793 г.

У выніку трох падзелаў Рэчы Паспалітай да Расіі адышлі этнічныя беларускія, літоўскія і украінскія землі агульнай плошчай 460 тыс.км² (62% ад тэрыторыі ўсёй Рэчы Паспалітай у межах 1772 г.) з насельніцтвам 6,9 млн. чалавек (45% ад колькасці насельніцтва ў 1772 г.). Дамінавалі праваслаўныя (2,8 млн.), рыма-каталікі (2,1млн.) і уніяты (1,6 млн.) [266, s.454-457]. Праваслаўныя жылі, галоўным чынам, на ўкраінскіх землях і ўсходзе Беларусі. На беларуска-літоўскіх землях пераважалі каталікі і уніяты. У Вялікім княстве Літоўскім уніяты складалі 39%, каталікі 38%, праваслаўныя 6,5% [68, с.5]. Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай расійскімі падданнымі сталі каля 800 тыс. уніятаў, 300 тыс. праваслаўных і 100 тыс. каталікаў [268, s.V,1].

У Расіі праваслаўная вера была пануючай, а Праваслаўная Царквападпарадкавана дзяржаўнай юрысдыкцыі. Каталіцтва вызнавалі галоўным чынам перасяленцы з Заходняй Еўропы. Каталіцкія абшчыны не мелі дыяцэзіяльнай арганізацыі. Іх прававое становішча вызначалася Рэгламентам 1769 г., які прадугледжваў вырашэнне спраў непасрэдна, абыходзячы Рым [102, т.XVIII, с.833-840]. З 1766 г. справы каталіцкіх абшчын знаходзіліся ў кампетэнцыі Юстыц-калегіі. Місіянерская дзейнасць каталіцкага духавенства забаранялася, ролю духоўных пастыраў павінны былі выконваць францысканцы і капуцыны, якіх запрашала Юстыц-калегія [102, т.XVIII, с.833-840]. Такім чынам, прынцыпы прававога становішча Каталіцкага Касцёла ў Расіі былі закладзены яшчэ да падзелаў Рэчы Паспалітай.

З далучэннем заходніх зямель да расійскай дзяржавы ў сферы зносін з Касцёлам паўсталі новыя задачы. У Рэчы Паспалітай існавала развітая сетка парафій, дыяцэзіяльныя стуктуры, свабодна здзяйснялася асветніцкая, дабрачынная і місіянерская праца каталіцкага духавенства. Таму царскі ўрад зацікаўлены быў у тэрміновай кадыфікацыі прававых норм дзейнасці Касцёла ў адпаведнасці з Рэгламентам 1769 г. і расійскім заканадаўствам. Акрамя таго, прававое становішча Касцёла ў дзяржаве павінна было адпавядаць палітыцы па замацаванню новых зямель у складзе імперыі.

Важнай часткай гэтай палітыкі было прававое абгрунтаванне набыцця беларуска-літоўскіх зямель. У перыяд падзелаў Рэчы Паспалітай у царскіх маніфестах і ўказах яно згадваецца не аднойчы, але найбольш разгорнутую форму прымае ў маніфесце Кацярыны II ад 13 красавіка 1793 г. У ім яскрава вылучаюцца два аспекты. Па-першае, набытыя Расіяй землі не з'яўляюцца чужымі, а ў смутныя часы адабраныя і зараз вернутыя і, па-другое, гэта пазбаўленне насельніцтва ад анархіі, якая нібыта ўсталявалася ў краі, і забеспячэння спакою ў ім [102, т.XXIII, с.419-420].

У рэчышчы гэтай палітыкі трэба разглядаць абавязкі, якія брала Расія па ахове веравызнання каталіцкіх вернікаў (пры ўмове прыняцця апошнімі вернападданніцкай прысягі). Гэтыя абавязкі паўтараюцца ў міжнародных трактатах (ад 5 жніўня 1772 г., 18 верасня 1773 г., 13 кастрычніка 1795 г.), царскіх указах і маніфестах (ад 16 жніўня 1772 г., 12 мая 1774 г., 8 снежня 1792 г., 14 снежня 1795 г.), распараджэннях генерал-губернатараў (ад 5 верасня 1772 г., 13 ліпеня 1779 г., 27 сакавіка 1793 г., 30 кастрычніка 1794 г.) і іншых дакументах. Напрыклад, у трактаце па выніках другога падзелу Рэчы Паспалітай ад 11 ліпеня 1793 г. сама Кацярына II урачыста "за сябе, спадчыннікаў і прыемнікаў сваіх" абяцала, што не будзе выкарыстоўваць самадзяржаўнае права супраць рыма-католікаў абодвух абрадаў і пакіне іх на вечныя часы пры спакойнай прыналежнасці пераваг, уласнасці і касцёлаў, пры свабодным адпраўленні набажэнстваў і касцёльнага парадку [102,т.XXIII, с.446]. Дэкларацыі Кацярыны II павінны былі заспакоіць мясцовае насельніцтва і прадухіліць выезды ў Рэч Паспалітую.

Першым буйным мерапрыемствам Кацярыны II у дачынкенні да Каталіцкага Касцёла была поўная рэарганізацыя яго адміністрацыйных структур. Прычынай гэтага кроку было, з аднаго боку, значнае павелічэнне колькасці каталіцкага насельніцтва ў краіне, а, з другога, - імкненне прыпыніць кананічныя сувязі духавенства і вернікаў беларускіх зямель з віленскім біскупам. У выніку шэрагам указаў (Сенату 14 снежня 1772 г., Беларускаму генерал-губернатару З.Чарнышову 22 лістапада 1773 г.) і спецыяльнай дароўчай граматай ад 12 мая

1774 г. Кацярына ІІ самаўладна стварыла асобную для ўсёй імперыі дыяцэзію пад назвай “Белорусская”, заснавала пасаду біскупа з тытулам “Епископ Белорусский католических церквей” і рэзідэнцыю ў Магілёве. На пасаду першаіерарха быў прызначаны Станіслаў Богуш-Сестранцэвіч – віленскі канонік, генеральны вікарый той часткі Віленскай дыяцэзіі, якая адышла да Расіі і тытулярны біскуп Малло. Цікава, што пасаду вікарыя і сан біскупа С. Сестранцэвіч атрымаў праз пасрэдніцтва віленскага біскупа І. Масальскага ўжо ў часе падрыхтоўкі на новую пасаду ў Расіі ў 1772-1773 гг. Толькі атрымаўшы такім чынам біскупа Кацярына ІІ прыняла канчатковае рашэнне аб заснаванні каталіцкай дыяцэзіі.

У сваю чаргу папа рымскі бачыў у асобе С. Сестранцэвіча не дыяцэзіяльнага біскупа, а генеральнага вікарыя і таму дазволіў апошняму кіраваць не інакш, як ад імя віленскага першаіерарха і без стварэння асобнай адміністрацыйнай адзінкі Каталіцкага Касцёла. Прычынай такога рашэння было адмоўнае стаўленне Рыма да Рэгламента 1769 г., якім абавязаны быў кіравацца С. Сестранцэвіч, і тым, што апеляцыйнай інстанцыяй для католікаў былі свецкія ўстановы – Юстыц-калегія і Сенат. Аднак не жадаючы абвастраць адносіны з царскім урадам і страціць сувязь з Касцёлам у Расіі, папа 20 лютага 1774 г. прызнаў паўнамоцтвы С. Сестранцэвіча ў якасці тытулярнага біскупа для зямель, што адышлі да Расіі пасля падзелу Рэчы Паспалітай, не заўважаючы, аднак, існавання асобнай Беларускай дыяцэзіі [20, с.154].

Наступным крокам у арганізацыі касцёльных структур у Расіі быў указ Кацярыны ІІ ад 17 студзеня 1782 г. аб заснаванні архідыяцэзіі з кансісторыяй у Магілёве [108, ф.821, воп.149, спр.3, арк.1-4]. Гэты дакумент ігнараваў прэрагатывы папы ў справе ўстанаўлення дыяцэзіяльных адзінак і вызначэння іх межаў. Дакумент складаўся з 18 пунктаў і ўключаў шырокае кола пытанняў прававога становішча Каталіцкага Касцёла: адносін з Рымам і з замежжам (пункты 10, 11, 13), прызначэння настаяцеляў кляштараў (п.8), выбрання кансісторыі (п.5.), і інш. Але найбольш важнымі артыкуламі ўказа былі адміністрацыйныя. Так, першы пункт распаўсюдзіў межы

архідыяцэзіі на ўсю імперыю, другі зацвярджаў С. Сестранцэвіча арцыбіскупам, трэці – яго намесніка, чацвёрты – памеры жалавання і г.д. Юстыц-калегія пазбаўлялася права апеляцыйнай інстанцыі на карысць Сената. Царскі ўказ ад 17 студзеня адлюстроўваў пошук урадам прымальных для сябе форм кіравання Касцёлам.

Дзеянні Кацярыны II і яе ўрада прымусілі Рым пайсці на саступкі і выслаць у Пецярбург з надзвычайнымі паўнамоцтвамі варшаўскага нунцыя Я. Аркецці. У выніку перамоў у 1784 г. Кацярына II прыняла папскія булы аб заснаванні Магілёўскай архідыяцэзіі [108, ф.821, воп.149, спр.4, арк.1]. Була папы ад 15 красавіка 1783 г. падымала статус Магілёўскай архідыяцэзіі да ўзроўню мітраполіі. Спецыяльныя дакументы зацвердзілі ўладу мітрапаліта над манаскімі ордэнамі [102, т. XXII, с.106-133].

Магілёўская архідыяцэзія (адначасова мітраполія) была самай вялікай у свеце, у той жа час арганізацыйна яна не была звязана з ніякімі дыяцэзіямі, што не з’яўлялася тыпічным для касцёльнай практыкі. Звычайна архідыяцэзія разам з суседнімі дыяцэзіямі ўтварае адзіную касцёльную мітраполію (правінцыю). Такое становішча Касцёла ў Расіі стала магчымым у выніку яго складвання не “знізу ўверх”, што было натуральным, а “зверху ўніз”, па загаду свецкіх улад. Відавочна, што ў арганізацыі адміністрацыйных структур Каталіцкага Касцёла ў Расійскай імперыі каталіцкае духавенства не адыгрывала самастойнай ролі.

Пасля трох падзелаў Рэчы Паспалітай у Расіі адбылася далейшая арганізацыя дыяцэзіяльных структур. У дачыненні да беларускіх зямель гэта была рэарганізацыя, якая разбурала старую адміністрацыйна-тэрытарыяльную структуру Касцёла і стварала новую. Былі створаны новыя дыяцэзіі: Інфлянцкая з рэзідэнцыяй біскупа ў Вільні (замест Віленскай і Інфлянцкай дыяцэзій), Пінская (замест Луцкай дыяцэзіі), Латычоўская (замест Кіеўскай і Камянецкай дыяцэзій). Адпаведна былі прызначаны біскупамі: Ю. Касакоўскі, К. Цецішэўскі і М. Серакоўскі. Жмудскім біскупам застаўся Я. Гедройц, а біскупы Луцкі і Камянецкі засталіся за межамі Расіі. Усе новаўтвораныя дыяцэзіі Кацярына II падпарадкавала магілёўскаму арцыбіскупу.

Рэакцыя Рыма на новую адміністрацыйна-тэрытарыяльную структуру Касцёла ў Расіі была рэзка адмоўнай. Для ўрэгулявання спраў Каталіцкага Касцёла папа падрыхтаваў спецыяльную місію на чале з апошнім нунцыем у Варшаве Л.Літтам, але неўзабаве ў канцы 1796 г. памерла Кацярына II і папскі пасол атрымаў новую задачу – прадстаўляць Рым на цырымоніі каранавання імператара Паўла І.

Мерапрыемствы царскіх улад у дачыненні да Касцёла патрабавалі кананічных санкцый папы. У палітыцы з Рымам Кацярына II дзейнічала шляхам ультыматумаў. Яна самастойна прымала рашэнні і ставіла папу перад здзейсненым фактам. Узяўшы за аснову зносін з Рымам Рэгламент 1769 г. Кацярына II забараніла ўказамі ад 14 снежня 1772 г., 26 студзеня 1782 г., 6 верасня 1795 г. абвяшчаць у краіне папскія булы без папярэдняга прагляду (т.з.”placet”). Акрамя таго, указамі ад 3 ліпеня 1779 г., 9 студзеня 1780 г., 28 лютага 1784 г., 26 студзеня 1782 г. і 6 верасня 1795 г. яна абмежавала, а потым забараніла сувязі дыяцэзіяльнага і ордэнскага духавенства з замежжам і наказала прымаць яму распараджэнні толькі ад двара і Сената.

Пры Кацярыне II крыніцай утрымання беларускага біскупа і магілёўскага арцыбіскупа былі вызначаны не зямельныя ўладанні, а грашовае забеспячэнне сумай 10 тысяч рублёў штогод [102, т.XIX, с.865; т.XXI, с.383]. Пасля першага і другога падзелаў Рэчы Паспалітай былі ўзяты ў секвестр і аддадзены розным асобам землі віленскай капітулы і сталовыя зямельныя ўладанні віленскага біскупа, а таксама землі некаторых кляштараў, якія знаходзіліся за межамі Расійскай імперыі. У 1795 г. было раздадзена 16 тыс. душ, якія належалі, галоўным чынам, віленскаму біскупу і капітуле [102, т.XXII, с.695-696]. Прававой падставай такіх дзеянняў урада былі ўказы Кацярыны II ад 14 снежня 1772 г. і 8 снежня 1792 г. аб канфіскацыі тых маёнткаў, уладальнікі якіх заставаліся за мяжой Расіі ці не прынялі вернападданніцкай прысягі [102, т. XIX, с.508; т. XXIII, с. 388 – 391].

Аднак у цэлым Касцёл захаваў свае зямельныя ўладанні. Трэба сказаць, што артыкул 5 пагаднення ад 18 верасня 1773 г. прадугледжваў поўнае захаванне in status quo касцёлаў і

касцёльнай маёмасці [102, т.XIX, с.831]. Гэта было канстатавана і ў грамаце аб заснаванні Беларускай дыяцэзіі ад 12 мая 1774 г., у якой асаблівы акцэнт рабіўся на ўласнасці манаскіх ордэнаў: "… усе ордэны з усімі іх школамі, вучылішчамі, кляштарамі, рухомай і нерухомай маёмасцю павінны быць недатыкальнымі ў імперыі нашай" [102, т.XIX, с.913]. Гарантыі захавання касцёльнай уласнасці абвяшчаліся і ў трактаце, які быў заключаны ў Гродне 11 ліпеня 1793 г. [102, т.XXXIII, с.446]. З іншага боку, царызм не быў зацікаўлены ў пашырэнні зямельных уладанняў Касцёла, бо гэта магло спрыяць захаванню яго ўплываў. Указ Сената ад 26 лютага 1785 г. забараняў кляштарам, касцёлам і духоўным асобам набываць нерухомую маёмасць [102, т.XXII, с.538]. У 1787 г. Сенат з гэтага правіла зрабіў выключэнне і даў дазвол набываць землі прадстаўнікам дыяцэзіяльнага духавенства шляхецкага паходжання (каб не ўшчамляць іх сацыяльны статус), аднак пасля іх смерці набытыя маёнткі павінны былі пераходзіць не ў касцёльны фонд, а іх спадчыннікам [102, т.XXII, с.1024].

У часы Кацярыны II распрацоўваліся асновы царскай палітыкі ў дачыненні да каталіцкіх кляштараў. Іх цесныя сувязі з цэнтрамі, якія знаходзіліся ў Заходняй Еўропе і праз якія ў краіну маглі пранікаць непажаданыя для правячых колаў уплывы, былі непрымальнымі для улад. У выніку кляштары ўсіх манаскіх ордэнаў у Расіі былі падпарадкаваны дыяцэзіяльнаму біскупу, які ў сваёй дзейнасці павінен быў кіравацца Рэгламентам 1769 г. (указ Сенату ад 14 снежня 1772г.) [102, т.XIX, с.688-689]. Указ аб заснаванні Магілёўскага арцыбікупства ад 17 студзеня 1782 г. узмацніў уладу С. Сестранцэвіча над кляштарамі. З гэтага часу былі забаронены візітацыі кляштараў замежнымі візітатарамі і прыём навіцыяў з-за мяжы. Арцыбіскупу было пацверджана права прызначаць па пасады настаяцеляў кляштараў.

У 1795 г. Кацярына II распаўсюдзіла ўладу біскупаў на кляштары, якія знаходзіліся на тэрыторыі іх дыяцэзій. Прынцып падпарадкавання кляштараў дыяцэзіяльнай уладзе знайшоў адлюстраванне ва ўказах урада ад 12 мая 1774 г., 26 ліпеня 1779 г., 8 верасня 1795 г. У 1778 г. тэрмінам на тры гады, які потым

быў працягнуты, папа прызнаў кананічныя паўнамоцтвы біскупа С. Сестранцэвіча ў адносінах да кляштараў у Расіі. Паводле іх апошні атрымаў права ўносіць змены ў манаскія правілы, рэфармаваць ці ліквідаваць у краіне асобныя ордэны.

Кацярына II праводзіла палітыку пратэкцыянізму ў адносінах да ордэна езуітаў. У гістарыяграфіі гэта з'ява тлумачыцца шэрагам прычын, у тым ліку палітычнай лаяльнасцю езуітаў, іх аўтарытэтам, а таксама імкненнем Кацярыны II выкарыстаць "езуіцкае пытанне" у знешняй і ўнутранай палітыцы. Ю. Самарын лічыў, што выкарыстанне патэнцыялу ордэна езуітаў уваходзіла ў планы кацярынінскай сістэмы адносін з Касцёлам і павінна было падрыхтаваць "крок адасаблення ад папізма" [109, с.244]. Э. Вінтер вылучыў іншыя прычыны – захаванне ордэна ў мэтах барацьбы з ідэямі Асветніцтва і французскай рэвалюцыі [20, с.158-159]. Пытанне захавання ордэна езуітаў у Расіі вызначалася палітычнымі абставінамі. У зносінах з Рымам яно выкарыстоўвалася ў якасці аднаго са сродкаў для дасягнення саступак. Ва ўнутранай палітыцы паслухмянасць ордэна спрыяла захаванню стабільнага становішча на беларускіх землях.

У часы Кацярыны II езуіты выкарысталі палітычную кан'юнктуру і замацавалі сваё становішча ў Расіі. У 1779 г. яны дамагліся прыняцця рашэння аб адкрыцці навіцыяту ў Полацку. У адрозненне ад іншых ордэнаў езуіты захавалі самастойнасць ад дыяцэзіяльнай улады. У 1780 г. была заснавана Беларуская езуіцкая правінцыя, а ў 1782 г. выбраны на пасаду генеральнага вікарыя (віцэ-генерала) ордэна рэктар полацкай езуіцкай калегіі С. Чарневіч [102, т.XXI, с.610]. З гэтага часу назіраецца наплыў у Расію езуітаў з розных краін свету. Многія з іх валодалі грунтоўнымі ведамі і аб'ектыўна спрыялі развіццю школьнай адукацыі на Беларусі, дзе яны выкладалі ў калегіях. Адным з найвядомых асоб з'яўляўся аўстрыец славенскага паходжання Г. Грубер, будучы генерал ордэна ў Расіі. Колькасць езуітаў у Расіі павялічылася па розных крыніцах са 172-179 членаў у 1785 г. да 196 - у 1788 г. Пазней, у 1820 г., езуітаў налічвалася 358 чалавек [20, с.180;340, s.213].

У выніку пад кантролем царскага ўрада аказаўся ўплывовы каталіцкі ордэн. Езуітам былі пакінуты навучальныя ўстановы, выкладчыцкі склад, усе правы і маёмасць. С. Сестранцэвічу было загадана не прыціскаць езуітаў. У 1782 г. Кацярына ІІ выдала ўказ, у якім, у прыватнасці, было сказана, каб “правілы ордэна ў цэлым і без усякага да іх дакранання захоўваліся, таму што яны адпавядаюць грамадзянскім нашым пастановам” [102,т.XXI,с.610].

Акрамя езуітаў Кацярына ІІ у сваёй палітыцы спецыяльна не вылучала іншыя манаскія ордэны. Асноўнай задачай яна лічыла распрацоўку прававога становішча кляштараў, хоць у духу эпохі Асветніцтва аддавала перавагу тым з іх, якія займаліся выхаваннем, навучаннем, дапамогай хворым. Ва ўказе ад 17 студзеня 1782 г. аб прызначэнні С. Сестранцэвіча магілёўскім арцыбіскупам, яна загадала апошняму зрабіць спіс кляштараў “богапажаданых і карысных для грамадства і тых, якія знаходзяцца ў бяздзейнасці і самоце без усякай дапамогі блізкім і жывуць на ласку свету” [102, т.XXI, с.383]. Аднак ніякіх наступстваў пасля гэтага распараджэння не адбылося. Аналагічная сітуацыя назіралася ў 1792 г., калі Кацярына ІІ загадала генерал-губернатару М.М. Крачэтнікаву зрабіць “асобы перапіс” піярам [102, т.XXIII, с.388-391]. У той жа час далей распараджэнняў, каб усе піяры вярнуліся ў свае кляштары і не пакідалі іх, улады не пайшлі [114, с.XLVII,270,284].

У касцёльнай палітыцы Кацярыны ІІ важнае месца надавалася Уніяцкай Царкве, якая была падпарадкавана папе рымскаму і культ якой разглядаўся ў якасці асобнага абраду Каталіцкага Касцёла. Для расійскага грамадства уніяцтва было малавядомым. Да 1780 г. пецярбургскія ўлады не распачыналі рашучых дзеянняў у дачыненні да уніятаў. У дзеяннях урада асноўная ўвага надавалася Рымска-каталіцкаму касцёлу. Ва ўказах 1773-1774 гг., якія вызначалі арганізацыю касцёльных структур у Расіі, Кацярына ІІ выразна не акрэсліла сваю пазіцыю ў адносінах да Уніяцкай Царквы. Яна пакінула яе “пры сваіх догматах і правілах” пад уладай уніяцкага полацкага архіепіскапа Я. Смагаржэўскага “да далейшага распараджэння”

[268, s.108]. Пазіцыя чакання тлумачылася таксама жаданнем абаперціся на каталіцкую шляхту беларускіх зямель. Выпрацоўка ўладамі адносін да уніяцкага пытання ўскладнялася існаваннем мноства супярэчлівых праектаў, якія тычыліся далейшага існавання Уніяцкай Царквы. Праваслаўны магілёўскі епіскап Г. Каніскі выступаў за далучэнне уніятаў да Рускай Праваслаўнай Царквы. Біскуп С. Сестранцэвіч не бачыў перспектывы для развіцця уніяцтва ў імперыі, жадаў падпарадкаваць царкву сваёй уладзе і далучыць уніятаў да рымскага абраду [268, s.327; 65, с.328-329].

Паваротным пунктам у адносінах урада да Уніяцкай Царквы быў 1780 г., калі архіепіскапа Я. Смагаржэўскага абралі мітрапалітам у Рэчы Паспалітай. Кацярына ІІ указам ад 2 ліпеня 1780 г. звольніла Я. Смагаржэўскага з пасады, стварыла спецыяльную кансісторыю для кіравання справамі Царквы і дазволіла уніятам пераходзіць у праваслаўе. У выніку да 1784 г. унію пакінула каля 117.000 душ [65, с.329]. Кацярына ІІ пачала актыўна выкарыстоўваць уніяцкае пытанне ў перамовах з Рымам. Яна давала зразумець, што ў выніку адсутнасці кананічнай санкцыі адносна новай арганізацыі Касцёла, уніяты могуць быць далучаны да праваслаўя. У 1784 г. пасаду уніяцкага архіепіскапа заняў І. Лісоўскі. Некаторы час пасля гэтай падзеі ва уніяцкіх справах назіралася пэўнае зацішша. 22 красавіка 1794 г. быў прыняты ўказ аб ліквідацыі ўсялякіх перашкод для вяртання уніятаў у праваслаўную веру. У часы другога і трэцяга падзелаў Рэчы Паспалітай адышло да праваслаўя больш 1.572.000 вернікаў, галоўным чынам, украінскіх. На Беларусі адышло каля 107.685 чалавек [65, с.331]. Тут Уніяцкая Царква была больш арганізаванай і актыўнай. Да пачатку 1796 г. другая хваля вяртання уніятаў у праваслаўе прыпынілася.

Такім чынам, у часы Кацярыны ІІ акрэсліліся асноўныя задачы ўлад у дачыненні да Касцёла. Гэта: парадак зносін духавенства з Рымам, падпарадкаванне Касцёла дзяржаўнай юрысдыкцыі, грашовае ўтрыманне дыцэзіяльных біскупаў, падпарадкаванне кляштараў дыяцэзіяльнаму кіраўніцтву. У палітыцы з Рымам Кацярына ІІ выкарыстоўвала уніяцкае пытанне, якое яна пагражала вырашыць на карысць

Праваслаўнай Царквы. Разам з тым, імператрыца не ўмешвалася ў рэлігійнае жыццё Касцёла.

Пры пераемніках Кацярыны II адбылося далейшае прыстасаванне касцёльных структур да сістэмы расійскага самадзяржаўнага ладу. У 1798 г. Павел I правёў чарговую рэарганізацыю каталіцкіх дыяцэзій і прыстасаваў іх межы да губернскіх. Фактычна ён аднавіў былыя дыяцэзіі (акрамя Інфлянцкай) і кананічна ўрэгуляваў гэта пытанне з Рымам. Указам Паўла I ад 26 лютага 1797 г. пры Юстыц-калегіі быў створаны спецыяльны дэпартамент па справах Рымска-Каталіцкага Касцёла. 26 студзеня 1798 г. гэты дэпартамент вылучаны ў асобную ўстанову на чале з арцыбіскупам С. Сестранцэвічам. У Рэгламенце Касцёлу ад 3 лістапада 1798 г. дэпартамент зноў названы ў складзе Юстыц-калегіі [102, т.XXIV, с.493; т.XXV, с.49,436]. У ноце Рыму ад 17 сакавіка 1799 г. падкрэслівалася, што прынцыпы зносін з Касцёлам унутры краіны застаюцца без змен: яго справы разглядаюцца ў адпаведнасці з дзяржаўным заканадаўствам; вяршынства папы прызнаецца ў духоўнай сферы, што тычыцца догматаў і абрадаў; булы павінны тычыцца толькі рэлігійных пытанняў [166, s.27].

Да 1800 г. адбывалася ўзмацненне асабістай улады С. Сестранцэвіча, што вынікала не з паўнамоцтваў мітрапаліцкай пасады, а з набліжанасці яго да імператара і з таго, што ён узначальваў дэпартамент па справах Рымска-Каталіцкага Касцёла. Расійскія ўлады дамагаліся ад папы большых кананічных паўнамоцтваў для С. Сестранцэвіча (пасады легата, кардынальскай годнасці). Найбольшым поспехам расійскай дыпламатыі ў гэтым накірунку трэба лічыць дазвол папы ў 1798 г. карыстацца С. Сестранцэвічу і яго пераемнікам пурпуравымі шатамі на ўзор кардынальскіх, але без спецыяльных правоў і ўлады, якія вынікалі з кардынальскай годнасці [108,ф.821, воп.149,спр.7, арк.1].

У 1798 г. у інтарэсах С. Сестранцэвіча быў распрацаваны і зацверджаны “Рэгламент для цэркваў і кляштараў Рымска-Каталіцкага вызнання ў Расійскай Імперыі” [102, т.XXV, с.436-438]. Новы дакумент значна абмяжоўваў самакіраванне кляштараў на карысць дыяцэзіяльных біскупаў, якія зацвярджалі

правінцыялаў і прызначалі настаяцеляў, атрымалі права візітаваць кляштары. Без дазволу біскупа манахам забаранялася пакідаць кляштар. Ад кляштараў сузіральніцкага тыпу патрабавалася дапамагаць матэрыяльна навучальным і дабрачынным установам ці аказваць духоўныя паслугі вернікам. Жаночым кляштарам прадпісвалася займацца выхаваннем дзяўчынак са збяднелай шляхты ці апекавацца хворымі і беднымі. Адзін з артыкулаў рэгламента забараняў манахам друкаваць сачыненні на палітычныя тэмы, асабліва якія датычыліся “айчыннага праўлення”.

Рэгламент 1798 г. выклікаў вялікую занепакоенасць у каталіцкага манаства і асабліва ў езуітаў, якім ён пагражаў расфарміраваннем. У выніку энергічных захадаў апошніх, якія выкарысталі ўплыў на Паўла І Г. Грубера, адбылася кардынальная змена становішча. У 1800 г. С. Сестранцэвіч быў высланы ў мястэчка Маляцічы пад Магілёвам. Рэгламент быў заменены новым дакументам - “Пунктамі аб упраўленні Рымска-Каталіцкага Духавенства ў Расіі” [102, т.XXVI, с.433-437]. У гісторыі Расіі гэта быў самы спрыяльны для кляштараў дакумент. “Пункты” дазволілі самакіраванне ў кляштарах, забаранілі біскупам умешвацца ў выбары настаяцеляў, а справу ад’ездаў манахаў паставілі ў залежнасць ад правінцыяла. Дыяцэзіяльныя біскупы захавалі ўладу над жаночымі кляштарамі і права візітацыі. Забойства Паўла І перашкодзіла рэалізацыі “Пунктаў”.

Спецыфічнай рысай паўлаўскіх часоў была актывізацыя дзейнасці каталіцкага духавенства, якая ў працах расійскіх дарэвалюцыйных аўтараў была ахарактызавана як “каталіцкая прапаганда”. Пад гэтай з’явай разумелася перш за ўсё пераварочванне ў каталіцтва уніятаў і актыўная дзейнасць духавенства ў асяроддзі вышэйшага расійскага дваранства, а таксама стварэнне новых каталіцкіх дыяцэзій і аднаўленне уніяцкіх епархій (Брэсцкай і Луцкай) [123,с.224-266]. Галоўным правадніком актывізацыі Касцёла лічылася французская эміграцыя, а таксама ордэны мальтыйцаў і езуітаў, якія дзейнічалі, перш за ўсё, праз асабістыя кантакты і сувязі. Вялікай папулярнасцю ў расійскага дваранства карысталася

езуіцкая калегія ў Пецярбургу, а таксама казанні ў езуіцкім касцёле паўночнай сталіцы (касцёле святой Кацярыны). Ва уніяцкім пытанні адбыліся змены на карысць каталіцкага духавенства. Уніяцкая Царква была падпарадкавана дэпартаменту па справах Рымска-Каталіцкага Касцёла. У дэпартаменце уніяты не мелі нават сваіх прадстаўнікоў. Арцыбіскуп С. Сестранцэвіч праводзіў захады ў накірунку далучэння уніятаў да Касцёла [65,с.232].

Актывізацыя дзейнасці каталіцкага духавенства, якая мела месца перш за ўсё ў Пецярбургу, не была выклікана экспансіяй Касцёла, а стала магчымай у выніку негалоснага дазволу на яе з боку ўлады. Уплывалі на сітуацыю акалічнасці як суб’ектыўнага парадку, так і ўнутры і знешнепалітычныя прычыны. Сярод аб’ектыўных прычын - страх самадзяржаўя і дваранства перад наступствамі французскай рэвалюцыі, які ўдала на сваю карысць выкарысталі езуіты, актывізацыя знешніх сувязей Пецярбурга з Рымам. У 1798 г. Павел I прапанаваў папе Пію VI, з якім быў асабіста знаёмы з 1782 г., палітычны прытулак у Расіі. У 1799 г. у Рым увайшлі рускія войскі. У 1798-1799 гг. з дазволу імператара на беларускіх землях знайшлі прытулак трапісты і трапісткі з Францыі. У 1801 г. Павел I был прызнаны пратэктарам духоўна-рыцарскага ордэна мальтыйцаў і ўсяго Каталіцкага Касцёла.

Павел I, як і Кацярына II, самаўладна прымаў рашэнні, якія мелі дачыненне да Касцёла. Ён стварыў дэпартамент па справах Рымска-Каталіцкага Касцёла, правёў новую дыяцэзіяльную арганізацыю і паставіў кляштары ў незалежнае ад дыяцэзіяльнай улады становішча. У адрозненне ад кацярыненскіх часоў пры Паўле I палепшыліся стасункі з Рымам, каталіцкае духавенства набыло ўплыў у колах расійскай арыстакратыі. Павел I імкнуўся выкарыстаць каталіцкі фактар і крызісную сітуацыю, у якой апынуўся Рым, для ўзмацнення міжнародных пазіцый Расіі. У дыпламатычных сувязях з Рымам ён адмовіўся ад выкарыстання “езуіцкай карты” і спрыяў легалізацыі ордэна ў свеце. Пазіцыі езуітаў пры Паўле I асабліва ўзмацніліся, калі абавязкі С. Сестранцэвіча ў дэпартаменце па справах Рымска-Каталіцкага Касцёла выконваў яго намеснік,

былы езуіт, біскуп Ян Беніслаўскі. Яшчэ ў адным важным пытанні курс Паўла І адрозніваўся ад пазіцыі Кацярыны ІІ, імператар не прыціскаў уніятаў, хоць і не бачыў іх у якасці прадстаўнікоў асобнай царквы, а толькі адгалінаваннем каталіцтва ці праваслаўя.

У часы праўлення Аляксандра І (1801-1825 гг.) пазіцыя ўрада ў пытанні падпарадкавання касцёльнай адміністрацыі дзяржаўным структурам не змянілася. Інструкцыя цара пасланніку Д. Бутурліну ў Рым у 1803 г. нагадвала пра неабходнасць зносін каталіцкага епіскапату з папам праз пасрэдніцтва міністэрства замежных спраў [20, с.229]. У тым жа годзе з’явіўся імператарскі ўказ С. Сестранцэвічу, які паўтараў усе ранейшыя забароны Кацярыны ІІ і Паўла І у справе непасрэдных кантактаў з Апостальскай Сталіцай.

У 1801 г. Аляксандр І стварыў Рымска-Каталіцкую духоўную калегію. Гэта была вышэйшая адміністрацыйная ўстанова Каталіцкага Касцёла ў Расіі да 1918 г. У яе склад уваходзілі: старшыня – магілёўскі арцыбіскуп, два члены і 6 засядацеляў – па адным з дыяцэзіі. У 1804 г. у склад калегіі былі ўведзены уніяцкі епіскап і тры засядацелі ад Уніяцкай Царквы. У 1805 г. калегія была падзелена на два дэпартаменты: для Рымска-Каталіцкіх і уніяцкіх спраў. У кампетэнцыю Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі ўваходзілі такія справы, як збор статыстычных і іншых звестак аб касцёлах, кляштарах, духавенстве, маёмасці і інш.; нагляд за дзейнасцю дыяцэзіяльных кансісторый; унясенне прапаноў ад імя дыяцэзіяльных структур ва ўрадавыя інстанцыі; кантроль над дзейнасцю кляштараў; распараджэнне фінансавымі сродкамі і інш. Калегія прымала апеляцыі на рашэнні дыяцэзіяльных судоў. Яна абмежавала ўладу магілёўскага мітрапаліта, аднак апошні працягваў захоўваць свае ўплывы ў якасці старшыні гэтай калегіі. Рым лічыў Рымска-Каталіцкую духоўную калегію некананічным інстытутам і ніколі яе не прызнаў.

Рымска-Каталіцкая калегія, па сутнасці, выконвала функцыі генеральнай (мітрапаліцкай) кансісторыі і стаяла над дыяцэзіяльнымі кансісторыямі. Гэта была вышэйшая судовая інстанцыя, якая разглядала духоўныя і касцёльныя справы. У

асобных выпадках, у пытаннях маёмасці, прэтэнзій да біскупаў, дапускаліся апеляцыі ў Сенат.

Неабходнасць у далейшай цэнтралізацыі справамі неправаслаўных рэлігійных арганізацый у Расіі прывяла ў 1810 г. да стварэння на правах міністэрства галоўнага ўпраўлення духоўных спраў замежных веравызнанняў, якое займалася таксама справамі Каталіцкага Касцёла. Гэта была адміністрацыйная ўстанова, якая выконвала пасрэдніцкія функцыі паміж Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіяй і ўрадам. Яна павінна была займацца арганізацыйнымі пытаннямі (рабіць прадстаўленні аб кандыдатах на біскупскія пасады, аб настаяцелях кляштараў, кантраляваць прызначэнні бенефіцыяў, адпраўляць візітатараў), разглядаць скаргі на біскупаў і ахоўваць права здзяйснення касцёльных абрадаў [102, т.XXXI, с.279-280]. Як адзначае Д. Талстой, галоўнае ўпраўленне не спраўлялася самастойна са сваімі абавязкамі і часта звярталася за кансультацыямі ў духоўную калегію [129, с.166]. У 1817 г. яно ўвайшло ў склад дэпартамента духоўных спраў міністэрства духоўных спраў і народнай асветы.

Кампетэнцыя міністэрства была даволі шырокай. Акрамя кадравых спраў, яно займалася пытаннем зносін з Рымам, давала дазвол на будаўніцтва касцёлаў, разглядала скаргі, збірала статыстычныя справаздачы, наглядала за навучальнымі ўстановамі і інш. Заканадаўствам быў вызначаны парадак зносін Рымска-Каталіцкай калегіі з міністэрствам. Апошняе разглядала справаздачы і прапановы калегіі, а потым уносіла сваё заключэнне і адпраўляла іх у Сенат. Усе біскупы, іх намеснікі, прэлаты і канонікі, а таксама настаяцелі кляштараў павінны былі быць зацверджаны адпаведнымі ўказамі [102, т.XXXIV, с.814-818]. У 1824 г. галоўнае ўпраўленне ўвайшло ў склад міністэрства народнай асветы. У 1832 г. з гэтага міністэрства дэпартамент духоўных спраў замежных веравызнанняў быў перанесены ў ведамства міністэрства ўнутраных спраў, у якім ён праіснаваў да жніўня 1917 г., калі яго далучылі да створанага тады міністэрства вызнанняў, закрытага пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі.

Эпоха Аляксандра I адрознівалася рэлігійнай цярпімасцю [65, с.307]. Шмат у чым гэтаму спрыяла спецыфіка міжнароднага становішча, а таксама атмасфера духоўна-рэлігійных пошукаў царскага атачэння і некаторых прадстаўнікоў расійскага дваранства. Напалеонаўскія войны і замежныя аперацыі расійскага войска спрыялі больш блізкаму азнаямленню з каталіцтвам. Вялікім поспехам пры двары Аляксандра I карыстаўся (да 1817 г., калі быў выдалены з Расіі) Ж.дэ Мэстр, вядомы ідэолаг папізму, які выступаў за прыярытэт папскай улады над свецкай [20, с.236-241]. Ён дабіваўся адкрыцця ў Расіі нунцыятуры і быў прыхільнікам яднання старых еўрапейскіх рэжымаў на платформе каталіцкай ідэалогіі. Разрыў Аляксандра I з дэ Мэстрам адбыўся з прычыны супрацьлеглых пазіцый у разуменні паслянапалеонаўскага ўладкавання Еўропы. Ідэалагічным падмуркам Рэстаўрацыі на думку цара павінен быў быць нейкі сінтэз каталіцтва, праваслаўя і лютэранства.

Бачным увасабленнем намераў Аляксандра I быў створаны па яго ініцыятыве Свяшчэнны саюз (1815 г.). У гэтым рэчышчы трэба разглядаць і заснаванне ў 1814 г. Расійскага біблейскага таварыства, якое ўзначаліў обер-пракурор Св. Сінода і міністр духоўных спраў і народнай асветы князь А.М. Галіцын. Папа не прыняў прапаноў далучыцца да дзяржаў Свяшчэннага Саюза, а дзейнасць Біблейскага таварыства рэзка асудзіў і патрабаваў ад расійскіх вернікаў не ўдзельнічаць у ім. У гэты час Аляксандра I зацікавілі погляды прадстаўніка рэфармаванага каталіцтва Ф.фон Баадэра. Апошні не патрабаваў падпарадкавання ўсіх хрысціянскіх канфесій папе, а ў праваслаўі бачыў паўнапраўную арганізацыю, якая захавала святасць першахрысціянскіх часоў. Погляды Ф.фон Баадэра мелі вялікае значэнне для ідэалагічнага абгрунтавання дзейнасці Свяшчэннага Саюза [20, с.233-234]. Яны адпавядалі пазіцыі Аляксандра I, які бачыў у хрысціянстве сродак, які можа стрымаць рэвалюцыйны рух у Еўропе. Аднак у цэлым палітыка Аляксандра I была непаслядоўнай. У ідэалагічным выбары сродкаў ён хістаўся ад афіцыйнага да рэфармаванага каталіцтва, з якім таксама парваў на пачатку 20-х гг. XIX ст. У той жа час, з

1815 г. імператар спрабаваў абаперціся на артадаксальнае праваслаўе. Выразнікам гэтага напрамку быў камергер цара Стурдза, які абгрунтаваў сусветнае значэнне праваслаўя і прапанаваў яго ў якасці ідэалогіі для Свяшчэннага саюза. Напрыканцы жыцця Аляксандр І зноў прадпрыняў захады да збліжэння з папам. У чарговы раз ажыла ідэя уніі Рускай Праваслаўнай Царквы з Каталіцкім Касцёлам. У віншавальным пасланні папе Льву XII у 1823 г. цар абяцаў "атачыць католікаў у Расіі дабратворным і брацкім клопатам" [20, с.252].

Шматлікія рашэнні царскіх улад, якія тычыліся адміністрацыйнага падпарадкавання Касцёла дзяржаўным органам, а таксама пастановы, якія забаранялі духавенству мець прамыя зносіны з Рымам былі незаконнымі з пункту гледжання касцёльнай практыкі і не мелі кананічнай сілы. Менавіта таму расійскім бокам пастаянна падымалася пытанне пра павелічэнне кананічных паўнамоцтваў для мітрапаліта С. Сестранцэвіча. У 1816 г. у чарговы раз падымалася пытанне аб наданні магілёўскаму мітрапаліту кардынальскай годнасці. У 1803, 1804, 1806, 1816 гг. паўтараліся захады аб атрыманні для С. Сестранцэвіча пасады прымаса і тытула прыроджанага легата для ўсіх яго пераемнікаў. Не прайшла таксама прапанова пра перанос сталіцы мітраполіі ў Вільню (пытанне разглядалася ў 1814 г. і ў 1815-1834 гг.). Ураду нават не ўдалося атрымаць ад Рыма сталых правоў для С. Сестранцэвіча на самастойнае (без узгадненне з папам) пасвячэнне ў сан біскупаў, вызваленне ад манаскіх зарокаў, аб'яднанне касцёльных бенефіцыяў, мець апошні голас у шлюбаразводных справах, а таксама права на поўную юрысдыкцыю над манаскімі ордэнамі і ўвогуле на пашырэнне на ўсю тэрыторыю дыяцэзіяльных адзінак тых правоў, якімі мітрапаліт карыстаўся ў сваёй архідыяцэзіі [258, s.21].

С. Сестранцэвічу даводзілася кіраваць на аснове спецыяльных папскіх паўнамоцтваў, так званых facultates, якімі ён надзяляўся на пэўны час у залежнасці ад становішча ў дадзены момант расійска-рымскіх адносін. Такія правы С. Сестранцэвіч атрымліваў у 1774 г., 1775 г., 1778 г. (на тры гады), 1783 г., 1786 г. (на дзесяць год), 1798 г. (на пяць год), у

абмежаваным выглядзе ў 1803 г. (на пяць год), у 1812 г. Напрыклад, у 1786 г. Апостальская Сталіца ўпаўнаважыла яго разглядаць шлюбаразводныя справы, надала пэўныя літургічныя прывілеі, дазволіла ўносіць змены ў пост, дараваць ці накладваць царкоўныя спагнанні, прызначаць настаяцеляў, рабіць візітацыі, прызначаць сабе пераемнікаў і г.д. [102, т.XXII, с.827-830]. На працягу першай чвэрці XIX ст. царскі ўрад актыўна дамагаўся для С. Сестранцэвіча дазволу весці інфармацыйны працэс (выпрабаванні кандыдатаў у біскупскі сан) [103, т. I, с. 1000-1002]. Аднак папы, прывілегію якіх складала гэта права, так і не дазволілі стала карыстацца ім, а толькі ў асобных выпадках у выглядзе дэлегаваных паўнамоцтваў у 1808 г., 1812 г., 1823 г., 1826 г. і ў іншыя гады. Каб вернікі не заставаліся ў духоўных патрэбах без задавальнення, і для захавання максімальнай незалежнасці ад Рыма імператар Аляксандр I сваім указам ад 10 жніўня 1804 г. загадаў мітрапаліту С. Сестранцэвічу карыстацца і надалей тымі правамі і прывілеямі, якія ён атрымаў ад папы Пія VI [102, т.XXVIII, с.473].

Аляксандр I прыхільна ставіўся да С. Сестранцэвіча, якога ён вызваў у Пецярбург з Маляцічаў. Паслухмянасць і адданасць мітрапаліта царскай уладзе адпавядала палітыцы, якую праводзілі расійскія манархі. У сваю чаргу сам С. Сестранцэвіч выступаў за поўнае арганізацыйнае падпарадкаванне Касцёла сваёй уладзе з правам уводзіць у сан біскупаў без узгаднення з папам. Падставай такога імкнення было ўяўленне С. Сестранцэвіча аб тым, што мітрапаліт у мітраполіі валодае той жа ўладай як і папа, таму ўсе рашэнні арганізацыйнага характару ён можа прымаць без кансультацый з Рымам [313, s.249-250,285].

С. Сестранцэвіч падтрымаў дзейнасць Расійскага біблейскага таварыства. Яшчэ ў 1812 г. ён быў у ліку ініцыятараў па стварэнню Пецярбургскага біблейскага таварыства. Камітэт таварыства збіраў сродкі на выданне і распаўсюджванне Бібліі на тэрыторыі Расіі. Князь А.М. Галіцын у 1813 г. накіраваў лісты біскупам каталіцкіх дыяцэзій аб неабходнасці іх удзелу ў таварыстве. Такія лісты атрымалі ў

1813 г. мінскі біскуп Я. Дэдэрка і адміністратар Віленскай дыяцэзіі Е. Страйноўскі. Біскупу Я. Дэдэрцы паведамлялася, што ён унесены ў члены таварыства [99, ф.937, воп.2, спр.51, арк.116 (адв.)]. Віленскі адміністратар накіраваў духавенству ліст з заклікам да збору грашовых сродкаў на выданне кніг Біблейскім таварыствам [98, ф.886, воп.1, спр.6, арк.33]. У 1816-1817 гг. аддзяленні Расійскага біблейскага таварыства былі адкрыты ў Магілёве, Віцебску, Мінску, Гродне. У Магілёве і Гродне ў склад яго членаў (віцэ-прэзідэнтамі) былі абраны каталіцкія ксяндзы. Аднак у цэлым каталіцкае духавенства байкатавала дзейнасць гэтай арганізацыі. У 1816 г. папа Пій VII выказаў рэзкі пратэст у адрас таварыства. На імя С. Сестранцэвіча ён накіраваў зварот, у якім асудзіў дзеянні мітрапаліта па распаўсюджванню Бібліі на нацыянальных мовах. Пасланне папы не атрымала імператарскай экзекватуры (допуску ў Расію).

Роля С. Сестранцэвіча ў гісторыі Касцёла супярэчлівая. З аднаго боку, яго востра крытыкавалі ў папскіх колах за імкненне адасобіцца ад Рыма (негатыўныя характарыстыкі аб ім дасылалі ў Апостальскую Сталіцу папскія пасланнікі і Ж. дэ Мэстр). Не знайшла ўхвалення дзейнасць мітрапаліта ў працах польскіх аўтараў, якія крытыкуюць яго за супрацоўніцтва з царызмам. У той жа час С. Сестранцэвіч – цэнтральная і найважнейшая фігура у Касцёле на тэрыторыі Расіі ў разглядаемы перыяд. Ён кіраваў Касцёлам у вельмі складаных палітычных умовах 53 гады (1773-1826 гг.). У сваёй дзейнасці імкнуўся задаволіць рэлігійныя патрэбы католікаў розных нацыянальнасцяў – не толькі палякаў, але і немцаў, літоўцаў, беларусаў, латышоў, эстонцаў. У магілёўскай друкарні ён меў намер друкаваць падручнікі “у розных дыялектах”. У 1794 г. арцыбіскуп загадаў духавенству сваёй архідыяцэзіі прамаўляць казанні на зразумелай “народнай” мове. У зносінах з Рымам ён прызнаваў аўтарытэт папы ў пытаннях веры і догматаў і адкрыта ніколі не парываў з пантыфікам.

Памкненню С. Сестранцэвіча падпарадкаваць кляштары сваёй уладзе галоўнай перашкодай былі энергічныя захады езуітаў, якія мелі ўплывы пры царскім двары. У 1801 г. сітуацыя

змянілася на карысць С. Сестранцэвіча. 13 лістапада Аляксандр I падпісаў "Палажэнне аб упраўленні Рымска-Каталіцкай царквы" [102, т.XXVI, с.827-828]. Дыяцэзіяльным біскупам было вернута права нагляду за кляштарамі. Яны павінны былі ведаць аб усіх зменах, якія адбываліся ў іх і маглі прымаць скаргі ад манахаў на сваіх настаяцеляў. Выбары правінцыялаў павінны былі праводзіцца са згоды Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі. 13 чэрвеня 1803 г. пачала дзейнічаць урадавая пастанова, паводле якой на ўсе кляштарныя пасады павінны прызначацца толькі тыя асобы, якія скончылі Галоўную семінарыю ў Вільні ці тыя, якія былі праэкзаменаваны ў ёй [102, т.XXVII, с.783].

Дзяржаўныя дакументы, якія тычацца прававога становішча манаскіх ордэнаў і кляштараў, не дазваляюць прасачыць палітыку царскага ўрада ў дачыненні да асобных манаскіх груп. Верагодна, ўлады не ў дастатковай ступені арыентаваліся ў спецыфіцы кожнага манаскага ордэна. У гэтай сувязі цікавае назіранне зрабіў польскі даследчык П.П. Гах. У 1817 г. урад, каб мець уяўленне аб стане кляштараў, арганізаваў рэгулярны збор звестак аб іх. Дзеля гэтай мэты была выкарыстана існаваўшая практыка біскупскіх візітацый, якія да гэтага часу праводзіліся фармальна і нерэгулярна. 13 сакавіка 1817 г. быў выдадзены ўказ, які абавязваў дыяцэзіяльных біскупаў ці іх дэлегатаў штогод рабіць візітацыі ў кляштары і складаць падрабязныя справаздачы ў адпаведнасці з прапанаванай формай. Асаблівая ўвага надавалася параўнальнаму аналізу з вынікамі папярэдняй візітацыі. Атрыманая інфармацыя пераканала ўлады, што кляштары з'яўляюцца вельмі дынамічнымі супольнасцямі, якія з цяжкасцю паддаюцца кантролю [191, s.61].

7 сакавіка 1801 г. папа афіцыйна дазволіў дзейнасць ордэна езуітаў у Расіі. У 1802 г. папская була была абвешчана і атрымала моц. У часы Аляксандра I езуіты пасылаліся на пастырскую працу на Каўказ і ў Сібір. Акрамя таго, яны працягвалі займацца адукацыйна-выхаваўчай дзейнасцю ў калегіях і ў полацкай акадэміі (з 1812 г.). У далейшым, аднак, дзейнасць ордэна была прыпынена. У 1815 г. яны былі высланы з Масквы і Пецярбурга, а ў 1820 г. - за межы Расійскай імперыі.

Фармальнай падставай такога рашэння паслужылі абвінавачванні ў наварочванні ў каталіцкую веру праваслаўных, уніятаў, пратэстантаў і яўрэяў. У рапарце міністра духоўных спраў і народнай асветы А. Галіцына ад 13 сакавіка 1820 г. указваліся канкрэтныя выпадкі місіянерскай дзейнасці езуітаў сярод вучняў магілёўскай калегіі і салдат віцебскага шпіталя [102, т.XXXVII, с.113-119]. Акрамя таго, ордэн абвінавачваўся ў неабгрунтаваным павелічэнні колькасці членаў, якія праводзілі каталіцкую прапаганду ў сваіх школах, у непадпарадкаванні мітрапаліту С. Сестранцэвічу, нядбайных адносінах да сваіх сялян, у няўдзячнасці да Расіі, якая ў свой час дала прытулак езуітам і апекавалася імі. Уся зямельная ўласнасць ордэна перайшла ў дзяржаўнаю казну.

У часы Аляксандра I урад пачаў страчваць кантроль над езуітамі. У 1814 г. гэты ордэн быў адноўлены ва ўсім свеце, а калі памёр яго генерал Т. Бжазоўскі (4 лютага 1820 г.) у Рыме быў абраны новы генерал, і цэнтр кіраўніцтва езуітаў перамясціўся за межы Расійскай імперыі. З 1810-х гг. езуіты былі праваднікамі папскай палітыкі ў Расіі, знаходзіліся ў канфрантацыі з мітрапалітам С. Сестранцэвічам і не падтрымлівалі створанае ўрадам Расійскае біблейскае таварыства. Выгнанне езуітаў з Расіі ў 1820 г. не прывяло да перагляду ўрадавай палітыкі ў дачыненні да іншых манаскіх ордэнаў.

Каталіцкі Касцёл у часы Аляксандра I захоўваў пэўную свабоду дзеянняў і таму, што працягваў захоўваць значную зямельную ўласнасць, якая з’яўлялася асновай існавання ў феадальным грамадстве. Зямельную ўласнасць захоўвалі капітулы, члены кансісторый і іншых касцёльных установ, кляштары, парафіяльныя ксяндзы. Духоўная маёмасць на тэрыторыі Беларусі была, галоўным чынам, касцёльнай. Яна займала трэцяе месца пасля прыватнай і дзяржаўнай уласнасці. У цэнтры і на захадзе Беларусі ў апошняй чвэрці XVIII ст. яна складала 11,8% ад усіх дымаў (прыватная 65,5%, дзяржаўная 20,7%). Па дадзеных В.І. Мялешкі, на якія ў сваёй працы спасылаецца П.Г. Казлоўскі, на ўсходзе Беларусі на долю Каталіцкага Касцёла прыпадала 81,5% агульнай колькасці

духоўных сялян (на захадзе і ў цэнтры, па дадзеных П.Г. Казлоўскага - 86,0%) [74, с.70-72,107].

Парафіяльныя землі складалі забеспячэнне ніжэйшага духавенства. Яны былі раздроблены на мноства парафій, сярод якіх былі размеркаваны нераўнамерна. Каталіцкі Касцёл не меў права адчужаць свае зямельныя ўладанні, а толькі ахоўваць іх і прымнажаць. Расійскае заканадаўства як пры Паўле I, так і пры Аляксандры I ахоўвала касцёльны зямельны фонд ад раздраблення і продажу [102, т.XXV, с.436-437; т.XXVI, с.823-829]. На месцах ахова зямельнай уласнасці даручалася дыяцэзіяльнаму біскупу. Забаранялася без ведама вышэйшага кіраўніцтва (духоўнага і свецкага) па свайму меркаванню распараджацца грашовым капіталам і касцёльнымі будынкамі. Пытанне аховы касцёльнай маёмасці падымалася ў пастырскіх лістах і распараджэннях дыяцэзіяльных біскупаў [98, ф.886, воп.1, спр.3, арк.14].

На пачатку панавання Аляксандра I матэрыяльная база Каталіцкага Касцёла выглядала наступным чынам. У Магілёўскай архідыяцэзіі капіталы дыяцэзіяльнага духавентсва складалі 133.409 руб. з прыбыткам 20.980 руб. штогод, падданых налічвалася 3.470. У ордэнскага духавенства адпаведна капіталы складалі 213.623 руб. з прыбыткам 52.969 руб. штогод, а падданых было 20.635. У Віленскай дыяцэзіі капіталы дыяцэзіяльнага духавенства складалі 229.605 руб. са штогадовым прыбыткам 103.619 руб., падданых налічвалася 17.364. У ордэнскага духавенства капіталы складалі 373.805 руб. з прыбыткам 112.132 руб., а падданых налічвалася 10.106. У Мінскай дыяцэзіі капіталы дыяцэзіяльнага духавенства складалі 41.104 руб. з даходам 23 тыс. руб., падданых было 7.220. Ордэнскае духавенства мела 193.120 руб. з даходам 61.544 руб. і 8.866 падданых [335, s.208]. Такога матэрыяльнага становішча не мела ў Расіі ніводная царкоўная арганізацыя.

У 1820 г. па ініцыятыве С. Сестранцэвіча імператар выдаў указ Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі аб стварэнні так званага дапаможнага капіталу, сродкі ад якога павінны былі ісці на ўтрыманне, рамонт і будаўніцтва тым касцёлам і кляштарам, якім не хапала на гэта сродкаў. Гэты фонд ствараўся шляхам

штогадовых узносаў, якія з 1823 г. складалі 5.575 руб. срэбрам з усіх дыяцэзій. Грашовыя адлічэнні насілі абавязковы характар і браліся толькі з дыяцэзіяльнага духавенства, бо кляштары ўжо пераводзілі 10.000 руб. срэбрам на ўтрыманне Галоўнай семінарыі ў Вільні. Збор па дыяцэзіях размяркоўваўся наступным чынам – 300 руб. для Магілёўскай архідыяцэзіі, 1000 руб. для Віленскай дыяцэзіі, 600 руб. для Жмудскай дыяцэзіі, 450 руб. для Луцкай дыяцэзіі, 112 руб. 50 кап. для Кіеўскай дыяцэзіі, столькі ж для Мінскай дыяцэзіі і 3.000 руб. з алтарыі віленскага кафедральнага касцёла. У 1829 г. дапаможны капітал складаў каля 148.000 руб. У тым жа годзе цар Мікалай І дадаў да яго яшчэ 10.000 руб. У далейшым гэты капітал павялічыўся. Аднак карыстацца ім духавенства магло толькі за лік працэнтаў, па спецыяльнаму дазволу і ў выпадках пажараў, стыхійных бедстваў, пагашэнняў даўгоў і інш. Дапаможны капітал знаходзіўся пад кантролем Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі і галоўнага ўпраўлення спраў замежных веравызнанняў. Усе просьбы атрымаць сродкі з фонду павінны былі разглядацца дыяцэзіяльнымі біскупамі і губернскімі ўладамі [14, кп 12147].

У часы Аляксандра І назіралася актывізацыя дзейнасці прадстаўнікоў каталіцкага духавенства ў колах расійскай арыстакратыі. Каталіцтва прыняла Аляксандра Галіцына, а таксама Растапчына, Пратасава, Васільчыкава, Шувалава, Галавіна, Талстая, Свечына і іншыя [123, с.429-430].

Адбываліся выпадкі пераварочвання не толькі праваслаўных, у тым ліку праз рознаканфесійныя шлюбы, калі паводле закону хлопчыкі выхоўваліся ў бацькоўскай веры, а дзяўчынкі ў матчынай, але і пратэстантаў. Расійскае заканадаўства забараняла прымаць у каталіцкую веру не толькі праваслаўных, але хрысціян іншых канфесій. З гэтай мэтай быў прыняты шэраг дзяржаўных указаў (Сенацкі ад 12 студзеня 1799 г. і іншыя) і распараджэнняў духоўных улад. У 1823 г. у Віленскай дыяцэзіі па ўсіх дэканатах быў разасланы дакумент з дыяцэзіяльнай кансісторыі пра забарону хрысціць і вянчаць евангелікаў [98, ф.886, воп.1, спр.7, арк.70 (адв.)]. Навяртанні адбываліся і сярод яўрэйскага насельніцтва. Яшчэ ў часы Паўла І толькі езуіты ў перыяд з 1797 г. па 1799 г. пахрысцілі 22

іудзеяў [191, s.48]. Актыўнымі місіянерамі былі бернардзінцы. У 1787-1790 гг. яны прынялі ў каталіцтва каля 100 іудзеяў і пратэстантаў. Большасць кляштараў, якія займаліся гэтай працай, знаходзілася на тэрыторыі Беларусі (у Друі, Мазыры, Будславе, Слоніме, Глуску, Слуцку, Мінску) [334, s.110]. У распараджэнні віленскай кансісторыі дэканам у 1818 г. нагадвалася, што наварочванне яўрэяў магчыма толькі пасля таго, як яны здадуць экзамены ў паліцыі і атрымаюць адтуль пісьмовы дазвол [98, ф.886, воп.1, спр.7, арк. 45]. Спецыфікай жаночага манаскага ордэна марыявітак было навяртанне жанчын іудзеяк, але ва ўмовах Расійскай імперыі яны вымушаны былі абмежаваць сваю дзейнасць выхаваннем дзяўчынак са збяднелай шляхты.

У полі ўвагі каталіцкіх місіянераў заставаліся і уніяты. Упершыню змена уніяцкага абраду на лацінскі адбылася ў 1796 г., калі уніяцкі архіепіскап І. Лісоўскі дазволіў прадстаўнікам белага і чорнага уніяцкага духавенства, якія аказаліся без прыхода, пераходзіць у юрысдыкцыю Луцкага біскупа. У 1801 г. з’явіўся ліст прэлата С. Шантыра з магілёўскай духоўнай кансісторыі, у якім ён трактаваў на карысць Каталіцкага Касцёла пункты царскага ўказа ад 29 снежня 1800 г. аб тым, што уніяты не існуюць самі па сабе, а з’яўяюцца далучанымі ці да Праваслаўнай Царквы, ці да Каталіцкага Касцёла [298, s.60].

Наступным крокам, які фарсіраваў справу, была рэзалюцыя ад 15 сакавіка 1801 г. старшыні Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі Яна Беніслаўскага, які выконваў свае функцыі ў перыяд высылцы С. Сестранцэвіча ў Маляцічы. Ён давёў да ведама магілёўскай духоўнай кансісторыі, што свецкія уніяты не патрабуюць дазволу Апостальскай Сталіцы, каб перайсці ў лацінскі абрад. У гэты час у магілёўскай духоўнай кансісторыі з’явіўся ліст нунцыя Літты, у якім ён паведамляў пра магчымасць змены абраду не толькі свецкім, але і духоўным асобам Уніяцкай Царквы. Спасылаючыся на адпаведныя дакументы, магілёўская кансісторыя 24 сакавіка 1802 г. прыняла рашэнне пра далучэнне да Каталіцкага Касцёла уніяцкай парафіі Юрцэва (Юрчэва) на чале са святаром Каліноўскім [17, с.340-341]. Узнік прэцэдэнт, які паклаў пачатак чуткам пра ліквідацыю

уніі і масавым просьбам пераходу ў лацінскі абрад. Гэтыя чуткі падтрымлівалі на месцах прадстаўнікі каталіцкага і уніяцкага духавенства. Рапарты уніяцкіх дэканаў Мінска, Дзісны і Лепеля сведчаць аб шматлікіх выпадках у 1802 г. каталіцкай агітацыі сярод уніятаў і пераходзе значнай іх часткі ў лацінскі абрад [100, с.508-607]. Абвінавачванні ў пераварочванні уніятаў былі прад'яўлены каталіцкім кляштарам місіянераў у Асвеі, францысканцаў у Дзісне, дамініканцаў і бернардзінцаў у Друі [17, с.172,343].

Апагей масавых пераварочванняў назіраўся ў 1802 г. У каталіцкую магілёўскую кансісторыю паступіла тады 41 заява з просьбай аб прыняцці уніяцкіх прыходаў у лона Рымска-Каталіцкага Касцёла. Акрамя таго, на гэты момант ўжо існавалі злацінізаваныя парафіі ў Мінскай і Магілёўскай дыяцэзіях [298, s.61]. Выяўленыя дакументы не дазваляюць з дакладнасцю вызначыць колькасць уніяцкіх прыходаў, якія перайшлі ў падпарадкаванне да каталіцкіх біскупаў і якія мелі намер перайсці. М. Радван спасылаецца на І. Сямашку, які лічыў, што ў яго літоўскай дыяцэзіі да 1810 г. было лацінізавана каля 20000 уніятаў [298, s.61]. Э. Лікоўскі гаворыць пра 100000 уніятаў, якія толькі на працягу аднаго месяца змянілі абрад, і пра 200000 уніятаў, якія прынялі рымскі абрад на працягу першых гадоў царавання Аляксандра І [265, s.17]. Маштабы лацінізацыі уніятаў выклікалі занепакой у колах уніяцкай і праваслаўнай іерархіі, а таксама ў дзяржаўных структурах. У 1806 г. паміж мітрапалітам С. Сестранцэвічам і І. Лісоўскім было заключана пагадненне аб тым, што злацінізаваныя да 1798 г. уніяты павінны вярнуцца ў юрысдыкцыю Уніяцкай Царквы [17, с.299]. Справай вяртання уніятаў у лона сваёй царквы занялася адпаведная верыфікацыйная камісія, дзейнасць якой у 1810 г. зайшла ў тупік. 8 жніўня 1810 г. паследаваў указ Сената, які наклаў абавязак вяртання толькі на святароў. Нягледзячы на пэўную трываласць становішча, каталіцкаму духавенству так і не ўдалося перамагчы ў барацьбе за уніяцкіх вернікаў пануючую Праваслаўную Царкву.

Такім чынам, у часы Аляксандра І працягваўся працэс падпарадкавання Касцёла дзяржаве. Быў канчаткова

сфарміраваны дзяржаўны механізм кантролю за дзейнасцю каталіцкага духавенства. Акрамя таго, прыняты захады кананічна ўзвысіць статус Каталіцкага Касцёла з мэтай надання яму большых правоў у прыняцці самастойных ад Рыма рашэнняў. Адбылася змена стаўлення да езуітаў, якія былі выдалены з краіны. Дыяцэзіяльным біскупам вернута права візітацыі кляштараў. Каталіцкае духавенства мела ўплывы ў арыстакратычных колах. Яно таксама імкнулася перацягнуць уніятаў у рымскі абрад, але сустрэла ў гэтым пытанні моцны адпор з боку царскіх улад.

У часы Мікалая І (1825-1855 гг.) у Расіі праводзіўся рэакцыйны ўнутрыпалітычны курс, мэтай якога была кансервацыя існуючага ладу. Пасля падаўлення паўстання 1830-1831 гг. царскі ўрад унёс істотныя карэктывы ў касцёльную палітыку. Аднак, асновы яе распрацоўваліся яшчэ ў 1825-1830 гг. У гэты час Мікалай І прыняў рашэнне аб паступовым далучэнні вернікаў Уніяцкай Царквы да праваслаўя [65, с.334-335; 298, s.159]. Захады ўлад у адносінах да Касцёла, грунтаваліся, між іншым, на думках магілёўскага грамадзянскага губернатара М. Мураўёва, які прапанаваў сістэму мерапрыемстваў для выкаранення "каталіцкага фанатызму" на Беларусі [299, s.197-240].

Мікалай І, як і яго папярэднікі, праводзіў незалежную ад Рыма канфесіянальную палітыку. У інструкцыі ад 15 верасня 1826 г. пасланніку ў Рыме Італінскаму міністр замежных спраў К.В. Нессельродэ падкрэсліваў, каб у зносінах з папскім дваром не падымаць прынцыповых пытанняў, настойваць на пралангацыі ўсіх атрыманых раней для Касцёла правоў і не дапускаць ніякіх дыскусій па пытаннях, якія тычацца паслушэнства цару яго падданых [166, s.163-164].

На пачатку царавання Мікалая І (у 1825-1830 гг.) адбылася кадыфікацыя рускага заканадаўства. Усе царскія і ўрадавыя пастановы былі апублікаваны ў "Поўным зборы законаў Расійскай імперыі". У ім была сфармуліравана пазіцыя расійскага самадзяржаўя адносна буйнейшых хрысціянскіх веравызнанняў. Праваслаўная Царквабыла прызнана пануючай, а Рымска-Каталіцкі Касцёл і Евангеліцка-Лютэранская Царква –

толькі “цярпімымі” і тымі, якім аказваюць заступніцтва (“покровительственными”) [103, т.V, ч.2, с.27-28; 65, с.297].

Нягледзячы на заканадаўчую забарону місіянерскай дзейнасці каталіцкага духавенства ў асяроддзі вернікаў іншых канфесій ў 1825-1830 гг. працягваліся выпадкі пераварочванняў праваслаўных, уніятаў і пратэстантаў у лона Касцёла. Як сведчыць рапарт сапраўднага тайнага саветніка М.М. Навасільцава Вялікаму князю Канстанціну, у 1827 г. чатыры вучні (тры уніяты і адзін лютэранін) гродзенскай дамініканскай гімназіі былі схілены манахамі да каталіцкай веры [98, ф.6, воп.1, спр.276, арк.1].

Аналагічныя выпадкі па пераварочванню уніятаў і праваслаўных у пінскай павятовай школе і іншых месцах паслужылі падставай для выдання ўказаў урада і Сената ад 1 лютага 1830 г., 10 чэрвеня 1830 г., 10 верасня 1830 г. [103, т.5, ч.1., с.510; т.5, ч.2, с.27-28; т.5, ч.1, с.110-111]. Гэтыя ўказы забаранялі праваслаўным і уніятам наймацца на працу ў каталіцкія кляштары, прымаць рэлігійныя паслугі ад каталіцкага духавенства, патрабавалі, каб вучням школ была дадзена магчымасць навучацца асновам рэлігіі ў праваслаўных святароў і каб вучні некаталіцкай веры не ўдзельнічалі ў набажэнствах у касцёлах. За парушэнні пастаноў прадугледжваліся такія пакаранні, як выдаленне ксяндзоў з парафій, звальненне настаяцеляў кляштараў ад сваіх пасад, поўная забарона пастырскай і навучальнай дзейнасці духавенства [103, т.5, ч.2, с.27-28]. Аднак пераварочванні, як сведчаць дакументы, працягваліся. Так, пратаіерэй гродзенскага сабора 27 жніўня 1831 г. паведамляў адміністратару гродзенскага фарнага касцёла аб пераходзе ў каталіцкую веру жонкі супрацоўніка скарбовай палаты Ірыны Сезанеўскай [98, ф.886, воп.1, спр.30, арк.1].

27 сакавіка 1829 г. імператарам была зацверджана прапанова Дзяржаўнага Савета аб манаскіх зароках [103, т.4, с.200-201]. У ёй прадугледжвалася, што кандыдаты ў манаскі стан павінны атрымаць дазвол у галоўным упраўленні духоўных спраў у Пецярбургу, мець скончаных 22 гады і знаходзіцца ў навіцыяце 3 гады. Гэта было прамое ўмяшальніцтва ва ўнутрыманаскае жыццё, ставіла пад пагрозу далейшае існаванне

манаскіх ордэнаў у краіне. У тым жа рэчышчы было закрыццё ў 1830 г. полацкага піярскага вучылішча. У сувязі з будаўніцтвам Брэсцкай крэпасці амаль усе брэсцкія касцёлы і кляштары былі ліквідаваны, а іх будынкі выкарыстаны для войска [191, s.154].

У 1820-х гадах расійскія ўлады ўзмацнілі кантроль над касцёльным будаўніцтвам. Сенацкі ўказ ад 19 кастрычніка 1828 г. паўтарыў забарону (Імператарскі ўказ ад 1795 г. Беларускаму генерал-губернатару П.Б.Пасеку, Сенацкі ўказ ад 31 мая 1819 г. Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі) самавольна будаваць касцёлы і уніяцкія цэрквы, а таксама будаваць іх зблізку ад праваслаўных храмаў і рэгламентаваў колькасць двароў на адну парафію (не менш за 100) [103, т.3, с.917-919]. Указ ад 19 кастрычніка 1828 г. распаўсюдзіў гэтыя правілы на будаўніцтва капліц, у якіх праводзіліся набажэнствы. Усе просьбы на дазвол касцёльнага будаўніцтва павінны былі падавацца ў губернскае праўленне і ісці па адпаведных дзяржаўных інстанцыях у духоўнае ўпраўленне спраў замежных вызнанняў. Аднак, як сведчыць сенацкі ўказ ад 5 лістапада 1831 г., самавольнае будаўніцтва касцёльных будынкаў працягвалася [103, т.4, с.116-118]. Будаваліся не толькі парафіяльныя касцёлы, але і філіяльныя (дазвол у 1826 г. на будаўніцтва філіяльнага касцёла ў Вярэйках Гродзенскай губерні) [98, ф.886, воп.1, спр.7, арк.84 (адв.)].

Умяшальніцтва ўрада ў сферу рэлігійнага культа ў 1820-х гадах адлюстравалася ў забароне некаторых знешніх яго праяў. Так, дыяцэзіяльныя ўлады ўлічвалі пажаданні ўрада не праводзіць на гарадскіх вуліцах працэсій, улічваліся пажаданні, каб працэсіі крыжовай дарогі не былі масавымі і без выкарыстання званоў і харугваў [98, ф.886, воп.1, спр.15, арк.20-21]. У 1826 г. былі забаронены ўрачыстыя жалобныя набажэнствы за прыватных асоб (акрамя казанняў, паніхід і памінанняў) [103, т.1, с.1273].

Урадавыя пастановы 1826-1830 гг. кардынальна не паўплывалі на змену становішча Касцёла ў дзяржаве, хоць яны больш яскрава акрэслілі тэндэнцыі далейшай палітыкі ўрада, асабліва ў дачыненні да манаскіх одэнаў. Паўстанне 1830-1831

гг. толькі падштурхнула расійскія ўлады да запланаваных дзеянняў.

Такім чынам, становішча Касцёла на беларускіх землях у 1772-1820-х гадах характарызуецца зменай яго прававога статуса. З Касцёла пануючага ў Рэчы Паспалітай ён ператварыўся ў "цярпімы". Дзейнасць духавенства падлягала кантролю з боку адпаведных дзяржаўных устаноў. Прамыя кантакты Касцёла з Рымам забараняліся, усе сувязі магчымы былі толькі праз пасрэдніцтва міністэрскіх структур. Заснаванне дыяцэзій здзяйснялася царскімі ўладамі без папярэдняга ўзгаднення пытання з папам. Вышэйшыя іерархі атрымлівалі грашовае ўтрыманне, што ставіла іх у пэўную залежнасць ад дзяржавы. Разам з тым, Касцёл захаваў зямельную ўласнасць і кляштары. Каталіцкае духавенства мела свабоду ў здзяйсненні рэлігійнай абраднасці. На пачатку XIX ст. яно рабіла актыўныя захады па далучэнню ў рымскі абрад уніятаў, не прыпыняліся выпадкі пераварочванняў у лацінскі абрад вернікаў іншых канфесій.

ГЛАВА 2. АДМІНІСТРАЦЫЙНА-ТЭРЫТАРЫЯЛЬНАЯ АРГАНІЗАЦЫЯ КАТАЛІЦКАГА КАСЦЁЛА

2.1. Дыяцэзіяльная арганізацыя

Першай кананічна створанай дыяцэзіяльнай адзінкай Рымска-Каталіцкага Касцёла у Расійскай імперыі было Магілёўскае арцыбіскупства. Біскуп С. Сестранцэвіч быў узведзены ў сан арцыбіскупа, атрымаў у Магілёве архікафедру і капітулу. Біскупскія кансісторыя і курыя былі ператвораны ў арцыбіскупскія. Арцыбіскуп атрымаў права мецць каад'ютара (біскупа з правам наследавання ўлады). Паводле ўказа Паўла І ад 28 красавіка 1798 г. і дэкрэта апостальскага дэлегата нунцыя Літты ад 7 жніўня 1798 г., Магілёўскае арцыбіскупства ахоплівала Беларускую губерню (з 1802 г. Магілёўскую і Віцебскую), Кіеўскую і ўсе астатнія ў Расійскай імперыі. Яе тэрыторыя ў межах былой Рэчы Паспалітай складала 148.000 км². [308, s.120].

Арцыбіскупская курыя выконвала функцыі канцылярыі. У яе склад уваходзілі 2-3 духоўныя асобы (сакратар па духоўных справах, сакратар па грамадзянскіх правах і ад'юнкт). Пры арцыбіскупе С. Сестранцэвічу знаходзілася камісія экзаменатараў для кандыдатаў у духоўны сан і на кантрольныя бенефіцыі.

Пачатак каталіцкай духоўнай кансісторыі ў Расіі паклаў царскі ўказ ад 14 снежня 1772 г. У 1773 г. для кансісіторыі і біскупа было вызначана дзяржаўнае ўтрыманне па 10.000 руб. штогод [102, т.XIX,с.864]. Адной з функцый кансісторыі быў разгляд судовых спраў і таму яна з'яўлялася адначасова судом біскупа. Склад кансісторыі ў XVIII ст. не быў сталы. У першай чвэрці XIX ст. у яе ўваходзілі старшыня (афіцыял і адначасова генеральны вікарый) і члены: віцэ-афіцыял (сурагат), 3 асэсары (суддзі), 2 сакратары і ніжэйшыя кіраўнікі (супрацоўнікі канцылярыі, перакладчык, пратакаліст і інш.) [258, s.31]. Інтарэсы свецкіх асоб у кансісторыі прадстаўлялі свецкія дэпутаты. Ад часу стварэння магілёўскай капітулы (у 1783 г.) члены кансісторыі выбіраліся з яе ліку. Кансісіторыя разглядала справы духавенства і вернікаў, шлюбаразводныя працэсы,

справы даўжнікоў, свецкага патранату і інш. Кансісторыя павінна была выконваць дарадчую і выканаўчую функцыю пры арцыбіскупе, ствараць умовы для арганізацыі пастырскай дзейнасці.

Уладкаванне магілёўскай капітулы вызначалася актамі нунцыя Аркецці ад 15 снежня 1783 г. [102, т.XXII, с.106-133]. Архікафедральным касцёлам прызначаўся кармеліцкі касцёл Унебаўзяцця Маці Божай. Манахі кармеліты перасяляліся ў іншыя кляштары свайго ордэна. Тры манахі ў якасці прэфекта, прапаведніка і спаведніка пакідаліся пры кафедры. Склад капітулы вызначаўся з 12 членаў – 4 прэлатаў (прэпазіта, архідыякана, кусташа, схаластыка), 4 канонікаў і 4 звольненых ад сталай прысутнасці пры архікафедры канонікаў (ганаровых), якія не мелі права голасу ў агульным сходзе. Прэпазіт капітулы з’яўляўся пробашчам кафедральнага касцёла, архідыякан выконваў функцыі намесніка арцыбіскупа, кусташ адказваў за рызніцу касцёла, а схаластык – за навучальныя ўстановы арцыбіскупства.

Утрыманне капітулы складалася з багата забяспечаных парафій: магілёўскай, мсціслаўскай, невельскай, себежскай, осунскай, люцынскай, дынабургскай, марыенгаузскай, пробашчы якіх прызначаліся прэлатамі і канонікамі капітулы. Прэпазітам прызначаўся магілёўскі пробашч, архідыяканам – осунскі, кусташам – невельскі, схаластыкам – люцынскі, канонікам–тэолагам – дынабургскі, канонікам-пенітэнцыярыям – марыенгаузскі, яшчэ двума канонікамі – мсціслаўскі і себежскі пробашчы. Члены капітулы (акрамя ганаровых) страчвалі прывілей на валоданне парафіяльнымі месцамі і ўтрымліваліся з часткі даходаў вышэй пералічаных парафій. Даходы гэтых парафій павінны былі дзяліцца на дзьве часткі. Адна з іх ішла на ўтрыманне пробашча і парафіі, а другая – для капітулы. Дзьве часткі даходаў, якія прызначаліся для капітулы, ішлі для фундуша членаў капітулы, а 3-я частка служыла для яе штодзённых патрэб. Каноніцтвы без права голасу аўтаматычна звязваліся з парафіямі ў Пецярбургу, Маскве, Херсоне і Крычаве. У дапамогу архікафедральнай капітуле стваралася калегія мансіянарыяў (вікарыяў), якая складалася з 6 ксяндзоў. На іх утрыманне прызначалася рэшта даходаў з вёсак Вядзец і

Заходы абольскай і аршанскай парафій. Частка даходаў з гомельскай парафіі павінна была ісці на арганізацыю музыкі ў архікафедральным касцёле.

Абавязкі членаў капітулы рэгламентаваліся актам аб заснаванні капітулы. Так, кожныя тры месяцы пры архікафедры павінны былі па чарзе прысутнічаць 2 прэлаты і 2 канонікі. Яны адпраўлялі імшу і бралі ўдзел у працы духоўнай кансісторыі. На пасяджэннях капітулы разглядаліся пытанні, якія тычыліся інтарэсаў капітулы, архікафедры, адукацыі і выхавання ў навучальных установах. Усе дысцыплінарныя справы ўваходзілі ў кампетэнцыю магілёўскага арцыбіскупа, які ўзначальваў капітулу. Акт аб заснаванні капітулы патрабаваў, каб яе члены былі шляхецкага паходжання.

Пасля 1783 г. арцыбіскуп павялічыў колькасць членаў капітулы да 5 прэлатаў і 6 канонікаў. У такім складзе яна пратрымалася да 1843 г. На ўтрыманне аднаго прэлата (архідыякана беларускага) прызначалася палова даходаў з былога беларускага архідыяканата Віленскай дыяцэзіі, а для двух новых канонікаў – частка даходаў з трох вёсак парафій Люцын і Вядзец. Новая змена ў арганізацыі магілёўскай капітулы адбылася ў 1798 г., калі апостальскі дэлегат Літта зацвердзіў аб’яднанне ў адных руках прэпазітуры з пасадай суфрагана (дапаможнага біскупа). Царскім указам ад 15 сакавіка 1810 г. у дапамогу магілёўскай капітуле было дазволена дадаткова прызначыць 12 кіеўскіх канонікаў, якія стваралі капітулу меншую (калегіяту). Яны мелі права замяшчаць членаў кафедральнай капітулы ў кафедры і кансісторыі і быць выбранымі асэсарамі ў духоўную калегію ў Санкт-Пецярбургу. Меншая капітула ніколі не збіралася ў Кіеве, не мела ўласнага касцёла і была ліквідавана ў 1848 г. Яна не мела кананічнага характару, бо не была зацверджана папам.

Акрамя капітулы ў распараджэнні магілёўскага арцыбіскупа знаходзіліся дапаможныя біскупы (суфраганы) і каад’ютар (біскуп з правам наследавання ўлады). Першым суфраганам у 1780 г. быў прызначаны ксёндз Ежы Пуслоўскі, адміністратар расійскай часткі Інфлянцкай дыяцэзіі, якая кананічна працягвала існаваць у старых межах. У 1784 г. каад’ютарам арцыбіскупа С. Сестранцэвіча быў зацверджаны

пробашч касцёла ў Дынабургу канонік Ян Беніслаўскі. Для ўтрымання апошняга ўрадам была прызначана сума 1.200 руб. штогод. Аднак інстытут каад'ютараў не атрымаў у Расіі распаўсюджання. Ян Беніслаўскі быў адхілены ад пасады ў 1801 г.

У 1798 г. у Магілёўскай архідыяцэзіі быў створаны сталічны суфраганат і два акруговых – у Полацку і Кіеве. Крыніцай для іх утрымання былі вызначаны даходы ад асобных прэлатур і багатых парафій. Суфраганы выконвалі ўсе тыя функцыі, што знаходзіліся ў біскупскай кампетэнцыі, з той толькі розніцай, што на ўсе свае дзеянні яны павінны былі мець санкцыю біскупа ардынарыя. Пад час вакансіі сталічнай кафедры суфраганы маглі часова выконваць функцыі адміністратара архідыяцэзіі.

Аддаленыя ад Магілёва парафіі кіраваліся архідыяканамі – кіеўскім з 1798 г. і беластокскім з 1807 г. Першаму з іх падлягалі парафіі Кіеўскай губерні, а другому – Беластокскай акругі. Беластокскі і Кіеўскі архідыяканаты не былі звязаны з магілёўскай капітулай. Беластокскі архідыякан, ён жа пробашч, меў уласную кансісторыю і быў падпарадкаваны магілёўскаму арцыбіскупу. Кіеўскі архідыякан быў звязаны з меншай капітулай (ці калегіятай) у Кіеве.

Вядомы з папярэдніх часоў Беларускі архідыяканат не меў акрэсленых межаў і праіснаваў да пачатку XIX ст. У 1808 г. ён ужо не згадваецца, а пасада Беларускага архідыякана не звязваецца з пэўнай акругай. Асноўнай функцыяй архідыяканаў была камунікатыўная. Да 1810г. прызначэнні на архідыяканскія пасады былі ў кампетэнцыі дыяцэзіяльных біскупаў.

У 1774 г. пры магілёўскай каталіцкай кансісторыі С. Сестранцэвічам была заснавана друкарня. У ёй друкаваліся афіцыйныя матэрыялы, у тым ліку штогадовыя спісы парафій і духавенства Магілёўскай архідыяцэзіі, навуковыя працы (у тым ліку С. Сестранцэвіча), падручнікі, календары, мастацкія творы і іншая літаратура, галоўным чынам на польскай, лацінскай і рускай (у адпаведнасці з указам Сената ад 17 кастрычніка 1776 г.) мовах. Кансісторская друкарня выконвала функцыі губернскай да 1833 г. Усяго вядома больш за 60 назваў выданняў гэтай друкарні.

Найбольш важныя для Касцёла пытанні павінны былі вырашацца на мясцовых сінодах. Аднак у Расіі адбыўся толькі адзін сінод у 1793 г. Хоць па назве ён з’яўляўся мітрапаліцкім, на самой справе з-за адсутнасці на той час дыяцэзій меў архідыяцэзіяльны характар. На пасяджэннях сіноду прысутнічалі члены магілёўскай капітулы, дыяцэзіяльныя ксяндзы і прадстаўнікі ордэнскага духавенства. Яго рашэнні, замацаваўшыя духоўную ўладу мітрапаліта С. Сестранцэвіча над манаскімі ордэнамі, не былі прыняты большасцю духавенства. З 1818 г. сіноды маглі склікацца толькі са згоды цара. На думку польскіх даследчыкаў, адсутнасць сінодаў у Магілёўскай мітраполіі спрыяла захаванню ў Касцёле польскага аблічча, бо фармальна ў ім працягвала дзейнічаць польскае сінадальнае права XVIII ст. [258,s.33]. У склад дыяцэзіяльных структур уваходзілі таксама духоўныя семінарыі.

Структура вышэйшых органаў Магілёўскай архідыяцэзіі ў пэўным сэнсе была ўзорнай. На яе павінны былі арыентавацца аналагічныя структуры іншых дыяцэзій. Створаныя ў 1795 г. Кацярынай II дыяцэзіі (Інфлянцкая, Пінская і Латычоўская) існавалі занадта мала часу, каб у іх былі сфарміраваны і пачалі дзейнічаць новыя дыяцэзіяльныя структуры. Акрамя таго, дыяцэзіі мелі некананічны характар і іх духавенства не праяўляла актыўнасці ў фарміраванні некананічных структур. Толькі інфлянцкі біскуп паспеў прызначыць духоўную кансісторыю і даць некаторыя распараджэнні духавенству. Але ён так і не пераехаў у Вільню і знаходзіўся ў часовай рэзідэнцыі ў Гродне. Практычна новыя дыяцэзіі так і не былі арганізаваны. Толькі ў 1798 г. Павел І у паразуменні з Рымам правёў кананічную рэарганізацыю дыяцэзіяльных структур у Расійскай імперыі. Ён пакінуў Магілёўскую архідыяцэзію, але зліквідаваў іншыя, якія стварыла Кацярына II. Былі адноўлены раней існаваўшыя дыяцэзіі, акрамя Інфлянцкай, і заснаваны дзве новыя – Мінская і Житомірская (апошняя ў персанальнай уніі з Луцкай дыяцэзіяй).

Новая адміністрацыйная структура Касцёла была зацверджана ў 1798 г. папскім пасланнікам Л. Літтам. Мітраполія з цэнтрам у Магілёве ахоплівала межы ўсёй Расійскай імперыі (акрамя Царства Польскага, тэрыторыя якога

ўваходзіла ў склад асобнай мітраполіі). У яе склад уваходзілі: Магілёўская архідыяцэзія, якая ўключала землі, якія адышлі да Расіі пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай, Кіеўскую губерню і ўсю ўсходнюю частку імперыі, а таксама Віленская, Жмудская, Мінская, Луцка-Жытомірская і Камянецкая дыяцэзіі.

Мінская дыяцэзія ахоплівала тэрыторыю Мінскай губерні (90.200 км²) [308, s.120]. Яе першым біскупам быў віленскі канонік кс. Якуб Дэдэрка (1798-1829 гг.), які часова размясціў сваю рэзідэнцыю ў будынку дамініканскага кляштара, а кафедру – у былым езуіцкім касцёле імя св. Дзевы Марыі. Ён атрымаў права мець аднаго дапаможнага біскупа суфрагана, які ўтрымліваўся за кошт парафіяльных даходаў. Мінская духоўная кансісторыя была сфарміравана ў 1798 г. па ўзору магілёўскай кансісторыі.

Мінская капітула складалася з 12 членаў – 6 прэлатаў (прэпазіт, архідыякан, дэкан, схаластык, кусташ і кантар) і 6 канонікаў. Пасады дэкана і кантара былі створаны па аналогіі з капітуламі былой Рэчы Паспалітай. Першы з іх павінен быў інфармаваць членаў капітулы, а другі – адказваў за арганізацыю музыкі ў кафедральным храме і прадстаўляў біскупу кананічныя пастановы. Пасада архідыякана не была звязана з кіраваннем у пэўнай тэрытарыяльнай акрузе. У сувязі з тым, што ўрад не вызначыў для капітулы ўтрымання, яе існаванне, як і магілёўскай капітулы, было забяспечана парафіяльнымі бенефіцыямі. Іх размеркаванне выглядала наступным чынам. Для прэлатаў прызначаліся даходы з парафій Слуцка, Барысава, Нясвіжа, Радашковічаў, Іказні і Мінска, для канонікаў – парафіяльныя даходы з Івянца, Докшыцаў, Цімкавічаў, Ляхавічаў, Мядзведзічаў і Клецка. Як і пры арганізацыі магілёўскай капітулы, пробашчы вышэй пералічаных парафій былі прызначаны прэлатамі і канонікамі. Пасля смерці бенефіцыянтаў іх даходы павінны былі дзяліцца паміж парафіяй і капітулай такім чынам, што ад сумы прызначанай для капітулы, трэцяя частка ішла на яе штодзённыя патрэбы, а дзве – на фундуш канонікам і прэлатам.

Правы і дзейнасць мінскай капітулы вызначаліся актамі нунцыя Літты аб кананічным заснаванні дыяцэзіі ад 11 жніўня 1798 г. [4, с.96-99]. 15 лістапада 1798 г. дакументы Літты былі

зацверджаны папскай булай, якая была адаслана ў Пецярбург у 1799 г. Паводле гэтых дакументаў, мінскі біскуп прызначаў з членаў капітулы для кафедральнага касцёла багаслова і пенітэнцыярыя. Першы павінен быў тлумачыць Св. Пісанне, а другі спавядаць. У сувязі з тым, што кафедральны касцёл з'яўляўся адначасова парафіяльным пры ім ствараліся пасады 6 вікарных ксяндзоў (мансіянарыяў) з парафіяльнымі бенефіцыямі. Гэтыя ксяндзы не ўваходзілі ў склад капітулы і не мелі права голасу. Статут мінскай капітулы забараняў стварэнне пасадаў тытулярных (ганаровых) канонікаў. Усе прэлаты, канонікі і мансіянарыі павінны былі стала прысутнічаць пры кафедральным касцёле, а ў парафіях іх павінны былі замяшчаць вікарныя ксяндзы. Членамі капітулы прызначаліся асобы шляхецкага паходжання, акрамя багаслова і пенітэнцыярыя, з ліку дыяцэзіяльнага духавенства.

Мінскі біскуп Якуб Дэдэрка ўзначальваў кафедру да 1816 г. У 1816 г. за абвяшчэнне ў кафедральным касцёле 19 ліпеня 1812 г. "Мінскай канфедэрацыі" ён быў рэпрэсіраваны царскімі ўладамі і памёр у 1829 г. у Альцы. Пад час адсутнасці Я. Дэдэркі ў Мінску дыяцэзіяй кіравалі адміністратары прэлаты Стэфан Пазняк (1816-1824 гг.), Язэп Камінскі (1824-1827 гг.), тытулярны біскуп Мацфей Ліпскі (1827-1829 гг.), які ў 1829г. быў прызначаны дыяцэзіяльным біскупам. Паводле ўказа ад 28 красавіка 1798 г. мінскі біскуп атрымаў утрыманне 6.000 руб. штогод. У 1827 г. адміністратарам дыяцэзіі было дабаўлена 4.000 руб. [103, т.2, с.528].

Указ Паўла I ад 28 красавіка 1798 г. і дэкрэт нунцыя Літты ад 7 жніўня 1798 г. абвяшчалі аб стварэнні Віленскай дыяцэзіі. Фактычна гэта было аднаўленне ў новых межах дыяцэзіі, якую скасавала Кацярына II. Кананічна яна ўвогуле не знікала і яе інстытуты (кансісторыя, капітула, курыя) працягвалі дзейнічаць. Віленская дыяцэзія мела здаўна існуючую арганізацыю і традыцыю. Межы яе змяншаліся пасля кожнага падзелу Рэчы Паспалітай. У 1772 г. яна страціла дэканат Оршу і часткі дэканатаў Бабруйск, Браслаў, Полацк і Віцебск, усяго 35 парафій, у тым ліку 32 на тэрыторыі сучаснай Беларусі, што складала 6,8% ад усёй тэрыторыі дыяцэзіі. У 1793 г. дыяцэзія страціла палову сваіх зямель. У 1798 г. яна была выключана з

Гнезненскай мітраполіі і ўключана ў Магілёўскую мітраполію. З гэтага часу тэрыторыя дыяцэзіі ахоплівала Курляндскую губерню і Літоўскую без Жмудзі, а пасля адміністрацыйнай рэформы ў 1801 г. - губерні Віленскую, Гродзенскую і Курляндскую - усяго 107.000 км². [308, s.118-120; 267, s.306-333].

Віленская дыяцэзія да падзелаў Рэчы Паспалітай мела значныя зямельныя ўладанні, якія складаліся з біскупскіх і капітульных зямель (сталовых і прэстыманіяльных). Перад 1772 г. капітуле належала каля 270 вёсак, а біскупу – 330 вёсак [249, s.22]. Найбольш значнымі зямельнымі ўладаннямі былі Стрэшынская воласць, маёнткі Бакшты, Дубровіца і інш [89, с.111-115]. У перыяд падзелаў Рэчы Паспалітай былі ўзяты ў секвестр і канфіскаваныя зямельныя ўладанні віленскага біскупа. Замест зямельнага забеспячэння віленскаму біскупу было прызначана штогадовае грашовае ўтрыманне. Для інфлянцкага біскупа з рэзідэнцыяй у Вільні яно паводле ўказа ад 6 верасня 1795 г. складала 4000 руб. срэбрам, а для віленскага ў адпаведнасці з рэскрыптам Паўла І ад 4 снежня 1796 г. – 10.000 руб. срэбрам [335, s.207].

Канфіскаваную зямельную маёмасць урад выкарыстаў для раздачы расійскім дваранам - Няплюеву, Остэрману, Іеленеву, Шэвічу, Дзянісаву, Бенігсену, Фокаву і інш. Частка зямельных даходаў была пры Кацярыне ІІ выкарыстана для будаўніцтва праваслаўных храмаў і адміністрацыйных будынкаў. Павел І з гэтых даходаў прызначыў грашовае ўтрыманне для віленскага біскупа і суму для найму біскупскай рэзідэнцыі (з 1796 г. у палацы біскупа размяшчаўся дом губернатара) [344, s.274-275; 114, с.LXXI-LXXX].

Нягледзячы на зямельныя страты Віленская дыяцэзія працягвала захоўваць значныя зямельныя ўладанні. Так, віленская капітула ў 1804 г. валодала 6042 прыгоннымі і капіталам 143.640 руб. срэбрам з прыбыткам 10.908 руб. Акрамя таго, на патрэбы кафедральнага касцёла прызначалася 1806 прыгонных і 42.981 руб. капітала, з якога складаўся прыбытак 11.115 руб. [249,s.22].

Віленская капітула перад падзеламі Рэчы Паспалітай налічвала 6 прэлатаў (прэпазіт, дэкан, архідыякан, кусташ,

схаластык, кантар) і 12 канонікаў. Такі склад капітулы захоўваўся да 1843 г. Пераважную яе большасць складалі біскупы. У 1803 г. царскім ўказам аб заснаванні Віленскага універсітэта апошняму было дадзена права мець у капітуле чатырох канонікаў.

Кансісторыя, яна ж духоўны біскупскі суд, складалася з афіцыяла, віцэ-афіцыяла, асэсараў і сакратара. У 1799 г. у яе склад уваходзілі: афіцыял (ён жа старшыня) – дапаможны біскуп Д. Пільхоўскі, віцэ-афіцыял (сурагат) – кс. канонік віленскай капітулы А. Гедройц, 5 асэсараў, 4 ордэнскіх кансультанта (пасады існавалі да 1804 г.), пратакаліст. Акрамя кансісторыі цэнтральным органам дыяцэзіі была біскупская курыя (надворная канцылярыя), у склад якой уваходзілі канцлер, аўдытар і сакратар. У курыі захоўваліся акты біскупаў, дакументацыя дыяцэзіяльнага кіраўніцтва, парафіяльныя метрыкі.

Важную ролю ў дыяцэзіяльнай структуры выконвалі дапаможныя біскупы - суфраганы. Яны дапамагалі біскупу ардынарыю ў пастырскай працы і справах кіравання дыяцэзіяй. Суфраганы ўзначальвалі пэўныя касцёльныя акругі – суфраганаты. У 1798 г. для Віленскай дыяцэзіі былі зацверджаны сталічны суфраган і 3 акруговых (троцкі, курляндскі і брэсцкі). У даследуемы час сталічнымі суфраганамі былі: Д. Пільхоўскі (1795-1803 гг.), Н. Пузыня (1814-1819 гг.) і А. Клангевіч (1830-1840 гг.). Суфраганы не мелі спецыяльных фундушаў і па ўсталяваўшайся практыцы ўтрымліваліся за кошт багатых парафій. У 1828 г. у інструкцыі для генеральных візітацый Віленскай дыяцэзіі ўзгаданы толькі віленскі і брэсцкі суфраганы [331, s.4].

Акрамя генеральнай капітулы ў Вільні на тэрыторыі дыяцэзіі існавалі дзве малыя капітулы (калегіяты) – брэсцкая (з 1798 г.) і курляндская (заснавана каля 1800 г.) У склад брэсцкай калегіяты ўваходзілі 2 прэлаты (прэпазіт і канцлер) і канонікі, колькасць якіх не была пастаяннай. У 1801 г. іх налічвалася 7 , у 1818 г. – 35 , у 1821 г. – 30. Апошні раз брэсцкая капітула ўзгадваецца ў 1843 г. У склад курляндскай калегіяты ў 1806 г. уваходзіла 8 канонікаў, у 1821 г.- 4 канонікі і 1 прэлат, у 1832 г. (апошнім годзе існавання) – толькі 1 прэлат. Абедзве калегіяты

фарміравалія з ліку парафіяльнага духавенства. Яны не мелі асобнага касцёла, не былі зацверджаны Рымам і насілі ганаровы характар. Фармальнай ліквідацыі калегіят ніколі не было [249, s.40; 258, s.343].

Часткай віленскай дыяцэзіяльнай структуры была друкарня, якая размяшчалася пры касцёле св. Казіміра ў Вільні. Яна пачала дзейнічаць на базе былой каралеўскай гродзенскай друкарні, якая была пераведзена ў другой палове 90-х гадоў XVIII ст. у распараджэнне віленскага біскупа Я.Н. Касакоўскага. У ёй друкаваліся афіцыйныя дакументы, рэлігійная і богаслужбовая літаратура. У 1805 г. друкарня была перададзена віленскім місіянерам, якія размясцілі яе ў сваім кляштары. У 1842 г. яна спыніла сваё існаванне.

Усяго па падліках С. Куль-Сяльверставай у пачатку XIX ст. на тэрыторыі беларуска-літоўскіх губерняў дзейнічала 9 друкарняў: чатыры ў Вільні (універсітэцкая, каталіцкая дыяцэзіяльная, піяраў і базыльянаў), дзве ў Гродне (Ясінскага і З.Нахімовіча) і па адной у Мінску (магістрацкая), Полацку (езуітаў) і Магілёве (дыяцэзіяльная). У наступныя гады колькасць друкарняў узрасла. У 1811 г. іх налічвалася ўжо 14 : чатыры ў Вільні, дзве ў Копысі і Мінску, і па адной у Беластоку, Віцебску, Гродне, Магілёве, Нясвіжы, Полацку [80, с.73].

Пасля смерці віленскага біскупа Я.Н. Касакоўскага адміністратарам дыяцэзіі з’яўляўся Еранім Страйноўскі (у 1814-1815 гг. віленскі біскуп). Пасля смерці Е. Страйноўскага кіраўніцтва дыяцэзіяй прыняў на сабе С. Сестранцэвіч. Пасля яго смерці ў 1826 г. Віленская дыяцэзія перайшла пад кіраванне магілёўскага мітрапаліта К. Цецішэўскага. У 1827 г. было дазволена займацца справамі дыяцэзіі дапаможнаму біскупу А. Клангевічу, але пад наглядам мітрапаліта, якому трэба было даваць рэгулярныя справаздачы і слухаць ягоныя парады.

Касцёльныя і свецкія ўлады ўсведамлялі, што Вільня з’яўлялася культурна-рэлігійным цэнтрам зямель былога Вялікага Княства Літоўскага. У XIX ст. былі працягнуты спробы ўзвысіць дыяцэзіяльную сталіцу да ўзроўню мітраполіі. У 1806 г. мітрапаліт С. Сестранцэвіч, карыстаючыся вакансіяй віленскай кафедры, выступіў з праектам паніжэння магілёўскага арцыбіскупства да біскупства і перанясення сталіцы мітраполіі ў

Вільню. Са здзяйсненнем гэтай акцыі звязваліся спадзяванні кананічным шляхам узвысіць статус Касцёла ў Расійскай імперыі. У часе перамоў расійскіх прадстаўнікоў з Рымам (у 1803 г., 1804 г., 1814 г., 1816 г., 1817 г. і ў перыяд да 1834 г.) падымалася пытанне надання магілёўскаму арцыбіскупу тытула прымаса Вялікага Княства Літоўскага і прыроджанага легата з шырокімі правамі ў касцёльных справах. У 1816 г. урадам Расіі высоўвалася прапанова стварэння двюх мітраполій – у Магілёве і Вільні – з захаваннем для віленскага пастыра ўсіх прэрагатываў прымаса і прыроджанага легата. Аднак усе прапановы расійскіх улад, якія тычыліся змены кананічнага становішча Касцёла ў імперыі, былі паслядоўна адхілены Апостальскай Сталіцай [258, s.20-21].

Тэрытарыяльна каталіцкія дыяцэзіі падзяляліся на дэканаты і парафіі. У Вялікім княстве Літоўскім каля 1772 г. налічвалася 26 дэканатаў [267, s.54]. У Расійскай імперыі да падзелаў Рэчы Паспалітай не існавала дэканатаў. Касцёльны сінод 1793 г. разглядаў пытанне дэканальнага падзелу Магілёўскай архідыяцэзіі і выдаў інструкцыю для візітацыі дэканатаў. Аб сапраўднай дэканальнай арганізацыі Касцёла ў Расійскай імперыі можна гаварыць з канца XVIII ст., калі біскупы кананічна зацверджаных дыяцэзій правялі на сваёй тэрыторыі рэарганізацыю дэканатаў у адпаведнасці з павятовымі межамі. У некаторых паветах было створана некалькі дэканатаў. Лічба парафій у іх вагалася ад 4-х да 15-ці. Кола паўнамоцтваў дэканаў было дастаткова шырокім. Яны прымалі і даводзілі да ксяндзоў распараджэнні духоўных і свецкіх улад, складалі справаздачы, сачылі за захаваннем фундушаў, візітавалі парафіі, не дапускалі без спецыяльнага дазволу да службы ксяндзоў з іншых дыяцэзій, арганізоўвалі рэкалекцыі і інш. Кожны дэкан меў памочніка, віцэ-дэкана, які выконваў функцыі дэкана ў выпадку яго хваробы ці адсутнасці [14, кп 15758, а.12].

Стварэнне дэканатаў знаходзілася ў кампетэнцыі дыяцэзіяльнага біскупа. У Магілёўскай архідыяцэзіі ў 1808 г. налічвалася 29 дэканатаў. 13 з іх знаходзілася на тэрыторыі сучаснай Беларусі: у Магілёве, Рагачове, Чавусах (дэканат Чавусы-Чэрыкаў), Сянне, Оршы, Бабінавічах, Копысі, Мсціславе, Віцебску (дэканат Віцебск-Веліж-Сураж), Полацку,

Дрысе, Рэчыцы, Лепелі. Амаль усе дэканаты былі створаны для зямель, якія раней уваходзілі ў склад Рэчы Паспалітай. Выключэнне складаў толькі наварасійскі дэканат. Лічба парафій у беларускіх дэканатах вагалася ад 2 (дэканат Бабінавічы) да 13 (дэканат Лепель) [258, s.549].

Мінскі біскуп Я. Дэдэрка ў сваёй дыяцэзіі заснаваў 13 дэканатаў: мінскі гарадскі, мінскі павятовы, наднёманскі, ігуменскі, бабруйскі, пінскі, мазырскі, рэчыцкі, барысаўскі, дзісненскі, вілейскі, надвілейскі і слуцкі. З іх толькі дэканаты бабруйскі і мінскі існавалі ў перыяд Рэчы Паспалітай, астатнія былі новастворанымі [258, s.552].

У Віленскай дыяцэзіі дэканальная сетка не была стабільнай. У 1800 г. у дыяцэзіі налічвалася 18 дэканатаў: віленскі, ашмянскі, завілейскі, лідскі, вількамірскі, браслаўскі, троцкі, гродзенскі, ковенскі, упіцкі, наваградскі, слонімскі, ваўкавыскі, берасцейскі, пружанскі, кобрынскі, курляндскі, семігальскі. Да 1830 г. колькасць дэканатаў неаднаразова змянялася. У 1829 г. існавала 25 дэканатаў: новымі былі купішскі, пабойскі, радунскі, сталовіцкі, свянцянскі, вішнеўскі [258, s.551; 249, s.16; 308, s.141].

На землях былой Рэчы Паспалітай існавала развітая парафіяльная сетка. Арганізацыя парафій і прызначэнні ксяндзоў да XIX ст. знаходзіліся ў кампетэнцыі дыяцэзіяльнай улады. Указ ад 13 лістапада 1801 г. забараніў біскупам мецъ уласныя парафіі, даваць ксяндзам больш аднаго бенефіцыя і парушаць правы кцітараў у прызначэнні духоўных асоб у прыход [102, т.XXVI, с.157-164]. Магчымасць умешвацца ў падбор парафіяльных кадраў атрымалі ў 1801 г. Рымска-Каталіцкая духоўная калегія, у 1810 г. галоўнае ўпраўленне спраў замежнага веравызнання, у 1817 г. міністэрства духоўных спраў і народнай адукацыі, з 1825 г. міністэрства замежных спраў. Аднак, як адзначае Б. Кумар, да 1825 г. урад не злоўжываў сваімі правамі і ў сапраўднасці існавала магчымасць свабоды дзеянняў для духавенства ў гэтай галіне [258, s.664].

Перад 1772 г. у Беларусі знаходзілася 259 парафій (табл. 1.1). Амаль усе яны былі ў складзе Віленскай дыяцэзіі (234 ці 90,3% ад усіх існуючых на тэрыторыі Беларусі), астатнія ўваходзілі ў склад Луцкай дыяцэзіі (23 ці 8,9%) і Кіеўскай (2 ці

0,8%). Многімі парафіямі апекаваліся кляштары. У Віленскай дыяцэзіі такіх парафій налічвалася 58, што складала 24,8% ад агульнай колькасці парафій у дыяцэзіі, ці 22,4% ад агульнай колькасці на тэрыторыі сучаснай Беларусі. У межах Луцкай дыяцэзіі было толькі 3 парафіі, якімі апекавалася манаства (13% ад колькасці беларускіх парафій у дыяцэзіі і 1,2% ад колькасці ўсіх парафій на тэрыторыі Беларусі), у Кіеўскай – 1 (палова ўсіх парафій беларускай часткі дыяцэзіі ці 0,4% ад усіх парафій Беларусі). Усе прыкляштарныя парафіі (62) складалі 24,0% ад агульнай колькасці парафій на беларускіх землях. Размеркаванне парафій не было раўнамерным. Паўночна-заходняя Беларусь адрознівалася шчыльнай парафіяльнай сеткай, а на ўсходзе яна была даволі рэдкай.

Табліца 1.1 – Рымска-Каталіцкія парафіі на тэрыторыі Беларусі (каля 1772 г.) [267, s.306-333; 312, mapa].

Дыяцэзія	Колькасць усіх парафій у дыяцэзіі	% ад усіх парафій на Беларусі	Колькасць парафій, якімі апекаваліся кляштары	% ад усіх парафій у дыяцэзіях	% ад усіх парафій на Беларусі
Віленская	234	90,3%	58	24,8%	22,4%
Луцкая	23	8,9%	3	13,0%	1,2%
Кіеўская	2	0,8%	1	50,0%	0,4%
Смаленская	---	---	---	---	---
Усяго	**259**	**100**	**62**	---	**24,0%**

У 1772 г. на тэрыторыі той часткі Беларусі, якая адышла да Расіі, налічвалася разам з езуіцкімі 32 парафіі. Усе яны былі ўключаны ў склад нekананічнай Беларускай дыяцэзіі (з 1783 г.- Магілёўскай архідыяцэзіі). У 1798 г. у адпаведнасці з новымі адміністрацыйнымі межамі да Магілёўскай архідыяцэзіі на захадзе адышло 8 парафій (табл. 1.2). Да 1830 г. колькасць парафіяльных касцёлаў на беларускіх землях архідыяцэзіі ўзрасла, аднак на колькі - дакладна вызначыць цяжка, бо звычайна ў ведамасцях падаваліся агульныя лічбы па ўсёй архідыяцэзіі. Напрыклад, за 1804 г. – 186 дыяцэзіяльных касцёлаў, за 1823 г. – 231 дыяцэзіяльны касцёл і 301 усіх касцёлаў, у тым ліку парафіяльных пры кляштарах [258, s.679; 289, s.305].

Табліца 1.2 – Рымска-Каталіцкія парафіі на тэрыторыі Беларусі (1798г.,па стану каля 1772г.) [267, s.306-333; 312, mapa].

Дыяцэзія	Колькасць усіх парафій у дыяцэзіі	% ад усіх парафій на Беларусі	Колькасць парафій, якімі апекаваліся кляштары	% ад усіх парафій у дыяцэзіях	% ад усіх парафій на Беларусі
Магілёўская архідыяцэзія	40*	15,4%	17	42,5%	6,6%
Мінская дыяцэзія	74	28,6%	23	31,1%	8,9%
Віленская дыяцэзія	145	56,0%	22	15,2%	8,5%
Усяго	259	100%	62	---	24,0%

* З улікам 8 парафій, якія адышлі ў склад архідыяцэзіі ў 1798 г.

Усяго на беларускіх землях архідыяцэзіі ў 20-х гадах XIX ст. налічвалася не менш за 64 парафіі (амаль 20% ад агульнай колькасці парафій Беларусі) (табл. 1.3). У гэты лік увайшлі першапачатковыя 32 парафіі, 8 далучаных у 1798 г., а таксама новастворaныя. Паколькі ў даследуемы час не было масавай касацыі парафій, сумарная лічба можа быць дастаткова дакладнай. У параўнанні са становішчам напярэдадні 1772 г. колькасць парафій у беларускай частцы архідыяцэзіі ўзрасла на 5% (табл. 1.2, 1.3). Палова каталіцкіх парафій знаходзілася пад апекай кляштараў (32, ці 50%, перад 1772 г. – 42,5%). У адносінах да ўсёй тэрыторыі Беларусі яны складалі 10% (1772 г. – 6,6 %) (табл. 1.2, 1.3). Да 1820 г. 7 парафіямі апекаваліся езуіты.

На тэрыторыі якая ўвайшла ў склад Мінскай дыяцэзіі перад 1772 г. знаходзілася 74 парафіі (табл. 1.2.). Каля 1830 г. колькасць парафіяльных касцёлаў тут павялічылася да 95, што складала амаль 30% ад усіх парафій Беларусі (каля 1772 г. на гэтай тэрыторыі было 28,6% ад усіх парафій) (табл. 1.2., 1.3.). Кляштары апекаваліся 22 парафіямі (23,2% у дыяцэзіі і 6,9% ад агульнай колькасці ў Беларусі) (табл. 1.3.). У параўнанні з 1772 г. колькасць парафій, якімі апекавалася манаства, засталася амаль тая ж самая (23 у 1772 г.), аднак у працэнтных суадносінах іх колькасць зменшылася на 7,9% у дыяцэзіі і на 2,0% ад агульнай колькасці ў Беларусі (табл. 1.2, табл. 1.3). Відавочна, што ў Мінскай дыяцэзіі адбыўся прырост каталіцкіх парафій

дыяцэзіяльнага духавенства. З 5 парафій, якімі апекаваліся езуіты, толькі адна ў Юравічах адышла да іншага манаскага ордэна (бернардзінцаў).

Табліца 1.3 – Рымска-Каталіцкія парафіі на тэрыторыі Беларусі (20-я гады XIX ст.) [98, ф.1, воп.3, спр.422, арк.43-52; 99, ф.1781, воп.28, спр.26, арк.307-311; 170, t.1-2, 263 s., t.2., 213 s.; 194, s.384-449; 267, s.306-333; 312, mapa].

Дыяцэзія	Колькасць усіх парафій у дыяцэзіі	% ад усіх парафій на Беларусі	Колькасць парафій, якімі апекаваліся кляштары	% ад усіх парафій у дыяцэзіях	% ад усіх парафій на Беларусі
Магілёўская архідыяцэзія	64*	20,1%	32*	50,0%	10,0%
Мінская дыяцэзія	95	29,8%	22	23,2%	6,9%
Віленская дыяцэзія	160	50,1%	20	12,5%	6,3%
Усяго	319	100%	74	---	23,2%

* Без уліку 7 парафій, якімі апекаваліся езуіты да 1820 г.

Значная частка беларускіх зямель уваходзіла ў склад рэарганізаванай у 1798 г. Віленскай дыяцэзіі, якая ахоплівала часткі тэрыторый былых Віленскай і Луцкай дыяцэзій. Каля 1772 г. на беларускіх землях Віленскай дыяцэзіі ў межах 1798 г. налічвалася 145 парафіяльных касцёлаў (ці 56,0% ад агульнай лічбы парафій на Беларусі) (табл. 1.2). Кляштары апекаваліся 22 парафіямі (15,2% у дыяцэзіі і 8,5% ад агульнай колькасці на Беларусі). У 1820-х гадах у беларускай частцы дыяцэзіі налічвалася не менш за 160 парафій (107 на тэрыторыі Гродзенскай губерні і 53 у Віленскай губерні). Гэта складала на 15 адзінак больш, чым на адпаведнай тэрыторыі каля 1772 г. Пад апекай манаства было 20 парафій (на дзве менш у параўнанні з 1772 г.). Адбыўся прырост парафій дыяцэзіяльнага духавенства (табл. 1.2, 1.3). Нягледзячы на працэнтнае змяншэнне парафій у Віленскай дыяцэзіі да 1820-х гадоў, тут заставалася палова ўсіх беларускіх парафій (50,1%). Гэта сведчыць аб незвычайна шчыльнай парафіяльнай сетцы ў гэтай дыяцэзіі ў параўнанні з Мінскай дыяцэзіяй і Магілёўскай архідыяцэзіяй. Да дыяцэзіяльнага духавенства перайшлі і 4 езуіцкіх парафіі.

Па звестках канцылярыі Гродзенскага губернатара ў 1829 г. на тэрыторыі губерні каталіцкае духавенства прысутнічала ў 124 мясцовасцях. Па нашых падліках, 7 з іх ліку знаходзілася за палітычнымі межамі сучаснай Беларусі, яшчэ ў 7 дзейнічалі мужчынскія кляштары, якія не апекаваліся парафіямі. У астатніх мясцовасцях знаходзіліся пераважна парафіяльныя касцёлы. Пяць касцёлаў маглі быць філіяльнымі (у Котры, Перавалцы, Ятвезску, Васкевічах, Ушы). Іх філіяльны статус пацвярджаецца спісамі 1770-х гадоў, 1825 г. і архіўнымі крыніцамі [98, ф.1, воп.3, спр.422, арк.49-52,44-45; 267, s.306-333; 312, mapa].

Да 105 парафій паводле ведамасцей 1829 г. трэба дадаць яшчэ дзве (у Івацэвічах і Ліпску), якія адсутнічаюць у спісе за 1820 г., але прысутнічаюць у ведамасцях за 1825 г. У апошнім змешчана 100 парафій. Паміж дзвюмя спісамі існуюць некаторыя адрозненні. Так, у спісе 1825 г. адсутнічаюць 7 парафій, а менавіта, пры кацёлах даміниканцаў ў Дзярэчыне і Палонцы, францысканцаў у Свіслачы, Лапеніцы, Драгічыне, місіянераў у Лыскаве, парафія ў Поразаве, а таксама вышэйадзначаныя філіяльныя касцёлы ў Котры, Ятвезску і Ушы. Параўнальна невялікія разыходжанні паміж дадзенымі за 1825 г. і 1829 г. не могуць істотна паўплываць на агульную карціну парафіяльнай сеткі ў Гродзенскай губерні і тлумачацца як недакладнасцямі спісаў, так і тым, што колькасць парафій у дыяцэзіі не была пастаяннай і мела пэўную тэндэнцыю да павелічэння [308, s.118-129].

Акрамя парафіяльных касцёлаў у дыяцэзіях існавала вялікая колькасць філіяльных касцёлаў і капліц, а таксама капеланій у шляхецкіх дварах і жаночых кляштарах. Так, напрыклад, на тэрыторыі Мінскай дыяцэзіі ў 70-х гадах XVIII ст. налічваўся 31 філіяльны касцёл, у 1830 г. – каля 40 і акрамя таго каля 120 капліц у рознай ступені захаванасці. [170, т.1,2.]. У 1817 г. полацкім езуітам належала чатыры філіяльныя касцёлы ў горадзе : Св. Крыжа, апосталаў Пятра і Паўла, Труны Гасподняй, Спаса-Праабражэнская царква XII ст. [108, ф.822, воп.12, спр.2638, арк.1-18].

Шляхі стварэння новых парафій былі розныя: праз пераўтварэнне філіяльных касцёлаў, будаўніцтва парафіяльных касцёлаў, заснаванне парафій кляштарамі. Так, па звестках Я.Б.

Ходзькі, у Мінскай дыяцэзіі ў 1795-1810 гг. узнікла 10 новых парафій, з іх ліку 7 былі створаны пры касцёлах, якія былі пабудаваны за кошт фундатараў, адну парафію заснавалі ксяндзы ордэна місіянераў, адна парафія перайшла да дыяцэзіяльнага духавенства ад езуітаў і яшчэ адна была заснавана пры кафедральным касцёле [170, s.174-203].

Такім чынам, у даследуемы час была ўстаноўлена новая дыяцэзіяльная арганізацыя Касцёла са сваёй унутранай структурай. Беларускія землі ўвайшлі ў склад Магілёўскай мітраполіі. Аналіз парафіяльнай структуры паказвае, што пасля далучэння беларускіх зямель да Расійскай імперыі колькасць парафій тут да 1830 г. павялічылася на 60 адзінак. Палова ўсіх беларускіх парафій знаходзілася ў Віленскай дыяцэзіі (Гродзенская губерня і частка Віленскай). Чым далей на ўсход, тым радзей была парафіяльная сетка. Так, у Мінскай дыяцэзіі знаходзілася каля 30% парафій ад агульнай колькасці, у Магілёўскай архідыяцэзіі – 20%. Парафій, якімі апекаваліся кляштары найбольш было ў Магілёўскай архідыяцэзіі, дзе яны складалі палову ад усіх парафій архідыяцэзіі. Найменш такіх парафій налічвалася ў Віленскай дыяцэзіі (13,1%). Такое становішча захавалася з часоў Рэчы Паспалітай, калі кляштары займаліся актыўнай місіянерскай дзейнасцю на ўсходзе Беларусі. Павелічэнне колькасці дыяцэзій спрыяла ўзмацненню пазіцый Касцёла і яго ўплываў на вернікаў.

2.2. Арганізацыя каталіцкіх манаскіх ордэнаў

Манаскія ордэны з’яўляюцца неад’емнай часткай Каталіцкага Касцёла. Іх значная роля ў гісторыі Касцёла бясспрэчная. У параўнанні з дыяцэзіяльным духавенствам ордэнскае вылучалася большай адукаванасцю і мабільнасцю. Кляштары мелі сувязі з Заходняй Еўропай, адкуль да іх ішоў пастаянны наплыў новых людзей і ідэй. Яны больш былі падвержаны рэфарматарскім плыням. Усё гэта спрыяла ўкараненню новых форм культу і рэлігійнай практыкі [185, s.81–82; 186,s.11–20; 194,s.325– 334; 244, s.19-20; 306, s.31; 329, s.105-121].

Перад першым падзелам Рэчы Паспалітай у Беларусі дзейнічалі кляштары шматлікіх манаскіх ордэнаў. Усяго налічвалася 179 мужчынскіх кляштараў, у тым ліку, у Віленскай дыяцэзіі - 156, у Луцкай дыяцэзіі - 20, у Смаленскай дыяцэзіі – 2, Кіеўскай – 1. Жаночых кляштараў было значна менш – 28, з іх у Віленскай дыяцэзіі – 24, у Луцкай – 3, у Смаленскай – 1. Размеркаванне кляштараў паводле ордэнскіх груп адлюстравана ў табліцах 1.4 і 1.5.

Табліца 1.4 – Манаскія ордэны і кляштары на тэрыторыі Беларусі (каля 1772г. – 20-я гады ХІХ ст.).[98, ф.1, воп.3, спр. 422, арк. 43-52; 99, ф. 1781, воп. 28, спр. 26, арк. 307-311; 170, t. 2., 263 s.; 194, s. 384-449; 238, s. 21-442; 267, s. 306-333; 312, mapa; 326].

Манаскія ордэны	Кляштары											
	Каля 1772 г.				Каля 1772г. паводле дыяцэзіяльнага падзелу 1798 г.				20-я гады ХІХ ст.			
Бенедыкцінцы	3	-	-	-	-	3	-	3	-	3	-	3
Трынітарыі	4	1	-	-	2	2	1	5	3	2	1	6
Цыстэрцыянцы	1	2	-	-	-	1	2	3	-	1	2	3
Францысканцы	19	2	-	-	5	8	8	21	5	8	8	21
Бернардзінцы	20	2	-	-	7	9	6	22	10	10	6	26
Піяры	5	-	-	-	1	1	3	5	1	1	3	5
Езуіты	33	2	1	-	12*	13	11	36*	-	-	-	-
Кармеліты босыя	4	1	-	-	-	3	2	5	-	3	2	5
Кармеліты абутыя	12	1	-	-	7	1	5	13	8	-	7	15
Місіянеры	3	-	-	2	3	1	1	5	2	2	2	6
Баніфраты	3	-	-	-	-	1	2	3	-	1	3	4
Камуністы	1	3	-	-	-	1	3	4	-	1	-	1
Даміканцы	41	3	-	-	16	13	15	44	16	13	13	42
Канонікі рэгуляр-ныя ад пакуты	2	-	-	-	-	1	1	2	-	-	1	1

Канонікі рэгуляр-ныя латэранскія	4	-	-	-	2	-	2	4	3	-	3	6
Марыяне	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
Картэзіянцы	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
Аўгусцінцы	-	1	-	-	-	-	1	1	-	-	1	1
Рохіты	1	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-
Усяго	156	20	1	2	55	59	65	179	48**	45	54	147 **

* З улікам кляштара ў Пачаевічах, які пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай застаўся ў складзе гэтай дзяржавы і ў 1773 г. быў скасаваны.

** Да 1820 г. на тэрыторыі Беларусі налічвалася 11 езуіцкіх асяродкаў.

На беларускіх землях былі прадстаўлены ўсе групы манаскіх фармацый – уласна манахі (бенедыкцінцы, цыстэрцыянцы, картэзіянцы), канонікі рэгулярныя (канонікі рэгулярныя латэранскія, канонікі рэгулярныя ад пакуты, трынітарыі), жабрацкія ордэны (аўгусцінцы, бернардзінцы, дамініканцы, францысканцы, кармеліты босыя, кармеліты абутыя), клерыкі рэгулярныя (баніфраты, езуіты, камуністы, марыяне, місіянеры, піяры, рохіты).

Усяго налічвалася 26 манаскіх ордэнаў – 19 мужчынскіх і 7 жаночых, у тым ліку ў Віленскай дыяцэзіі 16 мужчынскіх ордэнаў (бенедыкцінцы, цыстэрцыянцы, канонікі рэгулярныя латэранскія, канонікаі рэгулярныя ад пакуты, трынітарыі, бернардзінцы, дамініканцы, францысканцы, кармеліты босыя, кармеліты абутыя, баніфраты, езуіты, камуністы, місіянеры, піяры, рохіты), і 7 жаночых (бенедыкцінкі, бернардзінкі, брыгіткі, цыстэркі, дамініканкі, марыявіткі, шарыткі). На тэрыторыі Луцкай дыяцэзіі размяшчаліся кляштары 12 мужчынскіх ордэнаў (аўгусцінцаў, бернардзінцаў, дамініканцаў, францысканцаў, кармелітаў абутых, кармелітаў босых, трынітарыяў, цыстэрцыянцаў, картэзіянцаў, езуітаў, камуністаў, марыянаў) і 3 жаночых (бернардзінак, брыгітак, марыявітак). У Асвеі на тэрыторыі Смаленскай дыяцэзіі дзейнічалі кляштары місіянераў і шарытак, а ў Замошшы той жа дыяцэзіі – рэзідэнцыя місіянераў, акрамя таго, у Сталовічах быў прадстаўлены духоўна-рыцарскі ордэн мальтыйцаў. Заўважым, што манаскія ордэны марыянаў, рохітаў і марыявітак былі мясцовага паходжання, створаныя ў Віленскай дыяцэзіі.

Табліца – 1.5 Жаночыя манаскія ордэны і кляштары на тэрыторыі Беларусі (каля 1772 г.- 20-я гады XIX ст.) [98, ф. 1, воп. 3, спр. 422, арк. 43-52; 99, ф. 1781, воп. 28, спр. 26, арк. 307-311; 165; 170, t. 2; 189; 213; 238; 267; 302; 304].

Манаскія ордэны	Кляштары										
	Каля 1772 г.			Каля 1772 г. паводле дыяцэзіяльнага падзелу 1798 г.				20-я гады XIX ст.			
	Віленская дыяц.	Луцкая дыяц	Смаленская дыяц.	Магіл. арх.	Мінская дыяц.	Віленская дыяц.	Усяго	Магілёўская арх.	Мінская дыяц.	Віленская дыяц.	Усяго
Бенедыкцінкі	3	---	---	-	2	1	3	---	2	1	3
Бернардзінкі	3	1	---	---	1	3	4	---	1	3	4
Брыгіткі	1	1	---	---	---	2	2	---	---	2	2
Цыстэркі	1	---	---	---	1	---	1	---	1	---	1
Дамініканкі	1	---	---	---	---	1	1	---	---	1	1
Марыявіткі	14	1	---	5	6	4	15	7	5	1	13
Шарыткі	1	---	1	1	---	1	2	1	1	1	3
Усяго	24	3	1	6	10	12	28	8	10	9	27

Яшчэ ў час арганізацыі манаскай супольнасці абіраецца спецыфіка яе духоўнага жыцця. Як правіла, яна вызначаецца заснавальнікамі манаскіх ордэнаў. Супольнасці пазнейшай фармацыі (клерыкаў рэгулярных) бралі за аснову адзін з існаваўшых статутаў (часцей выкарыстоўваўся больш мягкі Статут св. Аўгусціна). Статуты мелі агульны характар, яны дэкляравалі мэту манаскай супольнасці і асноўныя накірункі яе дасягнення. Штодзённае жыццё кляштараў, асабліва з XV ст., рэгламентавалася Канстытуцыяй (дадатковымі правіламі, якіх не было ў статутах) і мясцовай традыцыяй. Апошняя вызначалася воляй фундатара і дыяцэзіяльнага біскупа, грамадскімі ці

духоўнымі запатрабаваннямі вернікаў. Па сутнасці, становішча кожнага кляштара абумоўлівалася мноствам правілаў, якія ўлічвалі лакальную сітуацыю, умовы эканамічнага ці палітычнага плану. Найбольш жорстка захоўваліся патрабаванні да клаўзуры.

Звычайна манахаў запрашалі для выканання пэўнага віду дзейнасці (місіянерскай, пастырскай, асветніцкай, выхаваўчай, даглядам за хворымі і інш.). Пашырэнне манаскіх супольнасцяў залежала ад колькасці запрашэнняў і фундацый. Перавагу мелі кляштары, якія паспелі ў ліку першых асталявацца на беларуска-літоўскіх землях і якім спрыялі прадстаўнікі магнатэрыі. Так, найбольш цесныя сувязі з вышэйшай знаццю, асабліва той часткай, якая з пратэстантызму перайшла ў каталіцтва, мелі езуіты і дамініканцы. Іх кляштары належалі да ліку найбольш распаўсюджаных.

Манаскія ордэны, якія пранікалі на землі Вялікага Княства Літоўскага пазней, маглі мець цяжкасці, выкліканыя канкурэнцыяй з боку кляштараў іншых манаскіх ордэнаў ці неспрыяльнымі адносінамі дыяцэзіяльнай улады. Некаторым з іх, напрыклад капуцынам, нягледзячы на падтрымку асобных магнатаў, так і не ўдалося ўкараніцца на беларуска-літоўскіх землях. Іншыя, як піяры, замацаваліся з цяжкасцю, ў выніку моцнай канкурэнцыі з езуітамі. Прасцей было замацавацца тым манаскім супольнасцям, у якіх не было асаблівых канкурэнтаў (баніфраты, рохіты, місіянеры) і якія паўсталі на тэрыторыі Рэчы Паспалітай (марыяне, рохіты). Місіянеры першапачаткова былі запрошаны віленскім біскупам А. Катовічам у 1687 г. з мэтай выкладання ў дыяцэзіяльнай семінарыі; баніфраты і рохіты займаліся даглядам хворых. Найбольшай папулярнасцю ў шляхты карыстаўся жабрацкі ордэн бернардзінцаў. З усіх манаскіх супольнасцяў гэта быў найбольш “польскі” ордэн. Бернардзінцы актыўна ўводзілі ў рэлігійную практыку польскія спевы, у тым ліку калядкі, акрамя таго, яны распаўсюджвалі прывабныя сваёй дзейнасцю брацтвы, трэція ордэны для свецкіх, часцей наладжвалі працэсіі, прамаўлялі казанні і г.д. У той жа час кляштары чыста сузіральніцкага тыпу былі найменш папулярнымі ў XVIII ст.

Сярод манаскіх ордэнскіх груп уласна манахі маюць адну з найстаражытных традыцый. На Беларусі яны былі слаба прадстаўлены (бенедыкцінцы, цыстэрцыянцы, картузы – усяго 7 кляштараў; табл. 1.4).

Бенедыкцінскія кляштары далі пачатак манаскім супольнасцям заходнееўрапейскай арыентацыі. Жыццё ў бенедыкцінскім кляштары грунтавалася на прынцыпах сумеснага пражывання. Манаская абшчына будавалася па ўзору хрысціянскай сям'і на чале з айцом-аббатам. Абавязковым з'яўлялася выкананне зарокаў – цнатлівасці, адмовы ад уласнай маёмасці, паслушэнства і сталага пражывання ў кляштары. Асновай жыццядзейнасці манаскай супольснасці абвяшчалася фізічная праца манахаў. Бенедыкцінская духоўнасць арыентавалася на наследаванні Хрысту праз набажэнствы і малітвы, якія ўплывалі на ўвесь уклад жыцця: фізічную працу, навучанне, місіянерства і пастырства. У рэлігійнасці цэнтральнае месца займаў культ Еўхарыстыі і Божага Цела. Бенедыкцінцы засяроджвалі ўвагу на кульце Св. Крыжа, Сэрца Хрыста, Св. Тройцы і Св. Ганны.

У Беларусі кляштары ордэнскай групы манахаў мелі пераважна клерыцкі (святарскі) характар. У іх было мала братоў конверсаў (манахаў, якія прымалі простыя зарокі і не мелі святарскага сану), а фізічную працу выконвалі свецкія асобы. Толькі кляштар картэзіянцаў у Бярозе захоўваў суровы аскетычны лад жыцця. Манахі ў ім жылі ў асобных памяшканнях, рэдка сустракаліся і не павінны былі мець сувязей са свецкімі вернікамі. Праўда, з канца XVIII ст. картэзіянскія правілы не заўсёды выконваліся.

Эпоха Асветніцтва была вельмі неспрыяльнай для кляштараў уласна манаскай групы. Лічылася, што яны не маюць сацыяльнай вартасці, бо адцягваюць працаздольных членаў грамадства і жывуць самі па сабе ў адасабленні ад свету. Правячыя колы Рэчы Паспалітай і Расійскай імперыі падзялялі такі пункт гледжання. Рэгламент ад 3 лістапада 1798 г. патрабаваў ад кляштараў сузіральніцкага тыпу, каб яны пералічвалі грошы на ўтрыманне дабрачынных установ ці каб аказвалі рэлігійныя паслугі вернікам. Беларускія бенедыкцінцы і цыстэрыянцы мелі багаты вопыт пастырскай працы ў сваіх

парафіях, картэзіянцы ніколі яго не мелі і вымушаны былі ўтрымліваць парафіяльную школу.

Нешматлікімі таксама былі ў Беларусі кляштары групы канонікаў рэгулярных (канонікі рэгулярныя латэранскія, канонікі рэгулярныя ад пакуты, трынітарыі - усяго 11 кляштараў каля 1772 г. і 13 у 1830 г., табл.1.4). Кляштары кананіцкай групы мелі клерыцкі характар і карысталіся больш мягкім Статутам св.Аўгусціна. Пачатак іх дзейнасці паклалі аб’яднанні дыяцэзіяльных ксяндзоў, якія ў XI ст. для найлепшага выканання сваіх абавязкаў аб’ядноўваліся ў супольныя абшчыны. Яны атрымалі назву канонікаў рэгулярных у адрозненне ад канонікаў кафедральных (ксяндзоў пры кафедральных касцёлах). З цягам часу з’явіліся блізкія ім групы манаскіх аб’яднанняў, якія таксама асноўную мэту сваёй дзейнасці бачылі ў пастырстве. Вольны час манахі прысвячалі самаадукацыі, перапісванню кніг, чытанню, паглыбленню веры праз такія формы рэлігійнасці, як духоўныя разважанні, пасты, літургічныя гадзіны, індывідуальная і агульная малітвы. У рэлігійнай практыцы канонікаў рэгулярных асноўнае месца займала літургія, культ Божага Цела і Дзевы Марыі. Трынітарыі прысвячалі сваю дзейнасць Святой Тройцы (практычна ўсе касцёлы трынітарыяў асвячаліся ў гонар св. Тройцы).

Манаскай групай старой фармацыі былі жабрацкія ордэны бернардзінцаў, францысканцаў, дамініканцаў, кармелітаў босых, кармелітаў абутых, аўгусцінцаў (усяго 106 кляштараў каля 1772 г. і 110 у 1830 г., табл.1.4). Кляштары гэтай групы былі самыя прадстаўнічыя ў Беларусі. Яны ўзніклі ў XIII ст. у рэчышчы шырокага руху за абнаўленне Касцёла і ўкаранялі новы тып арганізацыі манаскага жыцця. Іх духоўнасць будавалася на прынцыпах евангельскага наследавання Хрысту: поўнай адмове ад маёмасці (не толькі ўласнай, але і калектыўнай), адмове ад сталага пражывання ў кляштары і на апостальскім (місіянерскім) запале. Жабрацтва ўспрымалася не столькі як адмова ад маёмасці, а як адмова ад ўсяго ўласнага (асабістай волі, самалюбства, і інш.). Прадстаўнікі гэтай часткі манаства прыстасоўваліся да штодзённага жыцця вернікаў. Яны не запіраліся ў кляштарах і не адмаўляліся ад сузіральніцкай

формы рэлігійнасці, а былі выразнікамі дзейсна-сузіральніцкага напрамку ў манастве.

Манаскія ордэны, якія прытрымліваліся Статута св. Францыска (францысканцы і бернардзінцы), арыентаваліся, галоўным чынам, на простага верніка. Яны вялі актыўную пастырскую працу і займаліся самаадукацыяй. Дамініканцы, якія кіраваліся Статутам св. Аўгусціна, асноўную ўвагу надавалі тэалагічнай падрыхтоўцы манахаў. Іх навучальныя ўстановы былі з найлепшых у сярэднявечнай Еўропе. Дамініканцы былі ідэалагічнымі абаронцамі Касцёла, змагаліся з ерасямі і кіравалі інквізіцыяй (з 1232 г.). У сваёй дзейнасці асноўны акцэнт рабілі на казанні (афіцыйная назва ордэна – “Ордэн братоў прапаведнікаў”). Яны імкнуліся выкарыстаць індывідуальны падыход у працы з рознымі сацыяльнымі групамі. Ідэальны тып манаха дамініканца бачыўся ў актыўнай і шырокаадукаванай асобе, якая ў сваёй пастырскай дзейнасці абапіралася на асабісты прыклад жыцця.

Манаскія ордэны кармелітаў абутых і кармелітаў босых мелі больш аскетычны спосаб жыцця. Нараджэнне кармеліцкай арганізацыі манахаў прыпадае на пачатак XII ст. Яны карысталіся Статутам ерусалімскага патрыярха св. Альберта, які спалучаў нормы жыцця пустэльнікаў эрэмітаў з калектыўным спосабам жыцця цэнабітаў (манахаў, якія жылі разам). У далейшым Статут быў мадэрнізаваны, а ў 1274 г. Ліёнскі сабор далучыў ордэн кармелітаў да ліку жабрацкіх. У XVI ст. вылучылася асобная галіна кармелітаў босых, якая імкнулася да больш аскетычнага жыцця і сузірання (праз пост, малітву, маўчанне). У той жа час, як усе іншыя жабрацкія ордэны, кармеліты займаліся пастырскай працай і евангелізацыяй, а таксама паглыблялі свае тэалагічныя веды.

Жабрацкім ордэнам належыць пяршынства ў культывацыі розных формаў марыйнага культа, а таксама асаблівая роля ў арганізацыі кальварый – ансамбля капліц, якія сімвалізавалі этапы крыжовай дарогі Хрыста. Лакальнае значэнне для вернікаў Беларусі мелі кальварыі дамініканцаў у Верках каля Вільні і кармелітаў босых у Старым Мядзелі.

Царскія ўлады не перашкаджалі дзейнасці жабрацкіх ордэнаў. Бернардзінцы лаяльна ставіліся да Рымска-Каталіцкай

духоўнай калегіі, не перашкаджалі дыяцэзіяльным біскупам у візітацыі сваіх кляштараў. Дэзарганізацыя ордэнскіх структур не прывяла ў бернардзінскіх кляштарах да парушэння спосабу іх жыцця (абсервы). У іх практыцы захаваўся стары парадак набажэнстваў, штодзённая медытацыя і ўдзел у хоры.

З усіх манаскіх суполак найбольшым дынамізмам развіцця вылучаліся дамініканцы. У іх была самая вялікая колькасць кляштараў і манахаў (у 1825 г. у межах усёй Расійскай імперыі 94 кляштары і 777 манахаў, на другім месцы знаходзіліся бернардзінцы – 44 кляштары і 531 манах). У 1810-х і 1820-х гадах у Літоўскай правінцыі дамініканцаў назіраўся пастаянны наплыў новых кандыдатаў. Ордэн знаходзіўся ў стане амалоджвання і абнаўлення. Штогод у Літоўскай правінцыі манаскія зарокі прымалі 20-30 чалавек. Сярэдні ўзрост манахаў складаў 34,8 гадоў. Манаскія студыі дамініканцаў мелі багатую традыцыю і захоўвалі свой патэнцыял. Гэта дало дамініканцам магчымасць пашырыць свой удзел у сферы публічнай адукацыі, заснаваць шэраг місій у глыбі Расійскай імперыі, у тым ліку прыняць ад езуітаў Пецярбургскую парафію і школу. Аляксандр І асабіста спрыяў дамініканцам і цікавіўся іх справамі. Прыёр Сакульскі меў свабодны ўваход да імператара. Пад час паездак праз беларускія землі Аляксандр І наведваў некаторыя дамініканскія кляштары, напрыклад, у Оршы і Віцебску. Дзякуючы царскаму затупніцтву дамініканцы выйгралі некалькі працэсаў у Пецярбургу, якія лічыліся безнадзейнымі. У Оршы дамініканцы адстаялі два сваіх касцёла (адзін з якіх належаў раней езуітам) у спрэчцы з праваслаўнымі. Пасля выгнання езуітаў дамініканцы занялі месца першага і найважнейшага ордэна ў Расійскай імперыі [194,s.406-411; 244,s.102-111; 237,s.687-698].

Група манаскіх ордэнаў клерыкаў рэгулярных была пазнейшай фармацыі XVI-XVII ст. У яе ўваходзілі езуіты, піяры, камуністы, місіянеры, марыяне, баніфраты, рохіты (усяго 55 кляштараў каля 1772 г. і 17 у 1830 г., табл.1.4). Па колькасці кляштараў гэта група займала другое месца пасля жабрацкіх ордэнаў. Найбольш прадстаўнічымі сярод іх былі езуіты (да 1820 г.). Спецыфіка гэтых ордэнаў вызначалася тым, што яны паўсталі ў эпоху рэформы Каталіцкага Касцёла і як ніякія іншыя

былі прасякнуты духам рашэнняў Трыдэнцкага сабора (1545-1563 гг.).

Ордэн езуітаў з’яўляўся галоўным апірышчам папства ў перыяд контррэфармацыі (4-ты зарок езуітаў - зарок паслухмянасці Апостальскай Сталіцы). Абарона і распаўсюджванне веры ў новых гістарычных умовах было асноўнай мэтай ордэна. У сваёй духоўнасці езуіты падкрэслівалі тыя асновы веравучэння, якія выклікалі нападкі з боку непрыхільнікаў Касцёла; яны імкнуліся наследаваць Хрысту і ў той жа час абаранялі Яго Божую сутнасць (супраць якой выступалі арыяне) і ўцелаўленне (якое адмаўлялі ў еўхарыстыі пратэстанты), рабілі акцэнт на аўтарытэце Маці Божай у справе збаўлення (супраць чаго выступалі пратэстанты). Езуіты ўкаранялі дадатковыя набажэнствы: у гонар Маці Божай (спецыяльныя гадзіны, маёвыя) і Хрыста (саракагадзінныя), пашыралі культ Сэрца Хрыста, заснавалі першае ў свеце школьнае марыйнае брацтва (кангрэгацыю). У сваёй духоўнасці яны абапіраліся на хрыстацэнтрызм.

Паслятрыдэнцкі Касцёл асаблівую ўвагу звярнуў на паству (абавязковымі сталі яе ўлік, наведванні вернікаў па дамах), на якасць набажэнстваў, выхаванне і падрыхтоўку духавенства. Патрабавалася таксама, каб у кожнай парафіі існавала пачатковая школа, шпіталь, брацтва. Кляштары клерыцкай групы складалі твар абноўленага рэформай Касцёла. Езуіты, піяры і місіянеры стваралі навучальныя ўстановы і ўкаранялі новыя формы пастырства і рэлігійнасці. Камуністы і марыяне імкнуліся да стварэння ўзорных парафій. Камуністы і місіянеры разглядаліся як кангрэгацыі ксяндзоў, якія жывуць разам і маюць агульную маёмасць. Марыяне былі першым манаскім ордэнам, які меў марыйную назву і цалкам быў прысвечаны Маці Божай Беззаганнай. Мэтай ордэна было пашырэнне марыйнага культа, малітвы за душы ў чыстцы, за забітых на вайне і памерлых у выніку эпідэмій.

Манаскія ордэны баніфратаў (“добрых братоў”, ад лац.”bonus” – добры, “frater” – брат) і рохітаў (назва ўтворана ад імя св. Роха) мелі выключна харытатыўны характар. Іх асноўная задача была ў дапамозе хворым, бедным і бяздомным. Сярод іх практычна не было ксяндзоў. Рохіты акрамя трох звычайных

зарокаў складалі чацвёрты – дапамогі хворым пад час эпідэмій і пахавання памерлых, а баніфраты – дапамогі хворым нават пад пагрозай свайго жыцця. Баніфраты стваралі спецыялізаваныя шпіталі, якія адрозніваліся ад парафіяльных. Калі апошнія былі звычайным прытулкам для нямоглых, дык у апошніх аказвалася медыцынская дапамога і адпаведны нагляд.

Манахі клерыцкай групы не імкнуліся адасабляцца ад свету. Іх кляштары (акрамя будынкаў для навіцыяў (паслушнікаў) і састарэлых манахаў) хутчэй нагадвалі дамы, дзе частка памяшканняў (ці асобны будынак) выкарыстоўвалася для навучальных установ, прытулкаў, шпіталяў, аптэк, інтэрнатаў для вучняў (канвіктаў ці бурсаў).

Адносіны царскіх улад да ордэнаў клерыцкай групы былі лаяльнымі. Ордэн езуітаў знаходзіўся на асаблівым становішчы ў імперыі да 1815 г. Фактычна ён не падпарадкоўваўся ні дыяцэзіяльным біскупам, ні мітрапаліту і без перашкод займаўся той жа дзейнасцю, што і ў XVIII ст. З усіх манаскіх ордэнаў толькі піяры (лідскія і шчучынскія) варожа сустрэлі расійскую адміністрацыю, за што былі ўзяты ўладамі пад кантроль. Аднак у першай трэці XIX ст. адкрытых канфліктаў піяраў з царскімі ўладамі не назіралася. Выпадак з ксяндзамі полацкага вучылішча Брадовічам і Львовічам, якія былі адхілены ад выкладчыцкай дзейнасці за ўдзел у філарэцкім руху, можна разглядаць толькі як пэўную тэндэнцыю ў піярскім асяроддзі. Ніякіх рэпрэсій у дачыненні да піярскага ордэна з боку расійскіх улад не было. Безперашкодна кіравалі духоўнымі семінарыямі місіянеры, а баніфраты і рохіты (апошнія да 1821 г.) займаліся дабрачыннай дзейнасцю. Нешматлікія камуністы і марыяне працягвалі весці пастырскую працу з вернікамі.

Усе манаскія ордэны ў Расійскай імперыі ў 1772-1820-х гг. мелі магчымасць рэалізаваць на практыцы асноўныя палажэнні сваіх правілаў, праводзіць у жыццё тыя формы духоўнасці і культу, прапагандыстамі якіх яны з’яўляліся.

Напярэдадні падзелаў Рэчы Паспалітай на беларускіх землях найбольш налічвалася кляштараў дамініканцаў (44), езуітаў (36), бернардзінцаў (22), францысканцаў (21), кармелітаў абутых (13). Пераважалі жабрацкія ордэны, кляштары якіх складалі 58,9% ад агульнай колькасці кляштараў (106). Найменш

папулярнымі былі кляштары сузіральніцкага тыпу (уласна манахаў), якіх налічвалася 7 ці 3,9%. Сярод жаночых кляштараў найбольш налічвалася дамоў марыявітак (15 ці 53,6%, табл. 1.4, 1.5).

Як было падкрэслена, многія кляштары мелі пры сваіх касцёлах парафіі (табл. 1.1). У Віленскай дыяцэзіі каля 1772 г. найбольш парафій было ў дамініканцаў – 16 (39,0% ад усіх дамініканскіх кляштараў ў дыяцэзіі і 6,8% ад існуючых парафій), езуітаў – 10 (30,3% ад езуіцкіх кляштараў і 4,3% ад усіх парафій), францысканцаў – 9 (47,4% ад францысканскіх кляштараў і 3,8% ад усіх парафій), кармелітаў абутых – 6 (адпаведна 50% і 2,6%), бернардзінцаў – 4 (20,0% і 1,7%, табл. 1.6). Касцёлы іншых манаскіх ордэнаў мелі па 1-2 парафіі. Баніфраты, марыяне, картэзіянцы, аўгусцінцы і рохіты парафій не мелі. Прыкляштарныя парафіі Віленскай дыяцэзіі складалі 36,9% ад існуючых кляштараў у дыяцэзіі і 32,2% ад колькасці ўсіх кляштараў на тэрыторыі Беларусі. У Луцкай дыяцэзіі па адной парафіі мелі цыстэрцыянцы, францысканцы і камуністы. На тэрыторыі Кіеўскай дыяцэзіі адной парафіяй апекаваліся езуіты.

У 1772 г. на той частцы тэрыторыі Беларусі, якая адышла ў склад Расійскай імперыі, функцыянавалі 54 кляштары. У 1820-х гадах у межах сучаснай Беларусі налічвалася 147 кляштараў. Гэта было на 32 адзінкі менш, чым перад падзеламі Рэчы Паспалітай – 179 (табл. 1.4). Такая розніца тлумачыцца, галоўным чынам, касацыяй ордэна езуітаў. З 36 езуіцкіх асяродкаў 25 былі перададзены дыяцэзіяльнаму духавенству ў 1773 г., астатнія 11 у Магілёўскай архідыяцэзіі падлеглі касацыі ў 1820 г. і ў большасці былі перададзены дыяцэзіяльнаму духавенству. Толькі некаторыя з іх аказаліся пад апекай кляштараў іншых манаскіх ордэнаў – піяраў у Полацку, бернардзінцаў у Расне і Лазовіцы, дамініканцаў у Оршы. Цікава, што апошнія ўжо мелі ў Оршы свой кляштар і апекаваліся ў выніку 2 касцёламі (у будынку езуіцкай калегіі некаторы час пад кіраўніцтвам дамініканцаў знаходзілася павятовая школа).

Табліца 1.6 – Рымска-Каталіцкія парафіі пры касцёлах манаскіх ордэнаў (каля 1772 г. - 20-я гады XIX ст.) [98, ф. 1, воп. 3, спр.422, арк. 43-52; 99, ф. 1781, воп. 28,

спр.26, арк. 307-311; 170, t.2; 194, s. 384-449; 238, s. 21-442; 267, s. 306-333; 312, mapa; 326].

Манаскія ордэны	Кляштары										
	Каля 1772 г.			Каля 1772 г. паводле дыяцэзіяльнага падзелу 1798 г.				20-я гады XIX ст.			
	Віл. дыяц.	Луцк. дыяц.	Кіеўск. дыяц.	Магіл. арх.	Мінская дыяц.	Віл. дыяц.	Усяго	Магіл. арх.	Мінская дыяц.	Віл. дыяц.	Усяго
Бенедыкцінцы	1	-	-	-	1	-	1	-	1	-	1
Трынітарыі	2	-	-	-	2	-	2	1	2	-	3
Цыстэрцыянцы	-	1	-	-	-	1	1	-	1	1	2
Францысканцы	9	1	-	2	4	4	10	2	4	5	11
Бернардзінцы	4	-	-	1	2	1	4	4	4	2	10
Піяры	1	-	-	-	-	1	1	1	-	1	2
Езуіты	10	-	1	2	5	4	11	-	-	-	-
Кармеліты босыя	2	-	-	-	1	1	2	-	1	1	2
Кармеліты абутыя	6	-	-	5	-	1	6	6	-	2	8
Місіянеры	2	-	-	-	1	1	2	2	2	1	5
Баніфраты	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Камуністы	1	1	-	-	-	2	2	-	-	-	-
Дамініканцы	16	-	-	6	6	4	16	14	7	5	26
Канонікі рэгуляр-ныя ад пакуты	2	-	-	-	1	1	2	-	-	1	1
Канонікі рэгуляр-ныя латэранскія	2	-	-	1	-	1	2	2	-	1	3
Марыяне	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Картэзіянцы	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Аўгусцінцы	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рохіты	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Усяго	58	3	1	17	23	22	62	32*	22	20	74*

* Без уліку 7 парафій, якімі апекаваліся езуіты.

У той жа час колькасць некаторых кляштараў да 1820-х гадоў павялічылася (бернардзінцаў - на 4 адзінкі, канонікаў рэгулярных латэранскіх, кармелітаў абутых - на 2, трынітарыяў, баніфратаў - на 1), іншых - нязначна зменшылася. У цэлым, калі не ўлічваць езуіцкіх кляштараў, агульная колькасць кляштарных асяродкаў практычна засталася аднолькавай (143 у 1772 г. і 147 у 20-х гадах XIX ст.). Колькасць жаночых кляштараў істотна не змянілася – 27 у параўнанні з 28 перад падзелам Рэчы Паспалітай (табл. 1.5).

Па дыяцэзіях налічвалася кляштараў: 48 – у Магілёўскай архідыяцэзіі, 45 – у Мінскай дыяцэзіі, 54 – у Віленскай дыяцэзіі

(усяго 147). Каля 1772 г. на гэтай тэрыторыі адпаведна налічвалася кляштараў – 55 (у межах Беларускай дыяцэзіі), 59 і 65. Такім чынам, у першай чвэрці XIX ст. нязначны прырост кляштараў адбыўся толькі ў Магілёўскай архідыяцэзіі, дзе налічвалася 59 кляштараў у 1819 г. і 55 каля 1772 г. (разам з езуіцкімі асяродкамі) і адпаведна 48 і 43 (без уліку езуіцкіх суполак).

У першай чвэрці XIX ст. былі прадстаўлены кляштары тых жа ордэнскіх груп, што і каля 1772 г. Найбольш шматлікімі былі кляштары дамініканцаў (42), бернардзінцаў (26), францысканцаў (21), кармелітаў абутых (15), езуітаў (11 да 1820 г.). Як і раней, значна пераважалі кляштары жабрацкай групы, якія складалі 74,8% ад агульнай колькасці кляштараў (110 асяродкаў). Тое ж тычыцца жаночых кляштараў - тут пераважалі марыявіткі, астатнія былі прадстаўлены 1-4 кляштарамі (гл. табл. 1.4, 1.5).

Многія кляштары апекаваліся парафіямі. У параўнанні з 1772 г. колькасць іх павялічылася (ад 62 да 74 у 1820-х гадах, з улікам езуіцкіх парафій Магілёўскай архідыяцэзіі - да 81) (табл. 1.6). Найбольшую колькасць парафій як і раней мелі дамініканцы (26), францысканцы (11), бернардзінцы (10), кармеліты абутыя (8), езуіты (7 да 1820 г.). Пераважная іх частка знаходзілася ў Магілёўскай архідыяцэзіі (32). У дамініканцаў было 14 парафій (87,5% ад усіх дамініканскіх кляштараў архідыяцэзіі, 21,9% ад усіх парафій архідыяцэзіі і 4,4% ад усіх парафій на беларускіх землях), у кармелітаў абутых – 6 (адпаведна 75,0% , 9,4% і 1,9%), у бернардзінцаў – 4 (адпаведна 40,0%, 6,3,%, 1,3%). У параўнанні з 1772 г. дамініканцы і кармеліты абутыя захавалі дамінуючае становішча, бернардзінцы павялічылі колькасць парафій з 1 да 4.

На тэрыторыі Мінскай дыяцэзіі налічвалася 22 парафіі, якімі апекаваліся кляштары. Найбольш парафій мелі дамініканцы (7), бернардзінцы і францысканцы (па 4), кляштары іншых манаскіх ордэнаў апекаваліся 1-2 парафіямі. У Віленскай дыяцэзіі найбольшай колькасцю парафій у 1820-х гадах апекаваліся дамініканцы і францысканцы (па 5), у адміністрацыі кляштараў іншых манаскіх ордэнаў знаходзілася ад 1 да 2 парафій. Усяго ў Віленскай дыяцэзіі налічвалася 20 такіх

парафій. Падобнае становішча назіралася на тэрыторыі Мінскай і Віленскай дыяцэзій каля 1772 г. (табл. 1.6).

Апрацаваныя статыстычныя матэрыялы паказваюць, што ў параўнанні з агульнай лічбай парафій у Мінскай і Віленскай дыяцэзіях, прыкляштарныя парафіі ніводнага манаскага ордэна не дамінавалі. Некалькі іншая карціна складваецца, калі ўлічваць усе прыкляштарныя парафіі разам, без падзелу па асобных манаскіх ордэнах. Такія парафіі Магілёўскай архідыяцэзіі (32) складалі 66,7% ад усіх кляштараў архідыяцэзіі, 43,2% ад прыкляштарных парафій беларускіх зямель і 21,8% ад усіх кляштараў беларускіх зямель (каля 1772 г. адпаведна 31,0%, 27,4% і 9,5%). У Мінскай дыяцэзіі 22 прыкляштарныя парафіі складалі 48,9% ад усіх кляштараў дыяцэзіі, 29,7% ад прыкляштарных парафій беларускіх зямель і 15,0% ад усіх кляштараў беларускіх зямель (каля 1772 г. на гэтай тэрыторыі працэнтныя суадносіны адпаведна паказвалі 39%, 37,1% і 12,8%). У Віленскай дыяцэзіі 20 прыкляштарных парафій складалі 37,0% ад усіх кляштараў дыяцэзіі, 27,0% ад прыкляштарных парафій беларускіх зямель і 13,6% ад усіх кляштараў беларускіх зямель (каля 1772 г. працэнтныя паказчыкі адпаведна паказвалі 33,8%, 35,5% і 12,3). Усе 74 прыкляштарныя парафіі ў 1820-х гадах складалі 50,3% ад агульнай колькасці кляштараў на тэрыторыі Беларусі (каля 1772 г. 62 прыкляштарныя парафіі складалі 34,6% ад агульнай колькасці кляштараў).

Павелічэнне колькасці прыкляштарных парафій асабліва прыкметна на фоне іх працэнтных суадносін з іншымі парафіямі і кляштарамі. Прырост прыкляштарных парафій адбываўся не за лік заснавання новых манаскіх суполак, а з прычыны заснавання парафій пры існуючых касцёлах. У 1820-х гадах больш паловы кляштараў (51%) апекавалася парафіямі ў Магілёўскай архідыяцэзіі. У Віленскай і Мінскай дыяцэзіях працэнт прыкляштарных парафій зменшыўся ў адносінах да ўсіх існуючых парафій, аднак у адносінах да агульнай лічбы кляштараў ён павялічыўся.

Такім чынам, падзелы Рэчы Паспалітай у цэлым не паўплывалі на колькасць кляштараў. Некаторыя з іх маглі прыпыняць сваё існаванне натуральным чынам, з прычыны

выгасання фундушу, з-за малалікасці манахаў ці рашэння касцёльных улад. Гэта тычыцца, напрыклад, кляштараў кармелітаў абутых у Мінску, канонікаў рэгулярных ад пакуты ў Міёрах, дамініканцаў у Гошчаве і Песках і інш. У той жа час фундаваліся новыя кляштары – трынітарыяў у Бабінавічах, кармелітаў абутых у Чэрыкаве, місіянераў у Ігумене, дамініканцаў у Крычаве і інш. У Расійскай імперыі паважаліся правы фундатараў (кцітараў) у справе прызначэння на касцёльныя бенефіцыі, да іх думкі прыслухоўваліся ў кляштарах, фундатарамі якіх яны былі.

Арганізацыйная структура манаскіх ордэнаў была разнастайнай. Пэўныя кляштары аб’ядноўваліся ў правінцыі ордэна на чале з правінцыялам і правінцыяльнай капітулай. Правінцыялы адказвалі перад вышэйшым кіраўніцтвам (генеральнай капітулай, генералам), якое непасрэдна падпарадкоўвалася папе. Ордэнскія правінцыі не супадалі з межамі дыяцэзій і маглі не адпавядаць дзяржаўным межам. Калі ў дзяржаве было шмат кляштараў пэўнай ордэнскай групы, тады яны аб’ядноўваліся ў некалькі правінцый, а калі іх было недастаткова, тады яны ўваходзілі ў склад міждзяржаўных правінцый. Правінцыялы ордэнаў былі выведзены з-пад юрысдыкцыі мясцовых біскупаў. Выключэнне складалі асобныя выпадкі, а таксама лакальныя ордэны, створаныя дыяцэзіяльнай уладай.

Да падзелаў Рэчы Паспалітай толькі кляштар картэзіянцаў у Бярозе ўваходзіў у склад Верхнерэйнскай правінцыі ў Германіі, усе астатнія кляштары ўтваралі асобныя правінцыі ці кангрэгацыі (апошнія ў бенедыцкінцаў, канонікаў рэгулярных латэранскіх, марыянаў). Кангрэгацыі адрозніваліся ад правінцый меншай ступенню цэнтралізацыі. Кляштары, якія ўваходзілі ў яе склад, мелі аўтаномію, а выбранае імі кіраўніцтва валодала больш абмежаванай, чым звычайна, уладай.

Тэрыторыя сучаснай Беларусі ўваходзіла ў склад 4-х езуіцкіх правінцый (Літоўскай, Малапольскай, Вялікапольскай, Мазавецкай), 3-х дамініканскіх правінцый (Літоўскай Анёла Ахоўніка, Польскай, Рускай св. Яцка), 3-х правінцый кармелітаў абутых (Літоўскай Усіх Святых, Літоўска-Рускай св. Юрыя, Малапольскай Наведвання Найсвяцейшай Дзевы Марыі), 2-х

правінцый бернардзінцаў (Літоўскай св. Казіміра, Малапольскай Найсвяцейшай Дзевы Марыі Беззаганнай). Кляштары іншых ордэнаў Беларусі аб'ядноўваліся ў адной правінцыі ці кангрэгацыі. Кляштары аўгусцінцаў баніфратаў, цыстэрцыянцаў, місіянераў, трынітарыяў уваходзілі ў склад Польскай правінцыі. Кляштары канонікаў рэгулярных ад пакуты, кармелітаў босых, піяраў, францысканцаў аб'ядноўваліся ў правінцыю, якая мела назву Літоўскай. Акрамя таго, францысканская правінцыя падзялялася на акругі, якія называліся кустодыямі. Францысканскія кляштары на тэрыторыі Беларусі ўваходзілі ў склад 4-х кустодый: Віленскай, Гродзенскай, Ковенскай, Полацкай. Кляштары марыянаў і бенедыктынцаў уваходзілі ў склад Польскай кангрэгацыі, а кляштары канонікаў рэгулярных латэранскіх – у склад Кракаўскай кангрэгацыі.

Асаблівую арганізацыю меў ордэн камуністаў, які не быў аб'яднаны ва ўласныя тэрытарыяльныя адзінкі, а дзейнічаў у межах дыяцэзій. Узначальваў ордэн пажыццёвы генерал, якога выбірала генеральная капітула, але ў кожным біскупстве галоўны прадстаўнік кляштараў зацвярджаўся тэрмінам на 8 год мясцовым біскупам. Статуты, якія рэгламентавалі дзейнасць камуністаў, прадугледжвалі знаходжанне іх пад уладай і паслушэнствам дыяцэзіяльнай уладзе. Апошняй падпарадкоўваліся таксама рохіты.

Жаночыя кляштары не мелі сваіх адміністрацыйна-тэрытарыяльных адзінак і падлягалі падпарадкаванню ці адпаведным мужчынскім ордэнам ці дыяцэзіяльнай уладзе. Так, бернардзінкі, цыстэркі, дамініканкі і шарыткі падпарадкоўваліся правінцыяльнаму кіраўніцтву мужчынскіх ордэнаў, а бенедыкцінкі, брыгіткі і марыявіткі мясцовым біскупам.

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай арганізацыйная структура манаскіх ордэнаў была разбурана. Правінцыяльнаму кіраўніцтву ордэнаў было забаронена падтрымліваць сувязі з генеральнымі капітуламі і генераламі за мяжой. Самастойнасць ад арцыбіскупа захоўвалі езуіты. Пункты ўказа ад 28 красавіка 1798 г. і рэгламента ад 3 лістапада 1798 г., якія ўзалежнілі правінцыялаў і настаяцеляў кляштараў ад біскупаў, а таксама распараджэнне Сената ад 3 лістапада 1798 г., якое забараняла скліканні правінцыяльных капітул, фактычна былі адменены

дэкрэтам Паўла I ад 11 лістапада 1800 г. і палажэннем ад 13 лістапада 1801 г. Паводле гэтых дакументаў кляштарам было вернута самакіраванне, права самім выбіраць настаяцеляў і правінцыялаў. За біскупамі было пакінута права нагляду і візітацыі кляштараў.

У канцы XVIII - пачатку XIX ст. адбылася рэарганізацыя ордэнскіх правінцый у Расійскай імперыі. Кляштары бенедыкцінцаў і цыстэрцыянцаў, колькасць якіх была мінімальнай, у 1803 г. аб’ядналіся ў адну кангрэгацыю. У 1819 г. да іх далучыўся кляштар картэзіянцаў у Бярозе (да 1831 г.), а пазней кляштары камедулаў (на тэрыторыі сучаснай Беларусі не былі прадстаўлены). Арганізацыя бенедыкцінска-цыстэрцыянска-камедула-картузскай кангрэгацыі, якая складалася з кляштараў розных манаскіх фармацый, сведчыла аб арганізацыйным крызісе ордэнаў. Гэта становішча было выклікана забаронай сувязей з вышэйшым кіраўніцтвам за мяжой і спробай скансалідавацца на мясцовым узроўні. Некаторыя правінцыі былі аб’яднаны ў рамках свайго ордэна. Гэта адбылося ў бернардзінцаў (Літоўска-Руская, 1816 гг.), францысканцаў (Літоўская ці Літоўска-Руская, 1802-1805 гг., 1819-1832 гг.), кармелітаў абутых (Расійская, 1816 г.).

Правінцыі, ядро якіх складалі кляштары, на беларуска-літоўска-украінскіх землях змянілі свае назвы - у аўгусцінцаў (Расійская, 1795-1842 гг.), місіянераў (Літоўская ці Літоўска-Руская, 1794-1842 гг.), баніфратаў (Літоўская, каля 1795-1843 гг.), канонікаў рэгулярных латэранскіх (Літоўска-Расійская, 1796-1832 гг.), марыянаў (Расійская, пасля 1830 г.). Захавалі свае папярэднія назвы правінцыі дамініканцаў (да 1839 г., у 1839 г. правінцыі Літоўская і Руская аб’яднаціся ў адну), кармелітаў босых (да 1844 г.), канонікаў рэгулярных ад пакуты (Літоўская, пасля 1830 г.), піяраў (да 1843 г.), трынітарыяў (Польская, пасля 1830 г.).

Манаскія ордэны рохітаў і камуністаў дзейнічалі ў межах дыяцэзій. У 1821 г. па рашэнню дыяцэзіяльных і свецкіх улад ордэн рохітаў быў прызнаны непатрэбным і скасаваны, а яго фундушы і кляштары далучаны да ордэна баніфратаў. Сталовіцкая камандорыя духоўна-рыцарскага ордэна мальтыйцаў праіснавала да 1817 г.

Пасля касацыі ордэна езуітаў правінцыял Мазавецкай правінцыі перадаў свае паўнамоцтвы рэктару полацкай калегіі С.Чарневічу і прызначыў яго віцэ-правінцыялам. Афіцыйна езуіты аднавілі навіцыят і правінцыю ў 1780 г. Да 1801 г. Беларуская правінцыя не прызнавалася Рымам. Узначальвалі беларускіх езуітаў генеральныя вікарыі: С. Чарневіч (1782-1785 гг.), Г. Лянкевіч (1785-1798 гг.), Ф. Кару (1799-1801 гг.). У 1801 г. папа Пій VII (1800-1823 гг.) дазволіў дзейнасць езуітаў у Расійскай імперыі. Генеральныя вікарыі пачалі ўжываць тытул генерала, але толькі ў межах царскай Расіі, каб падкрэсліць важнасць свайго становішча. Генераламі ордэна ў Расіі былі: Ф. Кару (1801-1802 гг.), Г. Грубер (1802-1805 гг.), Т. Бжазоўскі (1805-1820 гг.). У 1814 г. папа аднавіў ордэн ва ўсім свеце. Непрацяглы час галоўны орган кіравання одэнам (сядзіба генерала і яго курыя) знаходзіўся ў Расійскай імперыі. У 1815 г. Аляксандр I выслаў езуітаў з Пецярбурга і Масквы, а ў 1820 г. – за межы дзяржавы.

Асноўнымі цэнтрамі езуітаў у Расіі былі Полацк і Пецярбург. У Полацку размяшчалася рэзідэнцыя віцэ-правінцыялаў і правінцыялаў, генеральных вікарыяў і генералаў (у 1782-1805 гг., 1815-1820 гг.). Тут праходзілі генеральныя кангрэгацыі ордэна: у 1782 г. (XX ці I Полацкая), 1785 г. (XXI ці II Полацкая), 1799 г. (XXII ці III Полацкая), 1802 г. (XXIII ці IV Полацкая), 1805 г. (XXIV ці V Полацкая). У 1805-1815 гг. месцазнаходжаннем кіраўніка езуітаў з’яўляўся Пецярбург.

Усе манаскія ордэны, якія мелі правінцыяльную арганізацыю, правялі рэарганізацыю сваіх правінцый. У правінцыях збіраліся капітулы, на якіх выбіраліся правінцыялы і вырашаліся арганізацыйныя пытанні. Ва ўмовах, калі былі забаронены афіцыйныя сувязі з замежным кіраўніцтвам, значэнне правінцыяльнай улады манаскіх ордэнау павінна было ўзрасці.

Такім чынам, падзелы Рэчы Паспалітай не прывялі да касацыі манаскіх ордэнаў на тэрыторыі Беларусі. Тут былі прадстаўлены ўсе групы манаскіх фармацый. Кожны з манаскіх ордэнаў меў пэўную спецыфіку сваёй духоўнасці і спосаб дзейнасці. Агульная колькасць кляштараў у цэлым была стабільнай да 1820 г., калі былі выдалены за мяжу езуіты.

Традыцыйна пераважалі кляштары жабрацкіх ордэнаў. Многія кляштары апекаваліся парафіямі. Найбольш прыкляштарных парафій знаходзілася на беларусіх землях Магілёўскай архідыяцэзіі (палова ад усіх існуючых там). У параўнанні з 1772 г. колькасць іх на гэтай тэрыторыі павялічылася на 7,5%. Актыўны ўдзел кляштараў у арганізацыі парафіяльнага жыцця мае гістарычную традыцыю, якая была звязана з місіянерскай дзейнасцю ордэнскага духавенства на беларускіх землях.

ГЛАВА 3. НАВУЧАЛЬНЫЯ ЎСТАНОВЫ КАТАЛІЦКАГА КАСЦЁЛА

3.1. Фармацыйныя дамы (навіцыяты, студыі) і духоўныя семінарыі

Умовай нармальнага функцыянавання кляштараў з'яўляюцца навіцыяты і студыі. Іх дзейнасць залежыць ад матэрыяльнага забеспячэння, кадраў і ордэнскіх правіл. Мае значэнне і сацыяльнае запатрабаванне. З канца 1820-х гадоў прыём у кляштар залежаў ад рашэння свецкіх улад.

Прыём у кляштар не магчымы без праходжання ступені навіцыяту. У каталіцкім кляштары навіцыят – гэта асобная ўнутраная структура, а таксама дом (ці памяшканні), у каторым пад наглядам духоўнага кіраўніка маладыя манахі рыхтуюцца прыняць зарокі. Навіцый - член манаскай суполкі, які можа без перашкод пакінуць кляштар.

Мэта навіцыяту – выпрабаванне кандыдатаў і іх падрыхтоўка ў адпаведнасці з патрабаваннямі, асобнымі для клерыкаў (будучых ксяндзоў) і конвірсаў (братоў для абслугі кляштарнай гаспадаркі). Навіцыяў знаёмілі з ордэнскімі правіламі і кляштарным распарадкам, у выніку наебходнасці ім выкладаліся прадметы са школьнага курсу. У езуітаў і піяраў навіцыят працягваўся два гады, у іншых ордэнах звычайна год. Пасля прыняцця зарокаў клерыкі навучаліся ў кляштарных студыях (калегіях, семінарыях), дзе яны праходзілі ніжэйшы курс, які складаўся з гуманітарных навук і філасофіі, і вышэйшы – тэалагічны. Дамы навіцыятаў і студыі (так званыя фармацыйныя дамы), размяшчаліся, як правіла, у розных кляштарах. У рэгулярных манахаў навіцыяты мелі ўсе кляштары.

Пытанне функцыянавання на беларускіх землях фармацыйных дамоў не даследавана. Іх вывучэнне ўскладняецца практыкай існавання як сталых, так і часовых фармацыйных дамоў і адміністрацыйна-тэрытарыяльнай рэарганізацыяй ордэнскіх правінцый у канцы XVIII - пачатку XIX ст.

Найбуйнейшым цэнтрам манаскага жыцця ў Вялікім княстве Літоўскім была Вільня. У другой палове XVIII ст. –

першай чвэрці XIX ст. у гэтым горадзе налічвалася 10 навіцыятаў (аўгусцінцаў, бернардзінцаў, баніфратаў, кармелітаў абутых, кармелітаў босых, місіянераў, францысканцаў, канонікаў рэгулярных латэранскіх, трынітарыяў, дамініканцаў) і не менш 7 студый (дамініканцаў, францысканцаў, бернардзінцаў, кармелітаў абутых, кармелітаў босых, місіянераў, аўгусцінцаў). На тэрыторыі Беларусі каля 1772 г. найбольш студый і навіцыятаў было ў Гродне (5), Нясвіжы (5), Пінску (4), Мінску (4). Да 1825 г. колькасць фармацыйных дамоў зменшылася ў Вільні да 10, у Мінску да 1, у Нясвіжы і Пінску да 2-3 і толькі ў Гродне працягвала захоўвацца 5 фармацыйных дамоў [98, ф.1, воп.3, спр.422, арк.44-46; 170, t.2, s.15-175; 194, s.149-187; 238, s.442; 317, s.213-214; 316, s.120-126].

У канцы XVIII-першай трэці XIX ст. на тэрыторыі Беларусі навіцыяты мелі францысканцы (Івянец і Пінск у другой палове XVIII-першай трэці XIX ст.), бернардзінцы (Друя ў 1808-1810 гг., Віцебск у 1802-1827 гг.), дамініканцы (Гродна, Забелы, Пінск і Мінск у першай трэці XIX ст.), кармеліты абутыя (Слабодка ў 1810 г., Бялынічы ў першай трэці XIX ст.), кармеліты босыя (Гродна ў XVIII ст. і да 1845 г., Глыбокае ў 1733-1862 гг.), марыяне (Расна ў 1820-я гады), піяры (Полацк у 1820-я гады), езуіты (Полацк у 1780-1803 гг.), картэзіянцы (Бяроза ў XVIII ст. і да канца першай трэці XIX ст.), цыстэрцыянцы (Вістычы, Кімбараўка (?) у XVIII-першай трэці XIX ст.), бенедыкцінцы (Гарадзішча, Нясвіж у XVIII-першай трэці XIX ст.) [170,t.2,s.15-175; 181,s.542-543; 194, s.384-449].

Тэрмін “студыя” шырока ўжываўся ў сярэднявеччы, але дакладна ён акрэслены не быў. Звычайна пад студыяй разумелася навучальная ўстанова для манахаў, у якой у адпаведнасці са схаластычнай традыцыяй выкладаліся дзве вышэйшыя галіны ведаў – філасофія і тэалогія. Першапачаткова студыя – гэта заснаваная па ўзору парыжскага універсітэта школа для манахаў дамініканцаў [185, s.85].

Ураўноўванне адукацыйнага ўзроўню манахаў адбывалася праз навучанне рыторыкі і пачаткаў логікі (сярэдняга курса навучання свецкай школы). Гэтыя прадметы маглі выкладацца ў навіцыяце ці пасля прыняцця манаскіх зарокаў у студыях. Апошнія адрозніваліся рознай сістэмай

навучальнага працэсу, маглі неаднаразова ліквідавацца ці аднаўляцца ў залежнасці ад патрэб і магчымасцяў ордэна. Прадметы вар'іраваліся: у адных кляштарах выкладалася толькі філасофія, у іншых – тэалогія. Існавалі студыі, у якіх тэалогія маральная спалучалася з філасофіяй, ці выкладалася толькі тэалогія дагматычная, альбо маральная і інш. Курс рыторыкі ў адных ордэнах (у піяраў, марыянаў), выкладаўся ў навіцыяце, у іншых уваходзіў у праграму студый. У складзе курса вывучаліся такія прадметы, як лацінская мова, фізіка, арыфметыка, геаграфія, гісторыя, логіка, астраномія, літургічныя спевы, пачаткі гамілетыкі.

Найбольш развітая сісітэма студый была ў дамініканцаў. Для падрыхтоўкі кадраў яны выкарыстоўвалі некалькі відаў студый: канвентуальныя (пры кожным кляштары з выкладаннем граматыкі і філасофіі; у XIX ст. служылі галоўным чынам для замацавання ведаў за школьны курс), партыкулярныя (аб'ядноўвалі некалькі кляштараў, выкладаліся філасофія і тэалогія на больш высокім узроўні), матэрыяльныя (універсітэцкага тыпу з тэрмінам навучання 6-7 гадоў), фармальныя (універсітэцкага ўзроўню без права надавання навуковых ступеняў, праграма не адрознівалася ад выкладання ў генеральнай студыі), генеральныя (галоўная навучальная ўстанова для ўсёй ордэнскай правінцыі з правам надавання навуковай ступені). У спрошчаным выглядзе аналагічную сістэму студый маглі выкарыстоўваць іншыя манаскія ордэны (францысканцы, бернардзінцы). У XVIII ст. практычна ўсе манаскія арганізацыі імкнуліся заснаваць свае навучальныя ўстановы. Гэта быў час росквіту манаскіх студый. Манахі з навуковымі ступенямі лектара, бакалаўра, магістра, доктара, мелі прывілеі ў манаскім жыцці. Яны выкладалі ў студыях, рыхтаваліся да лекцый, удзельнічалі ў дыспутах, збіраліся на капітулах, спавядалі, прамаўлялі казанні [184, s.44-63; 317].

Паводле розных крыніц у 1772-1830 гг. у Беларусі існавала не менш за 31 студыю. Свае студыі мелі дамініканцы (Гродна, генеральная студыя ў 1752-1830 гг.; Дзярэчын, студыя філасофіі ў 1816-1829 гг.; Дунілавічы, студыя тэалогіі маральнай у першай трэці XIX ст.; Забелы, фармальная студыя ў 1758-1827 гг.; Шклоў, студыя філасофіі і тэалогіі да 1819 г., студыя

філасофіі з 1819 г.), францысканцы (Драгічын, першая трэць XIX ст.; Гальшаны, студыя рыторыкі, гімназія ў канцы XVIII ст.; Івянец, студыя тэалогіі, канец XVIII ст.; Пінск, студыя філасофіі ў 1825-1830гг.; Удзяла, студыя філасофіі ў 1790-1830 гг.), бернардзінцы (Слонім, студыя філасофіі ў другой палове XVIII-першай трэці XIX ст.; Гродна, студыя тэалогіі маральнай у другой палове XVIII-першай трэці XIX ст.; Беліца, студыя ў 1799 г.; Нясвіж, студыя тэалогіі дагматычнай і гісторыі касцёла ў 1731-1864 гг.; Мінск, студыя філасофіі ў 1753-1868 гг.; Будслаў, студыя тэалогіі маральнай і рыторыкі да 1797 г., студыя рыторыкі ў 1829 г.; Друя, студыя граматыкі ў другой палове XVIII-першай трэці XIX ст.; Магілёў, студыя тэалогіі маральнай да 1825 г.; Полацк, студыя філасофіі ў канцы XVIII-пачатку XIX ст.), кармеліты босыя (Гродна, студыя філасофіі; Глыбокае, студыя філасофіі, абедзве існавалі ў канцы XVIII- першай трэці XIX ст.), кармеліты абутыя (Слабодка, студыя тэалогіі маральнай у 1808 г., Бялынічы, студыя філасофіі ў 1804 г., 1811 г., студыя тэалогіі ў 1825 г.), картэзіянцы (Бяроза, студыя тэалогіі ў XVIII- першай трэці XIX ст.), цыстэрцыянцы (Кімбараўка, студыя тэалогіі ў XVIII- першай трэці XIX ст., Вістычы ў 1803 г.), бенедыкцінцы (Гарадзішча, студыя філасофіі ў 1803 г., студыя тэалогіі ў 1809-1830 гг., Нясвіж, студыя філасофіі ў 1809 г.), канонікі рэгулярныя латэранскія (Крамяніца, 1829 г.), трынітарыі (Орша, студыя тэалогіі ў канцы XVIII - пачатку XIX ст.), марыяне (Расна, студыя тэалогіі ў другой палове XVIII - першай трэці XIX ст.). Падрыхтоўка манахаў у місіянераў адбывалася праз сістэму ўласных семінарый. Клерыкі езуіты навучаліся ў калегіях ордэна, а піяры мелі студыю філасофіі ў Дубровіцы на Украіне. У езуітаў клерыкі адбывалі практыку ў сваіх школах, а потым працягвалі адукацыю і атрымлівалі навуковыя ступені (табл. 1.7, 1.8) [170,t.2,s.175; 194,s.384-449; 204, s.19-23; 208, s.402; 231,s.557-608; 238,s.17-442; 317,s.213-214; 334,s.125; 335, s.175-208; 316, s.116-126; 195; 216].

Табліца 1.7 – Навіцыяты на тэрыторыі Беларусі (каля 1771г. – 1820-я гады) [98, ф. 1, воп. 3, спр. 422, арк. 44-46; 170, t. 2; 181; 194; 238; 316; 317].

Манаскі ордэн	Колькасць навіцыятаў

Дамініканцы	4
Бернардзінцы	2
Францысканцы	2
Карменіты абутыя	2
Карменіты босыя	2
Цыстэрцыянцы	2
Бенедыкцінцы	2
Марыяне	1
Піяры	1
Езуіты	1
Картэзіянцы	1
Усяго	20

У Рэчы Паспалітай каля 1772 г. дзейнічала 377 фармацыйных дамоў (232 дамы належалі жабрацкім ордэнам, 90 - клерыкам рэгулярным, 26 - канонікам рэгулярным, 29 - уласна манахам), у якіх навучалася 2217 навіцыяў і клерыкаў (1177 з жабрацкіх ордэнаў, 750 клерыкаў рэгулярных, 148 канонікаў рэгулярных, 142 уласна манахаў) [194, s.168-182]. У абагульняючым выглядзе колькасць фармацыйных дамоў, навіцыяў і клерыкаў на землях Рэчы Паспалітай да яе падзелаў і каля 1825 г. прадстаўлена ў табліцах 1.9, 1.10.

Табліца 1.8 – Манаскія студыі на тэрыторыі Беларусі (каля 1772г. – 1820-я гады) [170, t. 2; 194; 195; 204; 208; 215; 231; 238; 316; 317; 334; 335].

Манаскі ордэн	Колькасць студый
Бернардзінцы	9
Францысканцы	5
Дамініканцы	5
Карменіты босыя	2
Карменіты абутыя	2
Цыстэрцыянцы	2
Бенедыкцінцы	2
Картэзіянцы	1
Каноніі рэгулярныя латэранскія	1
Трынітарыі	1
Марыяне	1
Усяго	31

Абсалютная большасць студый мела характар вышэйшых навучальных устаноў (у іх выкладалася праграма вышэйшая за сярэдні курс навучання) і ў гэтым сэнсе яны былі асяродкам адукацыі, якія складалі пэўную альтэрнатыву універсітэту для той часткі мясцовай моладзі, якая не мела магчымасці навучання ў Вільні.

Табліца 1.9. Фармацыйныя дамы (каля 1772 – 1820-я гады)[194, s. 168-182].

Манаскія ордэны	1772 г.	1825 г.				
		Заход. губ. Рас. імперыі	Царства Польскае	Аўстрыя	Кракаў	Прусія
Жабрацкія ордэны	232	55	51	15	6	3
Клерыкі рэгулярныя	90	20	14	2	---	---
Канонікі рэгулярныя	26	9	2	---	1	---
Уласна манахі	29	6	2	1	2	---
Усяго	377	90	69	18	9	3

Неад’емнай часткай дыяцэзіяльных структур з’яўляліся духоўныя семінарыі, якім у паслятрыдэнтскім касцёле надавалася асаблівая ўвага ў справе падрыхтоўкі ксяндзоў да пастырскай працы. Ад ступені прафесіяналізму і кампетэнцыі духавенства залежала сувязь касцёла з паствай і эфектыўнасць яго місіянерскай дзейнасці.

Табліца 1.10 – Колькасць навіцыяў і клерыкаў (каля 1772 – 1820-я гады) [194, s. 171, 173, 175, 182].

Манаскія ордэны	1772г.	1825 г.				
		Зах.губ. Рас.імп.	Царства Польскае	Аўстрыя	Кракаў	Прусія
Жабрацкія ордэны	1177	445	249	65	26	3
Клерыкі рэгулярныя	750	109	78	17	---	---
Канонікі рэгулярныя	148	46	17	---	3	---
Уласна манахі	142	22	6	3	10	---
Усяго	2217	622	350	85	39	3

На тэрыторыі створанай Кацярынай ІІ у 1773 г. Беларускай дыяцэзіі існавала духоўная семінарыя ў Краславе, якая да гэтага часу з’яўлялася семінарыяй Інфлянцкай дыяцэзіі. Гэта была невялікая навучальная ўстанова, разлічаная на 11 клерыкаў, якой апекаваліся ксяндзы з ордэну місіянераў. Біскуп С. Сестранцэвіч планаваў перанесці краслаўскую семінарыю ў Магілёў, але не здзейсніў гэтага. У шматлікіх выданнях паведамляецца, што першую духоўную семінарыю ў Магілёве С. Сестранцэвіч адкрыў ў 1778 г. [258, s.378; 13; 129, с.11]. Але

сучаснік падзей кс. Шантыр сцвярджае, што ў канцы 1770-х гадоў С. Сестранцэвічу не ўдалося арганізаваць семінарыю з-за адсутнасці фундуша і выкладчыкаў [313, s.42,48]. У “Статыстычнай ведамасці Магілёўскай архідыяцэзіі” за 1823 г. адзначана таксама, што архідыяцэзіяльная семінарыя існуе ад часу заснавання Магілёўскай архідыяцэзіі ў 1783 г. і знаходзіцца пад наглядам місіянераў [328]. Відавочна, разлічаная на 20 клерыкаў семінарыя пачала працаваць у 1780-х гадах, калі на яе ўтрыманне была ўзята частка краслаўскага фундуша і калі яна была ададзена пад нагляд місіянераў. Па іншых звестках гэта адбылося ў 1788 г. [174, s.116; 252, s.115-117]. Акрамя кандыдатаў ў духоўны сан у Магілёўскай семінарыі навучалася пэўная колькасць манаскага духавенства.

Пасля арганізацыі Магілёўскай архідыяцэзіі ўзніклі семінарыі ў Беластоку (паміж 1815-1820 гг.) і Звенігарадку (у 1820 г.). У Беластокскай семінарыі навучалася да 8 клерыкаў (у 1825 г.), выкладалі ў ёй місіянеры. Звенігародская семінарыя, разлічаная на 6 клерыкаў, прызначалася для кіеўскага архідыяканата [199, s.379].

У Мінскай дыяцэзіі духоўная семінарыя, разлічаная на 12 клерыкаў, была заснавана біскупам Я. Дэдэркам у 1803 г. і размяшчалася ў будынку мінскага францысканскага кляштара. Да 1828 г. ёй апекаваліся ксяндзы-місіянеры, а з 1828 г. – дыяцэзіяльнае духавенства. У першай чвэрці XIX ст. існавала разлічаная на 5 клерыкаў малая семінарыя ў Смілавічах пад кіраўніцтвам місіянераў [252, s.117; 258, s.379].

Найбольш духоўных семінарый было ў Вільні. З 1582 г. тут дзейнічала дыяцэзіяльная семінарыя. У 1765-1808 гг. яна знаходілася пад наглядам ксяндзоў місіянераў, а з 1808 г. пад кіраўніцтвам дыяцэзіяльнага духавенства. У 1765-1788 гг. у ёй налічвалася да 60 клерыкаў, у 1808 г. – 28 навучэнцаў. Другая віленская семінарыя для дыяцэзіяльнага святарства, арганізаваная місіянерамі, дзейнічала з 1744 г. У 1805 г. у ёй навучалася 20 клерыкаў, у 1828 г. – 36 клерыкаў. Дыяцэзіяльныя семінарыі былі ў Ілукшце і Брэсце. Першая з іх дзейнічала з 1787 г. Яна была разлічана на 4 клерыкаў і знаходзілася пад апекай місіянераў. Семінарыя ў Брэсце была разлічана на 2 клерыкаў.

Яна была заснавана на пачатку XIX ст. і праіснавала да 1830-х гадоў [291, s.216-217,229-230].

Шэраг віленскіх семінарый не ўваходзілі ў склад дыяцэзіяльных структур. Адной з іх была семінарыя місіянераў на Гары Збаўцы, якая дзейнічала ў 1725 – 1842 гг. Гэта была ўнутрыордэнская школа вышэйшага тыпу, так званая генеральная студыя (з 1814 г.), якая рыхтавала кадры не толькі для сваіх патрэб, але і для дыяцэзіі. Да 1799 г. у Вільні існавала папская семінарыя. З 1753 г. у ёй навучаліся выключна каталікі ўсходняга абраду.

У 1803-1833 гг. у Вільні дзейнічала Галоўная семінарыя. Разлічаная на 50 кандыдатаў з усёй Магілёўскай мітраполіі, яна падпарадкоўвалася Рымска-Каталіцкай духоўнай калегіі. Гэта вышэйшая навучальная ўстанова была створана па праекту князя Адама Чартарыйскага ў якасці альтэрнатывы дыяцэзіяльнай семінарыі. Яна павінна была стаць узорнай для ўсіх семінарый у Расійскай імперыі. Выкладанне лекцый для клерыкаў адбывалася на факультэце маральных навук Віленскага універсітэта. Планавалася, што, пачынаючы з 1813 г., усе кандыдаты на вышэйшыя касцёльныя пасады павінны былі яе скончыць. Фундуш для яе ўтрымання складаў 15 тыс. руб. срэбрам і збіраўся з асобных кляштараў. Сваю місію, аднак, гэта навучальная ўстанова не выканала. Мясцовае духавенства праігнаравала яе з прычыны прадзяржаўнай арыентацыі. З 70 клерыкаў, якія скончылі Галоўную семінарыю да 1812 г., святарскі сан атрымалі толькі 24. У 1832-33 гг. гэта ўстанова была аб'яднана з тэалагічным факультэтам Віленскага універсітэта ў Духоўную Акадэмію [291, s.222-225].

Вышэйшую тэалагічную адукацыю можна было атрымаць таксама на тэалагічным аддзяленні факультэта маральных навук Віленскага універсітэта.

Да 1801 г. у пытанні кіраўніцтва дыяцэзіяльнымі семінарыямі біскупы мелі неабмежаваную ўладу. У 1801 г. семінарыі былі падпарадкаваны Духоўнай калегіі. З 1810 г. кантрольныя функцыі над семінарыямі выконвалі тыя дзяржаўныя органы, якія вялі справы Рымска-Каталіцкага Касцёла. У 1842-1843 гг. былі закрыты ўсе семінарыі, якія знаходзіліся не ў дыяцэзіяльных сталіцах. Магілёўская

семінарыя была перанесена ў Мінск. З таго часу ў ёй навучалася 40 клерыкаў для Магілёўскай архідыяцэзіі і 15 - для Мінскай дыяцэзіі. У 1869 г. мінская семінарыя перанесена ў Вільню [258,s.379].

Такім чынам, фармацыйныя дамы і духоўныя семінарыі мелі магчымасць свабодна здзяйсняць сваю дзейнасць. У іх вялася падрыхтоўка кадраў для манаскага жыцця і парафіяльнай дзейнасці. Выпускнікі студый атрымлівалі магчымасць выкладаць у семінарыях і публічных школах. Функцыяніраванне студый і духоўных семінарыі спрыяла развіццю адукацыі. Многія з іх мелі характар вышэйшых навучальных устаноў.

3.2. Сярэднія навучальныя ўстановы для свецкай моладзі

Публічныя школы, якімі апекавалася каталіцкае духавенства ў канцы XVIII - першай трэці XIX ст., неаднойчы прыцягвалі ўвагу даследчыкаў, як айчынных, так і замежных [150,157,203,320,342]. Асвятленне іх дзейнасці, праграм і методык выкладання знайшло адлюстраванне ў шэрагу абагульняючых прац і ў даследаваннях А.А. Гурэцкага і А.Ф. Самусіка [11,47,48,110,112]. Школы ў гэтых работах даследаваліся ў рамках развіцця асветы (А.Ф. Самусік) і палітыкі царскага ўрада (А.А. Гурэцкі). Часта духоўныя і свецкія (публічныя) навучальныя ўстановы, якімі апекавалася манаства, разглядаліся ў агульным кантэксце. Аднак першыя нельга разглядаць толькі ў сістэме публічнай адукацыі, але перш за ўсё ў сувязі з пэўнымі кляштарамі і манаскімі ордэнамі.

Утрымліваць публічныя школы паводле сваіх правіл маглі толькі езуіты і піяры. Астатнія манаскія ордэны мелі іншыя мэты. Выкладчыцкая дзейнасць манахаў у публічных школах (акрамя як у дамініканцаў з 1809 г.) не заўважалася, яны не звальняліся ад іншых абавязкаў, а іх педагагічныя заслугі ў школах гэтага тыпу не мелі значэння ў манаскай іерархіі.

Даследаванне публічных школ, якімі апекавалася каталіцкае манаства, характарызуе прававое становішча Касцёла і формы яго дзейнасці на беларускіх землях у перыяд Расійскай імперыі.

Сістэма ордэнскай адукацыі давала магчымасць ствараць пры кляштарах публічныя школы і ўплываць на развіццё сацыяльна-культурных працэсаў у грамадстве. Пасля скасавання ордэна езуітаў у 1773 г. іх калегіі захаваліся толькі на тэрыторыі Расійскай імперыі. У Рэчы Паспалітай маёмасць ордэна стала матэрыяльнай базай для стварэння і дзейнасці Камісіі Народнай Адукацыі.

Далучаныя ў 1772 г. да Расійскай дзяржавы беларускія землі не былі ахоплены школьнай рэформай, якая праводзілася ў Рэчы Паспалітай. Тут працягвалі дамінаваць езуіцкія калегіі. У Віцебску дзейнічала піярская школа (у 1755-1785 гг., 1897-1822 гг.), у Забелах і Ушачы - дамініканскія школы. Акрамя таго, на

гэтых землях былі створаны рускія публічныя школы. У 1789 г. былі адкрыты галоўныя народныя вучылішчы ў Магілёве і Полацку, у 1791 г. – малыя народныя вучылішчы ў Мсціславе, Оршы, Копысі, Чэрыкаве, Чавусах. У 1794 г. адкрылася 4-х класнае вучылішча ў Віцебску. Асноўным кантынгентам гэтых школ былі дзеці праваслаўных мяшчан і купцоў. Падручнікі дасылаліся з Пецярбурга. Школы фінансаваліся за кошт гарадскіх сродкаў, якіх заўсёды не хапала. Іх матэрыяльная база прыходзіла ў заняпад, а школьная праграма саступала праграме калегій [342, s.40-41; 157, s.321-322].

Арцыбіскуп С. Сестранцэвіч імкнуўся арганізаваць публічныя школы сілай падначаленых яму кляштараў. Дзеля гэтай мэты ён выдаў Статут манаскага жыцця (31 снежня 1778 г.), які прадугледжваў рэформу манаскіх ордэнаў. Паводле Статута 1778 г. частка кляштараў пакідалася пры старым ладзе жыцця, а астатнія павінны былі рэарганізавацца ў кляштары навучальнага тыпу. Пры гэтым манахі вызваляліся ад спецыфічна манаскіх абавязкаў (спеваў, працэсій, дадатковых набажэнстваў, літургіі гадзін і інш.) [313, cz.1, s. 29-36]. Па сутнасці, манаскія супольнасціператвараліся ў арганізацыю ксяндзоў настаўнікаў, падпарадкаваных дыяцэзіяльнаму біскупу. Рэформа была накіравана супраць ордэна езуітаў, але калі апошнія дамагліся ў 1779 г. адкрыцця свайго навіцыяту, яна для арцыбіскупа страціла сэнс.

На тэрыторыі цэнтральнай Беларусі пасля 1793 г. навучальныя ўстановы былі перададзены ў падпарадкаванне мінскага прыказа грамадскай апекі. Школы заходняй Беларусі пасля 1795 г. былі падпарадкаваны часовай камісіі Літоўскага генерал-губернатара. У 1797 г. для Віленскай і Слонімскай губерняў была створана Літоўская камісія адукацыі на чале з віленскім біскупам [80, с.57]. Фармальна амаль усе школы былой Адукацыйнай камісіі былі скасаваны. У 1797 г. некаторыя з іх былі перададзены каталіцкім манаскім ордэнам : даміниканцам (Гродна), францысканцам (Пінск), канонікам рэгулярным латэранскім (Слонім). Функцыянаванне гэтых школ павінны былі забяспечваць кляштары. Іншыя школы былой Адукацыйнай камісіі, зрэфармаваныя ці зноў адкрытыя ў 1797 г., знаходзіліся на дзяржаўным утрыманні. Гэта тычыцца былых

езуіцкіх школ Мінскай губерні ў Мазыры, Бабруйску, Мінску (адкрытыя ў другі раз) і Слуцку. Школа ў Мінску была пераўтворана ў Галоўнае народнае вучылішча (з 1804 г. – гімназія) [80, с.57; 157,s.55,92,94]. Акрамя таго, на тэрыторыі Беларусі да падзелаў Рэчы Паспалітай дзейнічалі непадпарадкаваныя Адукацыйнай камісіі сярэдняя навучальная ўстанова місіянераў у Лыскаве і школы піяраў, якія з 1790 г. утваралі асобную навучальную акругу.

Навучальныя ўстановы былой Адукацыйнай камісіі атрымалі статус павятовых школ. Прадметы выкладаліся ў іх паводле праграм і падручнікаў, распрацаваных Адукацыйнай камісіяй, руская мова з’яўлялася дадатковым прадметам.

Расійскія ўлады заклікалі кляштары да актыўнай дзейнасці на карысць дзяржавы. У Рэгламенце для цэркваў і кляштараў ад 3 лістапада 1798 г. падкрэслівалася, што кляштары павінны “усімі сродкамі служыць імперыі і садзейнічаць яе дабрабыту” ці самі сабой, ці ахвяраваннем сваіх даходаў на ўтрыманне школ і дабрачынных устаноў [102, т.XXV, с.436-438]. Дыяцэзіяльныя біскупы таксама заклікалі манаскія ордэны больш займацца ў галіне публічнай адукацыі. Так, віленскі біскуп Я.Н. Касакоўскі ў пастырскім лісце ад 1 красавіка 1799 г. патрабаваў, каб кляштары заняліся арганізацыяй публічных школ і аказвалі дабрачынную дапамогу немаёмасным слаям насельніцтва [98, ф.886, воп.1, спр.3, арк.14]. Царскія ўлады імкнуліся паставіць пад кантроль школьную дзейнасць кляштараў. Дзеля гэтага, між іншым, ва ўказе аб заснаванні Галоўнай семінарыі ад 18 ліпеня 1803 г. прадпісвалася выкладчыкам праходзіць іспыты ў Віленскім універсітэце і атрымаць пасведчанне аб дастатковых ведах [102, т.XXVII, с.782-784]. Правінцыялы ордэнскіх правінцый супраціўляліся кантролю Віленскага універсітэта над сваімі школамі. На працягу першай трэці XIX ст. кіраўніцтва Віленскага універсітэта змагалася з аўтанамічнымі памкненнямі кляштараў у справе адукацыі, але рашучых дзеянняў не распачынала, бо не бачыла магчымасці закрыцця гэтых школ [157, s.157-158].

На пачатку XIX ст. у Расійскай імперыі была праведзена адукацыйная рэформа. У 1802 г. было створана міністэрства народнай асветы і навучальныя акругі. Для Беларусі, Літвы і

Правабярэжнай Украіны, якія ўваходзілі ў адну акругу (да 1824 г.), адміністрацыйным цэнтрам быў прызначаны Віленскі універсітэт (з 1803 г.). Дзейнасць навучальных устаноў у Віленскай навучальнай акрузе рэгламентавалася “Статутам або Агульнымі пастановамі Віленскага універсітэта і вучылішчаў яго акругі” (1803 г.), а таксама “Прадпісаннямі арганізацыі вучылішчаў у акрузе Імператарскага Віленскага універсітэта” (1804 г.). Паводле распрацаванай сістэмы арганізацыі навучальных устаноў, парафіяльныя школы падпарадкоўваліся павятовым, а апошнія вучылішчнаму камітэту універсітэта. У губернскіх цэнтрах прадугледжвалася стварэнне гімназій, а ва ўездах – уездных вучылішчаў.

Да 1812 г. на вучэбны план гімназій былі пераведзены галоўныя народныя вучылішчы ў Мінску, Віцебску і Магілёве. У 1804-1805 гг. на сродкі графа В.Тышкевіча была заснавана губернская гімназія ў Свіслачы. У 1825 г. у гімназію была пераўтворана павятовая школа дамініканцаў у Гродне.

Гімназіі мелі 6 класаў, а павятовыя вучылішчы на працягу свайго існавання маглі быць 3-х, 4-х, 5-ці класнымі, некаторыя (школы піяраў у Шчучыне, дамініканцаў у Наваградку, францысканцаў у Пінску, місіянераў у Лыскаве) былі 6-ці класнымі. Школьныя праграмы гімназій і вучылішчаў значна не адрозніваліся. Абодва тыпы школ давалі магчымасць паступіць ва універсітэт. Народныя школы займалі прамежкавую ступень паміж пачатковай і ўласна сярэдняй школай. Да 1825 г. яны былі пераўтвораны ў павятовыя. Акадэмічных школ было на тэрыторыі Беларусі менш за астатнія. Усе яны знаходзіліся ў Мінскай губерні. Распачатая на пачатку XIX ст. школьная рэформа не была даведзена да канца. Навучальны працэс у школах змяняўся ў адпаведнасці з інструкцыямі і цыркулярамі ўрадавых устаноў і куратараў навучальных акруг [11, с.129; 157, s.37-38].

Сярод навучальных устаноў, якімі апекаваўся Касцёл, асаблівае месца належыць езуіцкім калегіям. Хоць гэтыя школы знаходзіліся ў Віленскай навучальнай акрузе, яны фактычна мелі незалежнае становішча. Пад час інспекцыі гэтых школ у 1808 г. было засведчана, што ніводнае з распараджэнняў Віленскага універсітэта ў іх не было выканана. У перыяд з 1810 г. па 1820 г.

такіх інспекцый увогуле не было [157, s.164]. Найбольш прадстаўнічай на пачатку XIX ст была полацкая калегія, у якой навучалася ад 317 да 440 вучняў [19, с.147]. Карыстаючыся падтрымкай уплывовых колаў Расіі і імператара, езуіты дамагліся адкрыцця вышэйшай навучальнай установы ў Полацку (1812 г.) і падпарадкавалі ёй свае калегіі ў Магілёве, Мсціславе, Оршы і Віцебску. У полацкай Акадэміі дзейнічалі тры факультэты (тэалагічны, вызволеных навук, старажытных і сучасных моваў), якія надавалі навуковыя ступені магістраў і дактароў філасофіі, тэалогіі і права. Выпускнікі Акадэміі залічваліся ў табель рангаў Расійскай імперыі (14 клас). У 1813 г. тут навучалася 84 вучня, у 1820 г. – 700 вучняў (разам з пачатковай і павятовай школамі).

Пры полацкай Акадэміі знаходзілася адна з лепшых бібліятэк (каля 40 тыс. тамоў), кабінеты і музей. У друкарні (1787-1820 гг.) друкаваліся падручнікі, навуковая і апалагічная літаратура, часопіс “Miesięcznik Połocki”. Нягледзячы на шматлікую крытыку ў адрас Акадэміі, у параўнанні з іншымі навучальнымі ўстановамі Беларусі яна была ў ліку найлепшых. Фармальна навучанне было пазаканфесійным (да 1817 г.), пазасаслоўным і бясплатным [303, с.58-108; 181, s.524-527]. Тры калегіі ў XIX ст. (у Полацку, Віцебску і Магілёве) мелі вышэйшы статус з выкладаннем філасофіі (6-7 класаў). Сярэднюю адукацыю давалі калегіі ў Оршы і Мсціславе (5 класаў). У іх выкладаліся прадметы да філасофіі. Школа езуіцкай місіі ў Чачэрску давала няпоўную сярэднюю адукацыю (3 класы). Пачынаючы ад 1787 г. у езуіцкіх школах выкладалася руская мова [19, с.133].

Езуіцкія калегіі карысталіся папулярнасцю ў мясцовай шляхты. У іх навучалася адносна вялікая колькасць вучняў. У Магілёве, Віцебску і Мсціславе ў XIX ст. налічвалася ад 55 да 189 хлопчыкаў, у Оршы – ад 36 да 90, у Чачэрску – каля 50 [203, s.145-187; 340, s.351-368; 19,с.182]. Пры калегіях існавалі бурсы для дзяцей збяднелай шляхты і мяшчан, дзе налічвалася 10-16 чалавек. Найбольшую колькасць вучняў, якім аказвалася дабрачынная дапамога, утрымлівала полацкая калегія (усяго разам са спецыяльнымі фундушамі 172 вучня) і акадэмія (каля 130 чалавек). Акрамя таго, пры калегіях дзейнічалі платныя

канвікты для багатай шляхты. У іх налічвалася ад 7 да 20 чалавек, у Полацку – да 41 (у акадэміі да 80 выхаванцаў) [19, с.182].

Езуіцкія калегіі мелі неблагія кнігазборы. У 1820 г. у калегіях Віцебска і Оршы налічвалася 6 тыс. кніг, у тым ліку рукапісы, у Магілёве – 5 тыс. кніг, невялікая бібліятэка была ў Мсціславе. У магілёўскай і віцебскай школах існавалі спецыяльна абсталяваныя кабінеты для навучання фізікі, хіміі і геаграфіі. У Магілёве захоўваліся калекцыі манет, медалёў і матылёў. Пры школах ў Віцебску, Магілёве, Полацку і Оршы да 1820 г. дзейнічалі школьныя тэатры [181, s.434,478,749,882].

Езуіцкія дамы неаднойчы наведвалі расійскія манархі і вышэйшыя саноўнікі. У полацкай калегіі пабывала Кацярына II (у 1780 г.), яе сын Павел (у 1780 г.), Аляксандр I (у 1801 г., 1807 г., 1812 г.), у аршанскай – цар Павел I (у 1797 г.). У магілёўскай і аршанскай калегіях з візітамі быў граф Рыгор Пацёмкін. У магілёўскай калегіі пабывалі беларускія генерал-губернатары З.Р. Чарнышоў і П.Б. Пасек, полацкі губернатар А.В. Нарышкін, генерал-фельдмаршал П.А.Румянцаў, мітрапаліт С.Сестранцэвіч.

Пасля выгнання езуітаў іх навучальныя ўстановы былі перададзены іншым манаскім ордэнам. Так, школа ў Оршы перайшла да дамініканцаў, у Мсціславе – да бернардзінцаў, у Віцебску да базыльянаў, у Полацку да піяраў. Школа ў Чачэрску была закрыта яшчэ ў 1806 г., у Магілёве - ў 1820 г. [102, т.XXXVIII, с.5-9].

Акрамя езуіцкіх калегій у сістэме школьнага навучання беларускіх зямель вылучаліся піярскія школы, якія не прыпынялі сваёй дзейнасці ад часу заснавання. У XVIII ст. яны складалі пэўную канкурэнцыю езуіцкім калегіям. Піярскія школы аказаліся больш мабільнымі ў пераарыентацыі навучальнага працэсу ў адпаведнасці з духам эпохі Асветніцтва. Іх школьная праграма менш надавала ўвагі латыні, важнае месца займала польская мова і гісторыя, грамадска-этычная і прыродазнаўча-матэматычныя навукі. Менавіта піяры былі ініцыятарамі школьнай рэформы ў Рэчы Паспалітай.

У Расійскай імперыі вылучаліся школы піяраў ў Шчучыне, Віцебску і Полацку. Шчучынская 6-ці класная павятовая школа была гімназіяльнага ўзроўню. У ёй былі

фізічны кабінет, хімічная лабараторыя, геаметрычнае і геаграфічнае абсталяванне. У кляштары захоўвалася бібліятэка, якая налічвала 2751 кнігу. У школе навучалася да 196 вучняў. Асноўны кантынгент складалі дзеці шляхты Лідскага павета. Навучанне было бясплатным, аб харчаванні і жылых памяшканнях павінны былі клапаціцца бацькі. Для бедных вучняў існавалі тры канвікты, адзін з якіх быў піярскім, у якіх утрымлівалася каля 30 хлопчыкаў [51,с.44-49; 198,s.158-159]. Сярод выкладчыкаў і навучэнцаў піярскай школы былі філосафы Казімір Нарбут і Анёл Доўгірд, даследчык Ігнацій Дамейка і іншыя вядомыя дзеячы.

Віцебская школа піяраў вядома з 1755 г., у гэты час у ёй працаваў школьны тэатр. У 1785 г. навучальная ўстанова была пераведзена ў Дуброўну каля Оршы. У 1797 г. піяры вярнуліся ў Віцебск. На пачатку XIX ст. у віцебскай 5-ці класнай павятовай школе існавалі фізічны і мінералагічны кабінеты, хімічная лабараторыя і батанічны сад. Школа налічвала да 35 вучняў, пры ёй дзейнічалі канвікт і бурса.

У 1822 г. віцебская школа піяраў была перанесена ў Полацк на месца скасаванай езуіцкай акадэміі. Полацкае вышэйшае вучылішча піяраў мела характар ліцэя, хоць афіцыйна ніколі гэты статус не атрымала. Яно складалася з парафіяльнай школы (падрыхтоўчы клас), 4-х класнага павятовага вучылішча і трохгадовых вышэйшых курсаў. Курсы вышэйшых навук падзяляліся на літаратурнае і матэматычнае аддзяленні. Прадметы выкладаліся ў форме лекцый. З паезуіцкіх фундушаў вучылішча атрымлівала з казны 28 тыс.руб. асігнацыямі штогод. У 1826 г. у ім навучалася 280 хлопчыкаў, у 1830 г. – 308. Акрамя таго існаваў канвікт на 40 хлопчыкаў [111, с.525; 198, s.166-167]. Полацкая школа піяраў мела сувязі з Віленскім універсітэтам, у канцы 1822 г. тут чытаў лекцыі па гісторыі прафесар універсітэта І. Лялевель.

З іншых піярскіх школ варта адзначыць павятовую 4-х класную школу ў Лужках (вядома з 1745 г.). У розныя часы ў ёй навучалася ад 70 вучняў (у 1829 г.) да 165 (у 1822 г.). Школа мела кабінет, абсталяваны фізічнымі, геаграфічнымі і хімічнымі прыборамі, калекцыю мінералаў. У кляштары знаходзілася невялікая бібліятэка (506 кніг).

Яшчэ адна школа піяраў знаходзілася ў Лідзе. У XIX ст. гэта была 4-х класная навучальная ўстанова з невялікай колькасцю вучняў – ад 18 у 1820 г. да 55 у 1828 г. Пры школе знаходзіліся два канвікты. У 1817 г. вучылішча наведаў куратар Віленскай навучальнай акругі князь А.Чартарыйскі, які застаўся задаволены станам навучання і поспехамі вучняў [198, s.167]. Некаторыя даследчыкі (С. Данскіх, Д. Бавуа) адзначаюць нізкі ўзровень выкладання і некамплектнасць класаў у Лужках і Лідзе [51, с.47]. Але адмоўныя для гэтых школ з'явы (дысцыплінарныя злоўжыванні, адхіленні ад школьнай праграмы, недастатковая колькасць вучняў) былі ўласцівы і іншым навучальным установам. Сцвярджэнні вышэйзгаданых аўтараў, што лідская школа была закрыта ў 1821 г., не з'яўляюцца дакладнымі. Паводле іншых даследванняў і архіўных крыніц школа працавала ў 1828-1834 гг. [98, ф.1, воп.3, спр.1238, арк.6-9; 342,s.377; 198, s.167].

Правінцыяльнае кіраўніцтва піяраў выказвала лаяльныя адносіны да царскіх улад і прыслухоўвалася да заўваг Віленскага універсітэта. Яно ахвотна пасылала сваіх прадстаўнікоў у Галоўную семінарыю ў Вільні. Аднак у рэчаіснасці ў навучальным працэсе піяраў назіраўся адыход ад школьнай праграмы і афіцыйных інструкцый [157, s.175-176].

Акрамя езуіцкіх і піярскіх школ вылучаліся дамініканскія школы, найбольш вядомымі з якіх былі гродзенская, нясвіжская і забельская.

Гродзенская школа была найвялікшай. У 1825 г. яе статус афіцыйна быў падняты да гімназіяльнага. Пры кляштары працавалі павятовыя і парафіяльныя школы. У 1831 г. налічвалася 336 вучняў (106 у гімназіі, 150 у павятовай школе і 80 у пачатковай), не ўлічваючы 21 вучня, якія ўтрымліваліся на спецыяльным фундушы [98, ф.1, воп.3, спр.1238, арк.6]. Школа мела фізічную і хімічную лабараторыі, абсталяванне якіх было зроблена па праектах выкладчыкаў Д. Сівіцкага і А. Кажанеўскага. Пры школе знаходзіўся музей з калекцыяй мінералаў і розных "незвычайнасцяў". Гродзенскія дамініканцы валодалі адной з лепшых бібліятэк. Паводле розных крыніц у ёй налічвалася ад 10 да 15 тысяч выданняў XVI-XIX ст. Гэта былі

кнігі па гісторыі, філасофіі, праву, матэматыцы, геаграфіі, батаніцы, граматыцы, тэалогіі, медыцыне і інш [145, с.228-235].

У гродзенскай школе выкладалі выкладчыкіі, якія атрымалі навуковыя ступені ў Віленскім універсітэце. Сярод іх доктар тэалогіі, правінцыял (у 1814-1817 гг.) Ян Сцірпейка (1760-1817 гг.). У 1792 г. у Гродне быў надрукаваны яго падручнік па фізіцы. Рукапісы Я. Сцярпейкі ўвайшлі ў склад так званых "гродзенскіх філасофскіх рукапісаў" канца XVII- пачатку XIX ст. Доктар тэалогіі, правінцыял (у 1824-1826 гг.) Фелікс Цяцерскі (1774-1826 гг.) выкладаў у Гродне матэматыку і фізіку, у Забелах - фізіку і хімію, у Наваградку - красамоўства. На пачатку XIX ст. у Гродне была надрукавана яго дысертацыя па эксперыментальнай фізіцы. У 1809 г. у Наваградку, а ў 1817 г. у Гродне выкладаў літаратуру вядомы прапаведнік і місіянер, паэт Якуб Фалькоўскі (1778-1836 гг.) [96,с.583-584; 154,s.135,147-148; 173,s.299; 206,s.33-37]. У 1806 г. у Вільні ў перакладзе на польскую мову Алойзія Кажанеўскага быў выдадзены падручнік па фізіцы французскага даследчыка Р.Ж. Гаюі [14, кп 3600]. Візітатар дамініканскіх кляштараў у 1822 г. у сваім дзённіку адзначыў, што становішча гродзенскага кляштара не выклікае заўваг, яго бібліятэка і кабінет у поўным парадку, а настаўнікі найлепшыя [10,с.126-195].

Павятовая школа дамініканцаў у Нясвіжы паводле заўваг генеральнага візітатара навучальных устаноў Мінскай губерні Ю. Твардоўскага была ў 1819 г. найлепшай у губерні. У 6-ці класнай школе навучалася больш за 100 вучняў (у 1819 г. – 174 вучня, у 1830 г. –100). Кабінет фізіка-матэматычны меў глобусы і добрае абсталяванне дзякуючы асабістым намаганням прафесара фізікі Цярлецкага. У кляштары знаходзілася бібліятэка, ў якой налічвалася каля 2000 кніг. У той жа час, у адрозненне ад гродзенскай дамініканскай гімназіі, нясвіжская павятовая школа не мела ніводнага настаўніка з навуковай ступенню Віленскага універсітэта [170,t.2, s.52-53; 320, s.30-35].

У забельскай павятовай школе выкладалі правінцыял, доктар тэалогіі, аўтар шэрагу тэалагічных рукапісаў і кніг Ю. Стажэнскі (1753-1816 гг.), прыёр і правінцыял (у 1818-1824 гг.), доктар філасофіі, мемуарыст і гісторык Ф. Цяцерскі (1760-1832гг.), які знаходзіўся ў сібірскай ссылцы за ўдзел у

“Віленскай канфедэрацыі”. У забельскай навучальнай установе дзейнічаў вядомы школьны тэатр, росквіт якога прыпадаў на 1787-1791гг. Яго стваральнікамі былі выкладчыкі школы Каэтан Марашэўскі, Міхал Цяцерскі, Ігнацій Юрэвіч, кампазітар Рафаэль Вардоцкі. Тут ставіліся камедыі і трагедыі, опера “Апалон-заканадаўца, або Рэфармаваны Парнас” (1789 г.) [50, с.117]. У 1804 г. забельскай школе быў нададзены статус павятовай. У правінцыяльнага кіраўніцтва дамініканскага ордэна існавалі планы па пераўтварэнню школы ў акадэмію з трыма факультэтамі [157, s.158].

Школы дамініканцаў дзейнічалі ў Наваградку і Ўшачах. У 1822 г. у Наваградку навучалася больш за 100 вучняў, у 1831 г. – 63 вучня. Гэта была школа гімназіяльнага ўзроўню, якая мела 6 класаў і школьны тэатр. У кляштары захоўвалася бібліятэка з 500 кніг [98, ф.1, воп.3, спр.1238, арк.9]. Школа ва Ўшачах мела ад 100 да 200 вучняў і часам карысталася фінінсавай падтрымкай Адукацыйнага фундушу. У рэчыцкай школе дамініканцаў навучалася ў 1830 г. 130 вучняў (разам з вучнямі парафіяльнай школы), на фундушы знаходзілася 9 вучняў. У кляштары была бібліятэка, якая налічвала 274 кнігі. Узровень рэчыцкай школы на пачатку XIX ст. не адпавядаў сярэдняй школе і ў 1818 г. яна была рэарганізавана ў парафіяльную (у 1825 г. адноўлена як павятовая) [315, s.62-63]. У 1822 г. дамініканцам была перададзена былая езуіцкая калегія ў Оршы, якая ў хуткім часе была закрыта. Дамініканцы ўтрымлівалі на беларускіх землях асноўную частку сваіх школ. Тры іх школы знаходзіліся на тэрыторыі сучаснай Літвы і Украіны [342, s.373-380].

Значэнне дамініканскага ордэна ў галіне адукацыі пачало павышацца пасля касацыі езуіцкіх калегій. У 1809 г. на ордэнскай капітуле было прынята рашэнне ўнесці выкладчыцкую дзейнасць манахаў у публічных школах у пералік манаскіх заслуг [276, s.28]. Дамініканскія правінцыялы ў XIX ст. адстойвалі права на самастойнасць у навучальным працэсе сваіх школ [157 s.157].

Узвышэнню ролі дамініканцаў у сферы публічнай адукацыі спрыяла не толькі палітычная кан’юнктура, звязаная з выгнаннем езуітаў, але і прычыны аб’ектыўнага плану.

Дамініканскае асяроддзе валодала значным інтэлектуальным патэнцыялам, паколькі адукацыя манахаў у студыях займала важнае месца ў духоўным самаўдасканальванні. Па-другое, ордэн дамініканцаў належаў да сацыяльна-актыўнай групы манаскіх ордэнаў. І самае галоўнае, што на працягу першай трэці XIX ст. гэты колькасна самы прадстаўнічы ў Расійскай імперыі манаскі ордэн здолеў захаваць унутраныя магчымасці для свайго развіцця, пастаянна адбывалася яго амалоджванне, назіраўся рост колькасці навіцыяў і клерыкаў [244, s.102-112].

Астатнія манаскія ордэны значна менш займаліся арганізацыяй публічных школ.

Францысканцы апекаваліся былой езуіцкай калегіяй у Пінску. Гэта школа не выклікала ў візітатараў заўваг. У ёй было 4 класы з 6-ці гадовым тэрмінам навучання і фізіка-матэматычны кабінет. Бібліятэка налічвала каля 3000 кніг. Як ва ўсіх павятовых школах, у Пінску выкладаліся паэтыка, рыторыка, алгебра, геаметрыя, фізіка, батаніка, гісторыя, геаграфія, мінералогія, хімія, логіка, рэлігія, мовы (польская, руская, лацінская, французская), малюнак, музыка і іншыя прадметы. У 1816 г. у школе налічвалася 78 вучняў, у 1830 г. – 102 вучня. Візітатары адзначалі высокі ўзровень падрыхтоўкі прафесараў. У адрозненне ад іншых школ у пінскай навучальнай установе выкладчыкаў не мянялі так часта [320,s.16-24; 316, s.116].

Канонікі рэгулярныя латэранскія ўтрымлівалі павятовыя школы ў Слоніме і Відзах. Слонімская школа першапачаткова належала езуітам, у 1773-1782 гг. падпарадкоўвалася Адукацыйнай камісіі, у 1782 г. была скасавана, у 1797 г. адноўлена і перададзена канонікам рэгулярным латэранскім. У розныя часы яна мела ад 4-х да 6-ці класаў, у 1818-1825 гг. мела гімназіяльны характар. У школе навучалася ад 48 вучняў (у 1800 г.) да 98 (у 1822 г.) і 130 у 1831г. Пры школе быў канвікт для 10 вучняў і невялікая бібліятэка [98,ф.1, воп.3,спр.1238, арк.6-9; 293, t.V, s.242-246].

Павятовая школа ў Відзах дзейнічала з 1803 г. У ёй было 4 класы з 6-ці гадовым тэрмінам навучання. У школе налічвалася ад 39 у 1815 г. да 100 вучняў у 1818 г. Школа

выклікала заўвагі ў вышэйшага кіраўнацтва, ў 1821-1826 гг. яна была паніжана да ўзроўню парафіяльнай [293, t.V, s.242-246].

Манаскі ордэн місіянераў апекаваўся духоўнымі семінарыямі і ў той жа час меў на тэрыторыі Беларусі павятовую школу ў Лыскаве, вядомую з 1785 г. У XIX ст. яна мела статус гімназіі з 6 класамі і 8 гадовым тэрмінам навучання. У 1820-х гадах у школе навучалася 120 -150 вучняў. Кляштар меў неблагую бібліятэку, якая налічвала 1070 кніг [95, ф.1, воп.3, спр.1238, арк.6-9].

Кляштары астатніх манаскіх ордэнаў не праяўлялі зацікаўленасці ў арганізацыі публічных школ галоўным чынам з-за таго, што паводле сваіх правілаў яны не павінны былі займацца гэтым відам дзейнасці.

Табліца 1.11 – Сярэднія навучальныя ўстановы на тэрыторыі Беларусі, якія знаходзіліся ў адміністрацыі каталіцкіх манаскіх ордэнаў (1790-я гады – 1820-я гады) [98, ф.1., воп.3, спр.1238, арк.6-9; 157, s.126-203; 170,t.1, s.160-167; 181, s.882; 203; 205, s.413-419; 316; 317; 320; 342].

Манаскія ордэны	1790-я гады		1820-я гады	
	Колькасць школ	%	Колькасць школ	%
Езуіты	6	17,6%	---	---
Піяры	4	11,8%	5**	11,9%
Дамініканцы	2	5,9%	7**	16,7%
Канонікі рэгулярныя латэранскія	2	5,9%	2	4,8%
Францысканцы	1	2,9%	1	2,4%
Місіянеры	1	2,9%	1	2,4%
Бернардзінцы	---	---	2*	4,8%
Разам	16	47,1%	18	42,9%
Іншыя супольнасці і ўстановы	18	52,9%	24	57,1%
Усяго	34	100%	42	100%

* З улікам школ, якія ў 1822 г. перайшлі ад езуітаў.

Такім чынам, на працягу канца XVIII - першай трэці XIX ст. сярэднія навучальныя ўстановы, якія знаходзіліся ў адміністрацыі кляштараў, адыгрывалі істотную ролю ў сістэме школьнай адукацыі і складалі амаль палову ад агульнай колькасці сярэдніх школ (47,1% у 1790-х гадах і 42,9% ў 20-х гг. XIX ст., табл. 1.11). Найбольш школ мелі езуіты, піяры, і дамініканцы (апошнія асабліва ў 20-х гадах XIX ст., табл. 1.11). Асноўны кантынгент школ складалі дзеці мясцовай павятовай

шляхты. Так, у школе піяраў ў Лужках (Мінская губерня, Дзісненскі павет) у 1820 г. на 176 вучняў 123 паходзіла з Дзісненскага павета, 12 - з Браслаўскага і 41 - з больш аддалёных рэгіёнаў, з Лепеля, Полацка, Расіенаў, Краславы [157, s.260-262]. Большасць школ мела задавальняючую матэрыяльную базу, інтэрнаты (платныя канвікты ці бясплатныя бурсы) і бібліятэкі.

Расійская дзяржава пакінула, альбо перадала публічныя школы каталіцкім кляштарам з меркаванняў палітычных (для забеспячэння спакою ў краі), эканамічных (фінансавае забеспячэнне за кошт недзяржаўных сродкаў) і практычных (не існавала магчымасці замяніць гэтыя школы іншымі). У гістарыяграфіі, асабліва айчыннай, сустракаюцца крытычныя заўвагі ў адрас школ, якімі апекавалася каталіцкае манаства, – за нізкі ўзровень выкладання, недастатковасць школьнага абсталявання і адмову супрацоўнічаць з Віленскім універсітэтам [11, с.169-170; 157, s.146]. Але і не ўсе акадэмічныя школы былі ўзорнымі, памяшканні многіх з іх патрабавалі рамонту (у Халопенічах, Мазыры, Бабруйску і інш.) [157, s.140-143].

Публічныя сярэднія школы, якімі апекавалася манаства, па сваёй нацыянальна-культурнай арыентацыі былі польскімі. Выкладанне ў іх вялося на польскай мове, а выхаванне - у патрыятычным духу да “польскай” Рэчы Паспалітай [342, s.56-58]. Аднак такое становішча адлюстроўвала рэаліі эпохі, калі беларускіх навучальных устаноў не існавала. Дзейнасць польскіх па характару школ на беларускіх землях нельга разглядаць толькі як негатыўную з’яву. Перш за ўсё, яны давалі магчымасць для паступлення ў Віленскі універсітэт і спрыялі пашырэнню адукаванасці ў грамадстве.

3.3. Пачатковыя (парафіяльныя) школы

Каталіцкі Касцёл на беларускіх землях меў даўнюю традыцыю арганізацыі пачатковых школ [26, с.180-188]. Найстарэйшыя з іх паходзяць ад часу заснавання першых парафій. Так, парафіяльная школа ў Абольцах Мінскай губерні вядома з 1387 г. [250, s.403]. На працягу стагоддзяў колькасць пачатковых школ на Беларусі не была стабільнай. Найбольш значны ўздым назіраўся ў 70-я гады XVIII ст., калі на тэрыторыі Віленскага біскупства налічвалася 330 парафіяльных школ. У 1782 г. іх колькасць скарацілася да 251 і істотна не змянялася да пачатку XIX ст. [157, s.376; 342, s.43].

Дзейнасць парафіяльных школ рэгламентавалася двума параграфамі Статута Віленскага універсітэта ад 18 мая 1803 г. і “Статутам для прыходскіх вучылішчаў у губернях Валынскай, Кіеўскай і Падольскай”, які быў распрацаваны ў 1804 г. і ў 1807 г. распаўсюджаны ўрадам на тэрыторыю Віленскай навучальнай акругі. Гэтымі актамі прадугледжвалася стварэнне ў кожнай, ці ў дзвюх парафіях, школ на сродкі памешчыкаў, духавенства, мяшчан і дзяржаўных сялян. Для больш заможных слаёў грамадства прызначаліся двухкласныя школы, а для астатніх – аднакласныя. У класы дапускаліся дзяўчынкі. Сяляне не абавязаны былі пасылаць сваіх дзяцей у школы. Для іх прадугледжвалася магчымасць наведвання школы ў зімовы час і святочныя дні па скарочанай праграме (рэлігія, асновы земляробства і рамяства, хатняя гаспадарка для дзяўчынак, рэлігійныя спевы). У аднакласных школах навучаліся элементарным ведам (чытаць, пісаць, лічыць), у двухкласных - уводзіліся дадатковыя прадметы (пачаткі гісторыі і геаграфіі) [150, s.159-163; 157, s.370-371].

Школьная рэформа пачатку XIX ст. не была даведзена да канца. Гэта асабліва праявілася ў сістэме пачатковай адукацыі. Парафіяльныя школы не мелі якой-небудзь структурнай арганізацыі і агульнага кіраўніцтва. Кантроль з боку павятовых школ быў намінальны, а з боку Віленскага універсітэта вельмі слабы. У большасці школ не было стабільнай колькасці вучняў. Многія навучальныя ўстановы часова прыпынялі сваю дзейнасць, іншыя знікалі, стваралiся новыя. Былі і такія, што

знікалі з поля бачання афіцыйных органаў, хоць на самой справе існавалі. Парафіяльныя школы не мелі, як правіла, пастаянных фундушаў і таму цалкам залежалі ад волі дабрадзеяў. Праяўленне прагрэсіўнай ініцыятывы ў методыцы выкладання (ланкастэрскія школы) у іх спалучалася з застоем і дэградацыяй навучальнага працэсу. Узровень выкладання залежаў ад асобы настаўніка, які часцей не меў сярэдняй адукацыі. Многія школы, як сведчаць вынікі візітацый, мелі фіктыўны характар. Так, у 1819 г. з 55 школ Мінскай губерніі візітар Ю. Твардоўскі знайшоў 30, астатнія ці не існавалі (13), ці не дзейнічалі (12). У Гродзенскай губерні ў 1823 г. па меншай меры 4 школы не функцыянавалі [98,ф.1,воп.2, спр.103, арк.182-197; 320, s.176].

У перыяд з канца XVIII ст. і да 1830 г. на беларускіх землях у сучасных межах існавала 306 парафіяльных школ (1.12). Сярод іх былі сялянскія школы такіх вядомых філантропаў, як Храптовіч, Пацей і Манюшка (у Шчорсах, Століне, Радкаўшчыне), гарадскія школы на ўсходзе Беларусі. Абсалютная большасць школ знаходзілася пад наглядам каталіцкага і уніяцкага духавенства. Па-за межамі афіцыйнай сістэмы адукацыі знаходзілася шматлікае яўрэйскае насельніцтва.

Найбольш парафіяльных школ налічвалася на беларускіх землях Віленскай дыяцэзіі (123 школы, табл. 1.12). 110 школамі апекавалася каталіцкае духавенста, у тым ліку 26 (21,14%) – ордэнскае духавенства. У бернардзінцаў было 6 школ, у дамініканцаў – 5, у піяраў – 3, астатнія манаскія ордэны (канонікі рэгулярныя латэранскія, канонікі рэгулярныя ад пакуты, кармеліты босыя, місіянеры, францысканцы, цыстэрцыянцы) мелі 1-2 школы.

Табліца 1.12 – Парафіяльныя школы на тэрыторыі Беларусі ў першай трэці XIXст. [98, ф. 1., воп. 3, спр. 1238, арк. 6-9; воп. 2, спр. 103, арк. 182-197; 99, ф. 1781, воп. 32, спр. 147, арк. 6-75; 150; 157; 170; 320; 342].

Дыяцэзія	Усяго	Ордэнскае духавенства		Дыяцэзіяльнае духавенства	
		Усяго	%	Усяго	%
Мінская	106	33	31,1%	54	51,0%
Магілёўская	77	27	35,1%	15	19,5%
Віленская	123	26	21,1%	84	68,3%
Усяго	306	86		153	

У Гродзенскай губерні, якая складала асноўную частку беларускіх зямель Віленскай дыяцэзіі, у 1828 г. налічвалася 22 парафіяльныя школы [98, ф.1, воп.3, спр.422, арк.142]. З іх у Гродзенскім павеце знаходзілася 2 школы, у Ваўкавыскім – 5, у Наваградскім – 4, у Слонімскім – 3, у Пружанскім – 3, у Кобрынскім – 3, у Брэсцкім – 3, у Лідскім павеце не было пачатковых школ. У справаздачы для губернскай канцылярыі за 1828 г. школы не вылучаны па сваёй прыналежнасці. Паводле статыстыкі І. Ляхніцкага ў губерні было 37 парафіяльных школ, якімі апекаваўся Касцёл [263, s.74-76]. У ведамасці віленскай Рымска-Каталіцкай духоўнай кансісторыі ад 17 кастрычніка 1823 г. адзначана 25 навучальных установ, якія знаходзіліся пад наглядам парафіяльных касцёлаў і кляштараў, у тым ліку 5 школ, якія з розных прычын не функцыянавалі [95, ф.1, воп.2, спр.103, арк.182-197]. У ведамасці 1823 г. згаданы не ўсе школы. Дадатковую інфармацыю ўтрымліваюць звесткі аб кляштарах Гродзенскай губерні за 1831 г., паводле якіх на ўтрыманні кляштараў знаходзілася 9 парафіяльных школ (10,1%) [98,ф.1, воп.3, спр.1238, арк.6-9]. Сем школ з гэтага спісу не прадстаўлены ў ведамасці за 1823 г., але наяўнасць іх пацвярджаецца іншымі крыніцамі.

Школы Гродзенскай губерні працавалі, галоўным чынам, на сродкі духавенства. У кожнай з іх навучалася ад 10 да 20 вучняў. Вылучаліся школы ў Воўпе (21 вучань), Вісцічах і Сваяцічах (22 вучня), Шарашове (48 вучняў) і Крошыне (91 вучань). Дзяўчынкі былі прадстаўлены ў Ляцку (4 дзяўчынкі і 11 хлопцаў) і ў Росі (разам з хлопцамі 15) [98, ф.1, воп.3, спр.1238, арк.6,182-197].

Усяго ў павятовых і пачатковых школах Гродзенскай губерні навучалася ў 1828 г. каля 2000 чалавек. Агульная колькасць насельніцтва губерні складала 595.977 чалавек, з іх 25.998 казённых сялян і 227.939 прыватнаўласніцкіх. Асноўны кантынгент гэтых школьных установ складалі дзеці шляхты (1.361 вучняў), сялянскіх дзяцей было каля 200 [95, ф.1, воп.3, спр.422, арк.142-144].

У пачатковых школах працавалі ксяндзы, арганісты і свецкія настаўнікі. У Жырмунах выкладаў вучань шчучынскай

павятовай школы піяраў. Толькі ў некаторых праграма выходзіла за межы элементарнага навучання. У шасці школах выкладалася руская мова. Усе навучальныя ўстановы з пашыраным выкладаннем прадметаў прызначаліся для шляхты і часткова для мяшчан.

Недастатковая колькасць пачатковых школ у Гродзенскай губерні адзначалася шматлікімі сучаснікамі. Генеральны візітатар губерні Юзаф Твардоўскі склаў ліст на імя губернатара аб неабходнасці адкрыцця новых школ, але атрымаў адмоўны адказ [98, ф.1, воп.1, спр.2543, арк.1-12]. Праблему развіцця пачатковай адукацыі бачыў і каталіцкі клір. Віленскі біскуп Я.Н. Касакоўскі ў пастырскім пасланні ад 1 чэрвеня 1800 г. адзначаў, што “ёсць яшчэ людзі, якія не могуць ні чытаць, ні пісаць, ні размаўляць на распаўсюджанай у краі мове, якія жывуць у цёмных і дымных хатах і ляпянках. Гэта нашы сяляне…, людзі аднага з намі паходжання і адной веры” [98, ф.486, воп.1, спр.1, арк.18]. У сувязі з чым, біскуп у гэтым жа дакуменце заклікаў, каб ва ўсіх парафіях ксяндзы заняліся арганізацыяй школ. Аднак і праз амаль 30 год, як вынікае з распараджэнняў віленскага дыяцэзіяльнага ўпраўлення, парафіяльных школ па-ранейшаму не хапала [98, ф.886, воп.1, спр. 24, арк. 66-68]. Аналіз парафіяльных школ у Гродзенскай губерні дае адлюстраванне агульнага становішча пачатковай адукацыі на беларускіх землях.

На тэрыторыі Мінскай губерні і дыяцэзіі знаходзілася не менш за 106 парафіяльных школ. (табл. 1.12). 33 школамі (31,13%) апекаваліся кляштары, 54 (50,94%) – дыяцэзіяльнае духавенства (разам 87 школ ці 82,08%). Школа ў Бабруйску валодала падвойным фундушам – мясцовага ксяндза і універсітэта. Гэта навучальная ўстанова працавала ў 1810-1822 гг. Яна была пераўтворана з павятовай школы (з 1823 г. зноў павятовая) і адрознівалася вышэйшым узроўнем выкладання.

У параўнанні з Віленскай дыяцэзіяй, у Мінскай дыяцэзіі ордэнскае духавенства больш працавала ў сферы пачатковай адукацыі. Дамініканцы апекаваліся 12 школамі, бернардзінцы – 8, францысканцы – 4, астатнія (кармеліты босыя, піяры, трынітарыі, бенедыкцінцы, місіянеры, цыстэрцыянцы, камуністы) – 1-2. (табл. 1.13). Школы існавалі на сродкі

парафіяльных ксяндзоў і кляштараў. Мінскай школе бернардзінцаў грошы пералічала гарадская дума, асабіста прэлатам С. Шантырам утрымліваліся 3 школы, некаторыя іншыя дзейнічалі за кошт бацькоў і ахвяраванняў.

Табліца 1.13 – Парафіяльныя школы ордэнскага духавенства на тэрыторыі Беларусі ў першай трэці XIX ст. [98, ф. 1., воп. 3, спр. 1238, арк. 6-9; воп. 2, спр. 103, арк. 182-197; 99, ф. 1781, воп. 32, спр. 147, арк. 6-75; 157; 170; 320; 342].

Манаскія ордэны	Мінская дыяцэзія		Магілёўская архідыяцэзія		Віленская дыяцэзія	
	Усяго	%	Усяго	%	Усяго	%
Бернардзінцы	8	24,2%	3	11,1%	6	23,1%
Дамініканцы	12	36,4%	11	40,7%	5	19,2%
Піяры	1	3,0%	1	3,7%	3	11,5%
Канонікі рэгулярныя Латэранскія	---	---	2	7,4%	2	7,7%
Канонікі рэгулярныя ад пакуты	---	---	---	---	1	3,9%
Кармеліты босыя	2	6,1%	---	---	2	7,7%
Кармеліты абутыя	---	---	3	11,1%	2	7,7%
Францысканцы	4	12,1%	1	3,7%	2	7,7%
Цыстэрцыянцы	1	3,0%	---	---	1	3,9%
Картэзіянцы	---	---	---	---	1	3,9%
Місіянеры	1	3,0%	2	7,4%	1	3,9%
Камуністы	1	3,0%	---	---	---	---
Трынітарыі	1	3,0%	2	7,4%	---	---
Бенедыкцінцы	2	6,1%	---	---	---	---
Езуіты	---	---	2	7,4%	---	---

У школах пераважна навучалася да 10 вучняў, больш было ў Капылі (23 вучня ў 1819 г.), Смілавічах (21 вучань у 1819 г.), Цімкавічах (33 вучня ў 1819 г.), Докшыцах (42 вучня ў 1808 г.), мінскай бернардзінскай (88 вучняў у 1819 г.), Століне (103 вучня ў 1819 г.). Дзяўчынкі навучаліся ў трох школах: у Століне (16 дзяўчынак), Докшыцах (8 дзяўчынак), Мядзелі (3 дзяўчынкі) [99,ф.1781,воп.32,спр.147,арк.6,14; 320,s.37-130]. Пераважная колькасць вучняў была шляхецкага паходжання Рымска-Каталіцкага веравызнання, мяшчан была нязначная колькасць, а сяляне навучаліся ў некалькіх школах памешчыкаў.

У школах выкладалі ксяндзы, арганісты і свецкія настаўнікі. Як і ў школах Віленскай дыяцэзіі, навучанне не

выходзіла за межы элементарных ведаў. Школы з пашыраным выкладаннем прадметаў (пачаткі геаграфіі, гісторыі і матэматыкі, лацінская і руская мовы, мараль) былі разлічаны выключна для дзяцей шляхецкага паходжання і часткова мяшчанскага. Аднак і гэтыя школы маглі змяняць свой характар. Так, напрыклад, пачатковая школа ў Стоўпцах у 1819 г. ператварылася ў звычайную бурсу для трох чалавек, дзе бясплатнае элементарнае навучанне спалучалася з прыслугай ў касцёле. Аналагічныя бурсы існавалі пры кляштарах бернардзінцаў (у Нясвіжы, Беразіне), дамініканцаў (у Пінску), камуністаў (у Пінску), бенедыкцінцаў (у Нясвіжы), трынітарыяў (у Крывічах).

Найлепшымі пачатковымі школамі лічыліся двухкласныя навучальныя ўстановы ў Бабруйску, Будславе (бернардзінцаў), Мінску (бернардзінцаў), аднакласныя школы ў Смілавічах (місіянераў) і Глыбокім (кармелітаў босых). Яны маглі параўноўвацца з ніжэйшымі класамі павятовых школ. Школа ў Будславе была закладзена ў 1793 г. У пэўныя часы колькасць яе навучэнцаў дасягала 40 чалавек. Два настаўніка бернардзінца выкладалі ў ёй польскую і лацінскую мовы, геаграфію Расіі і Еўропы, агародніцтва і рэлігію. Гэту школу наведвалі вучні музычнай школы бернардзінцаў, якая існавала з 1756 г.

У Мінскай губерні пачатковай адукацыяй была ахоплена мізерная колькасць дзяцей. Са справаздачы Ю. Твардоўскага вынікае, што з 300.000 сялянскіх мужчынскіх душ губерні адукацыю атрымлівалі каля 150 сялянскіх дзяцей, з іх ліку 103 навучаліся ў столінскай школе графа Пацея [320,s.189-190].

На беларускіх землях Магілёўскай архідыяцэзіі налічвалася 77 парафіяльных школ (табл. 1.12). У іх лік уваходзілі навучальныя ўстановы пры сярэдніх школах у Полацку, Забелах, Чавусах, Чэрыкаве, Магілёве, Мсціславе, Оршы, Талачыне, Чачэрску. Дамінавалі школы, якімі апекаваўся Каталіцкі Касцёл (42 навучальныя ўстановы ці 54,55%), у тым ліку кляштары мелі 27 навучальных установ (35,06%), а дыяцэзіяльнае духавенства - 15 (19,48%). На ўсходзе Беларусі каталіцкія кляштары былі больш актыўнымі ў развіцці пачатковай адукацыі. Дамініканцы апекаваліся 11 школамі, бернардзінцы і кармеліты абутыя – 3, астатнія (місіянеры, піяры,

трынітарыі, канонікі рэгулярныя латэранскія, кармеліты абутыя, францысканцы, езуіты) – 1-2. (табл. 1.13). Колькасць навучэнцаў была ад 1000 у 1811 г. да 503 у 1813 г. Змяншэнне колькасці школ і вучняў было выклікана наступствамі вайны 1812 г. [157, s.375-378]. Асноўным кантынгентам школ з'яўляліся вучні шляхецкага саслоўя. Многія дзеці наведвалі школы спарадычна ці пакідалі іх яшчэ да канца навучальнага года [157, s.404].

У 1810-1820-х гадах на Беларусі дзейнічалі ланкастэрскія школы, якія адкрываліся памешчыкамі і дабрачыннымі ўстановамі. Новы метад навучання меў прыхільнікаў сярод каталіцкага духавенства. Узорнай лічылася ланкастэрская школа бернардзінцаў у Мінску (1829 г.), даміканцаў у Стоўпцах (каля 1830 г.), дыяцэзіяльнага духавенства ў Хажове (каля 1830 г.).

Адукацыя для дзяўчынак абмяжоўвалася пачатковай школай і сістэмай пансіёнаў. Дынаміка колькасці дзяўчынак у парафіяльных школах паказвае на яе стабільнасць на працягу першай трэці ХІХ ст. Паводле падлікаў Д. Бавуа, у школах Гродзенскай губерні дзяўчынак налічвалася 116 у 1811г. і 51 у 1813 г. (становішча перад вайной 1812 г. і пасля вайны), у Мінскай губерні – 21 у 1807 г. і 68 у 1811 г., у Магілёўскай губерні – 29 у 1809 г. і 15 у 1810 г., у Віцебскай губерні – 44 у 1808 г. і 91 у 1814 г. За 1816-1821 гг. звесткі адсутнічаюць. Такім чынам, колькасць дзяўчынак у пачатковых школах была вельмі нязначнай [157, s.401]. Хоць паводле статута прыходскіх вучылішчаў 1804 г. для дзяўчынак павінны былі прызначацца асобныя настаўнікі і памяшканні, на самой справе яны навучаліся разам з хлопцамі, што лічылася на той час непрыймальным для вышэйшых слаёў грамадства. Таму ў парафіяльных школах займаліся, як правіла, дзяўчынкі з сямей збяднелай шляхты. Для заможных сямей існавала сістэма пансіёнаў. У адной Вільні было 10 такіх устаноў, дзе ўтрымлівалася 152 дзяўчынкі, у Мінску – 3 установы, кожная з якіх была разлічана на выхаванне ад 3 да 20 дзяўчынак [157, s.399].

Адукацыяй і выхаваннем дзяўчынак займаліся жаночыя кляштары марыявітак, бернардзінак, бенедыкцінак, даміканак, цыстэрак. У сваёй дзейнасці яны кіраваліся дзяржаўным заканадаўствам і дэкрэтамі мітрапаліта С. Сестранцэвіча.

Дзяўчынкі ў пансіёнах утрымліваліся за кошт кляштарных і прыватных фундушаў і за кошт бацькоў. Школа, якая існавала пры жаночым кляштары, мела, як правіла, публічны характар, яе маглі наведваць дзяўчынкі з горада (мястэчка). Навучалі, пераважна, элементарным ведам, мовам (у тым ліку рускай і французскай), а таксама рукадзеллю, музыцы, добрым манерам, а ў некаторых выпадках, і прафесійным навыкам.

Найбольшую колькасць жаночых кляштараў у Беларусі мелі марыявіткі (13 адзінак). У першай трэці XIX ст. выхаваўча-адукацыйная праца стала адным з галоўных напрамкаў іх дзейнасці. Дэкрэты і распараджэнні арцыбіскупа С. Сестранцэвіча ад 15 ліпеня 1802 г., 21 жніўня 1822 г. і інструкцыя для візітатаркі ў 1813 г. патрабавалі, каб пры кляштарах марыявітак адкрываліся бясплатныя пансіёны, публічныя школы, у якіх маглі навучацца дзяўчынкі любога ўзросту і рэлігіі. У 1820 г. ва ўсіх марыявіцкіх кляштарах у Расіі (17 манаскіх суполак) налічвалася 465 дзяўчынак [178,1820 г., №1, s.34-35].

У кляштарах Мінскай дыяцэзіі ў 1830 г. выхоўвалася каля 96 шляхцянак. У мінскім і слуцкім кляштарах марыявітак меліся платныя канвікты для 21-25 дзяўчынак. У мазырскім пансіёне акрамя элементарных ведаў выкладаліся арыфметыка і геаграфія [170, t. 2, s.146-151]. У Слоніме Гродзенскай губерні ў 1831г. на ўтрыманні кляштара было 7 шляхцянак [98, ф.1, воп.3, спр.1238, арк.6-9]. Акрамя таго, марыявіткі працягвалі апекавцца яўрэйкамі, якія збіраліся прыняць каталіцкую веру, аднак апошніх у палітычнай рэчаіснасці Расійскай імперыі было мала [229, s.130-132].

Жаночыя кляштары шарытак (сясцёр міласэрнасці) мелі школы і выхаваўчыя ўстановы ў Асвеі і Шчучыне. У Шчучыне навучалася ад 26 (у 1820 г.) да 42 (у 1831 г.) дзяўчынак. З іх пэўная колькасць знаходзілася на ўтрыманні кляштара (12 у 1820 г. і 16 у 1831г.), утрымлівалася за свой кошт (6 у 1820 г. і 20 у 1831г.), і прыходзіла ў школу з мястэчка (8 у 1820 г. і 6 у 1831г.). У школе выкладаліся рэлігія, руская і французская мовы, ігра на фартэпіяна, арыфметыка, усеагульная гісторыя, малюнак і рукадзелле. У асвейскім кляштары апекай шарытак было ахоплена ад 54 дзяўчынак (у 1822 г.) да 73 (у 1808 г.). Большая

частка дзяўчынак знаходзілася ў пансіёне за свой кошт (38 у 1808 г.), астатнія былі на прыватных і кляштарных фундушах. У школе выкладаліся тыя ж прадметы, што і ў Шчучыне. У курс музыкі ўваходзіла ігра на гітары, асобна выкладаліся добрыя манеры [98,ф.1,воп.2,спр.103, арк.188; 302,s.188-189].

На тэрыторыі Беларусі існавалі таксама пансіёны пры кляштарах бернардзінак (у Гродне, Слоніме, Брэсце, Мінску), бенедыкцінак (у Слоніме, Нясвіжы, Мінску), цыстэрак (у Кімбараўцы), дамініканак (у Навагрудку). Як і ў іншых школах, тут выкладаліся пачатковыя прадметы, рукадзелле і, ў залежнасці ад мясцовых умоў, замежныя мовы і музыка.

Такім чынам, парафіяльная школа ў першай трэці XIX ст. – гэта перш за ўсё школа, якая знаходзілася пад апекай каталіцкага духавенства. У параўнанні з сярэднімі школамі, якімі апекаваліся кляштары, пачатковыя школы знаходзіліся пераважна пад наглядам дыяцэзіяльнага духавенства. Назіраецца сувязь паміж удзелам ордэнскага духавенства ў арганізацыі сістэмы пачатковай адукацыі і наяўнасцю парафій пры кляштарных касцёлах. На захадзе Беларусі, дзе доля кляштарных парафій найменшая, найменшай з'яўляецца і доля парафіяльных школ пры кляштарных касцёлах, і наадварот, на ўсходзе Беларусі, дзе пераважалі прыкляштарныя парафіі, значна больш было прыкляштарных школ. Найбольш праявілі сябе ў арганізацыі пачатковых школ дамініканцы (28 школ) і бернардзінцы (17 школ), астатнія манаскія ордэны мелі менш за 10 школ (табл. 1.13).

Дамінацыя школ, якімі апекаваўся Касцёл, тлумачыцца, як і ў выпадку з арганізацыяй сярэдніх школ, не столькі экспансіяй Касцёла, а шэрагам аб'ектыўных прычын палітычнага і іншага кшталту. Памешчыкі байкатавалі адкрыццё пачатковых школ, у гарадоў і мястэчак не хапала на іх адкрыццё сродкаў, а насельніцтва не магло ўтрымліваць школы з-за сваёй беднасці [157, s.383-385]. Віленскі універсітэт быў заняты арганізацыяй сярэдніх школ. З іншага боку, каталіцкае духавенства не было зацікаўлена ў развіцці парафіяльных школ, бо для яго гэта было дадатковым абавязкам. Ксяндзам было эканамічна не выгадна ўтрымліваць школы, якія існавалі за кошт парафій.

На беларускіх землях Віленскай дыяцэзіі на 160 парафій прыпадала 123 парафіяльныя школы (76,88%), з іх прыкасцёльных 110 (68,75%). У Мінскай дыяцэзіі на 95 парафій – 106 навучальных устаноў (111,58%), у тым ліку 87 прыкасцёльных (91,58%). На беларускіх землях Магілёўскай архідыяцэзіі адпаведна на 71 парафію (разам з езуіцкімі) прыпадала 77 пачатковых школ (108,45%), з іх 42 прыкасцёльных (59,15%). Аднак многія школы не дзейнічалі стала, былі такія, што функцыянавалі некалькі год. Некаторыя існавалі толькі на паперы.

Неразвітасць сістэмы пачатковай адукацыі тлумачыцца таксама глыбокімі аб’ектыўнымі акалічнасцямі сацыяльнага характару. У структуры тагачаснага грамадства не існавала месца для адукаванага селяніна [80,с.97]. Развіццё пачатковай адукацыі стрымліваў моўны, а часта і рэлігійны бар’ер паміж польскамоўным ксяндзом і беларускім селянінам. Па-за межамі гарадоў праваслаўныя сяляне ўсходнебеларускіх зямель заставаліся не ахопленымі пачатковай адукацыяй.

Дачыненне каталіцкага духавенства да сферы адукацыі аб’ектыўна спрыяла ўзвышэнню яго аўтарытэту, асабліва ў вачах неадукаваных слаёў грамадства. Пачатковая адукацыя нават у такім мізэрным выглядзе давала стымул развіцця асобы, уплывала на фарміраванне светапогляду і гістарычнай свядомасці [33, с.259-263].

ГЛАВА 4. ФОРМЫ ДЗЕЙНАСЦІ КАТАЛІЦКАГА ДУХАВЕНСТВА

4.1. Душпастырская праца

Характэрная рыса Каталіцкага Касцёла - актыўная місіянерская дзейнасць, якая мае багатыя і разнастайныя формы. Адрозніваюцца місіі ўнутраныя, прыстасаваныя для паглыблення і замацавання веры на месцах і знешнія, накіраваныя на працу ў далёкіх рэгіёнах свету. Часткай місіянерскай дзейнасці з’яўляецца пастырская праца. Цэнтрамі пастырскай працы ў даследуемы перыяд былі парафіі, місіі і капеланіі. Капеланіі (ад тэрміна “каплан”, “ксёндз”), утвараліся для пэўных груп ці супольнасцяў вернікаў, якія па тых ці іншых прычынах не маглі атрымаць задавальнення сваіх рэлігійных патрэб у парафіях. Капеланіі былі ў маёнтках, жаночых кляштарах, шпіталях (спецыялізаваных), войску, турмах, сярод сасланых і іншых месцах. Місіі ўяўлялі сабой звычайна кароткачасовыя (разлічаныя на некалькі дзён ці тыдняў) пункты дадатковага пастырскага абслугоўвання вернікаў у парафіі. Місіі, якія стала абслугоўваліся, маглі з цягам часу атрымаць статус парафій. Арганізацыяй капеланій і місій займаліся галоўным чынам кляштары, бо ў дыяцэзіяльнага духавенства не хапала на гэта ні кадраў, ні часу. Акрамя таго, пастырскую дапамогу можна было атрымаць у кляштарных непарафіяльных касцёлах.

Пастырская праца ў парафіях прадугледжвала не толькі здзяйсненне набажэнстваў, абрадаў і сакрамантаў, але і асабістую апеку ксяндза над паствай. Парафіяльны ксёндз павінен быў весці метрычны запіс вернікаў, несці адказнасць за іх рэлігійнае выхаванне, наведваць па дамах, а таксама праводзіць катэхізацыю, арганізоўваць рэкалекцыі (духоўныя практыкаванні), дадатковыя набажэнствы, паломніцтвы да санктуарыяў, фэсты (прастольныя святы) і інш.

Пастырская дзейнасць у парафіях рэгламентавалася мясцовай традыцыяй і распараджэннямі дыяцэзіяльнай улады. Набажэнствы вяліся па богаслужбовых кнігах, якія не змяніліся з часоў Рэчы Паспалітай [277]. Галоўны патрон Польшчы св.

Станіслаў быў абвешчаны таксама апякуном Магілёўскай мітраполіі. Касцёльнае права ў выпадках, калі яно не супярэчыла расійскаму заканадаўству, базіравалася на сінадальным праве, якое дзейнічала ў Рэчы Паспалітай. У дадатковых набажэнствах ужывалася польская мова. У літургічны каляндар не было ўнесена значных змен. Усе рэлігійныя святы святкаваліся як і ў папярэднія часы, а найбольш важныя адзначаліся ў вольныя ад працы дні. Прыдарожныя крыжы і капліцы яшчэ не выклікалі незадавальнення расійскіх улад [219, s.402-404, 444-446, 686-698].

У касцёлах адбываліся розныя віды дадатковых набажэнстваў: прасіцельныя, удзячныя, жалобныя і іншыя. Практыкаваліся набажэнствы за біскупаў і пап, за перамогу рускай зброі над туркамі і французамі, за падаўленне паўстання дзекабрыстаў у 1825 г., за здароўе цара, за вяртанне рымскага папы ў Рым, за добры ўраджай і пазбаўленне ад пагрозы голаду і іншыя. У буйных гарадах праходзілі набажэнствы з удзелам рамесных цэхаў і манаскіх ордэнаў. Працэсіі адбываліся ў адпаведнасці з літургічным календаром і ў выпадках, прадугледжаных працэсіяналам. Пад час набажэнстваў прамаўляліся казанні, а ў канцы службы рабіліся абвесткі на зразумелай для парафіянаў мове [98, ф.486, воп.1, спр.1, арк.67-68; ф.886, воп.1, спр. 3, арк. 26; спр. 6, арк. 16; спр.11, арк. 83 (адв.); спр.7, арк.74 (адв.), 86; спр.10, арк.80; спр.24, арк.12; 99, ф.937, воп.2, спр.51, арк.36-37].

Пастырская праца духавенства знаходзіла адлюстраванне ў арганізацыі рэлігійных брацтваў, члены якіх паглыблялі веру і дапамагалі ў абслугоўванні касцёла. Звычайна ў касцёле братчыкі мелі свой алтар ці капліцу, якія яны даглядалі за свой кошт. Пад кіраўніцтвам ксяндза яны ўдзельнічалі ў дадатковых набажэнствах і маленнях, спецыяльна рыхтаваліся да працэсій і г.д. Брацтвы маглі мець ганаровых членаў, якія валодалі ўплывам у грамадстве і дапамагалі матэрыяльна.

Брацтвы існавалі як пры парафіяльных, так і пры ордэнскіх касцёлах, якія не абслугоўвалі парафіі. Найбольш іх налічвалася ў бернардзінцаў і кармелітаў. У бернардзінскіх касцёлах у Гродне і Слоніме – 4, у Іўе –3, у кармеліцкіх касцёлах у Мядзелі –5, у Глыбокім – 3. Некаторыя брацтвы мелі асобны

дом [238,s.81,94,334; 326,s.464,557]. У доме братчыкаў пінскага касцёла камуністаў жыло 9 убогіх, якія спявалі ў касцёле. У многіх брацтваў не было сваіх фундушаў і яны існавалі за кошт ахвяраванняў.

Кляштары культывавалі брацтвы сваіх святых ці пэўных культаў Маці Божай. Так, дамініканцы, якія пашыралі культ Маці Божай Ружанцовай, практычна пры кожным касцёле мелі Ружанцовае брацтва. Францысканцы пашыралі брацтвы святога Антонія Падуанскага. Ва ўсіх езуіцкіх калегіях існавалі школьныя марыйныя брацтвы (кангрэгацыі), а таксама брацтвы святой Варвары, Сэрца Хрыста, Сэрца Марыі і іншыя. У полацкіх езуітаў дзейнічала 6 брацтваў. Кармеліты абутыя мелі брацтвы ў гонар Маці Божай Шкаплернай, а кармеліты босыя, акрамя таго, брацтвы святога Язэпа. У бернардзінцаў асабліва папулярнымі былі брацтвы Маці Божай Беззаганнай і святой Ганны, а таксама святога Францыска Асізскага, святога Арханёла Міхаіла і іншыя [181, s.196,434,445,524; 238,s.24-442; 207,s.11-391; 206,s.95-314; 316,s.93-97].

Роля брацтваў у пашырэнні і замацаванні каталіцкай веры вялікая. Яны спрыялі распаўсюджванню ў краіне пэўных рэлігійных культаў. Гэта адбывалася ў форме дадатковай рэлігійнай практыкі, арганізацыі розных касцёльных мерапрыемстваў, у тым ліку святаў і паломніцтваў.

Многія касцёлы Беларусі былі цэнтрамі асаблівага ўшанавання Ісуса Хрыста, Маці Божай і святых (санктуарыі). Асабліва распаўсюджаны былі марыйныя асяродкі, якіх налічвалася 80 [329, s.282-313]. Паводле В. Навакоўскага на тэрыторыі Беларусі было 90 цудатворных абразоў Маці Божай. А. Фрыдрых узгадаў 27 абразоў, а С. Баронч – 25 [153, 188,282]. Хутчэй за ўсё, сапраўдная колькасць марыйных цудатворных абразоў была меншай, чым прыведзена ў В. Навакоўскага і большай, чым у А. Фрыдрыха [247,s.102]. І. Ходзька ў Мінскай дыяцэзіі адзначыў 6 цудатворных абразоў і 3 цудатворных скульптуры Хрыста [170, t.1, s.37-176]. Пераважная колькасць касцёлаў з цудатворнымі абразамі знаходзілася ў ордэнскага духавенства, асабліва ў дамініканцаў і бернардзінцаў.

Найбольшай папулярнасцю на Беларусі карысталіся санктуарыі, у якіх знаходзіліся каранаваныя абразы Маці Божай

– у Жыровічах (базыльянаў, каранацыя ў 1730 г.) і Бялынічах (кармелітаў абутых, каранацыя ў 1761г.). Перад абразом Маці Божай Жыровіцкай маліліся амаль усе каралі Рэчы Паспалітай XVII-XVIII ст., а таксама Радзівілы, Сапегі, Войны і іншыя прадстаўнікі магнацкіх родаў Вялікага Княства Літоўскага. Абраз Маці Божай Бялыніцкай называлі Беларускай Чэнстаховай. Святыні ў Жыровічах і Бялынічах мелі агульнабеларускі характар. Папулярным у вернікаў быў таксама касцёл бернардзінцаў у Будславе, абраз Маці Божай з якога быў каранаваны ў 1998 г.

Ролю лакальных санктуарыяў выконвалі ў той ці іншай ступені ўсе касцёлы, якія мелі цудатворныя абразы ці скульптуры. Яны мелі розны тэрытарыяльны ўплыў і значэнне. Усе санктуарыі падзяляліся на тры групы – марыйныя, якіх было больш за астатнія, пакуты Хрыстовай і асобных святых. Сярод другой групы святынь вылучаліся кальварыі – ансамблі станцый (капліц, крыжоў, касцёлаў), якія сімвалізавалі этапы крыжовай дарогі Хрыста. Яны набывалі асаблівае значэнне ў час пасійных набажэнстваў і былі значнымі паломніцкімі месцамі. Кальварыя кармелітаў босых у Мядзелі была заснавана ў 1772 г. У яе склад уваходзіла 21 капліца і 8 брам, пастаўленых у аколіцах касцёла. У кляштары жыло 6 манахаў, якія абслугоўвалі касцёл з цудатворным абразом Маці Божай і кальварыю. Для католікаў Беларусі мела значэнне і кальварыя дамініканцаў у Верках каля Вільні [194, s.308].

Сярод санктуарыяў у гонар святых вылучаліся святыні з ушанаваннем св. Антонія Падуанскага (касцёлы францысканцаў у Нясвіжы, бернардзінцаў у Оршы і Магілёве), іншых санктуарыяў налічваліся адзінкі. У касцёле бернардзінцаў у Нясвіжы ўшаноўваліся рэліквіі св. Праспера, у касцёле кармелітаў босых у Старым Мядзелі – рэліквіі святых Юстына, Юстыны і Плацыды. У аршанскім касцёле бернардзінцаў акрамя абразоў Маці Божай і св. Антонія ўшаноўваўся цудатворны абраз св. Ганны. Цудатворныя абразы Маці Божай мелі і некаторыя касцёлы жаночых кляштараў (бенедыкцінак у Мінску і Нясвіжы, бернардзінак у Мінску і Брэсце і інш.) [194, s.256].

Санктуарыі ўзмацнялі рэлігійныя пачуцці вернікаў, а ў XIX ст. пачалі адыгрываць важную ролю ў кансалідацыі

католікаў. Невыпадкова сярод першых скасаваных у 1833 г. кляштараў былі асяродкі кармелітаў босых у Мядзелі і кармелітаў абутых у Бялынічах. У першай трэці XIX ст. яшчэ большае значэнне для ўсіх беларуска-літоўскіх зямель пачала набываць Вострая Брама ў Вільні з цудатворным абразом Маці Божай.

Важным бокам пастырскай працы была арганізацыя місій, пад час якіх духавенства дасягала такіх вынікаў, якіх у іншых умовах, з прычыны недахопу часу, яно дасягнуць не магло. Асабліва карыснымі місіі былі ў тых мясцовасцях, звычайна ў вёсках, дзе не было касцёлаў. Місіянеры навучалі і катэхізавалі вернікаў, праводзілі набажэнствы і здзяйснялі таінствы (споведзь, еўхарыстыю, хрост і шлюб). У выніку неабходнасці ў зносінах з вернікамі выкарыстоўвалася беларуская мова. Місіі маглі ахопліваць і уніяцкія прыходы. Асабліва актывізавалася праца місій пад час святкаваннняў Юбілейных гадоў, якія пачынаючы з 1470 г. адзначаліся кожныя 25 гадоў. У даследуемы перыяд Святыя гады святкаваліся ў 1776 г. і ў 1826 г. (у 1800 г. Юбілей не праводзіўся).

У 1772-1793 гг. місіі на ўсходзе і поўначы Беларусі праводзілі езуіты. У кожную нядзелю і свята яны адпраўляліся ў вёскі і на мясцовых мовах (беларускай, латышскай) навучалі асновам веры [194, s.234]. Для адукаваных слаёў насельніцтва езуіты праводзілі рэкалекцыі, якія павінны былі падрыхтаваць вернікаў да велікоднай споведзі. На пачатку XIX ст. вернікі прыступалі да споведзі адзін раз у год – на Вялікдзень [214, s.444,340, s.366].

Новы ўздым місіянерскай дзейнасці манаскіх ордэнаў назіраўся ў сувязі з 700-годдзем ордэна дамінканцаў, якое адзначалася ў 1817 г., і святкаваннем у 1826 г. Юбілейнага года. Найбольш актыўнымі былі езуіты і дамініканцы. Езуіты абышлі з місіямі ўсю ўсходнюю Беларусь. Асабліва вылучаліся місіянеры з Хальчы, Чачэрска, Лазавіцы, Віцебска, Магілёва, Мсціслава. У віцебскім касцёле езуітаў споведзь выслухоўвалі на васьмі мовах, а рэкалекцыі здзяйсняліся на чатырох мовах [340, s.372].

Дамініканцы стварылі некалькі місіянерскіх груп, якія дзейнічалі на тэрыторыі Віленскай дыяцэзіі і Магілёўскай

архідыяцэзі ў 1817-1821 гг. Гэтыя групы ўзніклі са згоды свецкіх улад і ў паразуменні з мітрапалітам С. Сестранцэвічам. Місіі праводзіліся ў Гродне, Ашмянах, Васілішках, Валеўцы, Друі, Полацку, Забелах, Дзярновічах, Лідзе, Наваградку, Магілёве, Кублічах, Ушачы, Астроўне, Оршы, Чашніках, Бабінавічах, Мсціславе, Княжычах, Віцебску і іншых мясцовасцях.

У 1826 г. дамініканцы арганізавалі новыя місіі, якія прайшлі не толькі ва ўсіх дамініканскіх касцёлах, але і ў касцёлах некаторых іншых манаскіх ордэнаў, у дыяцэзіяльных касцёлах, у вёсках, дзе не было касцёлаў і ў некаторых уніяцкіх храмах. Місійная група К. Рыпчынскага за 1826 г. правяла ва ўсходніх губернях Беларусі 17 місій, з іх 7 - ва уніяцкіх прыходах, у якіх катэхізацыя праводзілася па-беларуску. У касцёлах навучанне рэлігіі адбывалася на польскай і беларускай мовах (у Халопенічах, Забелах, Полацку). На юбілейныя набажэнствы прыходзілі праваслаўныя [182, s.171,174,176]. Да арганізацыі місій прычыніліся таксама бернардзінцы, місіянеры і кармеліты босыя ў Глыбокім, але ў параўнанні з езуітамі і дамініканцамі маштабы іх працы былі больш сціплыя.

Тэрыторыя Беларусі была абшарам, з якога рэкрутаваліся кандыдаты для далёкіх місій. Езуіты працавалі ў Пецярбургу, Саратаве, Адэсе, Астрахані, Маздоку, Іркуцку, Томску, Раманаве. У 1820 г. амаль усе яны былі перапраўлены з Расіі ў Аўстрыю, некаторыя з іх былі накіраваны на працу ў розныя краіны, у тым ліку і ЗША [214, s.269-275]. Пасля выгнання езуітаў з Расійскай імперыі іх месцы занялі дамініканцы і бернардзінцы. Яны пасылаліся на працу ў глыб расійскіх зямель. Ксяндзы з іншых манаскіх ордэнаў выкарыстоўваліся ў асобных выпадках. Напрыклад, у 1820 г. на месцы, якія займалі езуіты, былі накіраваны ў Адэсу два кананіка рэгулярных латэранскіх з кляштара ў Слоніме, і ў Саратаў адзін дамініканец з Наваградка [98, ф.1, воп.1, спр.2060, арк.12,15].

Пастырскай працай у капеланіях таксама пераважна займаліся прадстаўнікі ордэнскага духавенства. Капеланамі маглі быць манахі, якія мелі багаты досвед у пастырстве і якія маглі здзяйсняць таінствы. Працяглая адсутнасць манахаў па-за кляштарам адмоўна ўплывала на іх манаскі стыль жыцця, таму правінцыялы не ахвотна пагаджаліся на іх доўгатэрміновую

адлучку. Часам з гэтай прычыны ўзнікалі канфліктныя сітуацыі з мітрапалітам С. Сестранцэвічам. Так, у 1822 г. правінцыял бернардзінцаў не пагаджаўся пакінуць свайго манаха ў адным з касцёлаў Гродзенскага павета [98, ф.886, воп.1, спр.7, арк.64 (адв.)]. Аднак у цэлым правінцыяльнае кіраўніцтва глядзела на працяглую дзейнасць манахаў па-за кляштарам як на вымушаную неабходнасць. Тут улічвалася імкненне захаваць добрыя адносіны з фундатарамі, эканамічна-фінансавыя выгады, значная адлегласць суполкі вернікаў ад касцёла, грамадскае запатрабаванне і патрабаванні дыяцэзіяльнай ці свецкай улады.

Вялікая колькасць капеланій знаходзілася пры панскіх маёнтках. Часам яны маглі атрымліваць статус філіяльных касцёлаў і абслугоўваць не толькі ўладальнікаў маёнткаў і іх прыслугу, але і вернікаў з вёскі. Найбольш дворскіх капеланій мелі дамініканцы, францысканцы і бернардзінцы. Асаблівую актыўнасць у арганізацыі капеланій праяўлялі канвенты бернардзінцаў у Іўі, Мінску, Будславе, Магілёве, Валожыне [194, s.209].

Ордэнскія ксяндзы выконвалі функцыі капеланаў у жаночых кляштарах, дзе яны праводзілі набажэнствы. Часцей капеланамі ў жаночых кляштарах былі манахі з таго ж самага ордэна, што і манашкі. Калі паблізу такіх кляштараў не існавала, манашкі мелі для сабе права выбару капеланаў з іншых ордэнаў.

Звычайна ордэнскія капеланы абслугоўвалі зняволеных у турмах, у якіх рэгулярна праводзіліся набажэнствы. Часта апека над зняволенымі даручалася адразу некалькім кляштарам па чарзе. Рашэнне аб гэтым прымалася дыяцэзіяльным і ордэнскім кіраўніцтвамі у паразуменні з губернскімі ўладамі. Напрыклад, у Гродне мясцовая турма ў 1825 г. была аддадзена пад духоўную апеку кляштарам бернардзінцаў, францысканцаў, кармелітаў босых і дамініканцаў [98, ф.886, воп.1, спр.7, арк.82]. З іх толькі францысканцы мелі сваю парафію ў горадзе.

Як у ваенны час, так і ў мірны прадстаўнікі духавенства выконвалі пастырскія паслугі ў войску. Вайсковыя капеланы былі ў паўстанцкіх атрадах, у арміі Напалеона, у войску Царства Польскага, у Літоўскім корпусе. На вайсковых капеланах ляжала адказнасць за маральны і баявы дух салдатаў і афіцэраў. У іх абавязкі ўваходзіла асвячэнне харугваў, прыняцце прысягі,

прамаўленне казанняў, здзяйсненне таінстваў. У 1825 г. сам Вялікі князь Канстанцін Паўлавіч хадатайнічаў, каб капелану 47 егарскага палка Літоўскага корпуса Віктару Войнічу за яго сумленную працу ў войску дана была ў адміністрацыю гродзенская плябанія. Віленская духоўная кансісторыя ўлічыла просьбу і станоўча вырашыла пытанне [98, ф.886, воп.1, спр.13, арк.81].

Такім чынам, ў 1772-1830 гг. царскія ўлады не чынілі прамых перашкод пастырскай працы каталіцкага духавенства. Яны не ўмешваліся ў сферу рэлігійнага культа, у якім захоўвалася традыцыя і пераемнасць з часоў Рэчы Паспалітай. На беларускіх землях дзейнічалі шматлікія місіі і капеланіі. Праблемы, якія маглі ўзнікаць у пастырскай дзейнасці тлумачыліся наступствамі царскай палітыкі ў іншых пытаннях. Так, напрыклад, выгнанне езуітаў у 1820 г. паставіла пытанне аб іх замяшчэнні іншымі кадрамі. Непажаданым для царскіх улад было таксама правядзенне агульнагарадскіх працэсій, якія не забараняліся, але і не заахвочваліся [98, ф.886, воп.1, спр.15, арк.21].

4.2 Пазакультавая дзейнасць

Каталіцкі Касцёл імкнуўся да сацыяльна актыўнай ролі ў грамадстве. Акрамя непасрэднага ўздзеяння на вернікаў праз пастырскія паслугі гэтаму павінна была спрыяць дабрачынная дзейнасць духавенства, а таксама актыўны ўдзел яго прадстаўнікоў у грамадска-палітычным жыцці краіны. Дапамога бліжнім, бедным і хворым заўсёды лічылася найвышэйшай хрысціянскай каштоўнасцю. Уяўлялася, што паколькі Бог так стварыў свет, што ў ім існуюць як бедныя, так і багатыя, то адны патрэбныя для другіх. Віленскі біскуп Я.Н. Касакоўскі ў сваім пастырскім лісце ад 16 ліпеня 1799 г. павучаў, што тыя, хто церпяць галечу знаходзяць сваё выратаванне ў любові бліжніх і міласэрнасці мацнейшшых, а апошнія выратоўваюцца дзякуючы дапамозе бедным і хворым [98, ф.486, воп.1, спр.1, арк.16].

У 1804 г. віленскі біскуп звярнуўся з пастырскім лістом да святарства сваёй дыяцэзіі, якое заклікаў наладзіць кантроль над вакцынацыяй дзяцей ад воспы і даваць рэгулярныя справаздачы аб колькасці прышчэпленых разам з метрыкамі аб хросце [98, ф.886, воп.1, спр.6, арк.6]. Трэба заўважыць, што на пачатку XIX ст. такая вакцынацыя яшчэ шырока не практыкавалася ў Еўропе [273, s.123]. Пад час голаду ў 1823 г. віленская Рымска-Каталіцкая духоўная кансісторыя выдала ўказ аб неабходнасці дапамогі сялянам касцёльных маёнткаў [98, ф.886, воп.1, спр.10, арк.33].

Найбольш распаўсюджанай формай арганізаванай дабрачыннай дзейнасці былі шпіталі, якімі апекавалася духавенства. За выключэннем некаторых, у асноўным гэта былі ўстановы, якія мелі характар прытулкаў для бяздомных і ўбогіх. Сярод іх фундатараў былі біскупы і ксяндзы, многія ўтрымліваліся за кошт вернікаў.

Пасля падзелаў Рэчы Паспалітай нагляд за дзейнасцю шпіталяў перайшоў да губернскіх прыказаў грамадскай апекі. У Вільні ў 1797-1808 гг. дзейнічала Шпітальная Камісія на чале з віленскім біскупам Я.Н. Касакоўскім. У яе склад уваходзілі вышэйшыя духоўныя і свецкія саноўнікі. Мэтай камісіі было наладжванне дзейнасці шпіталяў і ўпарадкаванне іх фундушаў. Вынікам яе працы было заснаванне ў Вільні ў 1799 г.

генеральнага шпіталя, як узорнага для астатніх. У 1799 г. віленскі біскуп у пастырскім лісце заклікаў, каб у кожнай парафіі былі арганізаваны шпіталі. Для лепшага над імі нагляду ён прапанаваў арганізоўваць брацтвы міласэрнасці, якія заснаваў у XVI ст. Пётр Скарга [98, ф. 486, воп.1, спр.1, арк.16].

Паводле дакументаў канцылярыі гродзенскага губернатара ў 1823 г. на тэрыторыі Гродзенскай губерні існаваў 71 шпіталь. Большасць з іх не мела фундушаў і ўтрымлівалася за кошт ахвяраванняў вернікаў і ксяндзоў, 5 шпіталяў знаходзілася пры кляштарах. У шпіталях налічвалася ад 1 да 25 убогіх [98, ф.1, воп.2, спр.103, арк.182-197]. Калі ўлічыць, што ў Гродзенскай губерні налічвалася некалькі больш за 100 парафій, то бачна, што шпіталі знаходзіліся ў большасці парафій. Па звестках І.Б. Ходзькі ў Мінскай дыяцэзіі каля 1830 г. дзейнічала 46 парафіяльных шпіталяў, што складала амаль палову ад існуючых у дыяцэзіі 95 парафій [170, t.1, s.211-223; t.2, s.161-167]. Пяць шпіталяў знаходзілася пры кляштарах. Колькасць убогіх у шпіталях была ад 2 да 14 чалавек. Рост колькасці дабрачынных установ у парафіях стрымлівала абмежаванасць на іх фундушаў.

Акрамя шпіталяў існавалі іншыя дабрачынныя ўстановы, у якіх прымалі ўдзел прадстаўнікі каталіцкага духавенства. Асаблівую ўвагу ў гэтай сувязі заслугоўвае Віленскае таварыства дабрачыннасці, якое было створана ў 1807 г. Праект яго арганізацыі належыць віленскаму біскупу Я.Н. Касакоўскаму і доктару Я. Франку, які выкладаў у Віленскім універсітэце. Члены таварыства павінны былі ўносіць грашовыя ўзносы. Біскуп Я.Н. Касакоўскі першым ахвяраваў тысячу польскіх злотых і ў далейшым працягваў матэрыяльна падтрымліваць дзейнасць таварыства. Для бяздомных быў арганізаваны прытулак. Тыя, хто быў у стане працаваць зараблялі грошы на спецыяльна арганізаваных прадпрыемствах. У 1819 г. таварыства заснавала адну з першых у Еўропе ланкастэрскіх школ. Дзякуючы доктару Я. Франку была створана ўстанова, якая пачала займацца паўсямеснай вакцынацыяй дзяцей ад воспы. Па ўзору Віленскага таварыства дабрачыннасці былі створаны аналагічныя ўстановы ў Мінску, Слуцку, Гродне, Брэсце, Навагрудку.

Таварыства дабрачыннасці ў Мінску ўзнікла пры падтрымцы біскупа Я. Дэдэркі, які афіцыйна абвясціў аб яго функцыях і мэтах ў пастырскіх лістах ад 6 студзеня 1810 г. Сам біскуп ахвяраваў на арганізацыю гэтай установы 10 тыс. злотых, такую ж суму ахвяравалі кляштары. Афіцыйнае адкрыццё таварыства адбылося ў 1811 г., але наладзіць сваю дзейнасць яно здолела толькі ў 1820 г. У 1822 г. пры таварыстве быў адкрыты шпіталь.

Слуцкі камітэт таварыства дабрачыннасці, статут якога быў падрыхтаваны ў 1817 г., узначальваў прэлат С. Шантыр. Грашовыя сумы таварыства выкарыстоўваліся на падтрымку бедных вучняў, арганізацыю пачатковых школ і шпіталяў. У 1818 г. С. Шантыр заснаваў на землях прыходскага касцёла ў Слуцку пасяленні для дробнаместачковай шляхты, выдаткаваўшы на рэалізацыю гэтага праекта ўласныя грошы [67].

У сферы дабрачыннасці працавалі шарыткі (сёстры міласэрнасці), якія галоўнай мэтай сваёй дзейнасці лічылі дапамогу хворым, акрамя таго яны займаліся выхаваннем дзяўчынак. У Асвеі Магілёўскай архідыяцэзіі сёстры мелі аптэку і шпіталь, у якім наглядалі за 25 хворымі. На працягу 1819 г. у шпіталі лекавалася 253 хворых, акрамя таго 63 хворым былі аказаны розныя медыцынскія паслугі. За свой кошт манашкі навучалі 19-29 дзяўчынак. У шчучынскім шпіталі Гродзенскай губерні манашкі ўтрымлівалі 6 хворых і выхоўвалі 6-7 сіротаў дзяўчынак [302, s.164,177,188]. Паводле распараджэнняў мітрапаліта С. Сестранцэвіча апекавацца хворымі ў шпіталях павінны былі марыявіткі. Аднак апошнія аддавалі перавагу выхаванню дзяўчынак. У 1820-х гадах марыявіткі даглядалі хворых у слуцкім і мінскім шпіталях.

Побач з цалкам легальнымі формамі сацыяльнай дзейнасці Касцёла, асобныя яго прадстаўнікі прымалі ўдзел у апазіцыйнай царскаму ўраду дзейнасці. Яны выступалі супраць расійскага панавання і за аднаўленне Рэчы Паспалітай.

Ужо ў 1794 г. частка духавенства аказала падтрымку паўстанцам, некаторыя асобы прынялі непасрэдны ўдзел у паўстанні. Гэта спрыяла ўзнікненню рэлігійных форм выяўлення патрыятычных пачуццяў, такіх як патрыятычныя набажэнствы і

казанні, выкарыстанне рэлігійна-патрыятычнай сімволікі і інш. Бліжэйшымі паплечнікамі Т. Касцюшкі былі члены Нацыянальнай найвышэйшай рады ксяндзы Гуга Калантай і Францішак Дмахоўскі. Крайнім радыкалізмам поглядаў адрозніваліся ксяндзы Меер і Фларыян Ельскі, які навучаўся ў наваградскай езуіцкай калегіі. Сярод актыўных палітычных дзеячоў на землях былога Вялікага Княства Літоўскага былі канонік Віленскай кафедры кзёндз Міхаіл Длускі, Міхаіл Карповіч, вядомы прапаведнік і член паўстанцкага ўрада, а таксама віленскі прэлат Францішак Ксаверый Богуш і піяр Філіп Галінскі, які быў рэдактарам "Віленскай народнай газеты". Вялікую дапамогу аказалі параненым паўстанцам віленскія кляштары [196, s.161].

Шэраг ксяндзоў у 1794-1797 гг. выказалі пратэст расійскім уладам у форме адмовы ад прысягі, у напісанні і прамаўленні антыцарскіх казанняў і лістоў, а таксама сваімі дэманстрацыйнымі паводзінамі. У іх ліку былі дамініканцы Леанід Булгак і Тамаш Сіліч, сасланыя ў 1795 г. у Сібір [114, с.33]. Ксяндзы Грабніцкі і Ядкоўскі з Гродна атрымалі вымову. Першы з іх быў высланы за мяжу, а другі зняволены на некалькі месяцаў у кляштары. За мяжу таксама былі высланы ксяндзы Заянчкоўскі і Церпішэўскі [344, s.267]. Царскія ўлады імкнуліся пазбавіцца ад тых асоб, якія выклікалі ў іх падазрэнне. Ксяндзы Аленскі і Крупоўскі былі высланы ў войска за чытанне і распаўсюджванне замежных газет [278, s.16]. Пад спецыяльны нагляд былі ўзяты ксяндзы Віленскай дыяцэзіі Карповіч, Дмухоўскі, піяр Тамашэўскі і кармеліт айцец Гаўрыіл [117, с.241].

Апазіцыйныя настроі супраць захопу зямель Рэчы Паспалітай выказалі піяры. Не выпадкова Кацярына ІІ ва ўказе ад 8 снежня 1792 г. прадпісала генералу Крачэтнікаву зрабіць перапіс піяраў і учыніць над імі нагляд "по причине вредного их учения, основанного на буйственных началах новейшего французского суемудрия" [102, т.XXIII, с.388]. У 1795 г. піярам Віленскай губерні было прадпісана сабрацца ў сваіх кляштарах і без спецыяльнага дазволу не пакідаць іх [114, с.284]. У 1795 г. піяры Лапацінскі і Адамовіч з Ліды былі арыштаваны, высланы ў кармеліцкі кляштар у Чавусах, а потым у Пецярбург і далейшы

іх лёс невядомы. У 1796 г. за “дёрзскія словы” супраць Кацярыны II быў высланы за мяжу піяр Снарскі. У тым жа годзе за “дёрзскія ўчынкі”, лаянне ўрада і неўчыненне прысягі быў асуджаны на зняволенне ў гродзенскім кармеліцкім кляштары, а потым высланы за мяжу піяр Жыдзейка [114,с.270,306]. Гэта былі выпадкі асабістага непадпарадкавання духавенства. Іх акцыі не мелі характару змовы, за іх плячыма не было выяўлена асоб, якія б складалі пэўную арганізацыю.

Найбольш гучнай антырасійскай справай канца XVIII ст., па якой праходзілі прадстаўнікі каталіцкага духавенства, была справа так званай Віленскай асацыяцыі – тайнай арганізацыі, галоўнай мэтай якой было адраджэнне ў межах 1772 г. Рэчы Паспалітай. Асацыяцыя існавала з вясны 1796 г. да восені 1797 г. і за такі непрацяглы час не паспела развіць актыўную дзейнасць. Арышт удзельнікаў асацыяцыі адбыўся на стадыі яе фарміравання, калі распрацоўваліся статутныя дакументы, наладжваліся сувязі з іншымі тайнымі арганізацыямі і вёўся пошук новых членаў. У спісах Віленскай асацыяцыі былі тры духоўныя асобы – прыёр віленскага дамініканскага кляштара Фаустын Цяцерскі, спаведнік у віленскім кляштары бенедыкцінак бенедыкцінскі манах ксёндз Вацлаў Зюлкоўскі і прыёр трынітарскага кляштара ў Берасцечку Валынскай губерні Аўрэлій Дамброўскі. З імі падтрымліваў сувязі місіянер, выкладчык Галоўнай Віленскай школы ксёндз Тамаш Гусажэўскі [219, s.203]. Гэтыя ксяндзы прымалі актыўны ўдзел у стварэнні арганізацыі і распрацоўцы асноўных накірункаў яе дзейнасці. Адным з духоўных натхняльнікаў асацыяцыі з’яўляўся ксёндз Фаўстын Цяцерскі, які яшчэ пад час паўстання 1794 г. меў тайныя сувязі з паўстанцамі. Яму належыць заслуга ў арганізацыі адгалінавання таварыства ў Мінску і наладжванні кантактаў з суполкамі Львова і Варшавы; ён быў ініцыятарам прызначэння кіраўніком асацыяцыі ксяндза А. Дамброўскага.

Ксяндзы, якія ўваходзілі ў склад тайнай арганізацыі, мелі прамое дачыненне да напісання Статута асацыяцыі (“Акта Віленскага паўстання”) і “Артыкулаў членаў асацыяцыі”. Віленская асацыяцыя мела свае адгалінаванні ў Гродне, Кобрыне, Брэсце, Ашмянах і іншых месцах. Члены асацыяцыі былі асуджаны і сасланы ў Сібір. У 1801 г. яны атрымалі

амністыю. Ксёндз Фаўстын Цяцерскі ў ссылцы працаваў настаўнікам на мяжы з Кітаем [253, s.133-134]. У 1806 г. ён напісаў дзённік успамінаў, які ў 1865 г. быў надрукаваны ў Львове. Пасля вяртання на радзіму Ф. Цяцерскі займаўся справамі свайго ордэна, у якім ён займаў адказныя пасады прыёра Забельскага кляштара (1804-1810 гг.), правінцыяла Літоўскай правінцыі (1817-1824 гг.) і візітатара дамініканскіх кляштараў (з 1824 г.).

У цэлым каталіцкае духавенства ў канцы XVIII ст. не аказала выразнай апазіцыі расійскім уладам. У адпаведнасці з патрабаваннямі ксяндзы прыводзілі да прысягі вернікаў, а ў касцёлах, паводле прынятай формы, маліліся за Кацярыну II і яе пануючы дом [14, кп 957]. Адміністратар Віленскай дыяцэзіі ксёндз Пільхоўскі ў 1795-1796 гг. у пастырскіх лістах заклікаў да паслушэнства ўладам нават у звычайных штодзённых размовах [344, s.271].

На стаўленне каталіцкага духавенста да царскіх улад уплывалі розныя, часам супярэчлівыя акалічнасці. З аднаго боку, яно было напалохана наступствамі французскай рэвалюцыі, ахвярамі паўстання 1794 г., сярод якіх былі віленскі біскуп І. Масальскі і інфлянцкі біскуп Я.Н. Касакоўскі, рэквізіцыяй паўстанцамі касцёльных каштоўнасцей. У той жа час адносіны Касцёла да свецкіх улад не могуць быць вычарпаны фармалізаванымі выразамі пакоры (прыняцце вернападданніцкай прысягі, малітвы за пануючы дом Раманавых і інш.). У канцы XVIII ст. не быў зразумелы да канца далейшы спосаб жыцця ў новых палітычных умовах, існавала надзея захавання асаблівага палітычнага статусу зямель былой Рэчы Паспалітай, у тым ліку Вялікага Княства Літоўскага. На пазіцыю каталіцкага духавенства моцна ўплывалі настроі шляхты, імкненне захаваць уплыў на сваіх вернікаў, канкурэнцыя з боку дзяржаўнай праваслаўнай царквы і іншыя фактары.

У большасці сваю стрыманую пазіцыю каталіцкае духавенства працягвала захоўваць і ў час французскай інтэрвенцыі. Як і раней, у 1812 г. некаторыя прадстаўнікі духавенства выказвалі свае апазіцыйныя настроі, а астатняя частка працягвала захоўваць нейтралітэт. Істотным фактарам, які ўплываў на пазіцыю духавенства, было тое, што магілёўскі

арцыбіскуп мітрапаліт С. Сестранцэвіч і кіруючы справамі Віленскай дыяцэзіі знаходзіліся ў расійскім стане, а таксама канфлікт Напалеона з папам, ліквідацыя папскай дзяржавы. Акрамя таго, у адрозненне ад польскіх зямель, беларуская шляхта аднеслася стрымана ў стасунку да патрыятычных заклікаў новых органаў кіравання. На ўсходзе Беларусі непрыхільнымі да Напалеона заставаліся езуіты [220, s.264]. Усе езуіцкія калегіі былі заняты французамі пад вайсковыя шпіталі і казармы, пацярпелі кляштары іншых манаскіх ордэнаў і асобныя касцёлы [340, s.344,353,361,368,372; 207, s.282; 170, t.1, s.55,64,121,128].

Створаны французскімі ўладамі Камітэт асветы і рэлігіі, у які ўваходзілі адзін рымска-каталіцкі і адзін уніяцкі біскупы, нагадваў расійскія дзяржаўныя ўстановы, якія кантралявалі дзейнасць Касцёла. У функцыі Камітэта ўваходзіў нагляд над кляштарамі, парафіямі і парафіяльнымі школамі, кантроль прызначэнняў на касцёльныя пасады, збор статыстычных звестак. Апошняе выклікала асаблівае незадавальненне мясцовага духавенства, у сувязі з чым Камітэт вымушаны быў выступіць з адмысловым зваротам [220, s.265-266].

Сярод вышэйшага духавенства справу аднаўлення Вялікага Княства Літоўскага адкрыта падтрымалі некалькі асоб. Віленскі прэлат М. Длускі вылучаўся прамаўленнем патрыятычных казанняў. Мінскі біскуп Якуб Дэдэрка прымаў актыўны ўдзел ва ўсіх урачыстасцях, якія праводзілі ў Мінску новыя ўлады, заняў рэзідэнцыю праваслаўнага епіскапа. Ён прыняў прысягу на вернасць Напалеону ў Глыбокім, далучыўся да "Мінскай канфедэрацыі", якую абвясціў у кафедральным касцёле 19 ліпеня 1812 г. [177, s.65,68]. Паводле ўказа Напалеона і распараджэння мінскага біскупа ва ўсіх касцёлах Мінскай дыяцэзіі адбываліся ўрачыстыя набажэнствы ў гонар французскіх перамог і захопу Масквы [99,ф.937,воп.2,спр.51,арк.114-115]. 14 ліпеня 1812 г. падчас урачыстага падпісання ў Вільні акта Генеральнай канфедэрацыі набажэнства праводзіў біскуп Адам Касакоўскі. Ён жа ўваходзіў у склад Камітэта асветы і рэлігіі часовага ўрада Вялікага Княства Літоўскага.

У парафіяльных касцёлах чыталіся звароты французскіх улад і мясцовых органаў кіравання. Некаторыя з іх утрымлівалі заклікі ў падтрымку польскай нацыянальнай ідэі. У адным з такіх зваротаў сцвярджалася наступнае: "Польская духоўнасць заўсёды паказвала сведчанні сапраўднай любові да Айчыны і зараз у нашай краіне, якая аднаўляецца, мы бачым стараннасць духавенства ў справе на карысць Айчыны, як гэта духавенства імкнецца далучыцца да яе быту і не шкадуе на гэту мэту ніякіх ахвяр" [98, ф.886, воп.1, спр.6, арк.28-29].

Падобныя дакументы не выходзілі з касцёльных колаў. Асноўная маса кліра, як адзначаюць польскія даследчыкі [177,s.69; 219, s.204; 220, s.267], не была падрыхтавана да ўсведамлення значнасці польскай патрыятычнай ідэі. У гарадскім асяроддзі з большым спачуваннем ставіліся да патрыятычных заклікаў. У вясковых парафіях, асабліва размешчаных у атачэнні праваслаўных і уніяцкіх прыходаў, ксяндзы маглі быць незразумелымі для сялян.

Новая хваля патрыятычных настрояў на беларускіх землях назіралася ў сувязі са смерцю 15 кастрычніка 1817 г. Тадэвуша Касцюшкі. Жалобныя набажэнствы з гэтай нагоды працягваліся з лістапада 1817 г. па сакавік 1818 г. Каталіцкіх вернікаў, прынамсі ў Вільні, падтрымалі пратэстанты, іудзеі, мусульмане. Асабліва ўрачыстыя набажэнствы адбыліся ў Наваградку. Мясцовы касцёл францысканцаў быў аздоблены партрэтамі Т. Касцюшкі, Т. Рэйтана, Я. Ясінскага і Я. Корсака, у казанні прысутнічалі патрыятычныя матывы [223, s.179]. Усе мерапрыемствы ў памяць Т. Касцюшкі былі дазволены расійскімі ўладамі і таму не маглі мець выразна апазіцыйны характар.

Некаторыя ксяндзы ўваходзілі ў склад масонскіх ложаў. Масонскі рух пачатку XIX ст. адрозніваўся шырокім характарам. У яго шэрагах былі прадстаўнікі арыстакратыі і шляхты, мясцовай адміністрацыі, а таксама чыноўнікі, мяшчане, выкладчыкі, урачы, аптэкары, дзеячы мастацтваў, вайскоўцы і купцы. Істотную ролю ў дзейнасці літвінскіх масонаў займалі філантрапійныя акцыі і навукова-асветніцкая праца. Пад прыкрыццём легальных дзеянняў масоны абмяркоўвалі такія пытанні, як ліквідацыя прыгонніцтва, неабходнасць палітычных

рэформаў, аднаўленне Рэчы Паспалітай. Сярод масонскіх ложаў не існавала адзінства, метады ажыццяўлення планаў і канкрэтныя формы працы ў асяроддзі розных ложаў істотна адрозніваліся [38, с.78-89; 143, с.64-75].

На тэрыторыі Беларусі актыўны масонскі рух назіраўся ў 1816-1821 гг. Масонскія ложы дзейнічалі ў Мінску (“Паходня Поўначы”, “Гара Табар”), Нясвіжы (“Шчаслівае вызваленне”, “Святыня пакою”), Слуцку (“Уладзіслаў Ягайла”), Гродне (“Сябры чалавецтва“), Наваградку (“Вузел лучнасці”) [98, ф.1, воп.1, спр.2860, арк.3-3 (адв.); 274, s.34-60]. У склад масонскіх ложаў уваходзілі слонімскі дэкан Франц Гадлеўскі, віленскі прэлат Міхаіл Длускі і іншыя ксяндзы [6, с.10; 38, с.96; 292, s.147].

Найбольшая колькасць каталіцкага духавенства была прадстаўлена ў віленскіх ложах. У 1816 г. сярод віленскіх масонаў было 8 ксяндзоў і адзін біскуп. Сярод іх такія вядомыя асобы, як Ф. Нарвойш, А. Доўгірд, біскуп суфраган М. Пузыня і іншыя [274, s.17]. Асабліва вылучаўся ксёндз М. Длускі. У 1817 г. была надрукавана яго брашура “Ліст рабіна Лісабонскага да рабіна Брэсцкага”, у якой сцвярджалася, што Хрыстос быў масонам [99,ф.1781, воп.28, спр.68, арк.1-1(адв.)]. Прапаганда масонскіх ідэй некаторымі ксяндзамі выклікала хвалю пратэсту сярод іншых прадстаўнікоў каталіцкага духавенства. Былі ўзгаданы булы, якія асуджалі масонства (ад 28 сакавіка 1738г., 18 мая 1751 г., 13 сакавіка 1826 г.), акрамя таго ўзнікла палемічная літаратура [292,s.143-159].

Хваля пашыранага масонскага руху выклікала занепакоенасць імператара Аляксандра І, які ўказам ад 1 жніўня 1821 г. абвясціў аб неабходнасці закрыцця масонскіх лож. Канчаткова ложы прыпынілі сваю дзейнасць у 1823 г. Масонскі рух на беларуска-літоўскіх землях спрыяў радыкалізацыі грамадства і ўзнікненню тайных таварыстваў [143, с.75].

Такім чынам, каталіцкае духавенства ў даследуемы перыяд адыгрывала прыкметную ролю ў жыцці грамадства. Яно мела магчымасць здзяйсняць розныя віды харытатыўнай дзейнасці, арганізоўваць прытулкі, шпіталі, інтэрнаты, удзельнічаць у дабрачынных таварыствах, ахвяраваць грашовыя сродкі на сацыяльныя патрэбы. Некаторыя прадстаўнікі

духавенства выказвалі апазіцыйныя палітычнаму рэжыму настроі праз асабістыя ўчынкі, удзел у паўстанні Т. Касцюшкі, дзейнасць у тайных таварыствах і масонскіх ложах, праз супрацоўніцтва з французскімі акупацыйнымі ўладамі і інш.

Палітычную дзейнасць асобных прадстаўнікоў каталіцкага духавенства нельга атаясамліваць з пазіцыяй Касцёла, які ў цэлым заставаўся лаяльным да расійскіх улад. У той жа час дзеянні палітычна актыўнай часткі духавенства, адлюстроўвалі настроі ў грамадстве беларуска-літоўскіх зямель і аб’ектыўна аказвалі на яго ўплыў.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Прававы статус Каталіцкага Касцёла на беларускіх землях разглядаўся царскімі ўладамі ў сувязі з пытаннем замацавання гэтых зямель у складзе Расійскай імперыі. Распрацоўка заканадаўчай базы ў дачыненні да Касцёла здзяйснялася ў адпаведнасці з прынцыпам прымата дзяржавы над царквой і ў галоўных рысах была завершана да 1825 г. Яна змяніла папярэдні статус Касцёла і шмат у чым супярэчыла яго традыцыям і канонам. У той жа час, нягледзячы на стварэнне некананнічных для Касцёла інстытутаў, яму ўдалося захаваць сувязі з Рымам і свае адміністрацыйныя структуры. Найбольш важныя пытанні, якія тычыліся дыяцэзіяльнай арганізацыі (заснаванне дыяцэзій і прызначэнне дыяцэзіяльных біскупаў) павінны былі, каб набыць кананічную моц, зацверджаны Апостальскай Сталіцай. Спецыфіка ўнутранага і знешняга палітычнага становішча Расійскай імперыі таксама спрыяла падтрымцы дыпламатычных сувязей Пецярбурга з Рымам. Важную ролю ў захаванні стабільнага становішча Касцёла адыграла асоба мітрапаліта С. Сестранцэвіча.

Царскія ўлады правялі дыяцэзіяльную рэарганізацыю, якая праводзілася без узгаднення з мясцовым духавенствам. Дыяцэзіяльныя адзінкі ствараліся ў адпаведнасці з губернскімі і павятовымі межамі. У выніку адбылося значнае ўзмацненне дыяцэзіяльных структур: павялічылася колькасць дыяцэзій, дэканатаў і парафій. Біскупы атрымалі магчымасць часцей наведваць касцёлы, а дэканы – узмацніць кантроль над парафіяльным духавенствам. Аб'ектыўна гэта спрыяла павышэнню рэлігійнасці і ўзмацненню пазіцый Касцёла.

Фарміраванне прававога поля дзейнасці манаскіх ордэнаў адбывалася пад уплывам супрацьстаяння мітрапаліта С. Сестранцэвіча, які выступаў за поўнае падпарадкаванне кляштараў сваёй уладзе, з езуітамі, якія дамагаліся незалежнасці ад яго ўлады. У выніку манаскія ордэны захавалі сістэму сваёй арганізацыі і атрымалі аўтаномію ад дыяцэзіяльных біскупаў. Ордэнскаму духавенству было забаронена падтрымліваць афіцыйныя сувязі з замежнымі цэнтрамі і займацца пераводам у каталіцтва вернікаў іншых канфесій. Да 1829 г. дзяржава не

ўмешвалася ва ўнутрыманаскае жыццё. Кляштары захавалі магчымасць дзейнічаць у адпаведнасці з ордэнскімі правіламі, іх агульная колькасць, без уліку езуіцкіх асяродкаў, заставалася стабільнай (143 каля 1772 г. і 147 у 1820-х гадах). Асноўным накірункам дзейнасці манаства было пастырства. На ўсходзе Беларусі дамінавалі парафіі, якімі апекавалася манаства. Нармальнае функцыяніраванне каталіцкіх кляштараў сведчыць аб адсутнасці памкненняў з боку ўлад гвалтоўна разбураць арганізацыйную структуру Касцёла. Пытанне, якое тычыцца захавання і выгнання езуітаў мае іншую палітычную падаплёку і таму яго нельга разглядаць у сувязі са становішчам іншых манаскіх ордэнаў. Выгнанне езуітаў не паўплывала на пазіцыю расійскіх улад у адносінах да кляштараў іншых манаскіх груп.

Каталіцкі Касцёл захаваў сістэму сваіх навучальных установ – духоўных і публічных. Школы для духавенства з’яўляліся часткай адукацыйнай прасторы на беларускіх землях. Духавенства працягвала адыгрываць вядучую ролю ў развіцці сярэдняй і пачатковай адукацыі на беларускіх землях. Такое становішча тлумачылася шэрагам абставін. Каталіцкае духавенства мела высокі інтэлектуальны патэнцыял. Сістэма навучання духавенства захавала пераемнасць з часоў Рэчы Паспалітай. Школы пры навіцыятах, студыі, полацкая Акадэмія і духоўныя семінарыі рыхтавалі высокаадукаваныя кадры. Арганізаваныя каталіцкім духавенствам школы падтрымлівала шляхта, царскі ж урад не меў магчымасцей замяніць мясцовыя школы сваімі навучальнымі ўстановамі. Да 1825 г. дзяржава заахвочвала Касцёл да школьнай дзейнасці. Аднак праца ў сферы публічнай адукацыі супярэчыла манаскім правілам. Толькі ў езуітаў і піяраў, а з 1809 г. у дамініканцаў яна ўваходзіла ў лік манаскіх заслуг. Школы, якімі апекавалася манаства складалі больш за 40% ад агульнай колькасці сярэдніх школ. Акрамя сярэдніх школ, пад апекай каталіцкага духавенства, пераважна дыяцэзіяльнага, знаходзілася каля 90% усіх пачатковых школ.

Касцёл захаваў свабоду ў арганізацыі рэлігійнага жыцця. Царскія ўлады прытрымліваліся абавязацельстваў, якія тычыліся свабоды адпраўлення каталіцкага культу. Яны не парушалі ў гэтай галіне грамадзянскіх правоў вернікаў, галоўным

выразнікам якіх была шляхта. На беларускіх землях працягвалася рознабаковая пастырская праца каталіцкага духавенства ў парафіях, капеланіях, місіях. Дыяцэзіяльнае і ордэнскае духавенства здзяйсняла разнастайныя набажэнствы, абрады і сакраманты паводле мясцовай традыцыі і польскага сінадальнага права XVIII ст.

Каталіцкае духавенства імкнулася да сацыяльна-актыўнай ролі ў грамадстве і ўдзелу ў грамадска-палітычным жыцці, аднак у палітычных умовах расійскай дзяржавы гэта сфера дзейнасці для яго значна звузілася. З гэтай прычыны асаблівае значэнне для духавенства набыла дабрачынная дзейнасць, якая адпавядала хрысціянскім дабрадзейнасцям і не толькі не забаранялася, але нават заахвочвалася расійскім заканадаўствам. Каталіцкае духавенства беларускіх зямель фарміравалася пераважна з ліку мясцовага насельніцтва і таму адлюстроўвала яго настроі. Прадстаўнікі духавенства ўваходзілі ў склад масонскіх арганізацый, некаторыя прымалі ўдзел у апазіцыйных ураду акцыях. У розных формах яны выказвалі акты асабістага непадпарадкавання расійскім уладам, удзельнічалі ў вызваленчым руху. Аднак апазіцыйная дзейнасць духоўных асоб не адлюстроўвала афіцыйную пазіцыю Касцёла, які ў цэлым заставаўся лаяльным да царскіх улад.

ТЭРМІНАЛАГІЧНЫ СЛОЎНІК

Біскуп дыяцэзіяльны (ардынарый) – паводле касцёльнага права, біскуп, які ўзначальвае дыяцэзію (біскупства).

Біскуп суфраган - памочнік біскупа ардынарыя.

Вікарый – ксёндз, які дапамагае пробашчу (настаяцелю касцёла).

Дыяцэзія - эквівалент біскупства.

Дэкан – пробашч, ксёндз, які ўзначальвае дэканат.

Дэканат – адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка дыяцэзіі, якая аб’ядноўвае пэўную колькасць парафій.

Зарок манаскі – абавязацельства кандыдата ў манаскі стан выконваць усе кляштарныя правілы і жыць паводле евангелічных запаветаў убоства, паслухмянасці і цнатлівасці.

Калегіята - касцёл без кафедральнага статусу з капітулай.

Кальварыя - месца культу, ансамбль станцый (капліц, крыжоў, касцёлаў), якія сімвалізуюць этапы крыжовай дарогі Хрыста.

Канвікт - інтэрнат для вучняў шляхецкага паходжання пры публічных сярэдніх школах, якімі апекавалася каталіцкае духавенства.

Кангрэгацыя - у даследуемы перыяд адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ў некаторых манаскіх ордэнах, эквівалент правінцыі. У бенедыкцінцаў адрозніваецца аўтаноміяй і мае выбранае кіраўніцтва з абмежаванымі правамі. Таксама назва рэлігійнага брацтва ў езуіцкіх калегіях.

Канонік – член капітулы.

Кансісторыя – калегіяльны кіраўніцкі апарат духоўных асоб пры дыяцэзіяльным біскупе.

Канстытуцыя – дадатковы да Статута збор правілаў, які рэгламентуе штодзённае жыццё манаскай абшчыны.

Капелан – ксёндз, які выконвае святарскія паслугі ў касцёлах і капліцах закрытага тыпу (напрыклад, у кляштарах) ці дэлегаваны для абслугі асобнай рэлігійнай групы.

Капітула – рада канонікаў пры кафедральным касцёле. Таксама калегіяльнае кіраўніцтва ў структуры манаскіх ордэнаў.

Капліца – памяшканне для літургічных мэтаў, асобнае ці ў касцёле. Таксама прыдарожны крыж з выявай ці фігурай Хрыста, Маці Божай, альбо святога.

Клаўзура – права, якое забараняе ці абмяжоўвае ўваход у кляштар чужым і тэрыторыя, якая падлягае гэтаму праву.

Клерык – вучань духоўнай семінарыі.

Клір – агульная назва дыяцэзіяльнага духавенства.

Конверс - манах, які не мае святарскага сану.

Курыя дыяцэзіяльная – управа пры дыяцэзіяльным біскупе.

Навіцый – член манаскай суполкі, які не прыняў зарокі.

Навіцыят – перыяд іспытаў і падрыхтоўкі да манаскага жыцця, а таксама месца знаходжання ў кляштары.

Ордэн манаскі – кананічна зацверджанае аб'яднанне рэлігійнай абшчыны, члены якой жывуць разам паводле аднолькавых правілаў (Статута, Канстытуцыі і інш.) і, найчасцей, пад агульнай уладай. Знаходзіцца на папскім ці дыяцэзіяльным праве. Мае ўласную арганізацыйную структуру.

Правінцыял – кіраўнік правінцыі манаскага ордэна.

Правінцыя касцёльная – адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка дыяцэзіяльнай структуры Касцёла. Аб'ядноўвае пэўную колькасць дыяцэзій у мітраполію. Узначальваецца мітрапалітам, які з'яўляецца арцыбіскупам сваёй дыяцэзіі (архідыяцэзіі).

Правінцыя ордэна манаскага – адміністрацыйна-тэрытарыяльная адзінка ордэнскай структуры касцёла. Аб'ядноўвае пэўную колькасць кляштараў. Узначальваецца правінцыялам.

Пробашч, **плябан** – настаяцель парафіяльнага касцёла. Да XIX ст. тытул пробашча мелі толькі некаторыя кіраўнікі парафій.

Пробства – парафія (прыход) на чале з пробашчам.

Рэкалекцыі – духоўныя практыкаванні і разважанні і перыяд, пад час якога яны адбываюцца.

Санктуарый – месца культу асаблівага ўшанавання Хрыста, Маці Божай і асобных святых.

Статут манаскі – найстаршы пісаны збор правілаў манаскага жыцця. Мае агульны характар і прыстасоўваецца для мясцовых умоў праз Канстытуцыю.

Студыя манаская – навучальная ўстанова закрытага тыпу для манахаў.

Фармацыйны дом – частка кляштарных памяшканняў, у якіх адбываецца падрыхтоўка кандыдатаў у манаскі стан (навіцыят і студыя).

Фармацыя манаская – перыяд выхавання адэптаў манаскага жыцця, які павінен ім дапагчы ў асваенні духоўнасці ордэна, яго звычаяў і практыкі.

Юбілейны год – перыядычнае святкаванне на працягу года (звычайна адзін раз у 25 гадоў), пад час якога вернікі атрымліваюць дадатковыя магчымасці для адпушчэння грахоў і атрымання Божай ласкі.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ

1. Адамовіч С. Занядбаная святыня. З гісторыі касцёла Зембінскага дамініканскага кляштара // Наша вера. – 1999. - № 1. – С. 60-63.

2. Адамовіч С. Комплекс пінскага езуіцкага кляштара // Наша вера. – 1999. - № 3. – С. 32-36.

3. Адамовіч С. Пінскія камуністы // Беларуская мінуўшчына. – 1997. - № 3. – С. 57-59.

4. Акты и грамоты об устройстве и управлении Римско-Католической церкви в империи Российской и Царстве Польском. – СПб.: тип.2 отд.соб.Е.И.В.канц., 1849. - 240 с., 25 с.

5. Андреев А.Р. История ордена иезуитов. Иезуиты в Российской империи. XVI - начало XIX века. – М.: "Русская панорама", 1988. – 281 с.

6. Анішчанка Я. Вольныя муляры // Беларуская мінуўшчына. – 1996. - № 3. – С. 8-10.

7. Анішчанка Я.К. Беларусь у часы Кацярыны II (1772-1796 гады) / Пад. Рэд.У.А.Сосны. – Мн.: ЗАО "Веды", 1998. – 212 с.

8. Анішчанка Я.К. Канфесійнае становішча ў Магілёўскай і Полацкай губернях (70-80-я гады XVIIIст.) // Весці Акад. навук Беларусі. Сер. гуманітар навук. – 1994. - № 4. – С. 51-60.

9. Арлоў У.А. Таямніцы полацкай гісторыі. – Мн.: Беларусь, 1994. – 463 с.

10. Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси. – Вильна: тип. А.Г.Сыркина, 1904. – Т.14. – 229 с.

11. Асвета і педагагічная думка ў Беларусі: Са старажытных часоў да 1917г. / Ткачоў А.М., Пасэ У.С., Сянькевіч Г.Р. і інш.; Пад рэд. М.А.Лазарука і інш. – Мн.: Нар.асвета, 1985. – 464 с.

12. Барыс С. Адраджэнне рэлігійнага жыцця ў Беларусі // Беларускі гістарычны часопіс. – 2004. – № 5. – С.16-27.

13.Батюшков П.Н. Белоруссия и Литва. Исторические судьбы Северо-Западного края. – Спб.: изд. Батюшков П.Н., 1890. - 351 с.

14.Беларускі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі (сучасная назва Гродзенскі дзяржаўны музей гісторыі рэлігіі), кп 957, 3600, 12147, 15758.

15.Белецкий А. Исторический обзор деятельности Виленского учебного округа за первый период его существования. 1803-1832 г. Отд.3. Учебные заведения Витебской и Могилёвской губерний в 1803-1832 г. – Вильна: тип. А.Г.Сыркина, 1908. – 147 с.

16.Белецкий А.В. Краткий исторический обзор деятельности управления Виленского учебного округа (1803-1869 г.) – Вильна: тип. А.Г.Сыркина, 1903. - 70 с.

17.Белоголов И. Акты и документы, относящиеся к устройству и управлению римско-католической церкви в России: В 2 т.- Петроград, 1915. – Т.1.- 482 с.

18.Блинова Т.Б. Иезуиты в Белоруссии. – Мн.: Беларусь,1990. – 110 с.

19.Блинова Т.Б. Иезуиты в Беларуси. Роль иезуитов в организации образования и просвещения. – Гродно: ГрГУ, 2002. – 427 с.

20.Винтер Э. Папство и царизм. – М.: Прогресс, 1964. – 536 с.

21.Внешняя политика России начала XX века: Документы Российского министерства иностранных дел. Серия первая. 1801-1815 г. – М.: Госполитиздат, 1960. – Т. 1. – 800 с.; 1961. – Т. 2. – 744 с.; 1965. – Т. 4. – 783 с.; Серия вторая.1815-1830 г. – М.: Госполитиздат, 1974. – Т. 1(9). – 822 с.; 1976. – Т. 2.(10). – 904 с.; М.: Политиздат, 1979. – Т. 3 (11). – 878 с.; М.: Наука, 1982. – Т. 5. – 832 с.

22.Габрусь Т.В. Зруйнаваныя святыні // Страчаная спадчына./ Т.В.Габрусь, А.М.Кулагін, Ю.У.Чантурыя і інш. Уклад. Габрусь Т.В. – Мн.: Полымя, 1998. – С. 55-156.

23.Габрусь Т.В. Мураваныя харалы: Сакральная архітэктура беларускага барока. / Т.В.Габрусь. – Мн.: Ураджай, 2001. – 287 с.

24.Ганчарук І. Да пытання аб ролі каталіцкай царквы ў вызваленчым руху Беларусі ў Х ІХ ст. // Наш радавод. – Гродна, 1992. – Кн.4., ч.3.- С. 633-642.

25.Ганчарук І. Структура, становішча і дзейнасць рымска-каталіцкай царквы на тэрыторыі Гродзенскага павета ў 1795-1830 гадах // Весці Нацыянальнай АН Беларусі. Сер. гум. навук. – 1999. - № 4. – С. 13-19.

26.Ганчарук І. Навучальныя ўстановы рымска-каталіцкай царквы ў Беларусі: канец XIV-XX ст. // Беларусіка=Albaruthenica 6. Беларусь паміж Усходам і Захадам: Праблемы міжнацыян.,міжрэлігійн. І міжкультур. узаемадзеяння, дыялогу і сінтэзу. Ч.1. / Рэд. Ул. Конан і інш. – Мн.: ННАЦ імя Ф.Скарыны, 1997. – С. 180-187.

27.Ганчарук І. Рымска-каталіцкая царква на Беларусі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мн., 2001. – Т.6. Кн.1.- С. 154-155.

28.Ганчарук І. Правінцыя ордэна // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мн., 1999. – Т. 5. - С. 557.

29.Ганчарук І. Правінцыя царкоўная // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Мн., 1999. – Т. 5. – С. 557-558.

30.Ганчарук І. Пробашч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі.- Мн., 1999. – Т. 5. – С. 573-574

31.Ганчарук І. Палітыка царызму ў адносінах да каталіцкай царквы (1772-1830 гг.) // Беларускі гістарычны часопіс. – 2002. - № 1. – С. 39-46.

32.Ганчарук І. Становішча і арганізацыйная структура Рымска-Каталіцкага Касцёла на беларускіх землях у складзе Расейскай імперыі // Гістарычны альманах. – Гародня, 2002. – Т. 6. – С. 97-116.

33.Ганчарук І.Г. Касцёл і гістарычная свядомасць каталіцкага насельніцтва на тэрыторыі Беларусі ў канцы XVIII-першай трэці ХІХ ст. (спосабы ўплыву) // Наш радавод. – Гродна, 1996. – Кн. 7. – С. 259-263.

34.Ганчарук І.Г. Фарміраванне парафіяльнай сеткі Слонімскага дэканата ў XVII-XX стагоддзях // Слонімшчына вачыма навукоўцаў і краязнаўцаў: Матэрыялы гісторыка-краязнаўчай канферэнцыі, прысвечанай 750-годдзю горада Слоніма і 70-годдзю заснавання Слонімскага раённага

краязнаўчага музея ім.І.І.Стаброўскага. / Складальнікі Д.С.Аляшкевіч, І.П.Крэнь; Пад рэд. І.П.Крэня. – Слонім друк., 2002. – С. 219-224.

35.Ганчарук І. Фарміраванне парафіяльнай сеткі Радунскага дэканата // З гісторыі краю і лёсаў людзей Воранаўшчыны: матэрыялы навук. гіст.-краязн. канф. (г.п. Радунь, 11 снежня 2004) – Ліда, 2006. – С. 61-68.

36.Ганчарук І. Рымска-Каталіцкі Касцёл на беларускіх землях у 1772-1830 гг. // Studia Theologika Grodnensia. – Гродна,2009. – Т. ІІІ. – С. 165-178.

37.Ганчарук І. Каталіцкія манаскія ордэны на Беларусі ў 1770-х - 1820-х гг. (спецыфіка духоўнасці і фармацыйныя дамы) // Гістарычны альманах. – Гародня, 2003. – Т.9.- С.185-196.

38.Гардзееў Ю. З гісторыі гарадзенскіх масонаў // Гістарычны альманах. – Гародня, 2001. – Т. 5. – С. 78-104.

39.Гончарук И. Римско-католическая церковь и религиозная жизнь в Беларуси в конце XVIII-первой половине XIX вв. (по материалам белорусских архивов) // Proceedings of the commission internationale d’histoire ecclesiastiqe comparee, Lublin 1996. Part 4. Churches – States – Nations. In the enlight enment and in the nineteenth century. – Lublin: In-t Europy Środkowo – Wschodniej, 2000. – S.187-200.

40.Горизонтов Л.Е. Польский вопрос и конфессиональная политика самодержавия (30-е годы XIX – начало XX вв.) // Katolicyzm w Rosji i prawosławie w Polsce (XI - XX w.). Pod red. J.Bardacha. – Warszawa: Upowszechnianie nauki - Oświata “UN – O“, 1997. – S. – 270-276.

41.Горючко П. Из истории воссоединения униатов в Белоруссии 1795-1805 годов. – К.: тип. И.И.Горбунова, 1902. – 76 с.

42.Григорьева В.В.,Филатова Е.Н. Католическая церковь в Белоруссии: историография проблемы (конец XVIII- начало XX в.) // Наш радавод. – Гродна, 1994. – Кн. 6, ч. 2. – С. 652-661.

43.Грыгор’ева, Філатава В. З гісторыі канфесіянальнага жыцця Віцебскай губерні (канец XVIII – пачатак XIX ст.) // Беларускі гістарычны часопіс. – 1995. – № 2. – С. 45-56.

44.Грыгор’ева В. Неблаганадзейны касцёл // Спадчына. - № 3, 1996. – С. 37.

45.Грыцкевич А. Рэлігійная і свецкая адукацыя. Піярскія школы ў Беларусі ў XVIII - першай трэці XIX ст. // Наша вера. – 2002. - № 3. – С. 60-62.

46.Грыцкевіч А.П. Рэлігійнае пытанне і знешняя палітыка царызму перад падзелам Рэчы Паспалітай // Весці АН БССР. Сер. грамад.навук. – 1973. - № 6. – С. 62-66.

47.Гурецкий А. Историография политики царизма в области образования в Беларуси в конце XVIII - первой четверти XIX в. (1771-1825 г.) // Пытанні гісторыі, метадалогіі і методыкі выкладання: Зб. навук. арт. – Мн.: Бел. гос. пед. ун-т, 1998. – Вып. 1. – С. 40-49.

48.Гурецкий А.А. Политика царизма в области образования в Белоруссии в конце XVIII – первой четверти XIX ст. (1772-1825г.) : Автореф. дис. … канд. ист. наук: 07.00.02 / Бел. гос. пед. ун-т. – Минск, 1998. – 20 с.

49.Глаголев А. Воспоминание о Митрополитах Римско-Католических церквей в России : Сестренцевиче-Богуше и Гаспаре Колюмне Цецишовском // Журнал министерства внутренних дел. – 1835. - № 1. – С. 149-163.

50.Дадиомова О.В. Музыкальная культура городов Белоруссии в XVIII веке. – Мн.: Навука і тэхніка, 1992. – 207 с.

51.Данскіх С.У. Наш Шчучын. – Гродна, 2001. – 206 с.

52.Державин Г.Р. Записки. 1743—1812. – М.: Мысль, 2000. – 334 с.

53..Дзярновіч А., Калнін В. Гісторыка-археалагічныя даследаванні Бярозаўскага кляштара куртузаў // З глыбі вякоў. Наш край: Гісторыка-культаралагічны зборнік – Мн.: МП “Крок уперад”, 1992. – С. 120-148.

54.Дневник Сестренцевича, первого митрополита всех римско-католических церквей в России. – СПб.: тип. М.М.Стасюлевича, 1913. – Ч. 1. - 185 с.; 1914. – Ч. 2. – С. 187-281.; Петроград, 1915. – Ч. 3. – С. 283-306.; 1916. – Ч.4. — С. 308-371.; 1917. – Ч. 5. – С. 373-472 .

55.Добрянский С. Масонские ложи в Литве // Записки Северо-Западного отдела Императорского Русского

географического общества. – Вильна, 1911. – Кн. 2. – С. 231-262.

56.Добрянский С. Очерки из истории масонства в Литве // Записки Северо-Западного отдела Императорского Русского географического общества. – Вильна, 1914. – Кн. 4. – С. 103-145.

57.Доўнар-Запольскі М.В. Гісторыя Беларусі. - Мн.: Беларуская Энцыклапедыя, 1994.- 510 с.

58.Жаўняркевіч Р. Кляштар айцоў дамініканаў у Стоўбцах // Наша вера. – 1999. - № 2. – С. 57-61.

59.Жлутко А. Езуіты на Беларусі: пошукі праўды. // З гісторыяй на "Вы": Публіцыстычныя артыкулы. / Уклад. У.Арлова. – Мн.: Маст. Літ., 1994. – С.118-137.

60.Жукович П.Н. О русском землевладении в Северо-Западном крае со времён присоединения его к России. – СПб.: печ. С.П.Яковлева, 1895. – 53 с.

61.Жукович П.Н. Об основании и устройстве Главной духовной семинарии при Виленском университете (1803-1832) // Христианское чтение. – 1887. – Ч. 1.- С. 237-286.

62.Игнатович Ф.И. Иезуитские аптеки Беларуси и их судьба // Рецепт. – 2002. - № 3. – С. 117-120.

63.Ільяшэвіч М. Расейская палітыка на землях былога Беларуска-Літоўскага гаспадарства за панавання Кацярыны II і Паўла I.(1772-1801). – Вільня: друк. Я.Левіна, 1933. – 24 с.

64.Именные указы касательно до правления римских церквей в России. – Б/м, б/д. – 62 с.

65.История русской церкви: в 9 т. – М.: изд-во Спасо-Преоб. Валаам. мон., 1994-1997. – Т. 8, 1700-1917 гг. – Ч. 2. – 798 с.

66.Каласоўская А. Архітэктурна-планіровачныя аспекты арганізацыі кляштароў манаскіх ордэнаў // Наша вера. – 2002. - № 3. – С.19-21.

67.Каленік Н. Пралат Станіслаў Шантыр // Наша вера. – 2002. – № 2. – С. 66-67.

68.Канфесіі на Беларусі (к.XVIII-XXст.) / В.В.Грыгор'ева, У.М.Завальнюк, У.І.Навіцкі, А.М.Філатава; Навук.рэд. У.І.Навіцкі. – Мн.: ВП "Экаперспектыва", 1998. – 340 с.

69.Касмылёў В. Пачыналася ўсё з міласэрнасці // Беларуская мінуўшчына. – 1993. - № 1. – С. 35-36.

70.Катлярчук А.С. Жазэф дэ Мэстр і Тадэвуш Бржазоўскі ў справе адкрыцця Полацкай езуіцкай акадэміі. // Віцебскі сшытак. – 1997. - № 3. – С. 95-99.

71.Католицизм в Белоруссии : традиционализм и приспособление / Е.С.Прокошина, К.К.Койта, Т.П.Короткая и др.; Под ред. А.С.Майхровича, Е.С.Прокошиной. – Мн. : Наука и техника, 1987. – 240 с.

72. Кирюшин П.М. Ватикан на службе реакции. – Мн.: Изд-во АН БССР, 1950. – 168 с.

73.Кіштымаў А. Чалавек сваёй эпохі: Станіслаў Сестранцэвіч-Богуш – першы рыма-каталіцкі мітрапаліт Расійскай імперыі // Історія релігій в Україні : Праці ХІІІ-ї Міжнародної наукової конференції, Львів, 20-24 травня 2002р. – Львів, 2002.- Кн.1.- С.199-206.

74.Козловский П.Г. Землевладение и землепользование в Белоруссии в XVIII – первой половине XIX ст. – Мн.: Наука и техника, 1982. – 206 с.

75.Коялович М. История воссоединения западнорусских униатов старых времён. – Мн.: Лучи Софии, 1999. – 399 с.

76.Коялович М. Смута в униатской среде в Белоруссии в 1802-1803 г. // Христианское чтение. – 1874. – Ч. 2. - С. 402-422.

77.Крачковский Ю.Ф. Исторический обзор деятельности Виленского учебного округа за первый период его существования. 1803-1832 гг. – Вильна: тип. А.Г.Сыркина, 1905. – Ч. 1., отд.1. 1803-1824 гг. – 565 с., XIII с., IV с.

78.Криксин В.С. Несколько слов о дневнике Сестренцевича, первого митрополита всех римско-католических церквей в России (По поводу изданного в книге XVI «Старины и новизны» Дневника Сестренцевича за 1797 и 1798 г.). – СПб.: тип. М.М. Стасюлевича, 1913. – 23 с.

79.Куль-Сяльверстава С. Расейская цэнзура ў Беларусі. 1795 – 1830 гг. // Гістарычны альманах. – Гародня, 2002.. – Т. 6.– С. 44-55.

80.Куль-Сяльверстава С.Я. Беларусь на мяжы стагоддзяў і культур: Фармаванне культуры новага часу на беларускіх

землях (другая палова XVIII ст. – 1820-я гады) / Навук.рэд. П.І.Брыгадзін. – Мн.: БДУ, 2000. – 260 с.

81.Кушнярэвіч А. Францысканскі кляштар у Гальшанах. Некаторыя вынікі археалагічнага вывучэння // З глыбі вякоў. Наш край: Гісторыка-культаралагічны зборнік. – Мн.: МП “Крок уперад”, 1992. – С.104-119.

82.Лакотка А.І. Нацыянальныя рысы беларускай архітэктуры. – Мн.: Ураджай, 1999. – 366 с.

83.Ліхач Т. Каталіцкае манаства і фармаванне беларускай музычнай культуры // Наша вера. – 2002. - № 1. – С.64-69.

84.Ліхач Т. Каталіцкія кляштары і развіццё музычнай культуры Беларусі // Наша вера. – 1999. - № 4. – С.50-53.

85.Лушпай В.Б. Антипапская пропаганда белорусских иезуитов во второй половине XVIII века // Вопросы истории. – 2001. - № 8. – С. 124-134.

86.Лушпай В.Б. Иезуиты в политике Екатерины II // Вопросы истории. – 1999. -№ 8. – С. 130-137.

87.Лютый А.М. Социально-экономическое развитие городов Белоруссии в конце XVIII – первой половине XIXв. / Под ред. В.В.Чепко. – Мн.: Наука и техника, 1987. – 181 с.

88.Маліноўская Т. З гісторыі пабудовы і дзейнасці Гродзенскага кляштару дамініканаў // Гарадзенскія запісы: Старонкі гісторыі і культуры. – Гародня: ГрДУ, 1993. – Вып. 1. – С. 11-14.

89.Мараш Я.Н. Ватикан и католическая церковь в Белорусии (1569-1795). – Мн.: Вышэйшая школа, 1971.- 272 с.

90.Мараш Я.Н. Очерки истории экспансии католической церкви в Белорусии XVIII века. – Мн.: Вышэйшая школа, 1974. – 228 с.

91.Марозава С. Гістарыяграфія канфесійнай гісторыі Беларусі // Гістарычны альманах. – Гародня, 2001. - Т. 4. – С. 147-159.

92.Марозава С.В. Уніяцкая Царква ў этнакультурным развіцці Беларусі (1596-1839г.) – Гродна: ГрГУ, 2001. – 352 с.

93.Морошкин М. Иезуиты в России с царствования Екатерины II и до нашего времени : В 2 т. – СПб.: тип. 2 отд. соб. Е.И.В. канц., 1867-1870. – Т. 1. – 501 с.; Т .2.- 528 с.

94.Музыкальный театр Белоруссии: Доокт. период. / Г.И.Барышев, А.Л.Капилов, Г.Г.Кулешова и др. – Мн.: Навука і тэхніка, 1990. – 384 с

95.Мурзакевич Н. Архиепископ католический Станислав Сестренцевич-Богуш // Записки Императорского Одесского общества истории.-1875.-Т.9.-С.337-342.

96.Мысліцелі і асветнікі Беларусі. X-XIX ст .- Мн.: Бел Эн, 1995. - 671 с.

97.Нарысы гісторыі народнай асветы і педагагічнай думкі ў Беларусі. / Пад рэд. С.А.Умрэйкі. – Мн.: Нар.асвета, 1986. – 624 с.

98.Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Гродне, ф.1, 6, 259, 486, 886, 1721,1783, 1810 .

99.Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі ў Мінску, ф.937 , 1781.

100. Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов: В 2 т. – СПб.: Синодальная типография, 1907. – Т.2., 1701-1839. - 1632 с.

101. Погодин А.Л. Исторический обзор деятельности Виленского учебного округа. 1803-1903 гг. – СПб., 1893. – 142 с .

102. Полное собрание законов Российской империи. Собр. 1-е. – СПб.: тип. 2 отд. соб. Е.И.В. канц., 1830. – Т. 16. – 1018 с.; Т. 18. – 1024 с.; Т. 19. – 1081 с.; Т. 20. – 1034 с.; Т. 21. – 1083 с.; Т. 22. – 1167 с.; Т. 23 – 960 с.; Т. 24. – 869 с.; Т. 25. – 933 с.; Т. 26. – 860 с.; Т. 27. – 1222 с.; Т. 28. – 1328 с.; Т. 31. – 944 с.; Т. 33. – 1173 с.; Т. 34. – 958 с.; Т. 37. - 983 с., Т. 38. – 1354 с.

103. Полное собрание законов Российской империи. Собр.2-е. – СПб.: тип. 2 отд. соб. Е.И.В. канц., 1830. – Т. 1. – 1379 с.; Т. 2. – 1124 с; Т. 3. – 1246 с., 99 с.; Т. 4. – 1247 с.; 1831. - Т. 5, отд. 1. – 824 с., 295 с.; Т. 5., отд. 2. – 596 с., 193 с., 92 с., XI с.

104. Попов А. Екатерина II и иезуиты // Вестник Европы. – 1869. – Кн. 1. – С. 357-395.

105. Пуле де М. Станислав-Август Понятовский в Гродне и Литва в 1794-1797 г. – СПб.: тип. Майкова , 1871. – 255 с.

106. Пыпин А.Н. Религиозные движения при Александре I. – Петроград: изд-во “Огни“, 1916. - 483 с.

107. Пятровіч Н. Мсціслаўскі кляштар бернардзінцаў // Гістарычна-археалагічны зборнік. – 1996. - № 8. – С.189-193.

108. Расійскі дзяржаўны гістарычны архіў у Санкт-Пецярбургу, ф. 821, 822.

109. Самарин Ю.Ф. Иезуиты и их отношение к России. Письма к иезуиту Мартынову. – М., “ Русский архив“, 1866. – 273 с.

110. Самусік А.Ф. Дзейнасць манаскіх ордэнаў у галіне асветы на Беларусі ў першай трэці XIXст. // Гісторыя : праблемы выкладання. – 1998. - № 1. – С. 37-47.

111. Самусік А. Полацкае вышэйшае піярскае вучылішча // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. – Т. 5.- Мн., 1999. – С. 525.

112. Самусік А.Ф. Развіццё сістэмы асветы на беларускіх землях у сямідзесятых гадах XVIII - трыццатых гадах XIX ст.: Аўтарэф. дыс. …канд. гіст. навук: 07.00.02 / Ін-т гісторыі НАН Беларусі. - Мн, 1998 - 18 с.

113. Сапунов А. Заметка о коллегии и академии иезуитов в Полоцке. – Витебск: тип. губ. правл., 1890. – 34 с.

114. Сборник документов, касающихся административного устройства Северо-Западного края при Императрице Екатерине II (1792-1796). – Вильна: тип. "Русский почин", 1903. – LXXXVIIIс.,350 с .

115. Сборник материалов для истории просвещения в России, извлечённых из Архива Министерства Народного просвещения. / Под. ред. И.П.Корнилова. – СПб.: тип. МНП, 1893. – Т.1.: Учебные заведения в Западных губерниях до учреждения Виленского учебного округа. 1783-1803. – XLVIII с.,895с.,95 с.

116. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. – изд.2. – СПб.: тип. Императорской Академии Наук, 1875. - Т. 1.: Царствование императора Александра I. 1802-1825. –– 1864 слп, 43 с., 39 с.; Т. 2.: Царствование Императора Николая I. 1825-1855. Отд.1, 1825-1839. - 1864. – 1223 слп, 62 с., 42 с.

117. Сборник Императорского Русского исторического общества. – СПб.: тип. Майкова, 1875. – Т. 16. – С. 241.

118. Сельверстова-Куль С. Историография политики царизма в Белоруссии и национальное возрождение белорусов (конец XVIII- начало XXв.) // Славяноведение. – 1996. - № 5. – С. 3-17.

119. Семянчук Г., Халупа І. Да гісторыі касцёла ў Шчучыне // Гарадзенскія запісы: Старонкі гісторыі і культуры.– Гародня: ГрДУ,1997.– Вып.3.–С.58-63.

120. Слюнькова И.Н. Монастыри восточных и западных традиций. Наследие архитектуры Беларуси. – М.: Прогресс-Традиция, 2002. – 600 с.

121. Смяховіч М.У. Узаемаадносіны самадзяржаўя з каталіцкай царквой на Беларусі (1772-1867) // Беларускі гістарычны часопіс.–1995.–№ 1. – С.45-50.

122. Собрание высочайших манифестов, грамот, указов, рескриптов, приказов войскам и разных извещений, последовавших в течении 1812, 1813, 1814, 1815 и 1816 годов. – СПб.: В морской тип., 1816. – 212 с.

123. Соколов М. Католическая пропаганда в России в царствование императора Павла I // Православное обозрение. – М., 1891. – Т. 3.- С. 61-93, 224-266, 384-466.

124. Сосна В.А. Конфискация церковных имений на Беларуси при включении её в состав России // Наш радавод. – Гродна, 1992. – Кн. 4., ч. 3. – С. 577-581.

125. Сосна У. Уніяцкае пытанне ў беларускай вёсцы ў канцы XVIII - першай палове XIX ст. // З гісторыі уніяцтва ў Беларусі (да 400-годдзя Брэсцкай уніі). /С.Марозава, Т.Казакова, Ю.Бохан і інш.; Пад. Рэд. М.В.Біча і Т.А.Лойкі. – Мн.: НКФ „Экаперспектыва", 1996. – С. 90-103.

126. Сяльверстава С.Я. Палітыка царызму ў галіне культуры на Беларусі ў першай палове XIXст. (спроба перыядызацыі) // Гістарычная навука і гістарычная адукацыя ў Рэспубліцы Беларусь (новыя канцэпцыі і падыходы): Усебеларуская канф. гісторыкаў. Мінск, 3-5 лютага 1993 г. : У 2 ч. – Мн.: Універсітэцкае, 1994. – Ч. 1: Гісторыя Беларусі.- 1994.- С. 95-103.

127. Таляронак С. Віленская асацыяцыя. 1796-1797г. // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. - № 1. – С. 24-31.

128. Таляронак С.В. Палітыка царызму ў адносінах да каталіцкай і Уніяцкай Царквы на Беларусі (1772-1839г.) // Весці АН Беларусі. Сер.грамад. навук. – 1992. - № 2. – С. 60-66.

129. Толстой Д.А. Римский католицизм в Росии: В 2 т. - СПб.: тип. В.Ф.Демакова, 1876. – Т. 2. – 1876.- 439 с.

130. Улащик Н.Н. Предпосылки крестьянской реформы 1861 г. в Литве и Западной Белоруссии. – М.: Наука, 1965. – 479 с.

131. Устройство Римско-Католической церкви в России.– Б/м, б/изд-ва, 1867.–53 с.

132. Филатова Е.Н. Конфессиональная политика царского правительства в Беларуси. 1772-1860 г.: Дис. …канд. ист. наук : 07.00.02.-Минск,2001.- 110с.

133. Філатава А., Грыгор'ева В. Ордэн трапістаў на Беларусі // Французская рэвалюцыя і лёсы свету. Матэрыялы міжн. Навук.-практ. Канф., прысвечанай гадавіне французскай рэвалюцыі (1789-1794г.) 21-22 красавіка 1999г. / Пад. рэд. У.С.Кошалева, У.Н.Сідарцова. – Мн., 1999. –С. 91-93.

134. Филатова Е. Судьбы трёх митрополитов: С.Богуша-Сестренцевича, И.Булгака, И.Семашки // Наш радавод. – Гродна, 1992. – Кн. 4. – С. 628-632.

135. Філатава А. Полацк 1818г. Па матэрыялах часопіса "Miesęcznik Połocki" // Беларускі гістарычны часопіс. – 1993. -№ 1. –С. 59-60.

136. Філатава А. Палітыка царскага ўраду ў адносінах да Уніяцкай Царквы (1772-1839)гг.// Брэсцкай царкоўнай унии–400: Матэрыялы міжнароднай навуковай канферэнцыі: Зб.арт./ Пад рэд. І.І.Акінчыца.–Брэст,1997.–С.84-88.

137. Филатова Е. Униатская церковь в Белоруссии. 1772-1839гг. Историография // Наш радавод. – Гродно,1994.-Кн.6.-С.662-668.

138. Філатава А. Станіслаў Богуш-Сестранцэвіч : жыццё і тастамент // Культура. – 1993. – 3 жніўня. – С. 6-7.

139. Хршановский В.А. К истории католической общины в Санкт-Петербурге и Санкт-Петербургской губернии в XVIII - начале XX в. (Обзор литературы и источников) // Актуальные проблемы изучения истории религии и атеизма: Сборник научных трудов. - Л.: издание ГМИРиА, 1982. – С. 142-160.

140. Цьвікевіч А. «Западно-руссизм»: Нарысы з гісторыі грамадскай мысьлі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. – Мн.: Навука і тэхніка, 1993. – 352 с.

141. Чепко В.В. Города Белоруссии в первой половине XIX в.: Экономическое развитие. – Мн.: Изд-во БГУ, 1981. – 143с.

142. Шайкоў В. Полацкая езуіцкая акадэмія (1812-1820г.) // Беларускі гістарычны часопіс. – 1995. - № 4. – С. 73-82.

143. Швед В. Гарадзенскія масонскія ложы (канец XVIII – пачатак XIXст.) // Гарадзенскія запісы: Старонкі гісторыі і культуры. – Гароднія : ГрДУ, 1997. – Вып. 3. – С. 64-77.

144. Шмурло Е., Барсов Н. Католицизм в России // Энциклопедический словарь. – СПб.: изд. Брокгауза и Ефрона, 1895. – Т. 28. – С. 735-740.

145. Шоцік В. Гісторыя і лёс бібліятэкі кляштара дамініканцаў у Гародні // Гістарычны альманах. Т. 6. – Гродна, 2002. – С. 228-235.

146. Шпунт А. Габрыэль Грубэр – беларускі езуіт // Наша ніва. – 1997. – 21 красавіка. – С.6.

147. Яковенко С. Иезуиты в России. “Записки” по истории Общества Иисуса в царствование Екатерины II // Европейский альманах. История. Традиции. Культура. 1991. – М., 1991. – С. 154-171.

148. Яцкевіч З. З гісторыі каталіцтва ў Магілёве // Chryścijanskaja Dumka. – 1993. - № 2. – С. 48-65.

149. Ambros M. Szkoły Walerjanowskie XX. Pijarów Łużeckich. – Wilno, 1937. – 179 s.

150. Ambros M. Zarys statystyczny szkół wydziału wileńskiego //Ateneum Wileńskie. – Wilno, 1939. – R.14. – S. 145-231.

151. Andrzejewski R. Watykan w okresie niewoli Polski // Na przełome tysiącleci. Księga pamiątkowa z okazji tysiąclecia Państwa Polskiego. - Warszawa: wyd. „Znaki czasu”, 1966. – S. 103-136.

152. Bar J. Polskie zakony // Prawo Kanoniczne. – 1961. - № 1-4. – S. 421-592.

153. Barącz S. Cudowne obrazy Matki Najświętszej w Polsce. – Lwów: druk. Sz. Bednarski, 1891. – S. 307.

154. Barącz S. Rys dziejów zakonu kaznodziejskiego w Polsce. – T.II. – Lwów, 1861. – 526 s.
155. Baran C. Franciszkańskie sanktuaria maryjne w Polsce. – Warszawa: wyd. ATK , 1990. – 166 s.
156. Bartnicka K. Działalność edukacyjna Jana Śniadeckiego. – Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: wyd. Polskiej Akademii Nauk, 1980. – 445 s.
157. Beauvois D. Szkolnictwo polskie na ziemiach litewsko-ruskich 1803-1832.: W 2 t. – Rzym-Lublin: red. wyd. KUL, 1991. – T.2. Szkoły podstawowe i średnie. – 459 s.
158. Bednarski S. Upadek i odrodzenie szkół jezuickich w Polsce. – Kraków: wyd. Księży Jezuitów, 1933. – 537 s.
159. Bednarz T. Jezuici a religijność Polska // Nasza Przeszłość, 1964. - T.XX - S. 149 – 224.
160. Bender R. Chrześcijanie w polsckich ruchach demokratycznych XIX stulecia. – Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1975. – 361 s.
161. Błażkiewicz H. Szkoła franciszkańska // Dzieje teologii katolickiej w Polsce. – 1975. – T. 20, cz. 2. – S. 289-366.
162. Bobierski W. Architektura ziem I zaboru rosyjskiego // Kultura i polityka: Wpływ polityki rusyfikacyjnej na kulturę zachodnich rubieży imperium Rosyjskiego (1772-1915). - Warszawa: In-t Kultury, 1994. – S. 43-74.
163. Bogdalski Cz. Cześc Najswiętszej Maryi Panny w zakonie O.O. Bernardynów // Ksęga pamiątkowa maryańska. – Lwów-Warszawa, 1905. – S. 428-470.
164. Bogdan F. Geneza i rozwój klauzury zakonnej. – Poznań: Pallotinum, 1954. – XX s., 336 s.
165. Borkowska M. Zakony żeńskie w Polsce w okresie potrydenckim // Zakony i klasztory w Europie Środkowo – Wschodniej. X – XX wiek. – Lublin : In-t Europy Środkowo – Wschodniej, 1999. – S.197 – 243.
166. Boudou A. Stolica Święta a Rosja. Stosunki dyplomatyczne między niemi w XIX stuleciu. - Kraków: wyd. Księży Jezuitów, 1928. – 608 s.
167. Brežgo B. Sztuki piękne w kolegium oraz w akademii OO. Jezuitów w Połocku w XVII-XIX wieku // Prace i materiały sprawozdawcze Sekcji historii sztuki. – 1938-1939. – T. 3. – 32 s.

168. Budziarek M. Historyczny raptularz. Szkice z dziejów Kościoła w Polsce i nie tylko. - Wrocław: Agencja Wyd.-Poligraficzna „Rubikon”, 1991. – 247 s.

169. Chmielowski P. Liberalizm i obskurantyzm na Litwie i Rusi. (1815-1823). - Warszawa: druk. Artystyczna Saturnina Sikorskiego, 1898. – 163 s.

170. Chodźko J.B. Diecezja Mińska około 1830 roku. T. 1. Struktury parafialne / Oprac. M.Radwan. - Lublin: In-t Europy Środkowo-Wschodniej, 1998. – 263 s.; T. 2. Struktury zakonne / Oprac. M.Radwan. - Lublin: In-t Europy Środkowo-Wschodniej, 1998. – 213 s.

171. Cystersi w Polsce. Praca zbiorowa / Pod red. D. Olszewskiego. – Kielce: “Jedność“, 1990. – 254 s.

172. Długosz T. Dzieje diecezji smoleńskiej. Lwów: “Gubrynowicz i Syn“, 1937. – 97 s.

173. Dominikanie: Szkice z dziejów zakonu / Pod red. M.Babraja. – Poznań: “W drodze“, 1986. – 429 s.

174. Dukała L. Szkoła Księży Misjonarzy // Dzieje teologii katolickiej w Polsce. – Lublin, 1975. – T. 2., cz. 2. – S. 105-169.

175. Dwór polski w XIX wieku. Zjawisko historyczne i kulturowe: Materiały seminarium Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Kielce, marzec 1986 /Pod red. J.Baranowskiego. – Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 1992. – 348s.

176. Dwór polski w XIX wieku. Zjawisko historyczne i kulturowe: Materiały II Seminarium Stowarzyszenia Historyków Sztuki. Kielce, 6-7 kwietnia 1989. - Warszawa: Stowarzyszenie Historyków Sztuki, 1990. – 168 s.

177. Dylągowa H. Duchowieństwo katolickie wobec sprawy narodowej (1764-1864). – Lublin: wyd. Tow-wa Naukowego KUL, 1981. – 200 s.

178. Dzieje dobroczynności krajowej i zagranicznej z wiadomościami ku wydoskonaleniu jej służącemi. – Wilno. – 1820. - № 1.- szp. 17-40; № 3. – szp. 143-144; № 4. – szp. 187-195; № 5. – szp. 232-237; 1821. - № 15. – szp. 270-287; № 17. – szp. 475-480; № 21.- szp. 899-1013; 1823. - № 3. – szp. 209-220.

179. Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX wieku / Pod red. J.Maternickiego. – Warszawa: Państwowe Wyd. Naukowe, 1981. – 411 s.

180. Encyklopedia Katolicka. – Lublin: Katolicki Un-t Lubelski, 1989. – T. 1. – 1312 szp.; T. 2. – 1424 szp.; 1985. – T. 3. - 1408 szp.; T. 4. - 1486 szp; 1989. – T. 5. - 1392 szp; 1993. – T. 6. - 1456 szp.

181. Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564-1995. - Kraków: wyd. WAM, 1996. – 882 s.

182. Falkowski Cz. O Jubileuszu na Litwie i Rusi w 1826 roku // Kwartalnik Teologiczny Wileński. – 1925. – R. III. – S. 143-182.

183. Flaga J. Formacja kandydatów do zakonów w XVII i XVIII wieku // Roczniki Humanistyczne. Z. 2. - 1990. - № 38. – S. 79-117.

184. Flaga J. Sposób powoływania lektorów w studiach zakonnych w XVII i XVIII wieku oraz przysługujące im przywileje // Roczniki Teologiczne. Z .4. Historia Kościoła. – 1995. – T. XLII. – S. 44-63.

185. Flaga J. Z problematyki funkcjowania studiów zakonnych w XVII i XVIII wieku // Roczniki Humanistyczne.Z. 2. – 1991-1992. - № 39-40. – S. 81-96.

186. Flaga J. Zakony męskie w Polsce w 1772 roku. T.2., cz.1. Duszpasterstwo // Materiały do atlasu historychnego chrześcijaństwa w Polsce. T. VIII. – Lublin: wyd. Tow-wa Naukowego KUL, 1991. – 224 s.

187. Fonzo W., Odoardi J., Pompei A. Bracia mniejsi konwentualni: Historia i życie 1209-1976. – Niepokalanów: wyd. Ojców Franciszkanów, 1988. – 480 s.

188. Fridrich A. Historie cudownych obrazów Najswiętszej Maryi Panny w Polsce. – Kraków: wyd. Tow-wa Jezusowego, 1911. – T. 1-4. – 483s.,XVIs.

189. Gach P.P. Cystersi i cysterki na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914 // Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki. – Poznań, 1987. – S.515-543.

190. Gach P.P. Działalność duszpasterska jezuitów prowincji białoruskiej w latach 1773-1820 w świetle liczb // Jezuicka ars historica. Prace ofiarowane Księdzu Profesorowi Ludwikowi Grzebieniowi S.J. – Kraków : Wyd. WAM, 2001. – S. 161-177.

191. Gach P.P. Kasaty zakonów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska 1773-1914. – Lublin: red. wyd. KUL, 1984. – 254 s.

192. Gach P.P. Mienie polsckich zakonów i jego losy w XIX wieku. – Rzym, 1979. – 82 s.

193. Gach P.P. Przyczyny i zakres kasat zakonnych na ziemiach polsckich w koncu XVIII i w XIX wieku // Biuletyn Lubelskiego Towarzystwa Naukowego. Humanistyka. Vol. 22. – 1980. - № 1. – S. 39-47.

194. Gach P.P. Struktury i działalność duszpasterska zakonów męskich na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914. – Lublin: red. wyd. KUL, 1999. – 675 s.

195. Gach P.P. Zakony franciszkańskie na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej i Śląska w latach 1773-1914 // Franciszkanie w Polsce XIX wieku. T. 3. Zakony franciszkańskie w Polsce / Zespół red. J.Kłoczowski, G.Hustał, C.Napiórkowski, S.Olczak, R.Prejs. – Niepokalanów, 1996. – S. 11-56.

196. Gach P.P. Zakony w powstaniu Kościuszkowskim // Sukmana i krzyż. Studia z dziejów insurekcji Kościuszkowskiej. – Lublin: wyd. Tow-wa Naukowego KUL , 1990. – S. 154-169.

197. Giedrojć F. Zapiski do dziejów szpitalnictwa w dawnej Polsce. - Warszawa: Laskauer, 1908. – 132 s.

198. Giżycki J.M. Pijarzy w Polsce // Podręczna encyklopedia kościelna. – Warszawa, 1913.- T. 31-32. – S. 158-159; 166-167.

199. Giżycki J.M. XX.. Misjonarze w Zaslawiu i Białymstoku. – Kraków, 1913. – S.15-16.

200. Giżycki J.M. [Gozdawa M.] Szkoły w województwie połockiem w XVIII wieku po pierwszym kraju rozbiorze // Kwartalnik Litewski.–1910.–T.2.–S.67-80.

201. Giżycki J.M. [Gozdawa M.] Wspomnienie o pijarach witebskich // Kwartalnik Litewski. – 1910. – T. 1. – S. 89-111.

202. Giżycki J.M. [Wołyniak] Kimbarówka // Kwartalnik Litewski. – 1910. – R. 1. – T .4. – S. 26-40.

203. Giżycki J.M. [Wołyniak] Materiały do dziejów Akademii Połockiej i szkół od niej zależnych. – Kraków: druk. W.L.Anczyc, 1905. – 288 s.

204. Giżycki J.M. [Wołyniak] Notatka o niektórych naszych siedzibach trynitarskich. - Kraków: druk.. autor , 1912. – 109 s.

205. Giżycki J.M. [Wołyniak] Spis szkół średnich na Litwie i Rusi , zniszczonych przez rząd rosyjski // Polska w kulturze powszechnej.–Kraków,1918.–S.413-419.

206. Giżycki J.M. [Wołyniak] Wiadomości o dominikanach prowincji litewskiej. - Cz.1. – Kraków: nakł. OO.Dominikanów, 1917.- 321 s.

207. Giżycki J.M. [Wołyniak] Wykaz klasztorów dominikańskich prowincji ruskiej. – Cz.2. – Kraków: nakł OO. Dominikanów, 1923. – 400 s.

208. Giżycki J.M. [Wołyniak] Z przeszłosci karmelitów na Litwie i Rusi: W 2 cz. - Kraków: druk W.L.Anczyca i Spółki, 1918. – Cz. 1. – 521 s.; Cz. 2. – 251 s.

209. Giżycki J.M. [Wołyniak]. Wspomnienie o Trynitarzach na Wołyniu, Podolu i Ukraine. – Kraków , 1909. – 7 s.

210. Giżycki J.M. [Wołyniak]. Z przeszłości powiatu Wolkowyskiego. - Kraków: Nakładem spółki wydawniczej polskej, 1905. – 125 s.

211. Giżycki J.M. [Gozdawa] XX. Misyonarze w Siemiatyczach, Smiłowiczach, Orszy i Oświeju. - 1911. – 40 s.

212. Godlewski M. O kardynalacie Stanisława Siestrzencewicza-Bohusza // Kwartalnik litewski. - [1915] - Odbitka. – S. 13-22, 51-58.

213. Górski K. O zakonie PP. Mariawitek.// Nasza Przeszłość.–1959.–T.IX– s.1-16.

214. Grzebień L. Duchowieństwo Polskie w Stanach Zjednoczonych przed Wielką Emigracją // Studia z historii jezuitów. – Kraków, 1983. –S. 269-275.

215. Grudziński K. Duszpasterstwo // Zakony św.Franciszka w Polsce w latach 1772 - 1970. Cz. 3. / Pod red. J.Bara. – Warszawa wyd. ATK, 1978. – S. 45-78.

216. Grudziński K. Prowincje i klasztory [bernardynów] // Zakony św.Franciszka w Polsce w latach 1772-1970. Cz. 3. / Pod red. J.Bara. – Warszawa , 1978. – S. 9-44.

217. Haas L. Wolnomularstwo w Europie Środkowo-Wschodniej w XVIII i XIX wieku. – Wrocław: Zakład narodowy Ossolińskich, 1982. – 572 s.

218. Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki // Un-t. im. A.Mickiewicza w Poznaniu, Seria Historia. – 1987. - № 135.- 543 s.

219. Historia Kościoła w Polsce. / Pod red. B.Kumora, Z.Obertyńskiego. – Poznań-Warszawa: Pałłottinum, 1979.- T. 2, cz. 1. – S. 98, 175-219, 334-365, 379-388, 395-409, 444-446, 686-698.

220. Iwaszkiewicz J. Litwa w roku 1812. / Wyd. Sz. Askenazy. – Kraków-Warszawa: druk. W.L. Anczyca i Spółki, 1910. – S. 264-271.

221. Jabłońska-Deptuła E. Katolicyzm łaciński w Imperium Rosyjskim w XIX wieku // Katolicyzm w Rosji i prawosławie w Polsce (XI-XX w.) : Pod red. J. Bardacha.- Warszawa : Upowszechnianie nauki – Oświata "UNO", 1997. – S. 270-276.

222. Jabłońska-Deptuła E. U genezy myśli niepodległościowej XIX wieku // Folia Societatis Scientiarum Lubliniensis. HUM. 1. – 1981. – Vol. 23. – S. 35-40.

223. Jabłońska-Deptuła E. Sakralizacja legendy Kościuszki //Sukmana i krzyż. Studia z dziejów insurekcji Kościuszkowskiej. Pod red. Jana Ziółka. – Lublin, 1990.- S. 171-179.

224. Jabłońska-Deptuła E. Zakony franciszkańskie w Polsce na przełomie XVIII i XIX wieku (do 1830r.) // Z badań nad dziejami zakonów i stosunków wyznaniowych na ziemiach polsckich / Pod red. E.Wiśniowskiego. – Lublin, 1984. – S. 169-205.

225. Jackowski A., Witkowska A., Jabloński Z., Sołjan J. Przestrzeń i sacrum: Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX wieku na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych. – Kraków: In-t Geografii Un-tu Jagiellońskiego, 1995. – 328 s.

226. Jelski A. Dzieje dyecezyi Mińskiej w zarysie. – Mińsk: druk E.Nowickiego w Wilnie,1907. – 26 s.

227. Jodkowski J. Grodno. - Wilno: nakł. Józefa Zawadzkiego, 1923.- 119 s.

228. Jodkowski J. Gimnazium po-dominikańskie w Grodnie. - Grodno: nakł. Muzeum Państwowego w Grodnie, 1924. – 39 s.

229. Kałowski J. Działalność zakonodawcza księdza Józefa Turczynowicza. - Warszawa: wyd. ATK, 1982. – S. 148.

230. Kanior M. Benedyktyńskie studium zakonne w Polsce w XVIII wieku // Studia Historyczne. – 1981. - № 3. – S. 363-388.

231. Kanior M. Koncowe dzieje polskiej kongregacji benedyktyńskiej sw. Krzyża (1712-1864) // Analecta Cracoviensia. – 1982. - № 14. – S. 557-608.

232. Kanior M. Wychowanie młodzieży zakonnej w polskiej kongregacji benedyktyńskiej w XVIII wieku // Studia Theologica Varsaviensia. – 1982. - № 2. – S. 117-130.

233. Kanior M. Życie polsckich benedyktynów w XVIII wieku // Analecta Cracoviensia. – 1981. - № 13. – S. 443-485.

234. Kanonicy regularni laterańsci w Polsce: Studia z dziejów Kongregacji Krakowskiej XV-XIX w. - Kraków: Druk. Związk., 1975. – 108 s.

235. Kazanowska Z. Działalność społeczna bernardynów w II połowie XVIII i w XIX wieku // Franciszkanie w Polsce XIX wieku. Zakony Franciszkańskie w Polsce. T. 3./ Pod zespół. red. J. Kłoczowski, G.Huszał, C.S.Napiórkowski, S.Olczak, R.Prejs. - Niepokalanów, 1996. – S. 129-147.

236. Kazanowska Z. Działalność społeczna bernardynów w XVIII-XIX wieku. – Kraków: Archiwum Prowincji OO. Bernardynów , 1981. - 45 s.

237. Kielar P. Działalność misyjna dominikanów prowincji Litewskiej w XIX wieku // Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972. / Pod. red. J. Kłoczowskiego. – T. 1.- Warszawa: wyd.. Pol. Prowincji Dominikanów, 1975. – S. 687-698.

238. Klasztory bernardyńskie w Polsce w jej granicach historycznych. – Kalwaria Zebrzydowska: nakl. OO. Bernardynów, 1985. – 681 s.

239. Kłoczowski J. Chrześcijaństwo a historia kultury polskiej // Znak. – 1978. - № 10-11.- 230 s.

240. Kłoczowski J. Mű llerowa J., Skarbek J. Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce. – Kraków: wyd. “Znak“, 1986.- 470 s.

241. Kłoczowski J. Zakony męskie w Polsce w XVI-XVIII wieku // Kościoł w Polsce: Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce / Pod red. J.Kłoczowskiego. T.2. – Kraków : wyd. “Znak“ , 1969. – 1113 s.

242. Kłoczowski J. Zakony w Polsce (966-1972) // Metody i żródła do badań z historii społecznej XIX i XX wieku. – Lublin: wyd. KUL, 1975. – S. 9-36.

243. Kłoczowski J. Dzieje chrześcijaństwa polskiego.- Paryż : Editions du dialogue, 1987, T. 1. – S. 242-301.

244. Kłoczowski J. Zakon Braci Kaznodziejów w Polsce 1222-1972: Zarys dziejów // Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972 / Pod red. J. Kłoczowskiego. – T. 1. – Warszawa: wyd. Pol. Prowincji Dominikanów, 1975.- S.19-141.

245. Kościoł w Polsce: Studia nad historią Kościoła katolickiego w Polsce / Pod.red. J. Kłoczowskiego. – Kraków: wyd. “Znak“, 1970. – T. 2. – 1113 s.

246. Kowałówka L. Z naszej przeszłości misyjnej. – Rzym, 1975. – 735 s.

247. Krahel T. Historiografia (Arhi)diecezji Wileńskiej do 1939 roku // Studia z historii Kościoła w Polsce. T. V. – Warszawa, 1979. – S. 11-179.

248. Krahel T. Schematyzmy diecezji wileńskiej jako żródło historyczne // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. – 1979. – T. 38. – S. 109-149.

249. Krahel T. Zarys dziejów (archi)diecezji wileńskiej // Studia Teologiczne. – 1987-1988. - № 5-6. – S. 7-72.

250. Krahel T. Szkolnictwo Kościoła Rzymsko-Katolickiego w Wielkim Księstwie Litewskim // Наш радавод. – Гродна, 1992. – Кн. 4 .- С. 462-469.

251. Kratochwil Z. Augustianie w metropolii Lwowskiej od konca XIV do połowy XIX w. // Roczniki Teologiczne. Zeszyt 4. Historia Kościoła. – 1995. – T. XLII. – S. 65-104.

252. Księga pamiątkowa trzechsetlecia Zgromadzenia Księży Misjonarzy. 1625-1925. – Kraków: nakl. i wyd. Księży Misjonarzy, 1925. – S.115-130.

253. Kuczyński A. Syberia. Czterysta lat polskiej diaspory. – Warszawa-Wrocław, 1995. – S. 133-134.

254. Kukiel M. Próby powstańcze po trzecim rozbiorze. 1795-1797. – Kraków-Warszawa, 1912. - 215 s.

255. Kumor B. Granice metropolii i diecezji polsckich 968-1939 // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne. – 1969. – T.- 28. – S. 280-302.

256. Kumor B. Początki i organizacja kapituły metropolitalnej w Mohylowie nad Dnieprem // Roczniki Teologiczno-Kanoniczne. – 1975. – T. XXII. – S. 159-164.

257. Kumor B. Sieć seminariów duchownych ob. łacińskiego w okresie niewoli narodowej (1772/95-1918) // Analecta Cracoviensia. – 1972. - № 4. – S. 359-379.

258. Kumor B. Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej. 1772-1918. - Kraków: Polskie Tow-wo Teologiczne, 1980. – 700 s.

259. Kurczewski J. Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezyi wileńskiej oraz wykaz kościołów, klasztorów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych. - Wilno: druk. J.Zawadzkiego, 1912. – 614 s.

260. Kurczewski J. Kościoł zamkowy czyli katedra wileńska w jej dziejowym, liturgicznym, architektonicznym i ekonomicznym rozwoju. – Wilno: nakł. i druk Józefa Zawadzkiego, 1908.- T.1.–333 s.; 1910.-T.2.– 381 s.; 1916. – T. 3. – 607 s.

261. L.G. Wiadomość o założeniu zgromadzenia duchownego Sióstr Mariae Vitae, mariawitkami zwanych //Pamiętnik Religijno-Moralny. – 1848. –T.5 – S.523-532.

262. Lachnicki J.B. Statystyka guberni Litewsko-Grodzieńskiej. – Wilno: Nakł. i druk. Józefa Zawadzkiego, 1817. – 88 s.

263. Lachnicki J. Biografia włościanina nad brzegami Niemna powyżej Łososney mieszkającego. – Warszawa: druk. Wiktora Dąbrowskiego, 1815. – 219 s.

264. Lange T.W. Szpitalnicy, joannici, kawalerowi maltańscy. - Poznań: “Drawa“, 1994. – S. 122-135.

265. Likowski E. Dzieje Kościoła Unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku uważane głównie ze względy na przyczyny jego upadku. - Poznań: nakł. Jarosława Leitgebra, 1880 . – 495 s.

266. Litak S., Skarbek J. Kościół na ziemiach polskich 1715-1848 // Rogier L., de Bertier de Sauvigny, Hajjar J. Historia Kościoła. T. 4. 1715-1848. – Warszawa: In-t. Wyd. Pax, 1987. – S. 401, 454-457.

267. Litak S. Kościół łaciński w Rzeczypospolitej około 1772 roku. Struktury administracyjne. - Lublin: In-t Europy Środkowo-Wschodniej, 1996. – 639 s.

268. Loret M. Kościoł katolicki a Katarzyna II. 1772-1784. – Kraków-Warszawa: druk W.L. Anczyca i Spółki, 1910. – 323 s.

269. Loret M. Kościoł katolicki w początkach panowania Aleksandra I (1801-1815) // Biblioteka Warszawska. – 1913. – T. 1. – S. 493-520.

270. Loret M. Kościoł katolicki w zaborze rosyjskim za panowania Pawła I // Przegląd Powszesny. – 1928. – T. 179. – S. 111-128, 268-284.

271. Loret M. Kwestia legalności pobytu OO. Jezuitów na Białej Rusi po zniesieniu Zakonu w r. 1773. – Lwów: druk. Jakubowskiego i Sp., 1912. – 35 s.

272. Loret M. Watykan a Polska w dobie rozbiorów (1772-1795) // Przegląd Współczesny. – 1934. – T. 49. – S. 337-360.

273. Łętowski A. Zasłużona instytucja // Ateneum kapłańskie. – 1912. – № 8. – S. 120-127, 206-221.

274. Małachowski-Lempicki S. Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776-1822. – Wilno: Nakł. Tow-wa przyjaciół nauk w Wilnie, 1930. – VIII, 212 s.

275. Marianie 1673-1973 / Pod red. J.Bukowicza,T.Górskiego.–Rzym, 1975.–384 s.

276. Materiały do dziejów literatury i oświaty na Litwe i Rusi. Z archiwum drukarni i księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie z lat 1805-1865. Zebrał T.Turkowski: w 2 t. – Wilno: Nakł. Tow-wa przyjaciół nauk w Wilnie, 1935. – T. 1. – XV, 425 s.

277. Missale Romanum.–Polociae: apud Patres Scholarum Piarum,1826.– S. LVIII, 946.

278. Miller A. Pierwsza porozbiorowa konspiracja litewska – spisek ks. Ciecierskiego, przeora Dominikanów Wileńskich (1796-1797) // Studium Historyczne. – Kraków , 1936. – 174 s.

279. Mościcki H. Dzieje porozbiorowe Polski w aktach i dokumentach 1772-1807. – Warszawa: Gebethner i Wolff , – T. 1. – 116 s.

280. Nassalski O. Historia zgromadzenia marianów w odcinkach. – Warszawa: wyd. ATK, 1973. – 92 s.

281. Niepokalana: Kult Matki Bożej na ziemiach polsckich w XIX wieku /Pod red. B.Pulaka i Cz. Krakowiaka. – Lublin: red. wyd. KUL, 1988. – 783 s.

282. Nowakowski E. [Ks. Wacław z Śulgostowa]. O cudownych obrazach w Polsce Przenajświętszej Matki Bożej:

Wiadomości historyczne, bibliograficzne i ikonograficzne. – Kraków, 1902. – 714 s.

283. Olszewski D. Przemiany społeczno-religijne w Królestwie Polskim w pierwszej połowie XIX wieku: Analiza środowiska diecezjalnego. – Lublin: wyd. Tow-wa Naukowego KUL, 1984. – 280 s.

284. Olszewski D. Stan i perspektywy badań nad religijnością XIX i początku XX wieku // Nasza Przeszłość. – 1983. – T. 59. – 64 s.

285. Olszewski D. Szkice z dziejów kultury religijnej. – Katowice, 1986. – 291 s.

286. Papiestwo wobec sprawy polskiej w latach 1772-1864. Wybór żródeł. – Wrocław: Zakł. Nar. im. Ossolińskich, 1960. – 645 s.

287. Paszkiewicz P. W cieniu tronu i ołtarza. Polityka imperialna Rosji i jej aspekty rusyfikacyjne (fazy i przejawy) // Kultura i polityka. Wpływ polityki rusyfikacyjnej na kulturę zachodnich rubieży imperium Rosyjskiego 1772-1915. Materiały sesji naukowej. – Warszawa: In-t Sztuki PAN, 1994. – S. 7-27.

288. Petrani A. Kolegium Duchowne w Petersburgu. – Lublin: druk. “Narodowa“ L.Milarskiego, 1950. – 152 s.

289. Petrani A. Monografia o metropolicie Siestrzeńcewiczu // Prawo kanoniczne. – Warszawa, 1970. - № 1-2. – S. 305.

290. Piechnik L. Academie i uczelnie jezuickie // Dzieje teologii katolickiej w Polsce. – 1975. – T. 2, Cz. 2. – S. 53-101.

291. Piechnik L. Seminaria duchowne // 600 lat (Archi)diecezji Wiłeńskiej / Studia Teologiczne. – Białystok, 1987-1988. – № 5-6. - S. 214-230.

292. Pigoń S. Kampanja przeciwmasońska w Wilnie 1817 roku // Ateneum Wileńskie. – 1933. – R. VIII. – S. 143-159.

293. Podręczna encyklopedia kościelna. – Warszawa-Kraków: G.Gebethner i S-ka, 1909. – T. V. – 399 s.; 1911. – T. VII. – 414 s.; 1913. – T. XXXI-XXXII. – 428 s.

294. Polska w kulturze powszechnej. – Rzym: Oddz. Kultury i Prasy 2 Korpusu APW , 1945. - 124 s.

295. Popowska M. Rys dziejów Kartuzji Bereskiej w latach 1648-1831 // Ateneum Wileńskie. – 1938. – R. XIII. – S. 45-169.

296. Przyałgowski W. Żywoty biskupów wileńskich. - Petersburg: druk Jozafata Ohryzki, 1860, - T. 3. – 251, III, III s.

297. Radwan M. Bazylianie w zaborze rosyjskim w latach 1795-1839 // Nasza Przeszłość. – 2000. – T.93. – S.153-225.

298. Radwan M. Carat wobec Kościoła greckokatolickiego w zaborze rosyjskim 1796-1839. – Roma-Lublin: Polski In-t Kultury Chrześcijańskiej, 2001. – 504 s.

299. Radwan M. Polityka wyznaniowa caratu na Białorusi w XIXw. Implikacje duszpasterskie // Nasza Przeszłość. – 2001. – T. 95. – S. 197-240.

300. Rolka M. Kult maryjny w życiu i posłannictwie polsckich pijarów do roku 1864 // Niepokalana: Kult Matki Bożej, 1988. – S. 357-368.

301. Rosiak S. Bonifratrzy w Wilnie (1635-1843-1924). Szkic z dziejów opieki społeznej w Wilnie. - Wilno: Konwent Wil. OO. Bonifratrów,1928. – 102, XII s.

302. Rosiak S. Prowincja litewska Sióstr Miłosierdzia. - Wilno,1933.- 310 s.

303. Schletz A. Działalność kulturalna misjonarzy polsckich w latach 1651-1864 // Polonia Sacra. – 1957. – № 2-3. – S. 263-300.

304. Schletz A. Zarys historyczny zgromadzenia sióstr miłosierdzia w Polsce // Nasza Przeszłość. – 1960. – T. XII. – S.105.

305. Schletz A. Zgromadzenie Księży Misjonarzy w Polsce: Charakterystyka ogólna // Nasza Przeszłość. – 1960. – T. 11. – S. 27-34.

306. Sczaniecki P.Benedyktyni Polscy. – Tyniec: nakł. opactwa benedyktynów, 1989. 413 s.

307. 750 lat franciszkanów w Polsce: Materiały z sympozjum odbytego w dniach 22-23 listopada 1986 roku w Łódżi-Łagiewnikach /Pod red. C.S. Napiórkowskiego. – Niepokalanów, 1995. – 352 s.

308. Skarbek J. Organizacja parafialna w diecezji Wileńskiej w latach 1772/3 – 1914 // Studia Teologiczne. – 1987. - № 5-6. – S. 118-143.

309. Stankiewicz A. Rodnaja mowa ū światyniach. – Wilnia: adbitka z „Chryścijanskaj Dumki”, 1929. – 192 c.

310. Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222-1972 / Pod red.J.K. Kłoczowskiego.- T.1.–Warszawa: wyd. Pol.Prowincji Dominikanów,1975.–702 s.

311. Studnicki W. Polityka Rosji względem szkolnictwa zaboru Rosyjskiego. – Kraków: G.Gebethner, 1906. – 260 s.

312. Studia Teologiczne. – 1987-1988. - № 5-6. – 361 s.

313. Szantyr St. Wiadomości do dziejów kościoła i religii katolickiej w krajach panowaniu rosyjskiemu podległych. - Poznań: wyd. i druk. W.Stefańskiego, 1843, Cz. 1.- 405 s., Cz. 2. – 303 s.

314. Szybiak J. Szkolnictwo Komisji Edukacji Narodowej w Welkim Księstwie Litewskim: Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk: Zakl. Narod. im. Ossolińskich, 1973. – 260 s.

315. Sukmana i krzyż: Studia z dziejów insurekcji Kościuszkowskiej / Pod red. J. Ziółka.- Lublin : wyd. Tow-wa Naukowego KUL, 1990. – 231 s.

316. Synowiec D. Franciszkanie polscy 1772-1970 // Zakony św.Franciszka w Polsce w latach 1772-1970. – Warszawa: wyd. ATK, 1978. – Cz. 2. – S. 5-136.

317. Świętochowski R. Szkolnictwo teologiczne dominikanów // Dzieje teologii katolickiej w Polsce. – Lublin, 1975. – T.2, cz..2 – S.213-284.

318. Tazbir J. Historia kościoła katolickiego w Polsce (1460-1795).- Warszawa, 1966. – 386 s.

319. Tołoczko W. Brygitki grodzieńskie // Dwutygodnik Dyecezalny. – 1915. - № 6-7. – S. 69-71; № 8. – S. 86-88; № 9. – S. 100-104.

320. Twardowski J. Wizyta jeneralna szkół i zakładów edukacyjnych w gubernii Mińskiej odbyta w roku 1819. – Kraków, 1903. – S. 327.

321. Tyszkiewicz E. O klasztorach zgromadzeń istniejących obecnie w diecezji wileńskiej // Teka Wileńska. – 1858. – № 4. – S. 197-199.

322. Tyszkiewicz E. Wiadomość historyczna o zgromadzeniach i fundacjach męskich i żeńskich rzymsko-katolickich klasztorów w diecezji wileńskiej // Teka Wileńska. – 1858. – № 3. – S. 223-273.

323. Urban W. Ostatni etap dziejów Kościoła w Polsce przed nowym Tysiącleciem (1815-1965). - Rzym, 1966. – 555 s.

324. Uth G. Szkic historyczno-biograficzny zakonu augustjańskiego w Polsce. Kraków: nakl. OO. Augustianów, 1930. – 379 s.

325. Wanat B.J. Kult Matki Bożej w zakonie karmelitów bosych w XIX wieku // Niepokalana. Kult Matki Bożej na ziemiach polskich w XIX w. / Pod red. B.Pylaka, Cz.Krakowiaka. – Lublin: red. wyd. Kul, 1988. – S. 403-417.

326. Wanat B.J.Zakon karmelitów bosych w Polsce. Klasztory karmelitów i karmelitanek bosych 1605-1975.– Kraków: wyd. OO. Karmelitów, 1979. – 831 s.

327. Wasilewski J. Arcybiskupi i administratorowie archidiecezji mohylewskiej. - Pińsk: Druk. Diecezjalna, 1930. – 198 s.

328. Wiadomość statystyczna o archidiecezji mohylewskiej rzymsko-katolickiego wyznania. – Mohylew, 1823. – 7 s.

329. Witkowska A. Maryjne loca sacra na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w początkach XIX wieku // Przestrzeń i sacrum. Geografia kultury religijnej w Polsce i jej przemiany w okresie od XVII do XX w. Na przykładzie ośrodków kultu i migracji pielgrzymkowych.– Kraków: In-t Geografii Un-tu Jagellońskiego, 1995. – S. 105-121, 282-283.

330. Witkowski R. Szkice z dziejów Kartuzji Bereskiej w latach 1648-1831 // Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica. – 1997.- VII. – S. 73-116.

331. Wizyta jeneralna dyecezyi Wileńskiej roku 1828.– Wilno:W drukarni Dyecezalney u XX. Missyonarzów przy Kościele Swiętego Kazimierza, b.r.–37 s.

332. Wojtkowski A. Z dziejów szkolnictwa katolickiego dla świeckich (do r.1918) // Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce. – T.3. – Lublin: wyd. Tow-wa Naukowego KUL, 1969. – S. 7-95.

333. Worotyński W. Seminarjum Główne w Wilnie: W 2 t. – Wilno: druk. „Zorza”, 1935. – T. 1. 1803-1816. – 232 s.; 1938. – T. 2. 1816-1833. – 307 s.

334. Wyczawski H.E. Bernardyni Polscy. T.3. 1772-1946. – Kalwaria Zebrzydowska: nakl. OO. Bernardynów, 1992. – 572 s.

335. Wysocki J. Kościół katolicki w zaborze rosyjskim w latach 1772-1815 // Historia Kościoła w Polsce. / Pod red. B.Kumora, Z.Obertyńskiego. – Poznań-Warszawa: Pałłottinum, 1979.- T. II., cz.1. – S. 175-208.

336. Z dawna Polski Tyś Królowa: Koronowane wizerunki Matki Bożej 1717-1990. – Szymanów: Siostry Niepokalanki, 1990. – 671 s.

337. Zakony benedyktyńskie w Polsce: Krótka historia. Praca zbiorowa. - Tyniec: nakł. opactwa benedyktynów , 1981. – 323 s.

338. Zakony św. Franciszka w Polsce w latach 1772-1970 : W 3 cz. – Warszawa : wyd. ATK, 1978. – Cz.2. Franciszkanie i kapucyni.- 262 s.

339. Załęski S. Historia zniesienia jezuitów w Polsce i ich zachowania na Białej Rusi. – Lwów: Druk. Lud., 1875. – 519 s.

340. Załęski S. Jezuici w Polsce. – Kraków: druk. W.L. Anczyca i Spółki, 1906. – T.5, cz.1. 1773-1820. – 517 s.

341. Zarczycki M. Jozefinizm. - Grodzisk, 1865. – 77 s.

342. Zasztowt L. Kresy. 1832-1864: Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej. – Warszawa: In-t Historii Nauki PAN, 1997. – 456 s.

343. Ziółek J. Duchowieństwo w powstaniu Kościuszkowskim // Sukmana i krzyż. Studia z dziejów insurekcji Kościuszkowskiej. – Lublin: wyd. Tow-wa Naukowego KUL, 1990, S. 125-143.

344. Żytkowicz L. Rządy Repnina na Litwie w latach 1794-1797. - Wilno: Nakł. Tow-wa przyjaciół nauk w Wilnie, 1938. – XV, 464 s.

345. Żywczyński M. Z badań i literatury o Kościele katolickim w Rosji i Królestwie Polskiem w wieku XIX // Nova Polonia Sacra. – 1936. – T. 3. – S. 100-140.

ДАДАТКІ

25 июля 1772 г. из конвенции между Австрией и Россией о первом разделе Речи Посполитой

Ст. I. Е. и. ап. в. королева как за себя, так и за своих потомков, наследников и преемников, вступит во владение в то время и тем способом, которые определены в следующей статье, страною в нижеследующих границах: между правым берегом Вислы от Силезии до Сандомира и до впадения р. Саны, отсюда проведя прямую линию на Фрампольдо Замостья, а отсюда на Грубешов идо р. Буга, следуя затем от этой реки по настоящим границам Червонной России, составляющим в то же время границы Волыни и Подолии, до окрестностей Збаража, откуда по прямой линии на Днестр, вдоль небольшой речки, называемой Подгорче, которая отделяет незначительную часть Подолии до ее впадения в Днестр, и, наконец, следуя принятым границам между Покутиею и Молдавией.

Ст. II. Е. и. ап. в. королева повелит занять своим войскам места и области, которые по предыдущей статье она предполагает присоединить к своим владениям, и сроком для этого вступления во владение она назначает первые числа сентября месяца старого стиля текущего года, обещая до того времени ничего не открывать из своих видов и намерений.

Ст. III. Е. и. ап. в. королева за себя, за своих потомков, наследников и преемников гарантирует формально и самым положительным образом за е. в. и. всероссийскою те земли и области Польши, во владение которыми вступит е. в. в силу общего соглашения и которые состоят из остальной части польской Литвы, а также из части Полоцкого воеводства, находящейся по сю сторону Двины, и равным образом из воеводства Витебского, так что р. Двина образует естественную границу между двумя государствами, почти до особенной границы между Витебским и Полоцким воеводствами, и следуя по этой границе до пункта, где соединяются 3 воеводства – Полоцкое, Витебское и Минское; от этого пункта граница пойдет по прямой линии до истока р. Дручи при мест. Орша, а отсюда, следуя по течению этой реки до впадения ее в Днепр,

так что все Мстиславское воеводство как по сю, так и по ту сторону Днепра и обе оконечности Минского воеводства выше и ниже Мстиславского воеводства по сю сторону новой границы и Днепра будут принадлежать Российской империи; от владения же р. Дручи Днепр составит границу между обоими государствами, сохраняя за гор. Киевом и его округом те границы, которые они имеют в настоящее время по другому берегу этой реки. <...>

Ст. V. Так как необходимо будет прийти к окончательному устройству дела с Польскою республикою по предмету общих приобретений, а равным образом относительно восстановления порядка и тишины в Польше, е. и. и к. ап. в. обязывается дать своему посланнику при варшавском дворе самые точные инструкции действовать во всем согласно и единодушно с посланником е. в. и. всероссийской, находящимся при том же дворе, и поддерживать эти переговоры самыми действительными мерами.

Ст. VI. Настоящая конвенция будет ратификована в продолжение 6 недель или еще ранее, если представится к тому возможность.

В уверение чего уполномоченный е. п. и ап. к. в, подписал сие собственноручно и приложил печать своего герба. Учинено в С.-Петербурге 25 июля 1772 г.

Крыніца – Хрестоматия по истории Беларуси: учеб. пособие. В 2 ч. Ч. 1. С древнейших времен до 1917 г. / сост. Я.И. Трещенок [и др.]; под науч. ред. К.М. Бондаренко. – Минск: изд. Центр БГУ, 2008. – 623 с. – С. 395–397.

Конвенция между Россией и Пруссией о втором разделе Речи Посполитой

Во имя Пресвятой и нераздельной Троицы.

Смуты, действующие в Европе вследствие гибельной революции, случившейся во Франции, представляют неизбежную и всеобщую опасность по своему развитию и распространению, которых они могли бы достигнуть, если бы державы, заинтересованные в сохранении доброго порядка,

единственного прочного основания для безопасности и всеобщего спокойствия, не позаботились бы обеспечить себя в этом деле самыми решительными и действительными средствами; е.в. императрица всероссийская и е.в. король прусский немедленно вслед за счастливым возобновлением дружественных и союзных трактатов, бывших между ними, поспешили обратить все свое внимание на этот столь важный предмет и по взаимному сообщению с полным доверием своих намерений и соображений в сем отношении они нашли основания к опасениям тем более веским, что по верным признакам они убедились, что тот же дух восстания и нововведения, который царствует в настоящее время во Франции, готов проявить себя в королевстве Польском, непосредственно прилежащем к их обоюдным владениям. Такое положение дел естественным образом дало почувствовать их императорскому и королевскому величествам необходимость удвоить предосторожности и усилия к охранению своих подданных от последствий соблазнительного и часто заразительного примера и в то же время устроить так, чтобы усилия эти могли послужить в одно время и к безопасности настоящей и будущей, и к возмещению чрезмерных издержек, которые ими должны быть причинены. Чтобы определить и обеспечить в этом смысле их обоюдные интересы, а также интересы е.в. императора римского, короля венгерского и богемского, их общего союзника, разделяющего их принципы и стремящегося к общей с ними цели, их упомянутые величества признали за благо постановить и заключить между собой особую формальную конвенцию, но во всяком случае секретную. И с этой целью они избрали, назначили и уполномочили следующих лиц: е.в. императрица всероссийская – графа Ивана Остермана, своего вице-канцлера, действительного тайного советника и проч. и проч.; графа Александра Безбородко, действительного тайного советника, гофмейстера двора и проч. и проч., и Аркадия Моркова, тайного советника, члена Коллегии иностранных дел и проч.; а е.в. король прусский – графа Генриха Леопольда фон Гольца, полковника кавалерии и своего чрезвычайного посланника и полномочного министра при дворе е.в. императрицы

всероссийской, каковые уполномоченные по сообщении и обмене своих полномочий согласились на следующие статьи:

Статья I

Е.в. императрица всероссийская принимает на себя обязательство на все время продолжения настоящих смут, возбужденных восстанием Франции и нападением ее на Германию и на наследственные владения своих союзников е.в. императора римского и е.в. короля прусского, содержать свои сухопутные и морские силы в том грозном положении, в каком они находятся в настоящее время, таким образом, что они в равной степени будут готовы и к защите ее собственных владений против всякого возможного нападения, и к оказанию помощи и содействия своим союзникам в случаях, определенных трактатами, а равным образом к подавлению и удержанию по первому сделанному ей требованию всякого восстания и возмущения, могущего обнаружиться в Польше или же в какой-либо из провинций упомянутых высоких союзников и соседственной с этим государством.

Статья II

В возмещение расходов, которые будут следствием подобного вооружения, и в видах безопасности и общего спокойствия вышеупомянутых е.в. императрица всероссийская за себя, своих потомков, наследников и преемников в срок и способом, определенными в следующей статье, вступит во владение землями и провинциями, расположенными и заключающимися в линии, означенной на карте, начинающейся от поселения Друи, находящегося на оконечности Семигалии на левом берегу Двины; отсюда линия продолжается через Нароч и Дубраву, направляясь по границе Виленского воеводства на местечко Столпега, идет к Несвижу, потом к Пинску, а отсюда проходя через Кунев между Вышгородом и Новогробли близ границы Галиции, по которой она следует до реки Днестра; следуя по течению этой реки, она оканчивается у Егорлыка, нынешней границы России с этой стороны, так что все земли, города и округи вышеуказанные будут принадлежать на вечные времена Российской империи и отныне гарантируются за нею е.в. королем прусским самым формальным и обязательным образом.

Статья III

Е.в. императрица всероссийская прикажет занять корпусам своих войск места и округи, которые по предшествующей статье она предполагает присоединить к своим владениям, и назначает для вступления во владение этими землями срок между 25 марта и 10-м числом будущего апреля старого стиля текущего года, обязываясь ничего не объявлять до того времени о своих видах и намерениях.

Статья IV

Е.в. король прусский, с своей стороны, обязывается продолжать участвовать с е.в. императором римским в войне, которую их величества в настоящее время ведут против французских мятежников, и не заключать отдельного мира или перемирия, пока они не достигнут цели, указанной ими в своих одинаковых декларациях, и заставят сих нарушителей общественного покоя отказаться от их враждебных предприятий вне Франции и от их преступных посягательств в самом королевстве Французском.

Статья V

В вознаграждение же издержек, которые причиняет и будет причинять эта война, а также по другим соображениям, на которые согласна с е.в. королем прусским е.в. императрица всероссийская, е.в. король прусский вступит во владение землями, городами и округами, заключающимися в черте, означенной на карте, от Ченстохова чрез Раву до Солдау, с присоединением сюда города Данцига с его территорией; так что эти земли, провинции и города будут принадлежать на вечные времена Прусской монархии и будут отныне гарантированы за ней е.в. императрицей всероссийской самым формальным и обязательным образом.

Статья VI

Взятие во владение вышеозначенных мест и округов будет исполнено от имени е.в. короля прусского тем же способом и в то же время, как и взятие во владение земель, доставшихся на часть е.в. императрице всероссийской на основании ст.II настоящей конвенции.

Статья VII

Как вследствие дружественных отношений и трактатов, соединяющих е.в. императрицу всероссийскую и е.в. короля прусского с их общим союзником е.в. императором римским, так равно и во внимание к согласию, которое ему благоугодно было дать на настоящее соглашение, их величества императрица и король ставят себе долгом сохранять и содействовать его интересам столько же, как и своим собственным; настоящей статьей они обязуются как между собой, так равно и по отношению к императору римскому, как только наступит тому время и как только к ним последует требование, неупустительно стараться и употреблять все действительные средства, которые будут в их власти, к тому, чтобы облегчить ему и доставить желаемый им обмен своих наследственных владений в Нидерландах на Баварию, присоединяя к тому и всякие другие выгоды, которые будут совместимы с общими удобствами.

Статья VIII

В последствие настоящего условия обе высокие договаривающиеся стороны немедленно после совершенного заключения сего акта не замедлят сообщить его конфиденциально е.в. императору римскому и пригласят е.в. приступить к нему формально, а равным образом гарантировать с своей стороны все определения, в нем изложенные, и все действительные последствия, из них вытекающие; е.в. императрица всероссийская и е.в. король прусский обязываются настоящей статьей по отношению к императору римскому обоюдно вполне гарантировать все, что относится до вышеупомянутого обмена владений нидерландских на баварские, как только этот обмен будет достигнут.

Статья IX

Если по злобе к настоящей конвенции и ее последствиям которая-либо из двух высоких договаривающихся сторон подверглась бы нападению со стороны какой-либо третьей державы, другая сторона присоединится к ней и будет помогать ей всеми своими средствами до окончательного прекращения сего нападения.

Статья X

Так как по отношению к обоюдным приобретениям необходимо будет придти к окончательному устройству дел с Польской республикой, е.в. императрица всероссийская и е.в. король прусский обоюдно обязываются дать своим посланникам или уполномоченным министрам при дворе варшавском, а также и генералам, командующим их войсками в Польше, самые точные инструкции к тому, чтобы они действовали во всем с полным согласием и единодушием, и подкреплять свои переговоры мероприятиями, наиболее содействующими к достижению цели.

Статья XI

Настоящая конвенция будет ратифицирована в продолжение шести недель или и ранее, если представится к тому возможность.

В уверение чего мы, уполномоченные е.и.в. императрицы всероссийской и е.в. короля прусского, подписали сие и проч.

Заключено в С.-Петербурге 12 (23) января 1793 г.
(М.П.) Граф Иван Остерман
(М.П.) Граф Гольц
(М.П.) Граф Александр Безбородко
(М.П.) Аркадий Морков

Крыніца – Под стягом России: Сборник архивных документов. – М.: «Русская книга», 1992. – С. 140-145.

Декларация России и Австрии о третьем разделе Речи Посполитой

Усилия, которые е.и.в. вынуждена была употребить к обузданию и прекращению мятежа и восстания, обнаружившихся в Польше, с стремлениями самыми пагубными и опасными для спокойствия соседственных Польше держав, увенчались совершенно полным и счастливым успехом, и Польша была совершенно покорена и занята войсками императрицы, и потому е.в., предусматривая подобный исход, в уповании на справедливость своих требований и в расчете на силу тех средств, которые ею приготовлены были для одержания победы, поспешила предварительно войти в

соглашение с своими двумя союзниками, а именно: е.в. императором римским и е.в. королем прусским относительно принятия самых действительных мер для предупреждения смут, подобных тем, которые их по справедливости встревожили и которых зародыши, постоянно развивающиеся в умах, пропитанных до глубины самыми нечестивыми принципами, не замедлят рано или поздно возобновиться, если там не будет устроено твердое и сильное правление. Эти два монарха, убежденные опытом прошедшего времени в решительной неспособности Польской республики устроить у себя подобное правление или же жить мирно под покровительством законов, находясь в состоянии какой-либо независимости, признали за благо в видах сохранения мира и счастья своих подданных, что предпринять и выполнить совершенный раздел этой республики между тремя соседними державами представляется крайней необходимостью. Узнав об этом образе мыслей и находя его совершенно согласным со своими соображениями, императрица всероссийская решилась условиться сперва с каждым из двух вышеупомянутых высоких союзников отдельно, а потом с обоими вместе о точном определении соответственных частей, которые им достанутся по их общему соглашению.

Вследствие сего е.в. император назначил нижеподписавшегося, снабженного им самыми широкими полномочиями, войти в соглашение по настоящему вопросу с их превосходительствами уполномоченными е.в. императрицы всероссийской, действительным тайным советником и вице-канцлером графом Остерманом, действительным тайным советником, обер-гофмейстером двора графом Безбородко и тайным советником, членом Коллегии иностранных дел Морковым, равным образом снабженными необходимыми полномочиями; каковые уполномоченные, по зрелом обсуждении предложений, сделанных с той и другой стороны, и находя их вполне согласными с намерениями их августейших государей, согласились на следующие пункты:

1

Что часть, которая должна идти по разделу е.в. императору римскому, определяется следующим образом: к

западу, начиная от оконечности Галиции и следуя по новой прусской границе, как она была определена трактатом, подписанным в Гродно 25 сентября 1793 г., до пункта, где она встречает реку Пилицу, и продолжая отсюда правым берегом Пилицы до ее впадения в Вислу, следуя от этого пункта по правому берегу Вислы до слияния ее с Бугом, отсюда следуя по левому берегу Буга до того места, где эта река составляет в настоящее время границу Галиции, так что все земли, владения, провинции, города, местечки и деревни, заключающиеся в вышеозначенной линии, будут присоединены на вечные времена к Австрийской монархии и спокойное и неоспоримое владение этими землями будет за ней и будет ей гарантировано достоверным и торжественным образом е.в. императрицей всероссийской.

2

Что впредь границы Российской империи, начинаясь от их настоящего пункта, будут простираться вдоль границы между Волынией и Галицией до реки Буга; отсюда граница направится, следуя по течению этой реки до Брест-Литовска и до пограничной черты воеводства этого имени и Подляхии; затем она направится по возможности по прямой линии границами воеводств Брестского и Новгородского до реки Немана напротив Гродно, откуда она пойдет вниз по этой реке до места, где она вступает в прусские владения, а потом, проходя по прежней прусской границе с этой стороны до Полангена, она направится без перерыва до берегов Балтийского моря на нынешней границе России близ Риги, так что все земли, владения, провинции, города, местечки и деревни, заключающиеся в вышеозначенной черте, будут присоединены навсегда к Российской империи и спокойное и неоспоримое владение будет за ней и будет ей гарантировано достоверным и торжественным образом е.в. императором римским.

3

Что все постановления, заключающиеся в настоящей декларации, будут иметь ту же силу, значение и обязательность, как бы они были изложены в трактате, заключенном самым торжественным образом, и вследствие

того сей будет ратификован в форме, обычно принятой обеими высокими договаривающимися сторонами, и ратификации его будут обменены в продолжение шести недель или же и ранее, если представится возможность.

4

Как только обмен вышеупомянутых ратификаций состоится, оба императорских двора сообщат настоящий акт берлинскому двору и пригласят берлинский двор приступить к нему и дать свою гарантию относительно вышеизложенных постановлений между двумя императорскими дворами. С своей стороны, сии последние изъявят согласие на присоединение остальной части Польши к Прусской монархии и равным образом примут на себя гарантию этого приобретения.

5

По исполнении всех сих формальностей каждый из дворов приступит к принятию во владение способом, признанным наиболее удобным, всех земель и мест, которые ему достанутся по настоящему разделу.

В уверение чего мы подписали настоящий акт, приложили к нему печать нашего герба и вручили его уполномоченным е.в. императрицы всероссийской действительному тайному советнику и вице-канцлеру графу Остерману, действительному тайному советнику, гофмейстеру двора графу Безбородко и тайному советнику, члену Коллегии иностранных дел Моркову в обмен подобного акта того же содержания, который нам был передан с их стороны.

Заключено в С.-Петербурге 23 декабря 1794 г. (3 января 1795 г.)
(М.П.) Граф Людвиг Кобенцль

Крыніца – Под стягом России: Сборник архивных документов. – М.: «Русская книга», 1992. – С. 145–148.

1785 г. Генваря 7

Именный, данный Сенату. — О бытіи всѣмъ вообще монастырями а всему духовенству Уніатскаю

исповѣданія въ зависимости отъ Полоцкаго Архіепископа.

Опредѣливъ для управленія церковнаго такъ называемая Унитскаго закона въ Губерніяхъ Полоцкой и Могилевской Архіепископа Полоцкаго Ираклія Лисовскаго, повелѣваемъ: всѣмъ вообще монастырямъ и всему духовенству того исиовѣдапія какого бы кто названія и общества ни былъ, находящимся въ Имперіи Нашей, состоять въ точной зависимости помянутаго Полоцкаго Архіепископа, поступая, что касается до запрещения отношенія мопастырей и монаховъ къ заграничнымъ начальствамъ духовнымъ, сходственно съ предписаніями Нашими о монастыряхъ Римскія церкви въ Имперіи Нашей нмѣющихъ и о подчиненіи ихъ Могилевскому той церкви Архіепископу.

П. С. 3. № 16122.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 6.

1793 г. Декабря 12

Именный, данный Генералъ-Губернатору. — О высылкѣ двухъ Уніатскихъ Игуменовъ за границу, за своевольство и непокорность Архіепископу.

Для прекращенія своевольствъ происходящихъ между монашествомъ Уніатскнмъ въ Бѣлоруссіи, и непокорства ихъ опредѣленному отъ Насъ для управленія

церкви Уніатской Архіепископу Лисовскому, повелѣваемъ первыхъ сего неустройства виновниковъ Игуменовъ Амвросіа Киріата, Іеронима Дорошевскаго выслать за границу, двухъ присланныхъ отъ Нихъ сюда монаховъ Шелепина и Ледоховича отправить въ монастыри ихъ, а за тѣмъ учинить строгое подтвержденіе, дабы въ разсужденіи монашества Уніатскаго и власти Архіепископской поступаемо было единственно относительно до близости степеней родства, должны наблюдать Правила вѣры, ими ясновѣдываемой; ибо, какъ законами строго запрещено подданнымъ Россійскимъ Грекоросійскаго исповѣданія переходить въ другую вѣру, то равно запрещается и преступать принятый Грекороссійскою церковію Правила; сего дня и предписать Бѣлорусскому Г. Генералъ-Губернатору, дабы онъ, снесясь съ Бѣлорусскимъ Римскія церкви Архіепископомъ Сестренцевичемъ, сдѣлалъ расноряженіе, дабы Римское и Уніатское духовенство такихъ браковъ, въ которые будутъ вступать женихи Грекороссійскаго исповѣданія съ невѣстами Римской и Уніатской религіи, кои по со-держанію трактата вѣнчаться должны Священникомъ той вѣры, въ которой будетъ состоять невѣста, безъ надлежащаго о свободности ихъ къ браку отъ Россійскаго духовенства, у которыхъ въ приходѣ женихъ будетъ, освѣдомленія сами собою не вѣнчали; о чемъ дать знать изъ Сената и Бѣлорусскому Римскому Архіепископу Сестренцевичу, а Святѣйшему Синоду сообщить вѣденіемъ съ тѣмъ, чтобы оный благоволилъ, кому надлежитъ, по вѣдомству своему сдѣлать предписаніе, дабы Россійское духовенство, въ случаѣ доходящихъ до нихъ требованій отъ иновѣрнаго духовенства, объ увѣдомленіи онаго относительно близости родства въ браки вступающихъ, справливаяся о

томъ въ своихъ приходахъ, немедленно давали требуемый извѣстія безъ всякаго медленія и проволочки.

П. С. 3. № 15819.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 6.

1794 г. Апрѣля 22

Именный, данный правящему должность Генералъ-Губернашора Минскаго, Изяславскаго и Брацлавскаго Генералъ-Поручику Тутолмину. — Объ устраненеіе всякихъ препятствий къ обращеніо Уніатовъ къ Православной Греческой Церкви.

Тимофей Ивановичъ! Изъ дошедшихъ въ Синодъ Нашъ отъ Архіепископа Минскаго Виктора рапортовъ усмотрѣли Мы съ удовольствіемъ, что жители многихъ селеній Брацлавской Губерніи, находящееся въ Уніи съ Римскою церковью, изявили желаніе чрезъ Гражданское Правительство присоединиться къ Православной Греческой церкви, отъ которой были они насильственно отторгнуты. Для поспѣшества таковому благому намѣренію тамошнихъ Нашихъ подданныхъ и къ удобнѣйшему искорененію Уніи, указали Мы Синоду обнародовать отъ имени помянутаго Архіепископа Пастырскую грамоту его, съ одобреніемъ и увѣщаніемъ обитателей Епархіи его возвратиться ко благочестію, который списокъ при семъ слѣдуетъ для свѣденія вашего. Обнародованіе сея грамоты долженствуетъ произведено

быть по всѣмъ городамъ и селеніямъ Губерній, вамъ ввѣренныхъ, съ пособіемъ управляющихъ Земскою Полиціею, при чемъ вы приложите стараніе ваше въ таковомъ Богоугодпомъ дѣлѣ оказывать всевозможное пособіе и тѣмъ паче, что сіе есть самое надежное средство къ утверждение народа тамошняго въ единомысліи и спокойствѣ. И не оставте имѣть прилежное наблюденіе, дабы всякій непорядокъ и безпокойство отвращаемы были, и чтобъ никто изъ помѣщиковъ, временныхъ владѣльцовъ и чиновниковъ духовныхъ и мірскихъ Римскаго **и** Уніатскаго закона, не осмѣлился дѣлать ни малѣйшаго въ томъ препятствия, обращающимся въ благочестіе притѣсненія **и** обидъ. Всякое подобное покушеніе, яко противу господствующей вѣры обращаемое и означающее пересяушаніе волѣ Нашей, долженствуетъ быть принято за уголовное престунленіе, суду подлежащее и влекущее секвестръ имѣнія до окончанія дѣла; а какъ изъ письма вашего къ Минскому Архіепископу отъ 23 Февраля Мы видимъ, что вы по сему дѣлу имѣете предварительпыя переписки съ Уніатскимъ Митрополитомъ Ѳеодосіемъ Ростопкимъ; то въ прекращеніе оныхъ и во избѣжаніе могущихъ произойти для желающихъ присоединенія къ Пра-вославію препятствий, за нужное находимъ предписать: всѣхъ таковыхъ прошенія для немедленнаго исполнения отсылать къ Архіепископу Виктору, извѣщая только о семъ Уніатскаго Митрополита.

Пастырская грамота Архіепискона Виктора къ Уніатамъ, о свободпомъ ихъ возвращеніи въ нѣдра Правословной церкви.

Божiю милостiю, Викторъ Архiепископъ Минскiй, Изяславскiй и Брацлавскiй, Коадъюторъ Митрополiи Кiевской, и Слуцкаго монастыря Архимандритъ.

Вѣдомо каждому, что въ смутныя времена Россiи, великая часть ея подданныхъ Православную Греческую вѣру исповѣдавшихъ, бывъ отторгнута отъ истиннаго тѣла своего подъ иго Польское, вскорѣ печальными опытами дознали величайшiя въ свободномъ благочестiя своего исповѣданiи притѣсненiя. Все, что лесть только могла изобрѣтать, употреблено было на совращенiе съ пути истиннаго сыновъ церкви Христовой: когда же средства сiи желаемаго не имѣли успѣха, тогда и самыя мучительпыя насилiя произведены, дабы держащихся православiя принудить къ Унiи съ Латинами. Но судьбы Всевышняго неисповѣдимыя положили предѣлъ терпѣнiю и страданiю народа своего въ нѣдрахъ благочестiя Христiанскаго воспитаннаго, православiя же ради отъ Поляковъ толь бѣдственно угнѣтеннаго. Всесильною Его десницей изторженъ нынѣ оный изъ руки чуждей, и возвращенъ подъ кроткiй Скипетръ истиннаго ствоего Государя. Ея Священнѣйшее Величество Благочестивѣйшая Государыня Императрица Екатерина Вторая, Православной церкви Покровительница, возвративъ подъ Державу Свою сей единоплеменный народъ, и промышляя не токмо о временномъ, но и вѣчномъ его благѣ, соизволила установить для паствы сего словеснаго стада священноначалiе, и Насъ избрать къ таковому служенiю. Исполняя долгъ пастыря, коему о спасенiи душъ человѣческихъ ввѣрено неутомимое попеченiе, и совершая волю Помазанницы Господней, при-глашаемъ мы гласомъ Евангельскимъ всѣхъ и каждаго пола и возраста въ паствѣ нашей обитающихъ, которыхъ праотцы, отцы, или сами

они лестію и страхомъ отъ благочестія совращены въ Унію съ Латинами, возвратиться безбоязненно въ объятія Православной Восточной церкви. Никто же. да усомнится въ семъ спасительномъ обращеніи страха ради угрозъ, или лживыхъ разглашеній объ отторженіи ихъ отъ обладанія Россійскаго, пребывая въ полномъ удостовѣреніи, что власть Всевышняго не попуститъ, и никакая рука человѣческая не сильна будетъ отъять ихъ отъ соединенія сь прочими единовѣрными братію ихъ вѣрноподдаппымп Ея Императорскаго Величества. Никто же да убоится властей духовныхъ, или мірскихь Римскаго закона, вѣдая, что когда Всемилостивейшая Государпня наша дозволяетъ иновѣрнымъ свободно исповѣдывать законъ, отъ предковъ каждымъ наследованный, то съ другой отшодъ не попуститъ, чтобъ кто либо обращающейся въ вѣру Православную въ Имперіи Ея господствующую, кольми же паче тѣ, которыхъ предки, или сами они изъ нѣдръ благочестія коварно и насильственно изторгнуты, малѣйшія обиды или угнѣтенія претерпѣли, въ чемъ по волѣ Ея Монаршей установленный начальства имѣть будутъ бдѣніе, и озлобляемымъ подадутъ руку законныя помощи.

Памятуя ученіе Спасителя міра, данное Апостоламъ Его, внимая наставленіямъ сихъ воли Его исполнителей, взирая на непорочность Грекороссійсскія церкви, отъ самыхъ временъ Іисуса Христа святостію ученія и жизни Святыхъ оныя церкви Отецъ, прославленныхъ чудесами, и съ благоговѣніемъ исполняя повелѣнія данныя намъ отъ Монархини нашей, повелѣнія, внушающія святость нашей должности, Пастырски увѣщеваемъ васъ: возникните чада церкви, насладитеся свободою Православнаго исновѣданія.

Имъ воодушевлены были предки ваши и сами изъ васъ многіе. Гоненіе изчезло, престали обуреванія.

Прибѣгните во объятія церкви матере вашей, да насладитеся тишиною совѣсти, да шествуете путѳмъ истины, ведущимъ васъ къ состоянію благодати и славы, да исполняетъ каждый изъ васъ, при исповѣданіи истинъ Православной вѣры, обязательства вѣрности къ Государю и Государству его, тщательно проходя званіе свое. Дано въ Слуцкѣ 1794 года Маія дня.

П С З. № 17199.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 6-8.

1794 г. Маія 17

Имениый, данный правящему должность генералъ-губернатора Минскаго, Изяславскаго и Брацлавскаго, Тенералъ-Поручику Тутолмину. О наблюденіи со стороны полиціи, чтобъ въ обнародованіи грамоты Архіепископа Виктора и въ обращеніи къ Православной церкви Уніатовъ ни отъ кого препятствія учинено не было.

Тимофей Ивановичъ! По содержанію донесенія вашего отъ **8** Маія нашли Мы за нужное объяснить вамъ, 1) при обнародованіи пастырской грамоты Архіепископа Минскаго, нѣтъ нужды присовокуплять никакого особаго обвѣщенія отъ свѣтской власти, и довольно когда вы посредствомъ Губернаторовъ предпишете тѣмъ чинов-

никамъ, которые въ городахъ и землѣ имѣютъ смотрѣніе надъ Полиціею, что помянутый Архіеппскопъ во исполненіе воли Нашей по благословенію Синода издалъ пастырскую свою грамоту о свободномъ присоединеніи къ Православной Нашей церкви всѣхъ тѣхъ, кои сами или въ особахъ предковъ своихъ насиліемъ и разнымъ ухищреніемъ совращены въ Унію съ Латинами; и для того, чтобы означенные чиновники наблюдали и имѣли попеченіе, дабы та грамота съ падлежащпмъ порядкомъ и тишиною повсемѣстно была опубликована, чтобъ никто изъ духовныхъ или свѣтскихъ иновѣрныхъ ни въ таковомъ обнародованіи, ниасе въ самомъ обращены ко благочестію затрудненія дѣлать не отваживался, чтобъ озлобляемымъ и гонимымъ вѣры ради Православной дана была законная защита, и наконецъ, чтобъ смотрѣли они, дабы при подобпомъ присоединены къ церкви Нашей того желающихъ, не взяли сіи послѣдніи за поводъ уклониться отъ повиновенія помѣщикамъ своимъ, или же къ другимъ своевольствамъ. 2) Синоду повелѣніе Наше сообщено о снабденіи по всей возможности Епархіи Минской добрыми Священниками изъ ближайшихъ Епархій, а между тѣмъ 3) заблаго пріемля подоженіе ваше съ Архіепископомъ учиненное о способахъ на сей разъ къ отправленію требъ церковныхъ, повелѣваемъ изъ доходовъ ввѣренныхъ вамъ Губерний выдать Архіепископу 2000 червонныхъ для собственнаго его снабденія всѣмъ надобнымъ и сану его приличествующимъ, и для пособія въ перѣздахъ, которыя польза дѣла принадлежащаго можетъ востребовать; а сверхъ того, дабы на первое время подкрѣпить опредѣляемыхъ духовныхъ, покуда съ разпространеніемъ благочестія приходы церковные сами собою придутъ въ ихъ состояніе, дозволяемъ вамъ

отдѣлить изъ тѣхъ же доходовъ до 20.000 рублей, и изъ пихъ по распоряженію вашему обще съ Архіелисколомъ Минскимъ производить дачи опредѣляемымъ Нашего закона Священникамъ и прочимъ церковнослужителямъ какъ на проѣздъ до мѣста ихъ, такъ и на содержаніе ихъ, соображая сіе послѣднее съ назначенпымъ по духовнымъ штатамъ: и извѣщая Насъ объ успѣхѣ дѣла и о суммѣ, сколько будетъ издержанно, Пребываемъ вамъ благосклонны.

П.С.*З. № 17204.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 8.

1795 г. Генваря 2

Именный, данный Сенату.—Объ отобраніи отъ Уніатовъ состоящаго въ Могілевскомъ Намѣстничествѣ Мазаловскаго Дѣвичьяго монастыря, и воз-вращеніи онаго во владѣніе монахинь греческаго исповѣданія.

Разсмотрѣвъ взнесенное Намъ за разными мнѣніями присутствующихъ въ Сенатѣ дѣло, о состоящемъ Могилевскаго Намѣстиичества въ Мстиславской округѣ Мазаловскомъ Дѣвичьемъ монастырѣ и о принадлежащемъ къ оному имѣніи, находимъ Мы, что сіе нмѣніе въ 1675 году владѣлицею онаго Маріанною Суходольскою по записи отдано было для учрежденія на немъ Дѣвичьяго монастыря Греческаго Неуніатскаго испо-

вѣдапія, съ тѣмъ, чтобъ таковой монастырь и при немъ церковь Преображенія Господня оставались вѣчно въ Православномъ исповѣданіи; что помянутая запись на Сеймѣ, 1678 года бывшемъ принята, въ законъ конституціи того Сейма внесена, и послѣ привиллегіями Королей Польскихъ утверждена; что въ слѣдствіе того монахини Греко-Восточнаго исповѣданія пребывали спокойно въ томъ монастырѣ до 1743 года, въ которомъ гоненіе и утѣсненіе вѣры Православной коснулось и сего монастыря, изгпавъ насильно нзъ него обитавшихъ монахинь Православныхъ и введя его въ обладаніе монахинь Уніатскаго закона, въ противность фундаціонной записи; а потому и повелѣваемъ помянутому Мазаловскому монастырю, со всѣми принадлежностями, быть по прежнему въ управленіи монахинь Греческаго Неуніатскаго исновѣданія[1] предоставя разсмотрѣнію Преосвященнаго Архіепископа Могилевскаго Георгія, нужно ли сохранить сей монастырь въ штатномъ положеніи, или же обратить его въ приходскую Православную церковь, въ каковомъ случаѣ деревни, за помянутымъ монастыремъ состоящіи, долженствуютъ причислены быть въ казенное вѣдомство.

П. С. 3. № 17288.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – І. Правительственныя распоряженія. – С. 8-9.

1795 г. Маія 18.

Синодскій, вслѣдствіе Именнаго. О публиковании въ Губерніяхъ Могілевской и Полоцкой Пастырской грамоты о возстановленіи Православной Восточной вѣры и о причисление Полоцкой Губерніи въ число Епархій Моінлевскаго Архіепископа.

По Именному Ея Императорская Величества Высочайшему указу, данному Синоду сего года Генваря въ l6 день, зо собственпоручнымъ Ея Величества подписаніемъ, въ которомъ написано: споспѣшествуя возстановленію Православной Восточной вѣры во всѣхъ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ опая насиліемъ и лестію превращена была въ Унію съ Римлянами, и видѣвъ опытами, какое спасительное дѣйствіе произвели обнародованный по повелѣнію Нашему Архіепископомъ Минскимъ грамоты, соизволяемъ, чтобъ таковыя же Пастырская грамоты опубликованы были и въ Губерніяхъ Могілевской и Полоцкой, возложа исполненіе сего на Архіепископа Могилевскаго; для чего уже отнынѣ, по лучшей удобности, губернія Полоцкая имѣетъ состоять въ числѣ Епархіи помянутаго Архіепископа Могилевскаго, именуя его Архіепископомъ Могилевскимъ и Полоцкпмъ. впрочемъ возлагаемъ на попеченіе Синода Нашего распорадить о всемъ потребпомъ въ семъ душеполезномъ дѣлѣ. Святѣйшій Правительствующій Синодъ приказали: 1) Помянутой Пастырской грамоты, по изготовленіи оной, напечатать отъ имени помянутаго Архіепископа Могилевскаго потребное количество окземпляровъ; но какъ между тѣмъ онъ Архіепископъ скончался, и на мѣсто его, по Именному Ея Императорская Величества Высочайшему указу, минувшая Марта 5 дня Всемилостивѣйше пожалованъ въ Могилевскую Епархію

Епископомъ Викарный Новгородской Епархіи, Епископъ Старорусскій Аѳанасій, о чемъ и Правительствующий Сенатъ вѣденіемъ изъ Святѣйшая Синода минувшаго Апрѣля 20 дня увѣдомленъ, то и оная грамота, по изготовленіи ея, напечатана отъ имени сего Епископа. 2) .Съ приложепіемъ экземпляровъ оныя грамоты, о должномъ по сему именному Ея Императорскаго Величества Высочайшему указу исполнены, послать и посланы изъ Святѣйшаго Синода къ Преосвященнымъ: Синодальному Члену Архіепископу Псковскому Инокентію и означенному Епископу Могилевскому Аоанасію указы, съ предписаніемъ 1-му: всѣхъ состоящимъ въ Полоцкой Губерніи православныхъ церквей священно и церковнослужителямъ чрезъ Псковскую Консисторію объявить, что отнынѣ состоять въ Епархіи Преосвященнаго Могилевскаго, которому ихъ и принять въ свое вѣдомство, именуясь Епископомъ Могилевскимъ и Полоцкимъ. 3) Преосвященному Могилевскому валѣть оныя грамоты въ Моги-левской и Полоцкой Губерпіяхъ во всѣхъ тѣхъ селеніяхъ, гдѣ жители, совращенные въ унію находятся, опубликовать чтеніемъ въ церквахъ Православная Нашего исповѣдапія послѣ литургіи, а сверхъ того, какъ въ сихъ, такъ и въ такихъ, гдѣ церквей Православныхъ нѣтъ, городахъ и селеніяхъ оное опубликованіе произвести по сношенію съ г. Генерадъ-Губернаторомъ обѣихъ сихъ губерній, въ случаѣ же отсутствія его, съ губернаторами, посредствомь управляющихъ Земскою Полиціею. И какъ означеннымъ Именнымъ Высочайшимъ указомъ все о семъ раепоряженіе возложено на Святѣйшій Синодъ, то изъ него и оному Генералъ-Губернатору, Генералъ-Апшефу. Сенатору и Кавалеру Петру Богдановичу Пассеку послатъ указъ, чтобы не оставилъ съ своей стороны доставлять

возможпое въ семъ спасительномъ дѣйствіи пособіе, сообразно тому, какъ оное произходитъ въ Минской, Изяславской и Брацлавской Губерніяхъ по Высочайшему отъ Ея Императорская Велиличества къ правящему тамъ должность Генералъ-Губернатора рескрипту, коего копія и въ Святѣйшій Синодъ доставлена; чего ради таковая же копія, да изъ грамотъ нѣсколько экземпляровъ для свѣденія сообщены при томъ указѣ и къ нему Г. Генералъ-Губернатору. 4) Когда таковые жители, желающее обратиться къ благочестію, явятся съ письменными просьбами прямо къ Преосвященному Могилевскому, или чрезъ свѣтскія тамошнія Правленія, то какимъ образомъ ему Преосвященному въ присоединении сихъ желающихъ къ Православной церкви поступить, о томъ въ семъ посылаемомъ къ нему указѣ достаточное наставленіе дано. 5) О всѣхъ сихъ присоединенныхъ къ церкви безъ замедленія сообщить въ извѣстіи къ Г. Генералъ-Губернатору или Губернаторами, дабы дано было о томъ знать Уніатскому Архіерею, и чтобъ къ тѣмъ присоединеннымъ духовенство съ стороны Уіатской никакого прикосновенія уже не имѣло. б) О вышеприписанномъ данномъ Синоду Именномъ Высочайшемъ указѣ увѣдомить Правительствующій Сенатъ вѣденіемъ, съ тѣмъ, что какъ при обнародованіп означенной Пастырской грамоты въ Минской, Изяславской и Брацлавской Губерніяхъ, вышеупомянутымъ отъ Ея Императорскаго Величества къ правящему тамъ должность Генералъ-Губернатора Высочайшимъ рескриптомъ повелѣно: обнародованіе той грамоты произвесть по всѣмъ тамошнимъ городамъ и селеніямъ, съ пособіемъ управляющихъ Земского Полиціею, при чемъ ему правящему должность Генералъ-

Губер-натора, прилагая старанія въ таковомъ Богоугодномъ дѣлѣ, оказывать всевозможное пособіе и прилежно наблюдать, дабы всякій непорядокъ и безпокойство отвращены были, и чтобъ никто изъ помѣщиковъ и чиновниковъ духовпыхъ и мірскихъ Римскаго и Уніатскаго закона, не осмѣлился дѣлать ни малѣйшаго въ томъ препятствія, обращающимися же въ благочестіе притѣсненія и обидъ; для того благоволилъ бы Правительствующие Сенатъ и отъ себя вышеупомянутому Могилевскому и Полоцкому Г. Генералъ-Губернатору предписать, чтобы и онъ на таковомъ же точно основаніи не оставилъ въ семъ дѣлѣ вспомоществовать со стороны гражданской.

П. С. *3. № 17333.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 8-9.

1795 г. Сентября 6.

Именный, данный Минскому, Волынскому, Подольскому и Брацлавскому Генералъ-Губернатору Тутолмину. — О приписаніи остающихся по Губерніямъ въ Уніи монастырей и церквей къ Епархіи Бѣлорусской.

Разторгнувъ узы принужденія угнетавшаго свободу исповѣданія Прародительской вѣры, Мы съ удовольствіемъ видимъ, что обитатели возвращенныхъ отъ Польши областей, исполненные усердія къ благочестію,

возвращаются радостно въ объятія Православной Восточной церкви. Въ уваженіи же на многочисленность обратившаяся народа, признали Мы за благо учредить въ Гу-берніяхъ: Минской, Волынской, Подольской и Брацлавской благочестивыя Епархіи и мѣстныхъ Епископовъ и установить симъ образомъ духовное первенствующей церкви управленіе, повелѣваемъ: 1) Остающіеся по симъ Губерніямъ въ Уніи монастыри и церкви приписать къ Епархіи Бѣлорусской и поручить вѣденію тамошняго Уніатскаго Архіепископа Лисовскаго во всемъ на основаніи послѣдовавшихъ объ управленіи Бѣлорусскою Уніатскою Епархіею повелѣній Нашихъ, которыя распространяемъ во всей силѣ на монастыри и церкви, нынѣ къ той Епархіи сопричисляемые. Случай сего временнаго ихъ Белорусскому Архіепископу подчиненія, не должеиствуетъ однако же стѣснять народъ въ свободѣ обращенія къ прародительскому благочестію. 2) По упраздненіи въ областяхъ подъ скипетръ Нашъ отъ Польши возвращенныхъ Уніатскихъ Епархій, частями въ предѣлы Имперіи вошедшпхъ и по причинѣ пребыванія нѣкоторыхъ Епископовъ, за границею оставшихся, безъ управленія, Всемилостивѣйше опредѣляемъ въ пенсію Митрополиту Ростоцкому по 6000 рублей въ годъ, Суффрагану его Епископу Бутримовичу и Епископу Пинскому Горбацкому по 3000 рублей въ годъ, повелѣвая выдать имъ оную изъ доходовъ Губерній вашего управленія, объявя изъ нихъ Ростоцкому, чтобъ онъ избралъ жигтельство по желанію своему въ Римѣ. яко престольномъ градѣ Римскаго исновѣданія, въ которомъ онъ воспптанъ и къ коему онъ имѣетъ несомнѣнную привержѣнность, или же здѣсь въ С.-Петербургѣ, но лишъ бы то не было въ предѣлахъ новоприсоединенныхъ отъ

Польши областей; прочимъ же дозволяя остаться жительствомъ въ Имперіи Нашей, либо выѣхать за границу. 3) Таковую же пенсію по 3000 рублей въ годъ каждому, назначаемъ Епископамъ Уніатскимъ, Луцкому Стефану Левинскому и Владимірскому Симіону Млоцкому, обрѣтающимся въ земляхъ, вновь нынѣ къ Имперіи присоединенныхъ, которые, въ постановленный отъ насъ срокъ учипили присягу на вѣрное Намъ подданство. 4) За симъ назначеніемъ денежнаго содержанія Епископамъ прежнихъ Уніатскихъ Епархій, принадлежавшія имъ по сану столовыя деревни причислить въ казенныя. 5) Усматривая изъ вѣдомости, Намъ представленной, что число монастырей Уніатскихъ вовсе несоразмѣрно числу церквей, въ Уніи остающихся, возлагаемъ на васъ подробный собрать о Уніатскихъ монастыряхъ свѣденія и по сношенію съ Архіепискономъ Лисовскимъ, уничтожить таковые, которые, не занимаясь пи просвѣщеніемъ юношества, ни помощію немощнымъ и призрѣнія требующимъ, суть обществу безполезны; монаховъ нее изъ сихъ упраздненныхъ монастырей размѣстить въ другія Бѣлорусской Епархіи, но и въ оставшіеся за тѣмъ отнынѣ въ монахи не постригать безъ особливой Нашей воли, б) Простирая милосердіе Наше па поповъ Уніатскихъ, не пожелавшихъ обще съ приходами принять благочестіе и потому безъ мѣстъ остающихся, Всемилостивѣйше соизволяемъ на выѣздъ за границу тѣхъ, кои не бывъ помѣщены въ приходы Римскаго исповѣданія, дозволенія на то просить будутъ; другимъ же, которые останутся на жительствѣ въ Имперіи Нашей, опредѣлить по смерть ихъ на содержаніе ихъ съ семействами отъ **50** и до **loo** рублей каждому по усмотрѣнію вашему, изъ общихъ по Губерніямъ доходовъ. Впрочемъ, 7)

возобновляемъ строгое прещеніе Наше внушать въ границы Имперіи духовныхъ иныхъ религій, принимать буллы Папскія или отъ имени его писанныя посланія инако, какъ на основаніи указовъ Нашихъ отъ 17 Генваря 1782 года и Генваря 7-го 1785 годовъ, или же за подчиненіемъ Уніатскихъ монастырей Архіепископу Белорусскому, избирать Провинціальныхъ и Генеральная Суперіоровъ, либо повеленіямъ ихъ повиноваться.

П.**С.З.* № ***17384.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 12-13.

1799 г. Апрѣля 19.

Именный, объявленный Гснералъ-Прокуроромъ Митрополиту Римско-Католическихъ церквей.—Объ учрежденіі Католической церкви въ Кіевѣ.

Государь Императоръ, на учрежденіе Католической церкви въ Кіевѣ, такъ какъ и на пере-мѣщеніе Базиліянцевъ и Доминиканцевъ и на прочія распоряженія, въ запискѣ вашей означенный, всемилостивѣйше соизволяетъ, съ тѣмъ, чтобъ изъ Уніатовъ ни кто въ церкви сіи назначенъ не былъ.

П.С.З. № 18940.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся

къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – І. Правительственныя распоряженія. – С. 21.

1800 г. Февраля 1.

Сенатскій.— О невозвращенію въ Унію людей, присоединившихся къ Православной вѣрѣ, и о непрепятствованіи Уніатамъ приступать къ оной.

Правительствующей Сенатъ, слушавъ: 1) вѣденіе Святѣйшая Правительствующая Синода, прописывающая въ ономъ представленія Минской Епархіи Викарія Преосвященнаго Варлаама Епископа Житомирская, что многіе города Овруча и принадлежащихъ къ приходамъ онаго деревень жители, будучи благочестивыми, съ 1795 годавъ минувшую Святую Четыредесятницу исповѣдывались и Святыхъ Таинъ пріобщались въ церкви Овручскаго Базиліанскаго монастыря, по причинѣ данной имъ отъ Уніатскаго Радомысльскаго Официіала Петра Шатунскаго на просьбу ихъ о бытіи по прежнему Уніатами письменной резолюціи; а Луцкаго повѣта села Озера благочестивымъ жителямъ помѣщикъ ихъ Рагазинскій приказалъ въ требахъ Христіанскихъ относиться къ Жидичинскимъ Базиліанамъ, которые оные требы действительно тамъ и исправляютъ; Житомирской же Базиліанинъ Анатолій Зубовичь, какъ по произведенному объ опомъ въ означенномъ селѣ Озерахъ Луцкимъ Нижнимъ Земскимъ Судомъ слѣдствію открылось, не только всѣ тамошнимъ благочестивымъ жителямъ требы преподавалъ, но даже у одного изъ нихъ Федора Смолярчука благочестивымъ Священникомъ крещеннаго

и Федоромъ нареченнаго младенца прошедшаго года Іюня 12 дня перекрестилъ на Унію и переименовалъ Онуфріемъ, по чему для изслѣдованія объ ономъ помянутыхъ православныхъ людей, чрезъ озпаченнаго Официала Шатунскаго и Овручскихъ Базиліанъ къ Уніатству обращеніи и для преданія за то виновныхъ суду, а равно о поступленіи и съ означеннымъ Базиліаниномъ Зубовичемъ по законамъ, сообщено отъ него Преосвященнаго г. Генералу-отъ-Инфаптеріи, Каменца Подольскаго Военному Губернатору, управляющему Губерніями: Минскою, Волыпскою и Подольскою и Кавалеру Графу Гудовичу съ тѣмъ, чтобы и о пересѣченіи подобныхъ къ оскорбленію Православныя Вѣры тамошними иновѣрпыми предпринимаемыхъ подви-говъ, далъ, кому слѣдуетъ, свое предписаніе; а изъ Консисторіи о томъ же дано знать и въ Волынское Губернское Правленіе. О чемъ Синодъ сообщилъ Сенату съ тѣмъ, чтобъ оной какъ по прежнимъ Преосвящепныхъ Бѣлорусскаго и Житомирскаго въ вѣденіи Синода Августа отъ 26 дня изъясненнымъ, такъ и по симъ представленіямъ о происходящихъ по Бѣлорусской и дру-гимъ Епархіямъ со стороны Римскаго и Уніатскаго духовенства и помѣщиковъ притѣсненіяхъ Православію и препятствія обращенію въ оное, къ прекращенію всего того учинилъ общее свое на прописанномъ въ томъ вѣденіи Синода основание положеніе. 2) Извѣстіе 1-го Сената Департамента и копію съ таково же вѣденія Синода, въ которомъ прописываетъ поступившее въ Синодъ доношеніе Преосвященнаго Анастасія Епископа Бѣлорусскаго и Кавалера, представлявшая, что Унія въ Бѣлорусской Епархіи подкрѣпляемая сколько владельцами и духовными своего Правительства, сколько и светскими судами, где

присутствующіе Римско-Католики, имеютъ отъ сего сильную подпору, и коль не благо склоннейшіе простерты отъ Россійскаго Престола приглашенія Уніатовъ къ благочестію, но обращеніе ихъ въ самомъ начале еще испорчено предвари-тельнымъ со стороны Светскаго Правительства созывомъ Уніатскихъ поповъ подъвидомъ убѣжденія ихъ къ принятію Православія, ибо успелъ увѣрить ихъ, что они могутъ оставаться Уніатами; каковую неосторожность приметилъ и бывшій Белорусскій Генералъ-Губернаторъ Пассекъ, давъ знать о семъ находившемуся въ Полоцкой Губерніи Губернатору Лапатину; хотя же некоторые приходы и обратились къ благочестію, но такіе токмо, въ коихъ или помещики не Римскаго исповеданія или прихожане не были расположены къ Уніатскимъ попамъ, или которые сами изъ нихъ пожелали оставить Унію; словомъ, тѣ, кои ближе къ Россійскому Духовному начальству, а подалее отъ Уніатскія кафедры. А какъ и при семъ обращеніи малаго количества церквей Уніатское Духовное Правительство не удалило отъ обращенныхъ прихо-довъ необратившихся поповъ, то оные злобствуя, что приходы уже более не въ ихъ рукахъ, не упустили употребить всякихъ способовъ, дабы благочестивыхъ прихожанъ паки совратить на Унію, опорочивая дерзновенно и явно къ презренно господствующая веры все священные благочестивый церкви обряды; по вступившимъ о семъ въ Белорусскую Консисторію деламъ, хотя всевозмояшыя приняты меры къ пресеченію происходящая отъ Уніатовъ зла, и возвращенію церквамъ спокойства и тишины, но остаются безъ пользы, потому, что светское Правительство паче Нижніе Земскіе и Поветовые Суды, въ коихъ Судьи суть Римско-Католицкаго закона, не внемлютъ предписаніямъ

Губернскаго Правленія: отъ чего въ обращенныхъ изъ Уніи приходахъ, какъ прихожане, такъ и Священники претерпеваютъ угнетеніе и насильство; па противу же того виновные Уніатскіе попы и ксензы, освобождаясь отъ законного сужденія, не только имеютъ поводъ; еще большія чинить возмущенія въ приходахъ и развраты, но будучи не удалены отъ оныхъ и по своему самовольству отправляя служеніе, то і въ домовыхъ Римско-Католицкаго закона помѣщиковъ костелахъ, то въ приписныхъ къ приходскимъ церквамъ каплицахъ, или часовняхъ, преподаютъ прихожанамъ, обратившимся уже въ благочестіе, всякія требы, и чрезъ то совращаіотъ ихъ паки на Унію, оставляя благочестивыхъ Священниковъ со стыдомъ безъ пропитанія. А Архіепископъ Уніатскій, по многимъ отношеніямъ Бѣлорусской Консисторіи и Губернскихъ Правленій, не распредѣляя ихъ къ Уніатскимъ церквамъ, не только попускаетъ ихъ жительствовать въ воспріявшихъ благочестіе приходахъ, но дозволяетъ еще въ нихъ и церкви Уніатскія вновь строить. По каковымъ обстоя-тельствамъ онъ Преосвященный Бѣлорусскій, приложа изъ нѣкоторыхъ означающихъ таковыя неустройства дѣлъ выписку, проситъ оказать для тамошней православной Церкви защищеніе, въ томъ: 1. чтобы Епархію Уніатскаго исповѣданія ограничить точнымъ и извѣстнымъ количествомъ церквей, и вновь ихъ и каплицъ строить, особливо же въ обратившихся хотя частію въ благочестіе приходахъ, и имѣть гдѣ либо въ домахъ для служенія подвижные антимисы, не дозволять. 2. Уніатскихъ Священниковъ отъ таковыхъ приходовъ вовсе удалить, и служеніе имъ отправлять, какъ въ опыхъ и въ Католицкихъ кастелахъ, такъ и въ приписныхъ къ приходскимъ въ благочестіи уже состоящимъ церквамъ

каплицахъ или часовняхъ запретить, съ тѣмъ, чтобы они никакого прикосновения къ обращен-нымъ прихожанамъ не имѣли, но распределены были по мѣстамъ своего вѣдомства, и доколѣ сіе не послѣдуетъ, дотолѣ вновь въ Священники ни кого не производить, а сверхъ того Уніатовъ и въ Римско-Католицкій законъ принимать воспретить, что и Буллою Папы Римскаго Бенедикта XIY, обнародованною тамо въ 1795 году по Епархіи Римско-Католицкихъ церквей отъ Архіепископа і Кавалера Сестренцевича, запрещено, но не исполняется и Уніаты въ Римско-Католицкій законъ во множествѣ принимаются; свѣтскіе же Суды предписываемое имъ отъ начальства, касательно Уніатскихъ дѣлъ при Депутатахъ со стороны Духовенства православнаго Нашего исповѣданія исполняли бы въ точности безъ продолженія времени и безъ всякой иновѣрцамъ понаровки, а Консисторія Упіатская была бы совершенно подвластна начальству Католическая правленія, дабы въ случаѣ неисполнения ею по законнымъ требованіямъ отъ начальтства благочестивой стороны было куда относиться. **3.** Поелику нѣкоторые изъ Уніатовъ и нъшѣ отзываются съ желаніемъ присоединиться къ православной Церкви, но съ приведеніемъ таковаго желанія въ дѣйство то разными прельщеніями иновѣрцовъ, то внушеніемъ, что и присоединившееся паки обращены будутъ въ Унію, то страхомъ будучи объяты, что за присоедините не мало зла потерпятъ, удерживаются: то въ разсужденіи сего повелѣть въ оставшихся въ Уніи приходахъ вповь чрезъ Российское Духовенство внушить тамошнимъ прихожанамъ въ присутствіе нарочно къ тому наряженныхъ со стороны свѣтской надежныхъ православная исповѣданія чиновниковъ, что они, по волѣ Монаршей, следуя желанію

своему, безбоязненно могутъ присоединиться къ Греко-Восточной православной Церкви, не опасаясь отъ кого либо и малѣйшаго притѣсненія, и оную на основаніи Высочайшаго Его Императорскаго Величества Манифеста, состоявшаяся 1797 года Марта въ 18 день, содержать. А прошлая 1799 Маія 23 Святѣйшему Синоду отъ Викарія Минской Епархіи Варлаама, Епископа Житомирская, рапортами представлено, что и въ тамошней Епархіи Луцкая уезда села Озденежа жителями съ Латинскимъ ксензомъ, бывшпмъ приходскимъ ихъ Уніатскимъ попомъ, Нарушевичемъ, благочестивая того села церковь обращена на Унію, а жители села Белостока, будучи уже благочестивыми спокойно третей годъ, ныне, по поводу насильнаго отобранія въ Дубенскомъ повѣтѣ многихъ церквей въ Унію, более еще потому, что Бѣлостокскіе Базиліане, устроивъ въ своемъ монастыре каплицу, публично со всѣмъ своимъ собраніемъ отправляютъ Богослу;кеніе въ оной, и предпринявъ намѣреніе быть таки Уніатами, отобрали отъ приходской церкви ключи; хотя же Нижнимъ Земскимъ Судомъ она отперта и поручена приходскому тамошнему Священнику, но прихожане къ Богослуженіямъ въ нее не ходятъ, и въ Святую Четыредесятницу не одна душа, не бывъ у исповеди, единогласно кричали, что они готовы на всякое наказаніе, а благочестивыми не будутъ. Почему Святѣйшимъ Правительствующимъ Синодомъ определено: какъ онымъ Синодомъ изъ имеющихся въ немъ дѣлъ довольно усмотрено, что съ самаго возвращенія бывшаго въ Польскомъ владеніи края подъ Россійскій Скипетръ оказывалось въ тамошнихъ жителяхъ добровольное стремленіе и усерднейшая ревность къ обращенію въ благочестіе, отъ котораго совращены они были, прежде

страхомъ и лестію въ Унію, такъ что более милліона разнаго пола и возраста присоединились тогда къ Восточной Греко-Россійской Церкви, что и побудило въ Бозе почившую Государыню Императрицу Екатерину Алексѣевну повелѣть обнародовать въ тѣхъ мѣстахъ отъ имени Епархіальпыхъ Архіе-реевъ грамотами, чтобы установленный начальства бдели о недопущеніи къ малѣйшимъ обидамъ или угнетеніямъ возвращающихся въ Веру православную, въ Россійской Имперіи господствующую, и озлобляемымъ подавали всегда руку законныя помощи, почему Начальники Губерній и другія свѣтскія Правительства и обязаны доставлять съ своей стороны въ семъ спасительномъ дѣйствіи возможное пособіе. Въ означен-номъ же Высочайшемъ Его Императорскаго Величества Манифесте, 1797 года Марта 18 день изданномъ, изображено, что въ некоторыхъ присоединенныхъ отъ Польши къ Державѣ Российской Губерніяхъ, Духовенство и помещики Римско-Католицкаго исповѣданія, обращая во зло данную отъ Его Императорскаго Величества свободу исповеданія Вѣры, явнымъ образомъ притесняютъ Священнослужителей Православныя Грекороссійскія Церкви, и не токмо тайпо внушеніями, но даже насильственно отторгаютъ отъ Церквп сей добровольно къ ней прилѣпившихся, обращая ихъ къ Уніатству; и потому повелено, дабы пребывающія въ ирисоединениыхъ отъ Польши Губерніяхъ разныхъ наименованій и чиновъ Духовенства, помѣщики и другаго званія люди, Римско-Католицкое исповеданіе содержащіе, пользуясь сами свободою исповѣданія, не только, не привлекали въ оное тайно советами и внушеніями, или же явно насильственно всякаго рода вѣрноподданныхъ Его Императорскаго Величества, православную

Грекороссійскую Веру исповѣдывающихъ, но даже и не стѣсняли бы свободы тѣмъ, кои по добровольному руководству совести, сами отъ другихъ исповеданій къ православной Церкви присоединиться возжелаютъ, не делая отнюдь и самомалейшаго помешательства въ правилахъ и священнослужениі на алта-ряхъ сей Церкви, и не оскорбляя ничемъ священныхъ и церковныхъ ея служителей, подъ опасеніемъ за преслушаніе Его Императорскаго Величества воли наказанія по всей строгости законовъ. Но, напротивъ того, въ Бѣлорусской Губерніи, какъ изъ доношенія Епископа Белорусская и приложенной при немъ выписки явствуетъ, православная Греко-Россійская Церковь съ исповедниками ея, паче же недавно къ ней присоединившимися, отъ держащихъ Уніи и Римско-Католиковъ терпитъ оскорбленіе и насильство, не получая въ томъ должнаго, по силе Высочайшихъ узаконеній, защищенія; ибо Уніатское духовенство и самъ Архіепископъ ихъ Лисовскій поступалъ не соответственно вышеоз-наченяымъ Высочайшимъ повеленіямъ, последователей своихъ стараясь удержать въ одинаковомъ съ собою исповеданіи, все усилія упо-требляетъ къ отторяженію отъ благочестія, и техъ, кои по добровольному желанію и въ совести своей убежденію присоединились къ оному, внушая не токмо тайно, но и явно, чтобы обратившіеся изъ Уніи не ходили въ благочестивую церковь, и уверяя притомъ, что Унія возстановлена будетъ по прежнему, чему доказательствомъ слу-жатъ поступки Быховскаго Уніатскаго Священника Целила и Архіепископа Лисовскаго, который Бабиновецкаго уезда, въ местечке Микулине въ Бернардинскомъ костеле публиковалъ указъ, дозволяющій всемъ Уніатскимъ попамъ литургисать въ

Римскнхъ костелахъ, и присоединившимся отъ Уніи къ благочестію прихожанамъ преподавать Христіанскія требы, дозволяя сверхъ сего въ такихъ приходахъ. въ коихъ почти все жители воспріяли благочестіе, или часть только некоторая осталась въ Уніи, а потому и церкви тамошнія обращены въ благочестивые *же,* съ определеніемъ къ нимъ православныхъ Священниковъ, строить вновь Уніатскія церкви, дабы подъ симъ предлогомъ удержать тамъ своихъ Уніатскихъ поповъ, и чрезъ посредство ихъ, возмутивъ благочестивыхъ прихожанъ, совратить ихъ съ истиннаго пути; каковымъ вреднымъ для господствующей Вѣры Уніатскаго духовенства предпріятіямъ пособствуя к помѣщики тамошніе, Римско-Католицкій законъ содержащее, стараются, во первыхъ, крестьянъ своихъ страхомъ наказанія удержать противъ ихъ воли и желанія въ Уніи, отъ чего произошло, что Климовецкаго округа Кушелевской церкви прихожане по добровольному ихъ желанію присоединены были къ православію, и сами письменно просили о освященіи тамошней церкви; когда же для сего, прибылъ туда Священникъ, то его нѣкоторые изъ тѣхъ же самыхъ прихожанъ до того не допустили, по причинѣ учинен-наго имъ отъ помѣщика ихъ, Полковника Голынскаго, за обращеніе ихъ къ благочестію наказанія, а Мстиславская повѣта помѣщикъ Кобылинскій, по обращеніи Глинской церкви и Священника со всѣми прихожанами къ благочестію, запретилъ, подъ наказаніемъ, крестьянамъ своимъ относиться съ требами къ оному воспріявшему благочестіе Священнику; таковой жѳ участи подвержены и Бѣлодубровской церкви прихожане помѣщицею своею Гайковою; во вторыхъ, находящимся въ приходахъ обращенныхъ изъ Уніи блачочестивымъ Священникамъ, дабы изгнать ихъ оттуда,

а Уніатскимъ понамъ удобнее бы было совращать прихожанъ паки на Унію, причиняютъ разный обиды и озлобленія, отнятіемъ у нихъ припадлежащихъ къ церквамъ земель и изгнаніемъ изъ церковныхъ домовъ; Кричевскій же помѣщикъ Голынскій Иванъ, Войскій высѣкъ жестоко церковника за то только, что онъ вырубилъ въ его лѣсу березину для очищенія въ православной церкви паутины; каковымъ примѣромъ послѣдуя, и другіе тамошніе жители также отваживаются не только священнослужителей притѣснять, но и самую православную Церковь злословить, какъ то 1) учинилъ Должанскаго погоста помѣщика Зброжка крестьянинъ Прокопій, оставшійся изъ всего тамошняго прихода, возпріявшаго благочестіе, одинъ только въ Уніи, и противясь благочестію, называлъ Вѣру православную чертовскою, а престолъ и жертвы порицалъ сквернословіемъ; 2) въ 1795 году Оршанской округи мѣстечка Любовичъ мѣщане, по обращеніи уже къ благочестію, по наущенію бывшаго тамъ Уніатскаго попа и Суррогата Какиновскаго, до такой степени простерли свою дерзость, что во время отправления іъ тамошней церкви благочестивымъ Священникомъ утреиняго пѣпія, собравшись въ церковь, вшедъ въ алтарь, со страшными угрозами первѣе выгнали его вонъ изъ церкви, похваляясь въ случаѣ сопротивленія разорвать его въ куски, а потомъ вошедъ въ оную помянутый Какннов-скій для отправленія своего служенія, увидя на престолѣ лежащій святый антиминсъ, приказалъ тѣмъ мѣщанамъ возвратить Священника, котораго притащивъ въ церковь насильно, и поставя у престола съ распростертыми руками крестообразно взяли сами съ престола антиминсъ и положили ему за пазуху. 3) Прошедшаго 1798 года въ

Септябрѣ мѣсяцѣ, Дизенскаго уѣзда слободы Дис-ненской помѣщица Сулистровская не допустила освятить тамошнію Уніатскую церковь въ благочестивую, (которую освятить указомъ изъ Святѣйшаго Синода велѣно, сообразно Высочайше апробованному о таковыхъ церквахъ положенію: поелику изъ числа прихожанъ ея владѣнія и другихъ помѣщиковъ добровольно присоединилось къ благочестію 1,229 душъ, въ Уніи же осталось, по собственному ея Сулистровской показанію, съ небольшимъ 600 душъ) нарадя крестьянъ своихъ караулить оную съ дубинами, а начальникомъ всему тому былъ и имп новелѣвалъ Ушатскій попъ Цитовичъ. Каковыми отъ Уніатскаго и помѣщиковъ произходящими возмущеиіями пользуясь, Римско-Католицкая Консисторія дозволила Уніатскимъ попамъ исправлять священнослуженія въ Римскихъ костелахъ, съ тѣмъ единственно, какъ то изъ послѣдствія открывается, дабы приласкавъ къ себѣ Уніатскихъ поповъ, привлечь чрезъ то въ Римскую релпгію **и** прихожанъ ихъ Упіатовъ, въ явпую противность Именнаго 1735 года Февраля 22 дня указа **и** другихъ узаконений, также даннаго въ 1769 году Февраля 12 дня Санкт-Петербургской Римской киркѣ Регламента 2 главы 9 пункта, строго запрещающихъ духовенству Лютеранская, Реформатская и Римскаго исповѣданій привлекать въ свой законъ подданныхъ Россійскихъ, какого бы народу и званія оные ни были; въ Бѣлорусской же Губерніи не только изъ Уніатовъ, но изъ присоединившихся изъ нихъ къ благочестію въ Римскую религію совращены цѣлые приходы, въ немаломъ числе душъ состоящее; гражданскіе тамошнія правительства и Бѣлорусское Губернское Правленіе, по отношеніямъ со стороны православная Духовенства, о пресѣченіи всѣхъ та-

ковыхъ неустройствъ, наносящихъ вредъ господствующей въ Государстве религіи, хотя и предписывало Нижнимъ Судамъ производить изслѣ-дованія, и виновныхъ предавать суду уголовному, но какъ поручало сіе таковымъ мѣстамъ, въ коихъ присутствующіе большею частію Римско-Католики, которые съ преступниками или единомысленники или связанные союзомъ родства, или сами по сему же подлежать суду, почему и надлежащая по тѣмъ предписаніямъ исполненія не было; а Губернскія не только не имѣли данная въ томъ настоянія, но еще при многихъ случаяхъ дѣлали послабленіе, а именно: бывшее Полоцкое Намѣсническое Правленіе, по желанію Невальскаго уѣзда погоста Кубокъ помѣщика Радожицкая и крестьянъ его, обратившихся отъ Уніи къ благочестію, отобравъ и назначивъ къ освященію въ благочестивую тамошнюю приходскую церковь, послѣ по прошенію Римско-Като-лицкаго исповѣданія помѣщиковъ возвратило оную по прежнему Уніатскому попу; а Белорусское Губернское Правленіе въ Анрѣлѣ мѣсяцѣ 1798 года, дало дозволеніе Велижскому Уніатскому попу Квятковскому исправлять по Уніатскому обряду требы въ каплпцѣ Маклаковской, состоящей внутри Серпѣйскаго прихода, гдѣ всѣ прихожане приняли уже благочестіе; чѣмъ ему Квятковскому и подапъ поводъ совращать тамошнихъ прихожанъ паки на Унію. Изъ донесеній же Минскаго Архіепископа и Кавалера Іова явствуетъ, что хотя въ Минской Губерніи, по распо-ряженіямъ тамошняя Гражданская Губернатора Корнѣева, на основаніи Высочайше апробованнаго въ 1797 году Іюля 21 дня мнѣнія его, обращеніе Уніатовъ къ благочестію происходило съ хорошимъ успѣхомъ, а особливо когда по содержанію упомянутая Высочайше апробованнаго мнѣнія

онаго Губернатора Корнѣева; всѣ Уніатскихъ приходовъ Священники по части подачи метричныхъ книгъ относились прямо къ нему Архіепископу Іову; но какъ нынѣ определенный вновь въ Минскую и Литовскую Губерніи Епископъ Булгакъ, яко бы по присланному къ нему отъ Римско-Католицкаго Департамента при Юстицъ-Коллегіи указу, метричныя книги началъ собирать къ себе, то Уніатскіе священники паки зачали въ некоторыхъ местахъ отвлекать людей, да и самъ Епископъ Булгакъ въ городе Пинске, где и со всемъ его уездомъ нетъ ни одной Уніатской церкви, а все присоединившіеся къ благочестію, учредивъ свою Викарную Консисторію, съ определеніемъ въ оную изъ безместныхъ Суррогата Гречку и другихъ священниковъ, подалъ поводъ какъ симъ, такъ и другимъ, проезжая чрезъ присоединившіеся къ благочестію приходы отвлекать жителей тамошнихъ паки на Унію, хотя отъ Гражданскаго Правительства и предписано было, чтобъ священники Уніатскіе не находились въ техъ местахъ, где народъ присоединенъ уже къ благочестію, дабы житіе ихъ въ техъ селеніяхъ не послужило къ разврату, а потому таковымъ безместнымъ Уніатскимъ священникамъ и назначена пенсія, и какъ господствующая вера въ тамошнемъ краю должна быть распространяема, тѣмъ паче, что сіе есть самое надежнѣйшее средство къ утвержденію тамошняя народа въ непоколебимомъ пребываніи подъ Россійскою Державою и единомысліи народа въ исповедываніи Христіанской Веры и содержаніи догматовъ ея; для того объ означенныхъ происходящихъ въ томъ со стороны Римскаго и Уніатскаго Духовенства и помещиковъ притесненіяхъ православію и препятствіяхъ къ обращение въ оное, съ приложеніемъ для лучшая о томъ усмотренія присланной отъ Преосвященнаго

Бѣлорусснаго выписки, сообщить Правительствующему Сенату веденіе, съ тѣмъ, дабы благоволилъ къ прекращенію всего того предпринять сообразныя вышепрописанному Высочайшему Манифесту и прочимъ узаконеніямъ меры, и постановя преграду какъ совращенію воспріявшихъ благочестіе паки на Унію, такъ и привлечений Уніатовъ въ Римско-Католическій законъ, предоставить всемъ тамошнимъ жителямъ полную свободу, следуя добровольному желанію своему, присоединиться къ православной Церкви, съ темъ, что где большая часть прихожанъ присоединится къ благочестію, тамо бы, сходственно прежде учиненному и Высочайше апробованному положенію, и церкви нриходскія безпрепятственно были освящаемы въ благочестивыя; а въ отвращеніе происходящая со стороны Уніатскаго духовенства на православныхъ нарѣканія, яко бы въ обращеніи Уніатовъ къ благочестію дѣлается иногда пасиліе, приказать для отбиранія отъ желающихъ присоединиться къ благочестію письменныхъ о семъ изъясненій отряжать Депутатовъ или гражданскихъ чиновниковъ, содержащихъ Римское исповѣданіе. А посему отъ обитателей тамошнихъ, обратившихся *къ* благочестію, и потомъ подъ предлогомъ, яко бы они то учинили не по собственному ихъ желанію, оказывающихся въ возмущеніяхъ къ совращенію паки на Унію, буде которые изъ нихъ по присоединеніи къ благочестію принимали уже какъ Святыя Таинства, такъ и въ прочихъ Христіанскихъ требахъ относились къ православнымъ Священникамъ, показанія ихъ, яко бы о насильственномъ присоединеніи ихъ къ благочестію, не пріемля за справедливыя, считать ихъ уже при благочестивой Церкви состоящими, потому, что принятіемъ Святыхъ Таинъ отъ

Священниковъ Греко-Россійскаго исповѣданія и въ продолженіи времени заимствованіемъ отъ нихъ Духовныхъ требъ. совершенно они подтвердили добровольное присоединеніе ихъ къ благочестію, въ которомъ и пробыли бы безъ всякого сомнѣнія, если бы не были возбуждаемы Уніатскимъ Духовенствомъ и помощниками своими, Римско-Католическую религію содержащими. Которыя же на противу того хотя и присоединены къ благочестію, но ни съ какими Христіанскими требами къ православнымъ Священникамъ не относились, онымъ оставить на ихъ произволеніе: въ благочестіи остаться, или быть по прежнему Уніатами, и всѣхъ таковыхъ въ Уніи остающихся жителей, тамъ, гдѣ по превосходному количеству воспріявшихъ благочестіе и церкви приходскія обращены будутъ въ благочестивый, буде ихъ число не велико, приписывать къ ближайшимъ Уніатскимъ церквамъ; ежели же ихъ останется такое количество душъ, что можно имъ построить вновь церковь Уніатскую, то хотя имъ сіе и дозволять, но не инако, какъ ограничa Епархіи Уніатскія точнымъ и извѣстнымъ числомъ церквей, такъ, что буде бы послѣдовала гдѣ надобность вновь оныя строить, то по силѣ Устава Благочинія 58 статьи, Архіепископъ Уніатскій самъ собою, безъ Губернскаго Правленія, на построеніе ихъ дозволенія давать не отважился бы; равнымъ образомъ и вновь Священпиковъ на Уніатскіе приходы рукополагать удержался, доколѣ иынѣ безмѣстиые пе распределены будутъ къ мѣстамъ, дабы сіи не скитались по разнымъ мѣстамъ и пе развращали воспріявшихъ благочестіе; въ случаѣ же могущихъ послѣдовать отъ Уніатовъ о чемъ либо жалобъ, производимы были о томъ дѣла при Депутате Духовномъ со стороны благочестивой. Какое же

по сему послѣдуетъ въ Правительствующемъ Сенате опредѣленіе, о томъ уведомить Святѣйшій Синодъ. Относительно жъ непринужденія обывателей Уніатскаго закона къ принятие Греко-Российской вѣры, дать знать, что Святейшій Синодъ не оставилъ съ своей стороны, на основаніи Именнаго Его Императорскаго Величества Высочайшаго указа, даннаго въ прошедшемъ 1797 году Маія 13 дня Минскому Губернатору Корнееву, темъ Епархіальнымъ Преосвященнымъ Архіереямъ, въ вѣдомстве коихъ состоять Уніаты, строжайшее сдѣлать подтвержденіе. Первый Сената Департаментъ, по разсмотреніи сихъ обстоятельствъ, предписалъ Бѣлорусскому и Минскому Гражданскимъ Губернаторами чтобъ по сему Святѣйшаго Синода вѣденію къ прекращенію описываемыхъ въ ономъ безпорядковъ, и къ удержанию обратившихся въ православную Греко-Россійскую Веру отъ совращенія въ Унію, приняты были зависящія отъ свѣтскаго начальства меры; а дабы Духовенству и Духовному Римско-Католицкаго исповѣданія начальству сделано было надлежащее отъ Департамента Римско-Католицкихъ дѣлъ о исполненіи определенія Святейшаго Синода касающагося до онаго Духовенства предписанія: то о семъ предоставилъ сему Департаменту. Приказали: какъ въ первомъ изъ сихъ веденій изъяснено, что въ разсужденіи изследованія объ обращеніи нѣкоторыхъ православныхъ людей въ Унію по Волынской Губерніи, и о поступлении съ виновниками сего по законамъ, отнесясь о семъ отъ находящагося тамъ Преосвященнаго Варлаама, Епископа Житомирскаго къ Управляющему Минскою, Волынскою и Подольскою губерніями, Господину Генералу отъ Инфантеріи и кавалеру Графу Гудовичу, а также изъ тамошней

Консисторіи о томъ же дано знать и Волынскому Губернскому Правленію: то за еимъ и помянутымъ нредписаніемъ Сената 1-го Департамента остается съ прописаніемъ означенныхъ свѣденій Святѣйшаго Синода, послать указъ Юстицъ-Коллегіи въ Рнмско-Католицкій Департаментъ, съ тѣмъ, чтобъ онъ строжайше предписалъ всѣмъ подъ вѣдомствомъ его находящимся мѣстамъ и Духовнымъ особамъ, дабы они держались изображенныхъ въ послѣднемъ изъ сихъ вѣденій правилъ, и старались бы всевозможно отвращать подвластные себѣ Духовные чины отъ описанныхъ въ томъ вѣденіи безпорядковъ, ни мало не развращая людей, обратившихся самопроизвольно изъ Уніи въ Греко-Россійскій законъ, и не препятствуя отнюдь перехожденію ихъ изъ Уніи въ господствующую вѣру, подъ опасеніемъ за ослушаніе строжайшаго по законамъ наказанія, и словомъ соображали бы всѣ свои дѣйствія, относящіяся къ сему предмету, съ постановлепіемъ Святѣй-шаго Синода.

П.С.З. № 19261.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 21-28.

1800 г. Декабря 29.

Именный, данный Сенату. — О бытіи въ Католическомъ Департаментѣ Юстицъ-Коллегіи двумъ Свѣтскимъ Членамъ.

Въ Католическомъ Департаменте Юстицъ-Коллегіи Свѣтскимъ Членамъ быть по крайней мѣрѣ двумъ; а Уніаты, такъ какъ они присоединенные или къ намъ, или къ Католикамъ, а не сами по себѣ, Членовъ не могутъ имѣть.

П.С.З. № 19706.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 81.

1801 г. Ноября 13.

Высочайше утвержденный докладъ Сената.— О возстановленіи духовнаго и церковнаго Правительства Римско-Католическаго закона въ Россіи.

Докладъ. По Высочайшему Вашего Императорскаго Величества повелѣнію Генералъ отъ Инфантеры, Генералъ-Прокуроръ и Кавалеръ Беклешевъ, Августа 13 дня сего года предложилъ Сенату для совокупная разсмотрѣнія и представленія на Высочайшее утвержденіе мнѣнія. всеподданнѣйшій Комитета, по Высочайшему Вашего Императорскаго Величества повелѣнію составленнаго, докладъ и положеніе о духовномъ и церковномъ Правительстве Римско-Католическаго закона въ Россіи, также штатъ Римско-Католнческой Духовной Коллегіи, выписку изъ меморіала Вашимъ Императорскимъ Величествомъ полученнаго, о неудобности Митрополиту Сестренцевичу быть первенствующимъ надъ духо-

венствомъ, и записку поданную отъ Митрополита Уніатскаго Ростоцкаго, о нужномъ возстановле-ніи его въ прежнiй его санъ и о предоставлены духовенству Уніатскому собственнаго управ-ленія. Помянутымъ докладомъ Комитетъ всеподданѣйше представлялъ Вашему Императорскому Величеству, что онъ, во исполненіе Высочайшего Вашего Величества рескрипта, за собственноручнымъ подписаніемъ даннаго Генералъ Прокурору Іюля 16 дня сего года разсматривалъ всѣ изданный прежде сего установлены о разпоряженіи духовныхъ Римскаго исповѣданія дѣлъ, и соображаясь, какъ съ прежде состояшимся постановленіемъ блаженныя памяти Государыни Императрицы Екатерины Алексѣевпы 1795 года, объ управленіи Архіереямъ вѣдомства ихъ Епархіями, отдѣленно отъ Архіепископа Могилевскаго, такъ исъ учрежденіемъ изданнымъ въ 1798 году Государемъ Императоромъ Павломъ Петровичемъ, объ установленіи шести Епархiй и потомъ съ Высочайше утвержденными въ 1800 году правилами для управленія духовенства, и особенно монашескихъ орденовъ, по основаніямъ церковнымъ, извлекъ изъ оныхъ положеніе для духовнаго и церковнаго Правительства Римско-Католическаго закона, сближающееся къ образу Государственная правленія и къ Каноническимъ правамъ, на основаніи коего дѣла Римской церкви долженствуютъ быть управляемы и распоряжаемы безъ всякаго чуждой власти вліянія.

Положеніе жъ оное содержитъ: 1) производство дѣлъ духовныхъ и церковныхъ въ Конси-сторіяхъ, а надъ ними въ духовной Коллегіи; 2) назначеніе Членовъ въ Коллегіи; 3) обязанность Коллегіи, Архіереевъ и вообще духовенства въ отправленіи дѣлъ и должностей; 4)

принадлежность жалобъ на Архіереевъ и апелляціи на Консисторіи въ Коллегію и порядокъ рѣшенія дѣлъ разводныхъ; 5) управленіе монастырей монашескихъ орденовъ независимо оть Архіереевъ, но подъ общимъ изъ Епархій начальственнымъ вѣ-деніемъ; 6) определеніе въ монастыри и церкви Архимандритовъ, Суффрагановъ, Аббатовъ и раздачу приходовъ; 7) охраненіе церковныхъ и духовныхъ имѣній правомъ казеннымъ; 8) главное и общее вѣденіе всего духовенства Коллегіи, и объ отношепіи ее въ Сенатъ.

Съ каковымъ положеніемъ Комитетъ всеподданнейше подносилъ на благоразсмотреніе Вашему Императорскому Величеству и предположенный Духовной Коллегіи штатъ, которымъ изъ определенной на Католически Департаментъ суммы 18,500 руб. назначается ежегодно 17,450 р. обращая за темъ остающіяся 1,050 руб. въ добавокъ къ жалованью Епископу Бениславскому и Архимандриту Бышковскому при оставленіи ихъ Членами Коллегіи, противъ окладовъ занимаемыхъ ими до сего места Президента и Вице-Президента Департамента, съ темъ, что послѣ ихъ деньги сіп причислены быть имеютъ къ сумме на расходъ Коллегіи; сверхъ того доносилъ, что поелику за последовавшимъ Высочайшимъ Именнымъ указомъ Октября 11 дня минувшая 1800 года, о выборѣ въ Католическій Департаментъ Заседателей изъ Епархіи, положенное на прежде бывшихъ духовныхъ Членовъ жалованье Епископа, соборнаго Каноника и Протоіерея, всего въ годъ 3975 руб. остается нынѣ безъ выдачи; а определенные Заседатели по неназначенію имъ до сего времени жалованья не получали; изъ состоящпхъ же теперь въ Католическомъ Департаменте свѣтскихъ Членовъ остаются одинъ Коллежскій Советникъ и одинъ

Ассесоръ, которыхъ надлежитъ определить къ другимъ соот-вѣтствеппымъ мѣстамъ; то не благоугодно ли будетъ Вашему Императорскому Величеству Всемилостивѣйше повелеть помянутымъ Заседателямъ по новому штату Коллегіи выдать жалованье за все время ихъ бытности въ Департамента; а за тѣмъ и выбываемымъ светскимъ Членамъ Совѣтнику и Ассесору до опредѣленія ихъ къ мѣстамъ ассигновать на слѣдующую треть нынѣ получаемое ими жалованье, первому изъ 750 руб., а **последнему** изъ 450 руб. оклада. Съ тѣмъ вмѣсте представлялъ Комитетъ по Высочайшему же Вашего Императорскаго Величества совзволенію, и относительно отчужденнаго отъ управленія своей Епархіи и начальствованія надъ Римскимъ-Католическимъ Духовепствомъ Митрополита Сестренцевича, что какъ удаленіе его безъ формальпаго отрицанія или безъ судебная приговора можетъ почтено быть увольнепіемъ только временнымъ и управленіе Епархіи, порученное Епископу Бениславскому викарпымъ, а потому не благоугодно ли будетъ Вашему Императорскому Величеству Высочайше повелѣть, вступить ему Сестренцевичу въ управленіе Епархіи его и съ тѣмъ вмѣстѣ нредседательствующихъ членомъ въ Духовную Коллегію, съ полученіемъ полнаго жалованья, положеннаго какъ по сану Архіепискона Могилевскаго, такъ по званію предсѣдательствующаго Духовной Коллегіи.

Въ поданномъ же Вашему Императорскому Величеству меморіалѣ объясняется, что источпикъ бывшихъ несогласій между Католическимъ духовенствомъ проистекалъ отъ безмерной власти, каковая была поручена Митрополиту Сестренцевичу, который подъ названіемъ Архіепископа Могилевскаго, Митрополита Римско-

Католическаго въ Россіи, и начальника Юстицъ-Коллегіи, имѣлъ въ рукахъ совокупленныя все власти такъ, что жалующіеся, перенося апелляцію отъ первой инстанціи въ другую и въ послѣднюю, везде находили Сестренцевича, или въ виде Архіепископа, или Митрополита, или начальника Коллегіи, имѣющаго вліяніе въ оный судъ однимъ судіею. По Католическимъ правамъ Архіенископъ долженъ имѣть пребываніе въ Могилевѣ при своей каѳедральпой церкви и предсѣдательствовать въ Консисторіи; но ежели власть и преимущество начальника Католической Коллегии совокуплены будутъ съ властію Мптрополитскою, то она опять сдѣлается троякою и тѣ же послѣдствіи произойдутъ.

А Митрополитъ Уніатскій Ростоцкій въ записке своей всеподданнѣйше представляетъ, что постановленіе Уніатскихъ Епископовъ въ силу Папской Буллы зависитъ непосредственно отъ ихъ Митрополитовъ; нмъ же предоставлены навсегда и другія духовныя порученія; но какъ въ Высочайшемъ указе 1798 г. Апреля 28 дня, объ учрежденіи Уніатскихъ Епархій, о духовной власти Митрополита Уніатскаго не упомянуто; то имеющіе быть поставлены въ Епископы Уніатскіе, должны, какъ и Латинскіе, относитья въ Римъ съ испрошеніемъ Буллы на все то, что по Каноническимъ правиламъ получить имъ следуетъ; на Епархіальныя Консисторіи по апелляціи дѣла поступали къ Митрополиту и въ его Консисторію и монашеские ордены избирали своихъ начальниковъ подъ председательствомъ его Митрополита, или назначаемаго имъ Епископа. Почему для лучшаго распорядка между Уніатскимъ духовенствомъ, полагаетъ онъ Митрополитъ Ростоцкій нужнымъ, дабы Митрополитъ Уніатскій возстановленъ былъ въ свой санъ съ свойственною ему

духовною властію; чтобы **вме**сте съ тѣмъ возвратить его Ростоцкаго въ прежнюю его Епархію; предоставить Уніатамъ право иметь своихъ Заседателей въ Коллегіи по **вы**бору Митрополита; дать свободу Уніатскому монашеству избирать самому высшихъ и нисшихъ **себе** начальниковъ и во всемъ, что касается до внутренняя управленія по ихъ ордену; и на послѣдокъ, чтобы Уніаты въ свободномъ исповѣданіи, своего закона были ограждены отъ всехъ притѣсненій.

Всемилостивѣйшій Государь! Сенатъ, по разсмотрѣніи предположена Комитета съ объясненіями, къ тому присовокупленными, и по довольпомъ уваженіи всѣхъ обстоятельства паходитъ составленное Комитетомъ положеніе о духовномъ и церковномъ правительствѣ Римско-Католическаго закона въ Россіи, со штатомъ Римско-Католической Духовной Коллегіи, достаточнымъ и какъ образу Государственная правленія, такъ и состояние Римско-Католическихъ духовныхъ дѣлъ соотвѣтственнымъ; и потому соглашаясь со всѣмъ тѣмъ, равно и съ предположеніемъ въ докладѣ Комитета, о вступленіи Митрополиту Сестренцевичу въ управление Епархіи его и съ тѣмъ вмѣстѣ предсѣдательствующимъ Членомъ въ Духовной Коллегіи, съ полученіемъ полнаго жалованья, какъ по сану Архіепископа Могилевскаго, такъ и званію предсѣдательствующаго въ Духовной Коллегіи, также объ оставленіи Членами Коллегіи Епископа Бениславскаго и Архимандрита Бышковскаго, съ дополненіемъ имъ жалованья, полагаемаго по штату Коллегіи, второму и третьему Членамъ, противъ нынѣшнихъ ихъ окладовъ Президента и Вице-Президента въ Департамента, также объ удовлетвореніи выбранныхъ отъ Епархій Заседателей жалованіемъ по штату Коллегія, за время бытности ихъ въ

Департаменте, и назначеніи двумъ выбываемымъ светскимъ Членамъ Департамента, до определенія къ другимъ мѣстамъ, на слѣдующую треть жалованья, ныне ими получаемая, всеподданнѣйше представляетъ объ ономъ на Высочайшее благосоизволеніе Вашего Императорскаго Величества, поднося при семъ упомянутое положеніе о духовномъ и церковномъ правительстве и штатъ Коллегіи, въ которомъ положеніи за нужное разсудилъ Сенатъ, для важнаго поясненія и силы согласно Высочайшимъ указомъ, подтвердить особенно занрещеніе монашескимъ орденамъ, дабы они, подъ опасеніемъ суда уголовная, не дерзали какое либо иметь сношеніе съ Генералами монашескихъ орденовъ или иными властьми, внѣ Россіи находящимися; къ тому прибавить изъ Высочайше конфирмованпыхъ пунктовъ 11 Декабря 1800 года, точное запрещеніе Архіереямъ иметь приходы и дачи кому либо изъ бѣлаго духовенства более одного прихода, и охраненіе правъ ктиторскихъ въ одобреніи духовныхъ къ полученію приходовъ; сверхъ того, чтобы въ Члены Коллегіи выбирать кандидатовъ изъ Епископовъ, не ограничиваясь на неепархіальныхъ, поелику таковымъ собственнаго положенія не имеется; а въ Заседатели въ Коллегію Капитулами избирать изъ Членовъ своихъ не однихъ Канониковъ, но и Прелатовъ.

Что принадлежитъ до объясненій въ меморіале, Вашему Императорскому Величеству всеподданнейше поданномъ, о власти Митрополита Сестренцевича, то Сенатъ разсуждаетъ, что предсѣданіе въ Коллегіи, яко главномъ всего духовенства правительствѣ, не можетъ приличнее поручено быть, какъ первенствующей духовной особѣ въ Митрополите Могилевскомъ, къ діоцезіи котораго и самое местопребываніе Коллегіи при-

надлежитъ; что каждой Архіерей и Консисторія особо всякой Епархіи подчиняются не Митрополиту, но непосредственно Духовной Коллегіи; что въ Коллегіи Президептъ по Генеральному Регламенту безъ общая согласія всей Коллегіи никакого дѣла самъ собою рѣшить не можетъ; а всякое дѣло решится по большинству голосовъ, и въ случаѣ токмо равенства имѣготъ перевесъ тѣ, съ которыми Президептъ согласенъ; въ дѣлахъ же Енархіи Митрополпта, онъ, яко въ собственныхъ, Судіею быть и присутствовать въ Коллегіи по узаконенію не долженъ. А потому при Высочайшей довѣренностп, какою удостоепъ въ возложенномъ сане Митрополитъ Сестренцевичъ и при предположенныхъ законныхъ правилахъ, въ пределъ права и власти ему порученныхъ, не пастоитъ причины къ опасенію какихъ либо противныхъ послѣдствій.

Но представление жъ Уніатскаго Митрополпта Ростоцкаго, то какъ Высочайшими Именными указами, состоявшимися 1795 года мѣсяца Сентября 6, 1798 года Апрѣля 28 и 1800 года Декабря 29, поведено: 1) за обращеніемъ многочисленная народа къ Православной Восточной церкви, остающіеся отъ Уніи монастыри и церкви въ Губерніяхъ, отъ Польши возвращенныхъ, поручить веденію Бѣлорусскаго Архіепископа Лисовскаго, но такое временное ихъ ему подчиненіе не долженствуетъ стеснять народъ въ свободе обращенія къ прародительскому благочестію; а объ особѣ Митрополита Ростоцкаго сказано, чтобы онъ избралъ жительство по желанію своему въ Римѣ, яко престольномъ градѣ Римскаго исповѣданія, въ коемъ онъ воспитанъ и къ коему онъ имѣетъ несомнѣнную приверженность, или *же* здѣсь въ Санктпетербургѣ; но лишь бы то не было въ предѣлахъ

новоприсоединенныхъ отъ Польши областей. 2-мъ) предоставлена токмо свобода Митрополиту Ростоцкому съ прочими Епископами, пребывать въ городахъ и монастыряхъ ихъ закона; относительно же церковнаго управления, монашествующихъ, школъ и прочаго, повелѣно исполнять то, что о Епархіяхъ Римской вѣры предписано; а въ послѣднемъ собственноручно покойнымъ Государемъ Императоромъ написано: „Уніаты, такъ какъ они присоединенные или къ намъ или къ католикамъ, а не сами по себѣ, Членовъ не могутъ нмѣть". Сенатъ и полагаетъ, что Епархіямъ Уніатскимъ надлежитъ быть управляемымъ по положенію о правительствѣ духовномъ и церковномъ Римско-Католическаго закона, состоя подъ Духовною Коллегіею, въ которой Члены изъ Уніатовъ не полагаются.

Впрочемъ предаетъ все сіе въ прозорливѣйшее Вашего Императорскаго Величества благоусмотрѣніе.

Резолюція. Быть по сему.

Положеніе для духовнаго и церковнаго Правительства Римско-Католическаго закона.

1. Духовный Судъ, изъ духовныхъ и мірскихъ особъ составляемый, относится на дѣла общія но законамъ гражданскимъ; а для дѣлъ духовныхъ и церковныхъ, къ догматамъ вѣры и нравамъ каноническимъ относящихся, и неподлежащихъ суду міряпъ, остаются Духовный Консисторіи, въ Епархіяхъ учрежденный, а надъ ними Главная Духовная Консисторія или Римско-Католическая Духовная Коллегія, вмѣсто Департамента Юстицъ-Коллегіи.

2. Въ Коллегіи быть предсѣдательствующимъ Членомъ Архіепископу Могилевскому; одному изъ

Епископовъ; одному изъ Прелатовъ Инфулатовъ, на мѣста которыхъ Коллегія, избирая по два кандидата, представляетъ въ Правительствующій Сенатъ для внесенія объ нихъ доклада къ Высочайшему утвержденію; да изъ каждой шести Епархій, по одному Прелату или Канонику, избираемыхъ Капитулами чрезъ каждые три года.

3. Коллегіи, Епархіальнымъ Архіереямъ и Консисторіямъ, такъ какъ вообще и частно, Римско-Католическому Духовенству, въ отправлены дѣлъ и должностей своихъ поступать по законамъ и правиламъ церкви ихъ; наблюдая при томъ неукоснительно все, что въ разсужденіи отношенія ко внѣшней власти и внѣшняго церковнаго сообщества, Монаршими указами запрещено и повелѣно, и охраняя по долгу вѣрноподданнической присяги, права Самодержавной власти, Государственныя узаконеніи и Высочайшей интересъ.

4. Жалобы на Архіереевъ и апелляція на Консисторіи принадлежатъ въ Коллегію. По дѣламъ же разводнымъ въ бракѣ, гдѣ требуются два согласный рѣшеніи къ исполненію, когда первое рѣшеніе въ Консисторіи принадлежащей діоцезіи послѣдуетъ, то оно и съ дѣломъ отсылается въ Коллегію, которая, по избраніи обѣихъ
сторонъ, а въ случаѣ несоглашенія ихъ, по собственному назначенію, опредѣлитъ Консисторію другой діоцезін, и поручитъ оной, по тому же дѣлу учинить второе рѣшеніе, и буде оно съ первымъ согласно, тогда и исполняется; а въ случаѣ разности, какъ и по неудовольствию сторонъ, полагаетъ уже Коллегія сама окончатель-ное рѣшеніе.

5. Монастырямъ монашескихъ орденовъ быть управляемымъ во всемъ по ихъ правиламъ и институтамъ,

и имѣть согласно тому своихъ орденскнхъ Начальниковъ или Провинціаловъ, не дерзая однако же вопреки Высочайшему прощенію, подъ опасеніемъ уда уголовная, какое либо имѣть спошеніе съ Генералами монашескихъ орденовъ, или иными властьми, внѣ Россіи находящимися; въ чемъ имѣютъ отвѣтствовать помянутые орденскіе начальники или Провинціалы, которые хотя и не суть подвластны Архіереямъ,
но не меньше должны къ нимъ, во всякомъ случае по общему духовному въ Епархіи ихъ начальству, какъ то и въ случаѣ надобности въ переходѣ, иди въ отлучкѣ монаховъ, относиться, и отъ надзора ж отъ напоминаній ихъ, касательно должнаго по закону устройства и порядка не уклоняться; надлежитъ Архіереямъ доносить о всякомъ свѣденія достойномъ произшествіи въ монастыряхъ, въ Епархіи ихъ состоящихъ; о выборѣ монашескихъ Начальниковъ и управителей, о состояніи монастырей, монашествующихъ и жительствующихъ въ нихъ, о имѣяіяхъ, капиталахъ, доходахъ, заведеніяхъ и вообще, что знать нужно Архіерею, яко Начальнику всего въ Епархіи духовенства, обязанному за оное отвѣтомъ предъ высшимъ Правительствомъ. Архіереямъ не вступаться въ распоряжение мона-стырскія и выборы монашескіе, однако же въ случаѣ смерти орденскаго Начальника или Провинциала, по должномъ донесеніи имъ объ ономъ чрезъ Настоятеля монастыря, доносить имъ объ ономъ Коллегіи, которая и имѣетъ распорядить, чтобы выборъ въ орденскіе Начальники или Провинциалы нроизведенъ былъ на законномъ основании. О выбранномъ же и выбираемыхъ Начальникахъ или Провинціалахъ, на утвержденіе представляетъ орденъ Коллегіи; Архіерею самому или чрезъ довѣренную духовную особу должно

посѣщать временемъ монастыри, обозрѣвать заведеніи ихъ и особливо съ крайпимъ примѣчаніемъ смотрѣть за преподаваніемъ наукъ, в ъ которомъ властенъ Архіерей давать согласный законнымъ правиламъ приказаніи. На Начальника орденскаго или Провинціала жалобы принимать Архіерею, въ его Енархіи, входить въ разсмотрѣніе обстоятельствъ, и буде по жалобѣ, или по собственному усмотрѣнію найдетъ онъ что противное, то представлять обязанъ Коллегіи, которая въ исправленіи и взысканіи имѣетъ поступать по законнымъ установленіямъ.

6. Въ раздачѣ приходовъ поступать Архіереямъ по церковпымъ правиламъ, безъ малѣйшаго отступления; и въ слѣдствіе того Архіереямъ, какъ самимъ, ни въ своихъ, пи въ другихъ Епархіяхъ, не владѣть приходами, такъ и никому изъ бѣлаго духовенства, и ни подъ какимъ предлогомъ болѣе одного прихода не давать; не нарушать и не лишать принадлежащая права Ктиторовъ въ одобреніи ими остойныхъ духовныхъ особъ въ полученію приходовъ въ Ктиторскихъ владѣніяхъ; но о омѣщеніи на вакантный мѣста Архимандритовъ въ монастыряхъ и при церквахъ Епископовъ, Суффрагановъ и митрою удостоенныхъ Аббатовъ, представлять Коллегіи, а оной Сенату для внесенія доклада къ Высочайшему утвержденію.

7. Монастырей и церквей имѣніи и капиталы сохраняться имѣютъ въ цѣлости и безъ ущерба, на правѣ казенныхъ имѣній, каковымъ правомъ оныя и защищаться должны. Принадлежащія ко монастырямъ и церквамъ сданіи и фундуши, которые предопредѣлены для семинарій, училищъ и богадѣленъ, имѣютъ оставаться для означенная токмо употребленія, равномѣрно и собственные домы духовныхъ, гдѣ они сами живутъ, буде бы и въ

отлучкѣ по должности находились, свободны отъ всякого постоя.

8. Коллегіи, яко главному Правительству, имѣть чрезъ Епархіальныхъ Архіереевъ полное и достаточное свѣденіе о монастыряхъ, церквахъ и духовенствѣ, о всѣхъ духовныхъ заведеніяхъ, имѣніяхъ и капиталахъ, о всякихъ достойныхъ уваженія произшествіяхъ, о которыхъ доносить такъ, какъ и по случающимся надобностямъ} о чемъ слѣдуетъ, представлять Правительствующему Сенату. Впрочемъ дѣла свои Коллегия производить и рѣшать имѣетъ по правиламъ церковнымъ, наблюдая впрочемъ общій порядокъ, Коллегіямъ Генеральнымъ Регламентомъ и другими Государственными узаконеніями предписанный.

Резолюцiя: Быть по сему.

П.С.З. № 20033.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 31-35.

1803 г. Маія 5

Именный, данный Бѣлорусскому Военному Губернатору Михельсону.—О поступление по законамъ съ Ксензами и Миссіонерами Освейскаго монастыря пропускающими слухъ, якобы Правительство намѣрено обратить Уніатовъ къ Греко-Россійской церкви силою.

На донесеніе ваше о слухахъ разсѣваемыхъ Ксензами Миссіонерами Освейскаго монастыря, якобы Правительство намѣрено обращать силою къ Греко Российской церкви всѣхъ тѣхъ Уніатовъ, кои къ Римско-Католическому исповѣданію не пристануть, считаю нужнымъ вамъ предписать, чтобъ пикакъ не допускали вы слухамъ сего рода распространяться, поступая по законамъ со всѣми тѣми, кои въ оныхъ будутъ уличаемы. Поведеніе сіе и въ настоящемъ случаѣ принять должно, если только обстоятельства сего дѣла действительно таковы, какъ въ доставлен-номъ къ вамъ отъ архіепископа Апастасія слѣдствіи описываются. Я поручаю вамъ отыскавъ виновныхъ, арестовать ихъ и содержать подъ стражею впредь до повелѣнія.

П. С. 3. № 20748.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 35-36.

1803 г. Маія 5.

Имснный, объявленный Министромъ Внутреннихъ дѣлъ Митрополиту Римско-Католическихъ церквей въ Россіи.—О предписаниі, дабы ни подъ какимъ видомъ духовенство Католическое не дозволяло себѣ дѣлатъ такихъ внушеній, яко бы Россійское Правительство намѣрено силою обращать къ Греко-Россійской вѣрѣ всѣхъ тѣхъ Уніатовъ, кои къ Римско-Католической не пристануть.

До свѣденія Его императорскаго Величества дошло, что Миссіонеры Освейскаго монастыря стараясь жителей Бѣлорусскихъ Уніатскаго исповѣданія привлечь къ Римско-Католическому, дозволили себѣ въ Дризенскомъ повѣтѣ разсѣвать слухи, яко бы Россійское Правительство намѣрено силою обращать къ Греко-Россшской вѣрѣ всѣхъ тѣхъ Уніатовъ, кои къ Римско-Католической не пристанутъ; подробности сего дѣла безъ сомнѣнія сообщилъ Вашему Высокопреосвященству Бѣлорусскій Военный Губернаторъ.

Государь ІІмператоръ, въ пресѣченіе столь нелѣпыхъ и вредныхъ тишинѣ совѣсти толковъ. Высочайше повелѣть мнѣ соизволилъ, отнестись къ вамъ, Милостивый Государь, чтобъ принявъ въ уваженіе источникъ, отъ коего они происходятъ дали вы точнѣйшія предписаніи, дабы ни подъ какимъ видомъ духовенство Католическое не дозволяло себѣ таковыхъ внушеній подъ страхомъ законнаго наказанія, какъ скоро по слѣдствію достовѣрность таковаго покушенія обнаружится, о чемъ велѣно имѣть строгое наблюденіе Белорусскому Гражданскому Начальству.

П.С.З. № 20748.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 36.

1803 г. Іюля 4.

Именный, данный Бѣлорусскому Военному Губернатору Михельсону.—О защищеніи Уніатовъ отъ

притѣсненій, чинимыхъ имъ мѣстными Католическими Консисторіями.

Министръ Внутреннихъ дѣлъ донесъ Мне о нредставленіи вашемъ относительно требуемаго Римско-Католическою Коллегіею со стороны Губернскаго Правленія содѣйствія по деламъ Уніатовъ, перешедшихъ въ Латинскій обрядъ и паки изъ онаго возвращающихся въ Унію.

Обстоятельство сіе, жалобы принесенный отъ Уніатскаго Белорусская духовенства чрезъ повѣреннаго нарочно сюда присланнаго о разныхъ притѣсненіяхъ и обращеніи Духовенствомъ Католическимъ къ вере ихъ немалая числа жителей тамошнихъ, и наконецъ предъидущія ваши по послѣднему предмету сему представленія, побуждаютъ Меня, одобривъ осторжность Губернскимъ Правленіемъ во удовлетвореніи вышеупомянутаго требованія Римско-Католической Коллегіи принятую и благоразуміемъ вашимъ утвержденную, предписать вамъ на будущее время следующее но симъ предметамъ поведеніе.

Тажъ самая терпимость, которая заставляетъ Правительство не прикасаться къ убѣжденію совести въ делахъ веры, должна бы была послужить правиломъ Духовнымъ Католическимъ Властямъ въ поведепіи ихъ съ Уніатами, и воспретить имъ всякое совращеніе народа изъ Уніи въ обрядъ Римско-Католическій. Если вѣра господствующая не дозволяетъ себе никакихъ понудительныхъ средствъ, то кольми паче вера терпимая не можетъ ихъ употреблять.

Губернское Начальство не только не должно давать въ сихъ неправильныхъ притязаніяхъ своего содѣйствія, но

и обязано всѣми мѣрамн защищать Уніатовъ въ притѣсненіяхъ, судахъ и слѣдствіяхъ, какія местныя Католическія Консисторіи противъ нихъ употреблять могутъ. Сближеніе Уніи съ Православпымъ Греческимъ исповѣданіемъ даетъ ей право на сіе покровительство.

Строго наблюдайте по сему за всеми покушениями, какія со стороны Духовныхъ Католическихъ Начальствъ къ стѣсненію совести народной въ Губерніяхъ вамъ ввѣренныхъ происходить могутъ, и каждый разъ, принарушеніи ими сего правила, Мнѣ доносите.

П.С.З. № 20S37.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 36.

1803 г. Іюля 6.

Именный, объявленный Министромъ Внутреннихъ дѣлъ Митрополиту Римскихъ церквей въ Россіи Сестренцевичу.–О наблюденіи ему, дабы не только стесненій или совращеній, но и малѣйшаго прикосновенья къ свободѣ совѣсти Уніатамъ отъ Духовнаго и Католическаго Правительства не было наносимо.

Бѣлорусскій Военный Губернаторъ Генералъ Михельсонъ донесъ Его Императорскому Величеству, что Римско-Католическая Духовная Коллегія нарядивъ два слѣдства, одно надъ Уніатскими базыліанами о произносимыхъ ими якобы на Католицкую Религію

хулахъ, а другое надъ Бабиновецкимъ Униацкимъ Деканомъ Родзевичемъ въ склоненіи имъ перешедшихъ въ Латинскій обрядъ Унитовъ къ возвращенію паки въ Унію, требовала и со стороны Губернскаго Правленія въ томъ содѣйствія.

По доношенію сему, каковъ послѣдовалъ Именный Высочайшій указъ съ онаго по Высочайшему повелѣнію, честь имѣю препроводить при семъ списокъ.

Высочайшая Его Императорскаго Величества воля, чтобы Ваше Высокопреосвященство предложили сей указъ къ точному исполненію Рпмско-Католической Коллегія и сверхъ того по званію вашему Архіенископа Могилевскаго, приняли бы къ собственному и особенному вашему наблюденію и отвѣту, дабы ни подъ какимъ впдомъ не только стѣсненій или совращеній, но и малѣйшаго прикосновения къ свободѣ совѣсти Уніатамъ отъ Духовнаго Католическаго Начальства не было наносимо.

П.С.З. № 20S38.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 37.

1803 г. Августа 20.

Сенатскій.— О предписание Римско-Католической Духовной Коллегіи, чтобъ она въ разсуожденіи Уніатовъ руководствовалась главами 1796, 1797, 1799 и 1803 годовъ.

Правительствующій Сенатъ, слушавъ доношеніе Римско-Католической Коллегіи, въ коемъ прописывала, что въ Іюнѣ мѣсяцѣ 1799 года Бѣлорусской Губерніи, Полоцкаго Повѣта Уніатскій Священникъ Ѳома Блюдуха въ присланномъ въ Коллегію прошеніи изъяснялъ, что Горсплянская церковь отъ давнихъ временъ построенная и отданная для приходскихъ Священниковъ Уніатскаго обряда, всегда тѣмъ священникамъ и ему Блюдухѣ принадлежала, и что при генеральномъ размежеваніи безъ всякихъ споровъ съ цѣлымъ фундушемъ вовладѣніе ему замежевана; но когда та церковь въ 1784 году по вѣтхости своей обвалилась, то Колдежскій Ассесоръ Шантырь построивъ новую церковь, за выѣздомъ тогда Уніатскаго Архіепископа Смогоржевскаго, просилъ Латинское Римско-Католическое Начальство о посвященіи той церкви по Римскому обряду, что и послѣдовало; однакожъ Блюдуха былъ безпрерывно приходскимъ Священникомъ при той Горсплянской церкви и прихожанами ея управлялъ безпрепятственно; а въ Февралѣ мѣсяцѣ 1799 года Каноникъ Шантырь, учинивъ въ Горсплѣ на Латинскій костелъ новый фундаціонпый документа, сдѣлался самъ приходскимъ Священникомъ, и своихъ крестьянъ, а его Блюдухи прихожанъ 40 домовъ насильнымъ образомъ перевелъ па Латинскій обрядъ: почему просилъ онъ сказанныхъ прихожанъ возвратить въ прежде исповѣдуемый ими обрядъ Уніатскій, а его Блюдуху при Горсплянской церкви приходскимъ Священникомъ оставить. По сей просьбѣ Коллегія требовала отъ Каноника Шантыря и отъ Могилевской Консисторін объясненій, по коемъ оказалось: во-первыхъ, относптельпо до Горсплянской церкви, что она около 1650 года выстроена была бывшей Польской службы Венгерскаго полку

Ротмистромъ Даніиломъ Сигизмундомъ Шантыремъ и посвящена Доминиканскаго ордена монахомъ; потомъ сынъ сказанная Ротмистра Шантыря, а Каноника Шантыря дѣдъ, пристроилъ къ той каплицѣ три части, и хотя снаружи видъ ей сдѣлалъ по Латинскому обыкновенію, но внутри иконы и Иконостасъ были по обряду Русскому, для того, чтобы проживавшихъ тамо бѣглыхъ изъ Россіи и вывезенныхъ для заселеніи месностей его изъ Курляндіи людей болѣе пріохотить къ Уніатской вѣрѣ. За тѣмъ когда та каплица пришла уже въ обвѣтшалость, то Коллежскій Ассесоръ Шантырь выстроилъ новую совсѣмъ на другомъ мѣстѣ па подобіе также Латинскихъ костеловъ, которая каплица въ 1785 году посвящена Іезуитскаго Ордена монахомъ Ксендзомъ Склодовскпмъ по Латинскому обряду во имя Покрова Пресвятыя Богородицы; а въ 1786 году исходатайствоватъ Шантыремъ для того Католическая костела отъ Апостольской Столицы Индультъ; а потомъ въ 1797 году и Могилевская Консисторія утвердя его Шантыря къ Горсплянскому костелу Настоятелемъ, позволила устроить новый приходъ, который онъ 1799 года и составилъ изъ 187 домовъ, а 1120 душъ Католиковъ, безъ всякаго отъ кого нибудь противорѣчія, а кольми паче отъ Священника Блюдухи; и какъ онъ Блюдуха, съ Провизоромъ своимъ Адольскимъ, Горсплянскнмъ крестьянамъ дѣлали притѣсненія излишнимъ домогательствомъ отъ нихъ за церковныя требы, а притомъ бывъ оба нетрезвой жизни, то они крестьяне охотно желали пріобщенія Святыхъ Тайнъ по Римскому обряду, съ тѣмъ намѣреніемъ, чтобы и принять оный; почему Шантырь, по таковому добровольному ихъ согласно пріобща, присовокупилъ къ новоустроенному имъ приходу; Священникъ же Блюдуха никогда не имѣлъ

принадлежности къ костелу, а проживалъ только на землѣ по усиленымъ его просьбамъ и по снисхожденію къ его дѣтямъ, чтобы не лишились они пропитанія, и что потомъ онъ самъ Блюдуха въ постановленной съ Шаптыремъ мировой сдѣлкѣ написалъ, что какъ Гореплянская церковь посвящена на обрядъ Латинскій и фундушъ обращенъ на Латинскихъ приходскихъ Священниковъ, то онъ Блюдуха соглашается перенестись на жительство въ Россаловку при тамошней филіи и довольствоваться тѣмъ содержаніемъ, которое, по старанію его Шантыря, Коллежская Ассесора Шантырева ему назначила. Но Полоцкая Консисторія, по требованію Коллегіи отъ нея по сему обстоятельству мнѣнія, представила: 1) что церковь Гореплянская должна оставаться приходскою Уніатскою и что при оной Священникъ Блюдуха, яко настоятель, проживать долженъ; 2) что пе-решедшіе на Латинской обрядъ оной церкви прихожане должны остаться въ Уніатскомъ обрядѣ и принадлежать къ Священнику Блюдухѣ, такъ какъ и прочіе его прихожане; 3) что фундушъ долженъ быть возвращенъ церкви, а равно и церковныя вещи. Но Коллегія, по разсмотрѣніи выше писанныхъ обстоятельствъ нашла, что не только нынѣшняя Гореплянская церковь не Уніатская, а Латинская, но и прежняя до постройки новой, при самомъ ея началѣ посвящена была тоя:е на Латинскій обрядъ: а что въ обоихъ сихъ костелахъ отправлялось Богослуженіе Уніатскими Священниками, то сіе происходило единственно отъ воли тѣхъ костеловъ фундаторовъ Шантыревъ, которые, какъ изъ дѣла видно, съ 1650 года наслѣдствепно одинъ за другимъ и безпрерывно Гореплею владѣютъ; а посему настаиваніе Полоцкой Консисторіи по сей части кажется уже быть разрѣшеннымъ. Но что

относится до прихожанъ, обратившихся изъ Уніи въ Латинскій обрядъ, то Коллегія, соображая узаконенія, хотя имѣетъ въ виду съ одной стороны, что уніатскій и Латинскій обряды не составляютъ въ себѣ разной религіа, а суть нераздѣльно одно и тоже самое исповѣданіе, такъ что обоихъ сихъ обрядовъ исповѣдники и Духовенство Высочайше конфирмованнымъ въ 13 день Ноября 1801 года, о церковномъ и Духовномъ Правительствѣ Римско-Католическаго закона въ Россіи положеніемъ вмѣстѣ подчинены вѣдомству Римско-Католической Духовной Коллегіи, да и въ Имен-номъ 1800 года Декабря 29 числа указѣ сказано: что Уніаты, такъ какъ присоединенные къ намъ, или къ Католикамъ, а не сами по себѣ; и сверхъ того и Гореплянскіе прихожане приняли Латинскій обрядъ безъ всякаго со стороны Гореплянскаго костела фундатора Каноника Шантыря принужденія, а по добровольному ихъ усильному желанію, что доказывается сіе тѣмъ паче, что они и доселѣ будучи въ совѣсти своей спокойны, состоятъ въ Латинскомъ обрядѣ: напротивъ того съ другой стороны усматриваетъ Коллегія общее запрещеніе переходить изъ одной религіи въ другую, а именно: изъ указовъ 1796. 1797 и 1799 годовъ; и для того представляя предварительно о семъ Правительствующему Сенату, просила снабдить ее наставленіемъ, какямъ образомъ имѣетъ она поступить въ мировомъ дѣлѣ Ксендза Блюдухи съ Капоникомъ Шантыремъ, и именно въ разсужденіи принявшихъ еще въ 1799 году Латинскій обрядъ, и доселѣ спокойно въ томъ обрядѣ нребывающихъ Гореплянскихъ прихожанъ. Приказали: предписать Католической Духовной Коллегіи, что она въ настоящемъ обстоятельствѣ разрѣшается самими въ ея же представленіи вышеписанными указами 1796, 1797 и 1799 годовъ, за силою которыхъ не имѣла она

никакого правильная основанія требовать новаго разрѣшенія отъ Сената. Что же принадлежитъ до указа 1800 года Декабря 29 дня, оный какъ относящейся единственно на депутатовъ изъ Уніатскаго закона, не могъ быть Коллегіею и приводимъ къ основанію тому, чтобы онымъ позволялось Уніатамъ принимать Латинскій обрядъ; но въ семъ случаѣ долженствуетъ Коллегія руководствоваться какъ упомянутыми 1796, 1797 и 1799 годовъ, такъ и особенно по Именному Высочайшему указу, послѣдовавшему по жалобамъ Бѣлорусскихъ Уніатовъ, на имя Бѣлорусскаго Г-на Военная Губернатора Михельсона 4 Іюля 1803 года, съ которая точная копія имѣется въ Коллегіи.

П.С.З. № 20191.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 39-40.

1803 г. Августа 27.

Сенатскій. — О точномъ исполненіи указа 1801 г. Іюля 4: объ Уніатахъ, переходящихъ изъ Римско-Католическаго въ свой прежній законъ.

Правительствующей Сенатъ, слушавъ донесеяіе оной Коллегіи, въ коемъ прописываетъ, что Могилевская Римско-Католическая Духовная Консистория представила Коллегіи вошедшія къ пей доносы: 1. На Уніацкихъ Базиліановъ, въ томъ, что они (особливо изъ пихъ Клерикъ Мудровичь, сосланный туда на покаяніе) произносятъ

разные неистовыя нротиву Римско-Католической религіи хулы и тѣмъ простый народъ соблазняютъ. 2. На Полоцкихъ Базиліановъ, что они перешедшихъ въ Латинскій обрядъ своихъ монастырскихъ крестьянъ въ фольваркѣ Могелѣ битіемъ принуждали къ возвращенію на Унію, и что ихъ совсѣмъ не желающихъ и тому сопротивляющихъ принудили. 3. На Бабиницскаго Уніатскаго Декана Ксенза Радзевича, въ склоненіи имъ многихъ къ возвращенію паки въ Уніатскій обрядъ, а посему *жъ* самому предмету и па другихъ Уніатскихъ Священниковъ; да сверхъ того, что помянутый Ксендзъ Радзевичъ, перенисавъ указъ Могилевской Консисторіи, со вмѣщеніемъ въ немъ неправильно фальшивыхъ выраженій, опубликовалъ, что всѣ перенгедшіе въ Латинскій обрядъ долженствуютъ паки возвратиться въ Унію. А посему Консисторія просила предпринять законныя мѣры къ обузданію и наказанію таковыхъ дерзкихъ виновниковъ, и снабдить ее указомъ. Коллегія по поводу сему предписала Архіепископу Лисовскому и Консисторіи, дабы для изысканія истины назначены были Депутаты къ слѣдствію, и Уніацкихъ Базиліановъ, кто изъ нихъ найдется виновнымъ, онъ Архіепископъ наказалъ бы; а о Полоцкихъ Базиліанахъ и прочихъ Базиліанскихъ Священникахъ представилъ бы Коллегіи, Но на еіе предписаніе Коллегіи донесено: 1. Что Уніацкіе Базиліане объявили съѣхавшимся для слѣдствія, что они имѣютъ подозрѣніе на нихъ и на самую Коллегію, которое письменно отъ Суперіора Сергѣя Ботвита и подано. 2. Что Ксензъ Радзевичь, безъ Свѣтскаго Депутата, такъ какъ онъ де обвиняется въ уголовномъ дѣлѣ, отвѣчать не хочетъ, и ежели бы Коммиссія безъ Свѣтскаго Депутата что-либо чинить хотѣла, то онъ почтетъ сіе за насильство и за

нарушеніе Государственныхъ узаконеній. Коллегія, имѣя въ виду узаконены, что ослушники Начальства должны быть наказываемы, предписала вторично, чтобы исполненъ былъ указъ Коллегіи, и для лучшаго наряженной Коммиссіи лособія, сообщила въ Могилевское и Витебское Губернскія Правленія. Поданное жъ отъ Уніат-скаго Базиліанскаго монастыря Суперіора Сергѣя Ботвита на всю Коллегію подозрѣніе съ поносительными выраженіями и Начальству неповиновеніями, представляя Коллегія въ копы съ переводомъ, проситъ снабдить ее въ резолюцію указомъ. Приказали: какъ изъ внесенной въ Сенатъ отъ оной Коллегіи копіи съ Высочайшаго Именнаго указа, даннаго на имя г. Бѣлорусскаго Военпаго Губернатора Жихельсона въ 4 день Іюля 1803 года, Сенатъ видитъ, что обстоятельства, въ помянутомъ Коллегіи доношеніи объясненный, о Уніатахъ обращенныхъ въ Католические законъ, изъ коего паки нѣкоторые обращаются въ Унію, дошло до Высочайшаго свѣдѣ-нія чрезъ представленіе Бѣлорусскаго Воеппаго Губернатора; и послѣдовавшимъ на то Высочайшимъ указомъ, осторожность Губернскаго Правленія въ удовлетвореніи требованія Католической Коллегіи одобрена, съ таковымъ Высочайшимъ повелѣніемъ г. Военному Губернатору: «Та *жъ* самая терпимость, которая заставляетъ Правительство не прикасаться къ убѣжденію совѣсти въ дѣлахъ вѣры, должна бы была послужить правиломъ Духовнымъ Католическимъ властямъ въ поведеніи ихъ съ Уніатами, и воспретить имъ всякое совращеніе народа изъ Уніи въ обрядъ Римско-Католическій. Если вѣра господствующая не дозволяетъ себѣ никакихъ понудительныхъ средствъ, то кольми паче вѣра терпимая не можетъ ихъ употреблять. — Губернское

Начальство не только не должно давать въ сихъ неправилъныхъ притязаніяхъ содѣйствія, по и обязано всѣми мѣрами защищать Уніатовъ въ притѣсненіяхъ, судахъ и слѣдствіяхъ, какія мѣстныя Католическія Консисторіи противъ ихъ употреблять могутъ. Сближеніе Уніи съ Православнымъ Греческимъ исповѣданіемъ даетъ ей право на сіе покровительство. — Строго онъ Военный Губернаторъ долженъ наблюдать по сему за всѣми покушеніями, какія со стороны Духовныхъ Каточескихъ Начальствъ къ стѣсненію совѣсти народной въ Губерніяхъ ему ввѣреппыхъ происходить могутъ, и каждый разъ при нарушеніи сего правила, Его Императорскому Величеству доносилъ бы». — А по сему симъ Высочайшимъ Именнымъ указомъ помянутое объ Уніатахъ, переходящихъ изъ Латинская въ свой прежній законъ, дѣло получило рѣшительное окончаніе, то за симъ подтвердить Коллегіи, чтобы она о исполненіи онаго Высочайшаго указа имѣла строжайшее наблюденіе.

П.С. З. № 20916.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 41-42.

1803 г. Сентября 17.

Сенатскій, данный Митрополиту Римско-Католическихъ церквей въ Россіи. — О предписаніи Митрополиту Римско-Католическихъ церквей въ Россіи, дабы онъ по случающимся нуждамъ, касательно заграничной переписки, относился въ

Сенатъ для испрошенія на то Высочайшаго соизволенія.

Правительствующій Сенатъ, слушавъ рапортъ вашъ, при коемъ, въ слѣдствіе указа Сената, представили засвидѣтельствованную копію съ отношенія къ вамъ бывшаго Вице-Канцлеромъ Графа Кочубея, касательно до переписки съ Папою; а въ помянутой копіи между прочимъ написано: „Что жъ принадлежитъ лично до службы его Митрополита, то онъ долженъ по дѣламъ церковнымъ, зависящимъ отъ его Митрополита вѢдомства относиться къ Генералъ-Прокурору; если же будетъ онъ Митрополитъ имѣть каковый предметъ касающыся до иностранная, то можетъ относиться къ нему Графу Кочубею". А по справкѣ оказалось: 1. Когда Римско-Католическая Духовная Коллегія донесла Сенату, что на время отлучки Всемнлостивѣйше уволенная на 8 мѣсяцевъ въ отпускъ Полоцкаго Архіепископа Лисовскаго, Коллегія назначила заступить его мѣсто Архіепископа Лисовскаго Высочайше утвержденному въ той Епархіи Суффраганомъ, Оффиціалу Григорію Кохановичу, и что о дачѣ надлежащаго по правиламъ Римско-Католической церкви, отъ Святѣйшаго Римскаго Папы нарѣченія для рукоположенія въ санъ Архіерея онаго Суффрагана, учинено вами къ Папѣ отношеніе; то Сенатъ видя изъ Именнаго 1798 года указа, чтобы Духовные Римскія вѣры въ Имперіи Россійской обрѣтающіеся, безъ дозволенія Верховной Власти не имѣли никакихъ отношеній внѣ предѣловъ Россійскихъ, требовалъ отъ васъ Господина Митрополита объясненія, имѣли ли вы на отношеніе свое къ Папѣ о рукоположеніи Суффрагана Кохановича Высочайшее дозволеніе?

2. Когда вы Господинъ Митрополитъ донесли Сенату, что въ разсужденіи отношенія къ Папѣ о рукоположеніи Суффрагана Кахановича поступили по поводу отношенія къ вамъ бывшаго Вице-Канцлера Графа Кочубея, представя ему оное лично для исходатайствованія Монаршая дозволенія, то Сенатъ и требовалъ отъ васъ Господина Митрополита копію съ помянутая Графа Кочубея къ вамъ отношенія. Приказали: какъ Именнымъ Высочайшимъ указомъ Апрѣля 28 дня 1798 года позволено Римско-Католической вѣры Духовпымъ чинить отношенія внѣ предѣловъ Россіи не иначе, какъ съ дозволенія Верховной Власти, почему вамъ Г. Митрополиту предписывается, дабы вы по случающимся нуждамъ, касательно переписки внѣ предѣловъ Россіи, относилися къ Сенату для испрошенія на то Высочайшаго соизволенія.

П. С. З. № 20939.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – І. Правительственныя распоряженія. – С. 42.

1803 г. Ноября 9.

Сенатскій.— Объ устраненіи разныхъ безпорядковъ въ управление Католической церкви, и объ изслѣдованіи, какія Католическія духовныя особы и на какія достоинства имѣютъ привилегии, не подтвержденныя Высочайшею властію.

Правительствующій Сенатъ слушавъ: 1. дѣло, истребованное по указу Сената изъ оной Коллегіи о

Базиліанской Капитулѣ по случаю протеста той Коллегіи Прокурора Скржендзевскаго, присланная при ордерѣ отъ бывшаго Министра Юстиціи, Дѣйствительнаго Тайная Совѣтника Державина къ бывшему жъ Оберъ Прокурору Аверину, для предложенія на разсмотрѣніе Сената.

2. Поступившія въ Сенатъ прошенія отъ Полоцкаго Базиліанскаго монастыря Архимандрита Новаковского и отъ Ксенза Ярошевскаго, уполномоченная довѣренностію отъ новоизбраннаго въ Прото-Архимандриты Юста Гусаковскаго, и отъ Члена Римско-Котолической Духовной Коллегіи Енискона Беняславскаго. А изъ всего того значитъ слѣдующее: Февраля 16 прошлаго 1801 года Базиліанскаго Ордена Прото-Архимандритъ Аѳанасій Фальковскій, въ присланномъ въ Римско-Католическую Духовную Коллегію рапортѣ прописывалъ: увѣдомился онъ, что по Высочайшему повелѣнію изданы для Духовнаго Римско-Католическаго закона какъ бѣлаго, такъ и чернаго новыя пункты; поелику же онъ Фальковскій въ 1795 году былъ, соответственно Орденскимъ установленіямъ, утвержденнымъ въ званіи Прото-Архімандрита, то вступя въ обязанности управлять онымъ Орденомъ, не можетъ онаго сложить, доколѣ законнымъ образомъ сего не послѣдуетъ. Коллегія но выслушаніи сего Прото-Архимандрита Фальковскаго рапорта, Февраля 19 числа 1801 определила: Фальковскому дать знать указомъ, что онъ на основаніи Высочайше конфирмованныхъ въ 11 день Декабря минувшаго 1800 года пунктовъ, можетъ вступить въ управленіе своимъ Орденомъ, если по установленіямъ онаго законно былъ избранъ, доколе отъ таковой должности законнымъ же норядкомъ паки смененъ не будетъ, а притомъ не преминулъ бы онъ по правиламъ своего Ордена, собравъ Капитулъ, приступить

къ новымъ выборамъ, и тамъ учинилъ надлежащее распоряженіе, съ темъ, чтобы Провинціаловъ избрано было столько, сколько по установленію ихъ Ордена существовало, съ редоставленіемъ Орденскимъ начальникамъ власти пересылать монаховъ изъ одной въ другую Епархію. Послѣ сего Прото-Архимандрнтъ Фальковскій доносилъ Коллегіи рапортамн: первымъ, 30 Іюня 1801 года, что по Белорусскимъ Базиліанскимъ монастырямъ выходятъ непорядки, и что неправильно исходатайствованными отъ Папскаго Нунціуса Литты наименованиями, стремятся соделаться Архимандритами въ такихъ монастыряхъ, которые по своему фундушу суть простыми, не имели Абатовъ, но Начальниковъ. по древнему обыкновенію Игуменами называемыхъ. Вторымъ, 4 Сентября тогожъ года, что онъ по случаю смерти трехъ Генеральныхъ Консульторовъ, для наполненія уряда, назначилъ место для выбора Тороканскій. Третьимъ, 21 Апрѣля 1802, повторяя также о непорядкахъ, происходящихъ по Белорусскимъ монастырямъ и о томъ, что чрезъ Папскаго Нунціуса исходатайствовали нѣкоторые на Аббатское достоинство подложно званія, и что обо всемъ томъ уполномоченный отъ него Ксензъ Ярошевскій представилъ доказательства, которыя отъ него Ярошевскаго, какъ изъ дѣла значить, при особо поданномъ тогожъ 21 числа прошеніи и представлены; но 28 числа онагожъ Апреля, Софійскаго Полоцкаго Базиліанскаго монастыря Архимандритъ Новаковскій подалъ прошеніе въ Коллегію, съ опроверженіемъ доказательствъ Ярошевскаго. Коллегія, по выслушаніи сихъ вошедшихъ къ ней бумагъ, учинила два определенія тогожъ 28 числа: 1) на рапортъ Прото-Архимандрита Фальковскаго отъ 21 числа: 2) на поданныя

прошенія отъ Ксенза Ярошевскаго съ доказательствами и отъ Архимандрита Новаковскаго съ опровержениями; изъ коихъ въ первомъ написано слѣдующее: поелику Коллегія изъ производящихся по Базиліанскому Ордену разныхъ дѣлъ усматриваетъ многія прозшедшія въ монашескомъ сего Ордена правленін разстройки, наипаче въ Бѣлорусской Провинціи въ то время, когда Базиліанская Конгрегація была разделена, и одна Белорусская состояла во Всероссійской Имнеріи, а Руская и Литовская Провинціи въ пределахъ бывшаго Польская Королевства; а потому и состоитъ необходимая надобность въ прнведеніи въ надлежацій порядокъ и устройство но всѣмъ онаго частямъ, какъ въ разсужденіи приличнаго устроенія, или соединены Провинцій, такъ и относительно общаго и частнаго по оному правленія. Къ произведенію всего того въ желаемый успѣхъ, Коллегія самоудобнейшимъ средствомъ ночитаетъ, дабы Генеральный сего Ордена Капитулъ, по правиламъ онаго былъ созванъ, и на ономъ по всѣмъ таковымъ обстоятельствамъ самимъ сего Ордена обществомъ учинено бы было надлежащее разсмотреніе и всехъ злоупотребленій истребленіе и устроеніе всего соотвѣтственно обстоятельствамъ и надобности; для чего и положила предписать Прото-Архимандриту Фальковскому, чтобы опъ удаливъ всѣ могущія встрѣтиться препятствія, учинилъ надлежащее распоряжение о созваніи въ Сентябре месяцѣ 1802 года Генеральная Капитула, то есть всѣхъ могущихъ и долженствующихъ по предписаніямъ ихъ Института быть на Капитулѣ особъ, какъ для выбора подлежащихъ къ перемене Чиновниковъ и монастырскихъ Начальниковъ, такъ и для общаго разсмотренія и устройства по всѣмъ таковымъ обстоятельствамъ которыя требуютъ исправленія и

приведенія въ должный порядокъ; а равно и всего того, что только къ лучшему благу всего Ордена нужнымъ есть и споспѣшествовать можетъ; а также и ожидаемой отъ онаго общества пользы должно соответствовать, такъ, чтобы уже впредь по всемъ онаго частямъ приличный порядокъ, надлежащее согласіе и устройство въ желаемомъ были положеніи. Относительно жъ назначенія места для созванія Капитула, предунрежденія препятствія и прочихъ къ тому споспѣшествующихъ распоряжений, имѣетъ онъ Прото-Архимандритъ заблаговременно предпринять нужныя и согласныя съ правилами ихъ Ордена меры; о чемъ къ тому Прото-Архимандриту Фальковскому и указъ Іюня 9 числа посланъ, съ темъ, что имъ по сему учинено будетъ, въ свое время Коллегіи рапортовать. Во второмъ, на просьбы Ярошевскаго и Новаковскаго; Какъ уже Коллегіею для разсмотренія и устроенія всего того, что только разстойке подвержено, а равно и для учиненія положения о всемъ томъ, что къ лучшему и пользѣ Базиліанскаго Ордена служить можетъ, назначено созвать Капитулъ и выбрать новыхъ Чиновниковъ; а по сему и представляемыя въ Коллегію о Белорусской Провинціи обстоятельства на оной Капитулѣ разсмотрены быть могутъ; о чемъ Ярошевскому и Новаковскому объявить. Но между полученіемъ Прото-Архимандритомъ Фальковскимъ вышеупомянутаго отъ Коллегіи указа, посланъ былъ имъ Фальковскимъ отъ 24 Маія рапортъ, полученный въ Коллегию 1 Іюля, съ прописаніемъ мнѣнія его, что для отправленія Капитула не можетъ быть выгоднее мѣста, какъ Тороканскій монастырь, где былъ уже произведепъ Капитулъ въ 1780 году, а определенные прежде для произведенія Капитулы города Белый и Брестъ, первый отошелъ въ пределы Австрійскіе, а вторый

оставшійся на самой границѣ, не способенъ; что Бржестсткій Уніатскій Епископъ Булгакъ на Капитулѣ можетъ быть председающимъ, потому что въ его Епархіи производится Капитулъ; Белорусскія же монастыри должно присоединить къ Литовской Гу-берніи. Между тѣмъ, Архіепископъ Лисовскій жалуясь на долговременное распоряженіе въ созваніи Капитула, представлялъ Коллегіи, чтобы назначить для созыва Капитулы 15 числа Августа. Когда жъ Прото-Архимандритъ Фальковсвій получилъ изъ Коллегіи вышеизъясненный указъ, то сделалъ следующее распоряженіе: 1. Бржестскаго Епископа Булгака упросилъ быть Предсѣдателемъ Капитулы. 2. Место для Капитулы назначилъ въ монастыре Тороканскомъ. 3. Созванымъ письмомъ 12 Іюля 1802 предписалъ монашескому Ордену свои распоряженія для иснолненія, определяя срокъ для капитула въ 8 день Сентября. 4. Белорусскую Провинцію въ разсужденіи локальныхъ монастырей, присоединилъ къ Литовской, до разсмотрѣнія Капитула. Коллегія, по выслушаніи рапортовъ Прото-Архимандрита Фальковскаго, данною 14 Іюля 1802 резолюціею положила: 1. чтобы Капитуле, вместо Тороканскаго монастыря, быть въ Бржестскомъ. 2. Вмѣсто Председателя Епископа Булгака назначила Луцкаго Епископа Левинскаго. 3. Присоединенные же Белорусскіе монастыри къ Провинціи Литовской отделила по прежнему къ Белорусской, а назначенный Сентября 8 числа срокъ о созваніи Капитула отсрочила Октября по 1 ч.; но два Члена оной Коллегіи, Ннфулатъ Бышковскій и Каноникъ Супинскій, не согласясь съ помянутыми резолюціями, особымъ мненіемъ положили: 1. Что предписаніе Коллегіи отъ 9 Іюня и учиненное по оному Прото-Архимандритомъ Фальковскомъ распоряженіе,

означающее для Капитула место Тороканы, Председателемъ Епископа Булгака и вокалисовъ, какъ явствуетъ изъ его исполнительная рапорта, достаточны къ совершенію Капитула; для того и не следуетъ другаго посылать указа въ перемѣну и *къ* остановке прежняго указа же, какъ потому, что сіе дѣлаетъ разстройку въ Ордене, и препятствовать будетъ къ совершенію Капитула, равно и по тому,что 130 пунктомъ Высочайшая о губерніяхъ Учрежденія запрещено перевершивать свои решенія. Сверхъ сея какъ Ксензъ Новаковскій подписался подъ прошеніемъ Архимандритомъ Софійскимъ, каковымъ его именуетъ и Архіепископъ *Л*исовскій; но Коллегія неимѣя никакого извѣстія, чтобы послѣдовало когда *л*ибо Высочайшее соизволеніе на переименованіе Базиліанскаго Полоцкаго Святыя Софіи монастыря на Архимандрію, и чтобы онъ *Л*исовскій когда *л*ибо его Новаковскаго представлялъ въ Архимандриты, но напротиву того изъ жалобы Прото-Архи-мандрита Базиліанскаго извѣстно учинилось, что онъ Новаковскій, миновавъ узаконенный порядокъ, подложно исходатайствовалъ Рескриптъ отъ бывшаго Папскаго Нунціуса *Л*итты на Аббатское достоинство, каковымъ во Всероссійской Имперіи никому не можно пользоваться безъ Высочайшаго утвержденія; то въ ономъ мпѣніи положено, чтобы запретить монаху Новаковскому именоваться Архимандритомъ, доколѣ не пред-ставитъ точныхъ доказательствъ о его достоинствѣ. Но съ симъ мнѣніемъ прочіе Члены не соглашаясь, постановили слѣдующую резолгоцію: 1, Что вторый; указъ нималѣйше не будетъ противорѣчить первому, и ни въ чемъ онаго не перемѣняетъ, но только нѣкоторые пункты, требующіе разрѣшенія, объясняетъ, а по тому и не можетъ сдѣлать никакого замѣшательства, ибо какъ первымъ

указомъ предписано поступать по правиламъ сего Ордена, такъ и симъ другимъ предписывается о соблюденіи оныхъ, а только разрѣшаются нѣкоторыя сомнѣнія, коихъ сами безъ Коллегіи разрѣшить не могутъ, и какъ первымъ указомъ предоставлены всѣ дѣла разсмотрѣнію Капитула, такъ и сей то же подтверждаетъ, показывая только, какой имѣетъ быть Капитулъ, чтобы былъ правильнымъ, поелику первый указъ, какъ изъ рапорта Фальковскаго видно, что несогласно съ предписаніемъ Коллегіи исполняется; ибо предписано ему поступить по правиламъ ихъ Ордена, а онъ постановленія Ордена уничтожаетъ. По праву слѣдуетъ Капитулъ совершить въ городѣ Бржестѣ, или въ случаѣ надобности въ перемѣнѣ, требовать разрѣшенія отъ Начальства; но Фальковскій самъ назначилъ монастырь Тороканскій, безъ нредписанія Коллегіи. Право предписываетъ предсѣдать Митрополиту, а въ его небытности, опредѣлять Президента принадлежитъ къ Начальству; Фальковской же самъ назначилъ Булгака, подчиненный своего Начальника. Первымъ указомъ велѣно ему о всякихъ дѣлахъ и относительно соединенія Провннцій учинить положеніе на Капитулѣ, а онъ самъ упичтожилъ Бѣлорусскую Провинцію, имѣя ордеръ отъ Епископа Вениславскаго (который нынѣ Членъ Коллегіи) чтобы Провинціала Новаковскаго оставить управлять тою Провинціею впредь до наступающая Капитула. 2. Чтожъ касается до разсмотрѣнія Буллы на Аббатство Ксенза Новаковскаго и запрещенія ему называться Архимандритомъ, то какъ то дѣдо должно соединено быть съ общимъ дѣломъ о всѣхъ изданныхъ отъ Папскаго Нунціуса *Литты* Буллахъ, которыя по собранію справокъ и будутъ разсматриваться: то партикулярное его Новаковскаго дѣло и не можетъ

оставлять общей надобности Капитула; но показанные два Члена, Бышковскій и Супинскій остались при нрежнемъ своемъ мнѣніи. Затѣмъ вышеупомянутый Архимандрптъ Новаковскій въ поданныхъ въ Коллегію прошеніяхъ изъяснялъ, что хотя Фальковскій въ присланиомъ въ Коллегию прошеніи и написалъ что будто избранъ онъ Прото-Архимандритомъ въ 1793 году, носіе ясно доказываетъ, что онъ не могъ правильно быть избраннымъ, потому, что въ томъ году Генеральная Капитула не было: ибо въ началѣ года, то есть въ Мартѣ мѣсяцѣ, забраны Минская и Волынская Губерніи, занимающія всѣ почти Базиліанскіе монастыри, которые тѣмъ самымъ перестали быть подвластны оставшимся въ Литвѣ съ нѣсколькими монастырями; а посему и избрать его Прото-Архимандритомъ не имѣли нрава; а ежели и избранъ былъ, то безъ утвержденія Папскаго, и по причинѣ запрещенія въ сношеніи съ нимъ, не могъ вступить въ должность. Но онъ Фальковскій, не смотря на предписаніе Коллегіи, что только тогда можетъ вступить въ должность, ежели правильно избранъ, самъ собою вступилъ въ оную, и присоедини Бѣлорусскую Провинцію къ Литовской, требуетъ отъ него Новаковскаго за управленіе Бѣлорусскими монастырями отчета, для чего и выданы ему два позва. Коллегія, по разсмотрѣніи сей Новаковскаго просьбы, определила: предписать Прото-Архимандриту Фальковскому, чтобы онъ уничтоживъ выданный имъ на Новаковскаго нозвы, никакого но онымъ дѣйствія не производилъ, но согласно первому Коллегіи предписанію, буде въ правлены Вѣлорусской Провинціи вмѣшались хатя либо злоупотребления, требующія исправленія, то обо всемъ томъ во время Капитула разсмотрѣть. Но Бышковскій и Супинскій и съ сею резолюціею не

согласились; а подданнымъ особымъ мнѣніемъ положили, что Новаковскій по институтамъ и правиламъ ихъ Ордена долженъ отвѣчать въ Архимандричьемъ Консульторскомъ Судѣ. Прокуроръ Католической Коллегіи Скржендзевскій, почитая мнѣніе Бышковскаго и Супинскаго правильнымъ, не согласился потому съ большинствомъ голосовъ прочихъ Членовъ, и не пропусти состоявшееся опредѣленіе къ исполненію, подалъ къ бывшему Генералъ-Прокурору Беклешеву **25** Августа **1802** года рапортъ, который отъ Министра Юстиціи, г. Действительная Тайнаго Совѣтника Гавріила Романовича Державина доставленъ при ордерѣ къ бывшему Оберъ-Прокурору, съ тѣмъ, чтобы предложенъ онъ былъ на разсмотрѣніе Сената. Въ семъ рапортѣ Прокуроръ прописываетъ, что онъ соглашаясь съ мнѣніемъ Членовъ Бышковскаго и Супинскаго, нолагаетъ: **1.** Что созванный Капитулъ и распоряженіе Прото-Архимандрита Фальковскаго должны остаться въ своей силѣ, потому что Коллегія не можетъ, за силою Высочайшая Учрежденія **130** статьи, перемѣнить первая своего исполнительная рѣшенія, и тѣмъ разстрои-вать созванный п въ пронзводствѣ состоящій Капитулъ: поелику матерія о иредсѣдательствѣ Капитулы, о мѣстѣ и вокалисахъ, слѣдуетъ прежде къ разсмотрѣнію Канntулы; а Коллегія невластна, за силою Именная Высочайшаго **26**-го Генваря **1797** года указа, принимать того на себя: ибо въ семъ указѣ сказано, что дѣламъ производиться на основаніи принадлежащихъ тѣмъ народамъ законовъ, и чтобы сіи дѣла, по окончание въ частныхъ Духовныхъ Правительствахъ, входили на вершеніе въ Коллегію. Распоряженіе сіе Прото-Архимандрита есть слѣдствіемъ указа Коллегіи отъ **9** Іюня, коимъ велѣно Прото-Архимандриту созвать Капитулъ на Сентябрь, удаливъ всѣ къ

произведению онаго могущія случиться пренятствія, и избрать мѣсто для Капитула. Прото-Архимандритъ, кромѣ указа Коллегіи, имѣлъ власть въ семъ случаѣ сдѣлать распоряженіе, которое имѣетъ силу закона до открытія Капитула, но правиламъ ихъ, Высочайше **13**-го Ноября **1801** года утвержденнымъ: ибо въ Института ихъ на листѣ **85, § 195** въ I главѣ, о Прото-Архимавдрнтѣ, сказано сими словами: „Прото-Архнмандритъ должепъ разрѣшать всѣ сумнительства, относительно ихъ правилъ случившіяся, и оныя его резолюціи имѣютъ силу закона до наступающая Генеральная Капитула. **2.** Бржестскій Епископъ Булгакъ правильно избранъ Предсѣдателемъ Капитулы, какъ въ его Епархіи тотъ Капитулъ производится, и онъ, яко Главный той Епархіи Начальника; а Луцкій Епископъ Левинскій Предсѣдателемъ на мѣсто Булгака быть не можетъ, потому, что по Каноническимъ правиламъ и по Высочайшему Регламенту, Епископъ въ другой Епархіи никакой власти не имѣетъ, а при томъ Коллегія сама собою безъ Высочайшей власти переводить въ другую Епархію не властна. Тороканскій монастырь также законно избранъ для Капитула, потому что указомъ Коллегіи отъ **9** Іюня именно повелѣно Прото-Архимандриту избрать мѣсто для Капитула по его усмотрѣнію, то онъ и усмотрѣлъ монастырь Торокаискій удобпѣйшимъ, въ которомъ и прежде производился Капитулъ; ибо городъ. Бѣлая называемый, гдѣ прежде производилась Капитула, отошелъ въ Австрійскіе пределы вмѣстѣ съ прочими Галиційскими монастырями, а городъ Брестъ на самой границѣ, для Капитула неудобенъ. Правилами жъ Базиліанскаго ордена на Капитулѣ Бржестовицкой **1772** года въ Февралѣ мѣсяце, еще за шесть месяцовъ до присоединения Бѣлоруссіи къ Российской Дер-жавѣ,

положенными, въ § **5** заключено: что въ случае какого *либо* препятствій, можетъ Базиліанскій орденъ (*то* есть Прото-Архимандритъ, яко шефъ, съ консульторами) кроме монастырей въ городахъ Брестѣ и Бѣлой состоящихъ, избрать для Генеральная Капитула угодное мѣсто, которое покажется ему но обстоятельствамъ выгоднее. Изъ чего явствуетъ, что монастырь для Капитула избранъ по правиламъ ихъ ордена, а притомъ все Базиліанское общество избраніемъ места для Капитула Тороканъ и въ Председатели Епископа Булгака довольствовалось и нималейшаго противоречія не объявлено. Самъ Новаковскій въ просьбе своей, касательно Председателя Булгака и мѣста Тороканъ, ничего не пишетъ. **4.** Вокалисовъ Прото–Архимандритъ Фалъковскій не опредѣлилъ, но законами опредѣленныхъ созвалъ и Провинціи Бѣлорусской не уничтожилъ, а присоединилъ онъ Провинцию къ Литовской только касательно вокалисовъ или вокальныхъ монастырей, и то до разсмотрѣнія Капитула, оставя Провинціала Новаковскаго управлять Бѣлорусского Провинціею, сдѣлавъ приглашеніе и ему быть на Капитулѣ. Бее Бѣлорус-ское Базиліанское общество довольно распоряже-ніемъ Прото-Архимандрита, касательно вокалисовъ; почему одного Новаковскаго противорѣчіе не должпо имѣть уваженія, тѣмъ болѣе, что онъ къ прошенію одинъ подписался, безъ своихъ консульторовъ. Что жъ касается до взятья отче-товъ съ Новаковскаго, то онъ Прокуроръ приличнѣе почитаетъ нарядить особливую Коммиссію для изслѣдованія на мѣстѣ, удаливъ его Новаковскаго между тѣмъ отъ должности Провннціальской, приведя къ должному по ихъ правиламъ Прото-Архимандритамъ повиновепію. Въ слѣдъ за симъ поданы были въ Сенатъ два прошенія: 1) отъ

Ксенза Ярошевскаго, уполномоченная довѣренностію отъ вновь избраннаго на Капитулѣ Прото-Архимандрита Юста Гусаковскаго; 2) отъ Архимандрита Новаковскаго; въ коихъ изъясняли: въ первомъ, Ярошевскій, что во иснолненіе указа Духовной Коллегіи, отъ 9 Іюня 1802 года даннаго бывшему Прото-Архи-мандриту Фальковскому, въ назначенный срокъ, то есть 8 числа Сентября, Генеральная Капитула, подъ предводительствомъ Бржестскаго Епископа Булгака, въ Тороканскомъ монастырѣ собрана, и по исполненіи надлежащихъ обрядовъ, формально начавъ дѣйствіе свое, 23 числа того жъ Сентября то свое собраніе кончила; на которой избранъ Прото-Архимандритомъ вѣритель его Гусаковскій, консулторами генеральными: Ксензы Левъ Демновнчь, Іоаннъ Дамаскинъ Рима-шевскій, Андріанъ Андрушевичъ и Діонисій Романовскій, и прочіе чиновники; о чемъ какъ отъ него Гусаковскаго, такъ и отъ Епископа Булгака рапортами Римско-Католической Духовной Коллегіи отъ 26 Сентября донесено, съ тѣмъ, что помянутая Капитула монастыри Полоцкій, Витебскій и Пустынскій, по доказательствамъ подлиннымъ, признала простыми монастырями, а не Архимандричьими, которые въ противность законовъ и во вредъ ихъ ордена переименованы были: и что Полоцкаго монастыря Игумена Новаковскаго, за употребленіе въ свою пользу монастырскихъ доходовъ и за непорядочное житіе, а съ тѣмъ вмѣстѣ Ксензовъ Адама Пуража и Григория Данилевича, за исканіе достоинства противъ монашескихъ обѣтовъ, и за другіе поступки, предало Главному Орденскому Суду, о поступленіи съ ними по законамъ; но какъ Духовная Коллегія по сему предмету въ отмѣнѣ прежнихъ резолюцій постановила другія несогласныя съ законами, о чемъ по протесту Коллежскаго Прокурора вошло дѣло въ

Правительствующей Сенатъ, то онъ Прото-Архимандритъ Гусаковскій за нужное почитаетъ о послѣдовавшемъ исполненіи вышеписаннаго Католической Коллегіи указа отъ 9 Іюня и о совершеніи Генеральной Капитулы, съ учиненіемъ зависящихъ отъ ней обо всемъ распоряженій, донести Правительствующему Сенату, и просить помянутую Капитулу, формально по правиламъ орденскимъ произведенную и всѣ ея постановления къ обществу ордена ихъ Базиліанскаго относящіяся, въ отвращеніе всякаго тому предосужденія, по обществу Ордена ихъ разстройки, оставить во всемъ ономъ дѣйствіи и исполненіи. Во второмъ: Новаковскій изъясняя неудовольствіе свое въ разсужденіи распоряжений Прото-Архимандрита Фальковскаго, что онъ самъ собою опредѣлилъ въ Предсѣдатели на Капитулъ Епископа Булгака, который искренній ему другъ, и избралъ мѣсто для Капитула собственное свое жилище Тороканы, уничтожилъ чиновниковъ въ предвидѣніи намѣреніямъ его неподезныхъ, и неизвѣстно каковою властію опредѣлилъ новыхъ, дабы таковымъ способомъ составивъ собраніе изъ тѣхъ, кои ему нравились, охранить себя отъ отвѣта за удержаніе нѣсколько лѣтъ Прото-Архимандритской власти, а друзей своихъ и соучастпиковъ отъ обстоятельнаго отчета; наконецъ въ дополненіе своего самовольства уничтожилъ Белорусскую Провинцію, объявивъ ее несуществующею, чиновниковъ же изъ оной отторгнувъ, не призвалъ на Капитулъ, вызывая, въ противность 5 пункта Положенія, Начальниковъ изъ Галиціанскихъ монастырей, кои хотя и не явились, но онъ Фальковскій, вмѣсто оныхъ доставилъ заступающихъ съ правомъ рѣшительнаго на Капитулѣ голоса, почему онъ Новаковскій о тако выхъ самовольпыхъ Фальковскаго

поступкахъ, равно и Архіепископъ Лисовский прислали въ Коллегію представления, и хотя Коллегія все то резолюціею своею определила перемѣнить, но Прокуроръ той Коллегіи къ исполненію не пропустилъ, подавъ протестъ въ дѣлѣ, нетерпящемъ времени, отъ заточенія Коллегіею резолюции въ другой мѣсяцъ, и то но поданной уже отъ него Новаковскаго Генералъ-Прокурору жалобѣ. За тѣмъ опровергая протестъ о наго Прокурора, и голосъ Члена оной Коллегіи Бычковскаго, относительно лишенія его Новаковскаго даннаго ему достоинства, и отлученія безъ суда отъ мѣста, и донося при томъ, что хотя Прокуроръ по должности своей обязанъ пещись о искорененіи злоупотреблений, но вмѣсто того случившееся по Литовской Губерніи злоупотребленіе оставляетъ, и именно: Начальствующій надъ Алумнатомъ Священникъ Лешинскій продалъ съ участниками своими, безъ вѣдома Правительства, имѣніе съ фольваркомъ и всею движимостью, стоющія 100.000 рублей, и деньги неизвѣстно куда обратно), а при томъ онъ Лешинскій, будучи Провинціаломъ, и видя вакантною Лещинскую достаточную Архимандрію, исходатайствовалъ на оную неизвѣстно какимъ образомъ, отъ Епископа Булгака благословеніе, который не имѣлъ къ тому права самъ. Въ разсужденіи чего, чувствуя онъ Новаковскій особенное отъ Прокурора къ нему недоброжелательство, когда по одному свойству различаешь особы, однихъ оставляетъ въ спокойствѣ, а другихъ предлагаетъ судебному разсмотрѣнію, проситъ, войдя въ подробное всѣхъ описанныхъ въ прошеніи его обстоятелъствъ разсмотрѣніе, уничтожить всѣ распоряженія Фальковскаго; а за онымъ и Капитулъ, не токмо что не надлежаще и незаконно собранный, но даже столь несвойственныхъ себѣ дѣлъ

коснувшійся, и оныя съ пренебреженіемъ многихъ законовъ и приказаній Высочайшей власти нарушившій, за небывшій и неважный признать; на мѣсто же онаго приказать созвать вторичный Капитулъ, согласно съ правилами, въ резолюціяхъ Коллегіи прописанными и законамъ соотвѣтствующими. За присвоеніе жъ себѣ Фальковскимъ неподлежащей власти суда, подвергнуть прописанной въ законахъ строгости; а за тѣмъ и всѣ дѣйствія, подъ прикрытіемъ суда имъ Фальковскимъ произведенный, велѣть оставить безъ малѣйшаго уваженія. Протестъ Прокурора, такъ равномѣрно и мнѣніе Члена Бышковскаго, какъ основанпыя безъ справедливости, оставить безъ наималѣйшаго уваженія. Впрочемъ за безчестіе и клевету, невинно противъ него Новаковскаго нанесенный, предоставить ему право искать удовлетворения и справедливости надлежащимъ порядкомъ. Тяжебныя жъ издержки, съ кого слѣдуетъ, взыскать въ пользу его Новаковскаго; а по разсмотрѣніи дѣла, оказавшихся виновными въ неуваженіи силы законовъ, подвергнуть наказанію. Сенатъ, по выслушаніи вышеписанныхъ обстоятелъствъ, требовалъ къ себѣ на разсмотрѣніе подлиннаго дѣла, по которому оказалось, что между производствомъ сего дѣла въ Сенатѣ, Римско-Католическая Духовная Коллегія постановила еще слѣдующія опредѣленія: I. На рапортъ Архіепископа Лисовскаго. который доносилъ, что избранный произведенною въ Тороканскомъ монастырѣ Капитулою Литовскій Провинціалъ Ксензъ Лешинскій, по случаю уничтоженія тою Капитулою Полоцкой Епархіи, приступилъ къ перемѣнѣ нѣкоторыхъ чиновниковъ самъ собою, безъ утвережденія Коллегіи, отъ каковой перемѣны не могъ онъ Архіепископъ Лисовскій собрать

предписанныхъ Коллегіею вѣдомостей относительно монашествующаго Духовенства, ни содержать школы для бѣдныхъ дѣтей, учрежденной по Высочайшей волѣ. На сіе Коллегіею определено: какъ Лешинскій въ званіи Провинціала еще, по силѣ Духовнаго и церковнаго Положенія 5 пупкта, Коллегіею не утвержденъ, а онымъ пунктомъ постановлено Архіерею самому, или чрезъ довѣренную особу посѣщать временемъ монастыри, и обозрѣвать ихъ заведенія, и потому, по случаю нахожденія въ Санктпетербургѣ Провинціала Новаковскаго, учинилъ бы онъ монастырямъ осмотръ самъ или чрезъ довѣренную особу. 2. На предложеніе Прокурора положено истребовать отъ Новаковскаго и прочихъ данные имъ бывшимъ Папскимъ Нунціусомъ на достоинства рескрипты. Но Новаковскій и уполномоченный довѣренностію отъ бывшаго Прото-Архимандрита Фальковскаго Іеромонахъ Ярошевскій, чрезъ поданпыя въ Коллегію прошенія объявили на Членовъ Коллегіи подозрѣнія: Новаковскій на Епископа Вениславскаго и Архимандрита Бышковскаго, на нерваго въ томъ, что онъ переписку имѣлъ съ Прото-Архимандритомъ Фальковскимъ, совѣтуя ему о присоединеніи Бѣлорусскихъ монастырей къ Литовскимъ; а на втораго, что онъ явное оказываетъ ему недоброжелательство; а Ярошевскій на Виленскаго Суффрагана Гоувальта и на Архидьякона Князя Гедроица: на перваго, что Новаковскій, по пріѣздѣ въ Санктпетербургъ, проживалъ въ его квартирѣ, имѣя столъ и дружбу; а на Князя Гедроица въ томъ, что онъ имѣлъ съ Новаковскимъ переписку. Почему и просили отъ присутствія по дѣламъ ихъ удалить. По разсмотрѣніи каковыхъ подозрѣній, Председательствующие въ Коллегіи Митрополитъ Сестренцевичъ, Члены Каноники

Мочульскій и Супинскій, признавая поданныя отъ Новаковскаго и Ярошевскаго подозрѣнія ничего незначущими, положили, что подозреваемый особы присутствовать и рѣшить во всехъ Базиліанскихъ делахъ могутъ; двое Членовъ Коллегіи, Каноники Орховскій и Знамеровскій, съ тѣмъ положеніемъ не согласились, а признали поданное отъ Новаковскаго на Бениславскаго и Бышковскаго подозреніе правильными За темъ еще вступили въ Сенатъ прошенія: 1. Отъ Члена Римско-Католической Духовной Коллегіи, Епископа Бениславскаго, съ изъясненіемъ, что взведенное на него Архимандритомъ Новаковскимъ подозреніе есть несправедливое; а по тому, представляя самыя те письма, чрезъ которыя его Новаковскій подозреваетъ, проситъ отъ такого нареканія его избавить. 2. Отъ повереннаго Базиліанскаго ордена Іеромонаха Ярошевскаго, въ коемъ прописываетъ, что Белорусскихъ монастырей Іеромонахи Новаковскій и Адамъ Суражъ, ищущіе единственно своего блага изъ фундушевъ монастырскихъ, на пользу общества наданныхъ, неправыми представленіями, утаеніемъ всякой истины въ оныхъ, исходатайствовали для себя у бывшаго Папскаго Нунціуса Графа Литты рескрипты на преобразование монастырей изъ натуры фундушевъ простыхъ въ пожизненныя Архимандріи: Новаковскій, монастыря Полоцкаго; а Суражъ, бывшаго Витебскаго. Бывшій Прото-Архимапдритъ Фальковскій, видя, что Новаковскій и Суражъ вышли изъ предѣловъ монашескихъ, и капиталы монастырскіе расточаютъ, хотя и доносилъ Коллегіи о семъ, но не могъ сыскать правосудія; почему соглашаясь орденскимъ постановленіемъ, принужденнымъ былъ Новаковскаго позвать къ своему Генеральному Суду чрезъ фискала; но

Новаковскій, привыкши не повиноваться и ослушаться власти, по двумъ напоминаніямъ не явился, а прибѣгнулъ съ жалобою въ Коллегію. Фальковскій, исполняя между темъ предписаніе Коллегіи, дабы удаливъ все препятствія, созвалъ Генеральный Капитулъ, какъ въ расужденіи присоединения Провинцій, такъ равно для устроенія и прекращенія всего того, что изъ ордепскихъ предѣловъ по Белорусскимъ монастырямъ вышло, пригласилъ къ Предсѣдательству на Капитулъ, вместо Митрополита, Епархіальнаго своего Архіерея Булгака, кому единственно, яко мѣстному Пастырю, и Начальнику Духовенства, за невозможностью въ приглашеніи Митрополита, по силѣ Католическихъ установление, право служило; определилъ съ своими генеральными чиновниками место для созванія Капитула, состоящій въ Литовской Губерніи Тороканскій монастырь, какъ выгоднейшее место: ибо Бржестскій Капитулъ, въ 1772 году утвержденный Римскимъ декретомъ, кромѣ Бржеста и Белой, въ которыхъ совершались Капитулы, позволилъ по обстоятельствамъ нужды избрать и другое место. Что жъ касается до особъ имеющнхъ право быть на Капитуле, какъ по предписанію буллы Бенедикта XIV, не могли быть никакіе выборы важными, ежели не равное число особъ, какъ изъ Русской, такъ и Литовской Провинцій не будетъ; а какъ изъ Русской Провинціи находящіеся по Губерніямъ Волынской и Подольской некоторые монастыри, коихъ Начальники имѣли право быть на Капитуле, отошли въ Галицію, то для исполненія числа особъ на Капитуле, Прото-Архнмандритъ Фальковскій съ своими чиновниками предппсалъ Провннціалу той же Русской Провинціи избрать изъ оставшихся монастырей другихъ. Поелику же Бѣлорусскіе монастыри, предъ присоединеніемъ

Белоруссіи къ Имперіи Всероссійской, составляли Провинцію съ монастырями, въ Литве находящимися, и 1780 года на Генеральномъ Тороканскомъ Капитулѣ временно отделены на особую Провинцію, то Прото-Архимандритъ Фальковскій почедъ съ своими генеральными чиновниками за справедливое и нужное пригласить на Капитулъ тѣхъ только изъ Бѣлорусскихъ суперіоровъ, которые, по силѣ Бржестскаго Капитула установленнаго, имѣли на то право: ибо хотя Бѣлорусскіе монастыри имѣли названіе Провинціи, но никогда не имѣли ни Провинціальныхъ своихъ Капитуловъ, по предписанію орденскихъ установленій созываемыхъ, ни предопредѣленныхъ на Капитулъ особъ; а сверхъ сего изъ оныхъ монастырей, имѣющихъ малое число монаховъ, не могли даже исправлять обязанностей къ монастырямъ привязанныхъ, ни прочихъ полезныхъ для общества услугъ кѣмъ исполнять, не было вѣроятно пригласить равное число, то есть 36 особъ, каковое закономъ положено какъ на Литовскую, такъ и на Русскую Провинціи; а по симъ причинамъ Прото-Архимапдритъ Фальковскій призналъ нужнымъ соединить оные монастыри съ Литовскою Провинціею, что равно и собравшійся Капитулъ положилъ: ибо раздѣленіе сіе произошло по причинѣ только той, что Бѣлоруссія была во Всероссійской Имперіи; а какъ теперь Литва и Бѣлоруссія состоятъ подъ однимъ Скипетромъ, то таковое раздѣленіе ни нужнымъ, ни полезнымъ можетъ быть; но напротивъ того для Бѣлорусскихъ монастырей самовреднѣйшимъ, когда отъ времени раздѣленія ихъ однѣ распри и безпокойства умножились и фундуши тѣхъ монастырей для личной корысти сдѣлались управляющими безъ малѣйшей общественной пользы. Новаковскій съ Суражомъ, не имѣя

въ виду ничего другаго, токмо, чтобъ удержаться при исходатайствованныхъ для себя Аббатствахъ, многія выдумали жалобы на Капитулъ, прошлаго года въ Сентябрѣ мѣсяцѣ въ Тороканахъ бывшій. Они имѣли только въ виду свое добро и обогащеніе изъ фундушевъ для общества наданныхъ, разсѣяли жалобы на свой орденъ, якобы Капитулъ все противузаконно дѣлалъ; но вышепрописанные пункты совершенно должны оправдать собравшійся на Капитулъ орденъ, что онъ ни въ чемъ не поступилъ противу законамъ: равномерно уничтожается клевета Новаковскаго противу Прото-Архимандрита Фальковскаго, чтобы онъ присвоилъ себѣ сіе званіе, слѣдующимъ объясненіемъ: на Генеральномъ Капитулѣ, въ Жедичинѣ 1788 года бывшемъ, избранъ былъ въ Прото-Архимандриты или Генералы ордена Важинскій. Сей, когда поступилъ на Хелмское Епископство, принялъ управленіе Прото-Архимандричье Вильчинскій, яко первый генеральный консультаторъ. Сей же умре 1793 г., по смерти коего, собравшись обѣихъ Провинцій, Литовской и Русской, Провипціалы и ихъ чиновники съ прочими генеральными консулторами, выбрали Генеральнымъ Викаріемъ Фальковскаго, на основаніи постановленія Бржестскаго Капитула, отъ Святѣйшаго Папы утвержденнаго. Сверхъ сего Фальковскому 1794 года дозволилъ Папа употреблять титулъ Прото-Архимандрита или Генерала ордена, и пользоваться знаками, его достоинству приличными. Почему, какъ онъ былъ дѣйствительнымъ Начальникомъ ордена, а ордены по Регламенту и по положенію 1801 года Ноября 13-го дня имѣли право управляться по своимъ правамъ и Институтамъ, то и былъ властенъ Прото-Архимандритъ позвать Новаковскаго въ Генеральной Судъ, а Новаковскій,

яко монахъ, долженъ былъ явиться къ отвѣту и для объясненія, а въ неудовольствіи не воспрещалось ему апеллевать; однакожъ онъ противу поступилъ не только орденскимъ установленіямъ, но даже вопреки Высочайше конфирмованному Положенію, что не хотѣлъ повиноваться своему Начальству и орденскимъ правамъ. Капитулъ, составленный изъ особъ никакого недоброжелательства къ Новаковскому не имѣющихъ, числомъ до 72, единодушно призналъ его виновнымъ: следовательно согласно орденскимъ установленіемъ подвергнулъ его Генеральному Суду. Новаковскій не бывъ еще сужденъ, не давъ объясненія въ противозаконныхъ своихъ поступкахъ, ни оправдавъ себя въ расточеніи монастырскихъ доходовъ, въ утрате Капитульныхъ суммъ, до величайшаго количества простирающихся, въ продаже фундушевыхъ именій за его Провинціальство надъ Белорусскими монастырями, прибегнулъ къ способамъ опровергнуть постановленія бывшаго Капитула. Никто не можетъ избегать суда, только виновный. Новаковскій, убегая онаго, темъ самымъ доказалъ, что имеетъ причину онаго опасаться, почему, чтобъ сделать помешательство въ орденскомъ правленіи, исходатайствовалъ отъ Архіепискоиа *Лисовскаго*, что въ своей Епархіи выданнымъ 1802 года Октября 25 дня письмомъ запретилъ всякія распоряженья приводить въ действіе, и чтобъ никакого другаго Провинціла домъ въ Бѣлорусскихъ монастыряхъ не почитать, какъ токмо Новаковскаго, который проживаетъ доселѣ въ Санктпетербургѣ, тратитъ доходъ Полоцкаго монастыря для возвышенія своего. Подавалъ онъ Ярошевскій въ Коллегію прошенье, доказывая несправедливость поводовъ, которые имѣлъ *Лисовскій* къ изданію онаго. Но нѣкоторыя Коллегіи лица,

бывъ Новаковскому благосклонны, и имѣя съ нимъ дружество, о чемъ отъ него на Ассесоровъ Гоувальта и Гедроица подано подозрѣніе, исходатайствовали, что ему отказано. Изъ цѣлаго дѣла Правительствующие Сенатъ удостоверится, что Новаковскій въ мнимой защитѣ для удержанія безполезно Бѣлорусскихъ монастырей въ отдаленной Провинціи, не имѣетъ другаго намѣренія, только чтобъ его всуе расточительность и потеряніе Капитульныхъ суммъ и монастырскихъ доходовъ объявлена и обнаружена не была, и чтобъ по сему избѣгнулъ справедливаго наказанья, вмѣстѣ съ Суражомъ ему принадлежащая. Для доказательства сей истины, если бы можно было ордену произвести слѣдствіе, то наиявственнѣе открылось бы, что Новаковскій и Суражъ, согласно Каноническимъ правамъ, должны бы были быть отрѣшены навсегда отъ всѣхъ должностей, и приговорены на покаяніе по смерть; да и нынѣ Новаковскій опредѣленіемъ Витебской Губерніи Уголовная Суда признанъ преступиикомъ, достойнымъ ссылки на галерную работу, за умышленную утайку по ревизіи 265 душъ. Несправедливъ также доносъ его, въ Коллегию поданный, о продаже Папскаго въ Вильне алумната, и якобы взятыя за оный деньги Прото-Архимандритъ Фальковскій съ Лешинскимъ въ собственную обратили пользу и корысть. Сіе зданіе было Панское и на иждивеніи его Святейшества воспитывались семинаристы, а когда пенсіи не стали доходить, и чрезъ то сей домъ задолжался, содержа семинаристовъ, то Папскій Посланикъ Литта далъ дозволеніе Бржестскому Епископу, дабы сей алумнатъ продалъ и часть денегъ на уплату долговъ, остальныя па Епархіальную свою Семинаріio обратилъ. Ни одинъ изъ орденскихъ Начальниковъ не обращаетъ монастырскихъ

доходовъ въ свою пользу; Провинціалы отдаютъ отчетъ Прото-Архимандриту и его чиновникамъ, или также Капитулу, а Прото-Архимандритъ целому собравшемуся на Капитулъ ордену, изъ своихъ делъ. Доходъ изъ достаточнѣйшихъ монастырей обращаются на содержаніе госпиталей, публичныхъ школъ, коихъ по Базиліанскому Ордену числится до 12 отъ 6 классовъ. Таковая польза и служеніе для Государства давно прекратилась и копнилась въ Бѣлорусскихъ монастыряхъ отъ времени отделенья оныхъ отъ Литовской Провиьщін: ибо доходы монастырей, Полоцкая Новаковскій, а бывшаго Витебская, соединенная съ Тадулинскимъ, Суражъ, Пустынскаго Данилевичь, покровительствуемы будучи Архіепископомъ Лисовскимъ и въ Архимандриты представляемы, вовсе на себя обращаютъ, содержа очень немного монаховъ. Почему въ пресѣченіе всякихъ непорядковъ проситъ: Генеральный Капитулъ, согласно Каноническимъ правиламъ и орденскимъ установленіямъ совершившейся въ Тороканахъ, утвердить, Бѣлоруесьчіе монастыри, которые только на время отделены были отъ Литовской Провинціи, соединить, какъ прежде были до отделенья, и Іеромонаховъ Новаковскаго и Суража, кои преступнымъ образомъ исходатайствовали на простые по фундушамъ монастыри Архимандріи, по законамъ наказать; а за расточеніе монастырскихъ доходовъ предать орденскому Суду Архіепископа Лисовскаго, который противъ Монаршихъ указовъ и Правительствующая Сената постановлены, чтобъ никакихъ Римскихъ писемъ безъ Высочайшая дозволенія не приводидъ въ действіе, за постановленіе въ Архимандриты наказать, яко преступника Монаршихъ законовъ; равно потребовать съ него отвѣтъ, что возмутилъ порядокъ, пріостанавливая

исполненіе начавъ по Бѣлорусскимъ монастырямъ отъ нововыбраннаго на Капитулѣ Провинцьала; подозреніе жъ его, на Ассесоровъ Гоувальта и Князя Гедроица поданное, за правильное и справедливое признать и утвердить. 3. Отъ Архимандрита Новаковскаго, что хотя Прото-Архимандритъ Фальковскій и донесъ Коллегіи, что онъ нашелъ нужнымъ соединить Бѣлорусскую Провинцію съ Литовскою, яко бы для малочисленности какъ монастырей, такъ и монаховъ, въ оныхъ жительствующихъ, но сіе сделалъ онъ Фальковскій единственно въ угодность Члена Коллегіи Епископа Бениславскаго, который по нерасположенію своему къ управляющему Бѣлорусскою Епархіею Архіепископу Лисовскому и ко всѣмъ Базиліанскимъ Начальниками всегда настаивалъ и настаиваетъ, дабы Бѣлорусскую Епархію подвергнуть подчиненности другихъ Епископовъ, и Архіепископа Лпсовскаго удалить отъ Начальпнчей власти надъ Высочайше вверенною ему Енархіею; каковое негодованіе Епископа Вениславскаго достаточно доказывается изъ собственныхъ его писемъ, писанныхъ къ Фальковскому, которыя находятся при **деле. Темъ** менее еще несправедливо, что якобы въ Белорусской Провинціи недостаточное число Базиліанскихъ монастырей: ибо Белорусская Провинция имеетъ двадцать совершенныхъ монастырей; Русская же или Коронная, имеетъ только оныхъ десять съ находящимися при оныхъ церквами, а двенадцать по трапезамъ только и по партикулярнымъ кельямъ, дѣлающимъ какъ молитвы, такъ и Богослуженіе; а потому Белорусская Провинція, можетъ быть уважаема по числу монастырей гораздо превосходящею Провинцію Русскую, или Коронную, которая остается въ ненарушимомъ существованіи. Въ сравненіи сее сихъ

обѣихъ Провинція Литовская, имея до 60 монастырей, желаетъ еще присовокупить и **Бе**лорусскихъ 20; то после сего, какое было бы уравненіе Литовской съ Русскою или Коронною, если бы по желанію соперниковъ его уничтожить существованіе Белорусской Провинціи, и опровергнувъ важность содерживающихъ оную законовъ, присоединить безъ малейшей надобности къ Литовской, отнять темъ самымъ местную власть одному въ Россіи Архіенископу Белорусскому; ввергнуть въ затрудненье начальствующихъ Провинціаловъ, кои въ толикомъ множестве монастырей никогда не могли бъ исполнить долга своего бдѣніемъ о повсеместномъ порядке и о чиненіи визитъ или ежеместныхъ осмотровъ. Что же относится до недостатка яко бы въ Белорусской Провинціи просвещенныхъ особъ, то замечанье весьма несправедливо; ибо должно быть таковымъ особамъ, когда онымъ не только Белорусская Провинція не нуждалась и не требовала ни откуда, да и снабдила еще Литовскую Провинцію, составляющую себя преимущественнее предъ другими, какъ и въ настоящемъ году изъ Бѣлорусскихъ монастырей употреблены въ Литовскую къ ученію Математики Іеромонахъ Казиміръ Голубъ, къ ученью Богословіи Іеромонахъ Иннокентій Красковскій, къ проповедямъ въ главнейшую Журавицкую каѳедру Іеромонахъ Иннокентій Ярмоловичъ; наконецъ о несогласіи въ Белорусской Провинціи напрасно и несправедливо противная сторона доказываете ибо о томъ кроме молвы нигде по уѣздамъ не видно. Чтожъ касается до учрежденныхъ Полоцкой и Витебской Архимандрій, то достаточно доказано, что основаніе то и пожаловапіе нынешнимъ Архимандритамъ, сколько последовало согласно съ законами и Высочайшимъ тогдашнимъ въ

раздаче таковыхъ Архимандрій повелѣніямъ, о коихъ акты Нунціатурской власти состоялись правильно и неопровержимо, столько и потому, что по приведение всего въ действіе и по учиненному церковнымъ обрядомъ освященію Архимандритовъ, ни чинъ, ни место ихъ поколебнуты быть не могутъ; а особливо, что Полоцкая Архимандрія издревле существовала, доказываготъ книги, прозываемыя: ***Информация Ксеидзовъ Езуитовъ.*** Впрочемъ явствуетъ изъ актовъ основанія, что учреждены **те** Архимандріи для пользы общества и кроме чина никакого противъ прежнихъ Начальниковъ не дано отличья. Наконецъ, что о таковыхъ Архимандріяхъ при уничтожепіи доносовъ Іеромонаховъ Киріата и Ярмоловича, последовало разрешеніе въ решеніи Коллегіи, Высочайше конфирмованномъ отъ 22 Декабря 1799 года. Въ разсужденіи жъ Витебской Архимандріи темъ более еще оказывается напрасное въ уничтоженіи оной намереніе, когда за превращеніемъ, по воле блаженныя памяти Государя Императора Павла Перваго, монастыря и церкви къ благочестью, остается только чинъ, нынешнему Архимандриту служащій, коего чина, яко по церковному обряду и священно даннаго, самое только преступленье и судъ уголовный лишить едва можетъ по закону. Высочайше же конфирмованнаго для Духовенства Положенья въ 5 пункте сказано: „о выбранпыхъ или выбираемыхъ Начальникахъ или Провинціалахъ на утвержденіе представляетъ Орденъ Коллегіи"; изъ чего заключается, что до техъ поръ, пока Коллегія не утвердитъ выборовъ, хотя бы последній Тороканскій Капитулъ и могъ почитаться законно созваннымъ, но чиновники никакъ не могутъ пользоваться своею властью, ниже постановленіе того Капитула можетъ войти въ дѣйствіе;

ибо всему тому должно быть разсмотрѣніе начальствующей въ Духовенстве власти; соперники жъ его поданнымъ въ Правительствующій Сенатъ прошеніемъ, минуя Коллегію, стараются, чтобъ подъ прикрытіемъ статьи о созваніи Капитула, исходатайствовать вообще и подтвержденіе избранныхъ мнимымъ Капитуломъ въ чиновники, чему по должному уваженію Высочайшаго для Римско-Католическаго Духовенства Положенія быть невозможно. Что же касается до настоянія Коллежскаго Прокурора, чтобы разсмотрѣть Буллы на Архимандріи Полоцкую и Витебскую, то даетъ вѣрнѣйшее удостовѣреніе точнаго неблагожеланія его противъ него и товарища его Витебскаго Архимандрита Суража; ибо кроме вышереченныхъ Буллъ имеются еще одновременно последовавшія и другія таковыя же, бывшимъ Нунціемъ Литтою данныя, какъ то: Минскому Епископу Дедерке, Члену Духовной Коллегіи Бышковскому, Канонику Дунаевскому и прочимъ, о чемъ ему Прокурору Коллегіи не безъизвестно; однакожъ онъ о прочихъ ни мало не упоминаетъ, и равной же надобности разсмотренія въ Коллегіи не наводитъ, кроме только вышереченныхъ Буллъ, на Полоцкую и Витебскую Архимандріи служащихъ, о коихъ Высочайше конфирмованнымъ 1799 года Декабря въ 29 день указомъ уже и разрешенье последовало. За темъ объясняетъ, что за поступленіемъ со стороны его разныхъ объясненій въ Духовную Коллегію, какъ по части вверенной ему отъ Начальства Провинціальской должности надъ Белорусскою Провинціею, кою онъ защищать обязанъ, такъ равномерно и по личнымъ его обидамъ, съ приложеніемъ достаточныхъ доказательства подалъ онъ на двухъ Членовъ Коллегіи, а именно: Епископа Венславскаго и Ннфулата

Бышковскаго законное подозреніе, на точной силе Духовныхъ Уложеній и Высочайшихъ указовъ, въ чемъ прочіе Члены Коллегіи по мнеріямъ росиисались. Изъ представленныхъ же доказательствъ противъ перваго достаточно оказалось, сколько онъ Епископъ Бениславскій собственными письмами настаивалъ въ конечномъ уничтоженіи существованія Белорусской Провинціи, а темъ и оказался быть единственнымъ поводомъ всему въ монашестве неспокойствію и безпорядкамъ. Къ тому жъ онъ Бениславскій и поныне не оставляя своего пристрастья къ противной стороне, до того даже покровительствовалъ соперникамъ его, что самъ личныя приносилъ некоторымъ особамъ вышняго Правительства объясненія, въ чемъ самъ же въ присутствіи въ Коллегіи признался; почему толико многія односвязности и преклонности къ стороне соперниковъ его указавъ, не имеетъ уже права по законамъ участвовать въ сужденіи дела сего; равнымъ образомъ Инфулатъ Бышковскій, взявъ сильное намереніе во всѣхъ его делахъ делать вредъ и препону, лишился также права участвовать въ сужденіи по деламъ, долга и особы его касающимся, проситъ: существованіе Белорусской Провинціи со всеми оныя правами и преимуществами охранить въ ненарушимости; Полоцко-Софійскую и Витебскую Архимандріи, правильно и по законамъ, а также и въ силу Высочайшаго указа отъ 28 Апреля 1798 года основанныя и по церковному обряду настоящимъ Архимандритамъ данныя, оставить въ своемъ действіи и ненарушимой важности, темъ более, что объ оныхъ Высочайше конфирмованное состоялось разрешенье; прочія же все статьи предоставить разсмотрѣнію надлежащаго Присутствія, такъ какъ еще гдѣ слѣдуетъ неразсматриванныя; о незаконномъ же созваніи Капитула,

произшедшемъ изъ недоразумѣнія указа Коллегіи, учинить правосудное разрѣшепіе; поданные имъ подозрѣнія на Членовъ Бениславскаго и Бышковскаго утвердить; попесенныя отъ напрасной сей тяжбы издержки, съ кого слѣдуетъ, приговорить; а виновныхъ законному суждению подвергнуть. 4. Отъ упомянутаго повѣреннаго Базиліанскаго Ордена Ксендза Ярошевскаго, что другой годъ, какъ созванный Генеральпый Капитулъ избралъ къ управленію Орденскаго Начальника, наименованнаго Папскими опредѣленіями и Орденскими Конституциями Прото-Архимандритомъ, но по неутвержденію его въ семъ званіи едва недоходитъ Общество въ Литовской и Русской Провинціяхъ до величайшаго замѣшательства, отъ коего еще единственная только дисциплина, искони въ тѣхъ Провинціяхъ рачительпостію бывшаго Прото-Архимандрита со-блюденная, воздерживаетъ. По силѣ Папскихъ Конституций **1756** года, а особливо Конституціею Бенедикта XIV, 1744 года изданною, Базиліанскій Орденъ составлялъ токмо двѣ Орденскія Провинціи подъ управленіемъ одного Начальника Ордена или Прото-Архимандрита. Сего жъ Прото-Архимандрита обязанность есть, пребываніе внутри Ордена, то есть: ежели онъ избранъ былъ изъ Литовской Провипціи, то проживалъ въ Тороканахъ, если же изъ Русской, то въ Почаевѣ, а нынѣ въ Волынской Губерніи пребываніе имѣлъ; ибо по истеченіи 8 лѣтъ, Литовская и Русская Провинціи избирали одного изъ своихъ же Провинций попеременно. Обязанности же сего Орденскаго Начальника слѣдующія: имѣть общее смотрѣніе за цѣлымъ Орденомъ и особами, оный составляющими, опредѣлять съ своими чиновниками къ знатнѣйшпмъ

монастырямъ мѣстпыхъ Настоятелей, посѣщать по предписанію церковныхъ правъ ежегодно Архимандритовъ и ихъ монастыри, и тѣмъ же во управленіе подавать оные; ибо какъ Архимандриты, такъ и монастыри ихъ разными опредѣленіями Папскими издревле изъяты суть отъ власти Провинціаловъ, а одному только Прото-Архимандриту подчинены; созывать Капитулы и председательствовать въ оныхъ при выборѣ Провинціаловъ, которые должны производиться чрезъ каждые четыре года; смотрѣть за поступками Провинціаловъ и въ ихъ дѣяніяхъ требовать отвѣта и отчета; наблюдать единомысліе и согласіе между Провинціалами; бдѣть о цѣлости Ордепа, о соблюденіи вообще дисциплины и правилъ Института и за поступками Орденскихъ чиновниковъ имѣть смотрѣніе, принадлежитъ до Прото-Архимандрита. Самъ же Прото-Архимандритъ въ поступкахъ и дѣяніяхъ своихъ должепъ давать отчетъ и оправданіе приносить собравшемуся Генеральному Капитулу при оставлены своего званія и при выборѣ новаго Прото-Архимандрита. Какъ же упомянутыя обязанности Прото-Архимандрита предписаны Папскими опредѣленіями и Орденскими Конституціями, и если бы Орденъ не имѣлъ онаго, то слѣдуетъ весь Институтъ сего Ордена переменить и иныя предписать и учредить для его управленія правила; ибо таковыя обязанности такъ суть привязаны къ лицу Прото-Архимандрита, что никто другой онаго канонично и правильно въ исполнеиіе оныхъ заступить не можетъ. Въ доказательство у сего прилагаетъ выписку изъ Конституцій. А посему, какъ Прото-Архимандрита, такъ и его правленія, существо-ваніе есть нужное; ибо нынешнее состояніе Бѣлорусскихъ монастырей показываетъ, что сіи со временъ

присоединенія ко Всероссійской Имперіи зависели отъ распоряженія Архіепископа, а Архіепископъ опредѣлялъ въ Провинціалы такія особы, которыя ему успели принаровиться; другихъ же производилъ въ Архимандриты достаточнейшихъ монастырей, въ которыхъ никогда ихъ не было, да и быть по фундушамъ не должно. Всякій почти монастырскій Настоятель старался не о месте, ни о соблюдены Орденскихъ установлены, но искалъ милости у Архіепископа, для возвышенія собственной особы, и посему то въ техъ монастыряхъ пресеклись совершенно не токмо пауки, но даже фундуши, капитульныя суммы и всякіе доходы разныхъ монастырей, безъ малейшей общей пользы, употреблены втуне, одне для достижения чиновъ въ Архимандріи, а другіе также для приведенія въ действіе недостойныхъ монашескаго званія предпріятій Провинціаломъ Новаковскимъ обращены, а притомъ па обогащеніе его фамиліи и на покупку для оной имѣній: неоспоримымъ и явнымъ сему доказательствомъ могутъ быть безпристрастные и благомыслящее Белорусскіе обыватели, на которые безпорядки и злоупотребления Духовныхъ фундушей обще жалуются. Надъ таковымъ состояніемъ техъ Белорусскихъ монастырей некоторые богобоязные монахи соболезнуя, а равно и надъ гибнущимъ суетно общимъ добромъ, надъ разрушеніемъ и истребленіемъ дисциплины и собдюденія монашескихъ установлений, въ истекшихъ лѣтахъ, въ Правительствующей Сенатъ 1790 года, какъ видно изъ определенія, а въ 1799 году Высочайшему Престолу и въ Юстицъ-Коллегію, какъ на те злоупотреблепія, такъ и на Архіепископа свой вопль и наисправедливейшія жалобы принуждены были принести. Литовская же и Русская

Провинціи, состоя подъ управленіемъ Прото-Архимандрита и ему подчиненныхъ Провінціаловъ, все будучи избираемы Соборомъ и обязаны присягою смотреть за сохраненіемъ въ точности Орденскихъ установленій и подчинены закономъ строгіе отдавать изъ своихъ деяній отчеты, сихъ жалостныхъ последствій до сего времени не знаютъ, поелику Прото-Архимандритъ всегда находился внутри ордена; ибо за присоединениемъ къ Империи краевъ отъ Польши, какъ то; Минской, Волынской и Литовской Губерний, будучи бывший Прото-Архимандритъ Фальковскій обеспеченъ Манифестомъ блаженныя и вѣчной славы достойныя памяти Государыни Императрицы и Гродненскимъ Трактатомъ въ свободномъ отправленіи въ присоединенныхъ Губернпяхъ вѣры, учиня на вѣрность присягу, отправлялъ свою должность въ начальствованіи надъ Орденомъ, не имѣя никакого затрудненія, ни препятствия до конца 1798 г., въ которомъ всѣ Ордены Регламентомъ подчинены были Епископамъ. По изданіи же Регламента 1800 г. Декабря 11 д., которымъ собственное правление Орденовъ возвращено, а Епископовъ пресѣклас.ь власть начальства надъ оными, Прото - Архнмандритъ Фальковскій указомъ Коллегіи Марта 1 числа 1801 года къ отправленію своей должности былъ возвращенъ, и какъ общій Ордена Начальникъ всякое употреблялъ тщаніе, дабы принаддежащій порядокъ ввести въ Бѣлорусскіе монастыри и упадшія перковное поучительство и дисциплину въ оныхъ возстановить. Исполняя должности свои, Прото-Архимандритъ Фальковский приходилъ въ Коллегію съ рапортами и изъ оной указы получалъ; а что предписано Высочайше конфирмованнымъ Положеніемъ 1801 Ноября въ 13 день касательно Епархіальныхъ

Архіереевъ, все то исполнялъ самъ собою, или Провинциалы, доколѣ не окончилъ своего звания прошлаго года въ Сентябрѣ мѣсяцѣ, на котораго мѣсто новый Начальникъ соотвѣтственный Орденскимъ установленіямъ избранъ. Не имѣлъ онъ Прото-Архимандритъ въ своемъ управленіи и рачительномъ отправленіи возложенныхъ на него и присягою подтвержденныхъ должностей другаго препятствия, какъ только отъ Новаковскаго и его защитниковъ, въ удержаніи его при неправильно исходатайствованной Архимандрии соучастниковъ; а какъ Высочайше конфирмованное Сената Положеніе Ноября 13 дня 1801 года распространено и на Греко-Уніатскій обрядъ: за тѣмъ подобно многимъ Латинскимъ Орденамъ, которые имѣли свои Капитулы и выбрали окромѣ Провинціаловъ Ордена Начальниковъ, какъ то: Езуиты, Миссионеры и Тринитаріи, а сіи давно уже Духовной Коллегіею утверждены и спокойно исполняютъ свои обязанности, Базиліанскій Орденъ долженъ надѣяться утвержденія своего Капитула и избраннаго Орденскаго Начальника, потому что другія для Римско-Католіческаго Духовенства предварительно послѣдовавшія установленія одно тоже самое положеніе заключаютъ и изъ которыхъ оно есть извлечено. Явствуетъ же сіе во первыхъ, изъ Высочайшаго рескрипта, даннаго 16 Іюля 1801 года на составленіе Комитета, бывшему Генералъ-Прокурору Беклешову, во вторыхъ, въ докладѣ Правительствующая Сената, который разсматривалъ всѣ изданныя прежде сего установленія о распоряженіи духовныхъ Римскаго исповѣданія дѣлъ, пзвлекъ изъ оныхъ положеніе для духовнаго и церковнаго Правительства Римско-Католическаго Закона, сближаюпцееоя къ образу Государствеппаго Правления и къ Каноническимъ

правиламъ, на основании коего дѣда Римской церкви долженствують быть управляемы и распоряжаемы безъ всякой чуждой власти влияния. Слѣдовательно изъ Высочайшаго рескрипта и Правительствующая Сената доклада явствуетъ, что Его Императорское Величество, усмотрѣвъ во всѣхъ первоначальныхъ, касательно Римскихъ Катодиковъ, учреждений столь много перемѣнъ и противорѣчія, желалъ имѣть точныя и непреложныя впредь для нихъ положенныя для управления правила, и что изъ тѣхъ первыхъ учреждений извлечено есть Положение для управления цѣлаго Католическаго духовенства бѣлаго н монашескаго, и что монашеские Ордена изъяты суть отъ управленія Архіереевъ, и первыя учрежденія остались безъ дѣйствия по поводу новаго Положенія. А какъ сего Высочайше конфирмованная Положения въ 5 пунктѣ сказано: монастырямъ монашескихъ Орденовъ быть управляемымъ во всемъ по ихъ правиламъ и Институтамъ, и имѣть согласно тому своихъ Орденскихъ Начальпиковъ или Провінціаловъ;— следовательно Базиліанскпй Орденъ, избравъ для себя Начальника и Провинціаловъ, такимъ образомъ, какъ ихъ Орденский установленія имѣть должны, поступилъ по предписанію Положенія; ибо хотя то Положеніе не упомпнаетъ ни о Прото-Архимандритѣ, ни о Генералахъ; но когда дозволяетъ имѣть своихъ Орденскихъ Начальниковъ (въ Базиліанскомъ же Орденѣ по Институту Прото-Архимапдритъ есть Орденскимъ Началъникомъ), то симъ и сомнѣніе въ разсужденіи званія Прото-Архимандрита разрешается. Что же то Положеніе воснрещаетъ имѣть сношеніе съ Генералами и другими Начальниками, внѣ Государства состоящими, то вѣрно сіе прещеніе относится къ тѣмъ *Латинскимъ* Орденамъ,

которыхъ Генералы проживаютъ въ Риме, или въ другихъ мѣстахъ, а не въ Областяхъ Имперіи. Базиліанскій же Прото-Архимандритъ, завсегда имѣя жительство въ бывшихъ Польскихъ Провинціяхъ,нынѣ къ Имперіи со всѣмъ Орденомъ присоединенныхъ, бывъ въ отправленіи своей должности, за онымъ же присоединеніемъ не подвергается упомянутому прещенію; ибо въ такомъ обстоятельномъ видѣ другіе Латинскаго обряда Ордены не должны бы были имѣть своихъ Орденскихъ Начальниковъ, а Коллегія, избранныхъ ихъ Капитуломъ когда теперь утвердила, нарушила бы законъ и подвергнут бы себя наказанію. Таковые выборы въ послѣдствіи Его Императорскимъ Величествомъ признаны суть важными, когда Высочайшимъ Своимъ рескриптомъ избраннаго Капитуломъ Іезуитскаго Генерала въ семъ званіи Всемилостивѣйше утвердить изволилъ. Тоже Высочайшее положеніе и докладъ Правительствующаго Сената признаютъ Орденскихъ Начальниковъ и Провинціаловъ неподчиненными Епископамъ, токмо столько, сколько до общаго ихъ надъ Епархіями начальства касаются; тѣмъ же Епископамъ велитъ не вступаться въ распоряжения монастырскія и выборы монашескіе. Следовательно, если бы Ордену повелѣно было друтимъ какимъ образомъ, а не Еапитуломъ избирать для себя Начальниковъ и Провинціаловъ, или если бы ихъ назначали Епископы, то безъ сомнѣнія были бы сіи Начальники и Провинціалы несоответственно Орденскимъ установленіямъ выбранными, ниже имеютъ право Епископы ихъ определять, когда оные подчиненными ихъ не суть и когда Епископамъ воспрещается Положеніемъ вступаться въ распоряженія монастырскія и выборы монашеское, и когда Правительствующій Сенатъ въ докладе сего жъ

Положенія изъясняетъ, что управленіе монастырей разныхъ Орденовъ независимо отъ Архіереевъ, но подъ общимъ въ ихъ Епархіи начальственнымъ веденіемъ состоять должно. То же Высочайшее Положеніе, когда дозволяетъ Орденамъ избирать Начальниковъ, верно дозволяетъ такимъ образомъ оныхъ избирать, какой каждаго Ордена установленія и Институты предписываютъ. Когда кто имеетъ быть избранъ въ Орденскаго Начальника или Провинціала, Коллегія обязана Положеніемъ наблюдать и распорядить, чтобъ онъ избраннымъ былъ на законномъ основаніи; какое жъ законное основаніе могла бы предпріять Коллегія, если бы не предписала ихъ избирать соответственно Орденскимъ Институтамъ? Коллегія есть должно сію и всего вообще Католическаго Духовенства, сходно третьему Положенія пункту, поступать по законамъ и правиламъ церкви ихъ. Следовательно, если бы могла Коллегія изобресть другія средства къ выбору Орденскихъ Начальниковъ, а не предписаніе, чтобъ собирать для выбора Капитулы, не нарушила ли бы и Высочайшее Положеніе, законы и правила церковныя, ибо церковнымъ правомъ каждаго Ордена Институтъ есть учрежденіе; а Высочайшимъ Положеніемъ повелено: „монастырямъ управляться во всемъ по ихъ правиламъ и Институтамъ и иметь согласно тому своихъ Орденскихъ начальниковъ Наконецъ о томъ же Высочайше конфирмованномъ Положеніи напечатано: „о выбранномъ же и выбираемыхъ Начальникахъ или Провинціалахъ на утвержденіе представляетъ Орденъ Коллегіи". Изъ сего следуетъ, что если бы напримеръ Епископы могли определять или Орденскихъ Начальниковъ или Провинціаловъ, то таковыя не были бы въ силу Положенія выбранные, но произволомъ

Епископовъ назначенные, а Орденъ не имѣлъ бы кого представлять на утвержденіе. Коллегія представленнаго на утвержденіе Орденомъ, но неизбраннаго на законномъ основаніи, утвердить не могла; ибо по Положенію Епископы представлять и избирать не должны. Въ противномъ случае подвергнулась бы нарушеніе сего жъ Высочайшаго Положенія. По симъ вышеизъясненнымъ причинамъ и изъ уваженія па древность несколько сотъ летняго существованія и на непреложную надобность въ Ордене Базиліанскомъ Прото-Архимандрита, коего надъ Орденомъ начальство основывалось на праведныхъ, торжествеинейшихъ блаженной и вечнодостойной памяти Государыни Императрицы Екатерины II Мапифестахъ, также на Трактате при присоединеніи Польскихъ Областей ко Всероссийской Имперіи Высочайшимъ Именнымъ обнародованныхъ, и когда опъ, бывъ со всѣмъ своимъ Орденомъ къ Имперіи присоединенъ, иеправлялъ должность свою безпрепятственно доселѣ, и даже Духовной Коллегіи указами чрезъ нѣсколько лѣтъ признаваемъ Начальникомъ Ордена, и какъ Высочайше конфирмованное Положеніе дозволяетъ Орденамъ имѣть такихъ Начальниковъ, и такимъ образомъ ихъ же выбирать, какой каждаго Ордена Институтъ и правила суть. Принявъ во уваженіе приведенный въ семъ его Ярошевскаго и въ другомъ Іюня **3** дня сего года прошеніи же причины, избраннаго на Капитулѣ Орденскаго Начальника утвердить, а тѣмъ самымъ отъ несчастий, Орденъ его угнетающихъ, освободить и учинить оный способнымъ къ Государственному служенію.—Приказали: Сенатъ, по обстоятельномъ разсмотрѣніи сего дѣла, находитъ: **1.** Что Римско-Католическая Духовная Коллегія, долженствуя въ производствѣ и рѣшеніи дѣлъ

руководствоваться какъ Каноническими, такъ и Государственными узаконениями, поступила въ противность оныхъ, принявъ отъ назвавшагося Прото-Архимандритомъ Фальковскаго рапорты и не собравъ потребныхъ къ постановленію на оныя резолюціи свѣденій, но единственно по словамъ его Фальковскаго въ двухъ своихъ опредѣленіяхъ заключила: въ **1**-мъ, Февраля **19 1801** года, что опъ Фальковскій можетъ вступить въ управленіе своимъ Орденомъ, ежелп по установленію онаго законно былъ избранъ Прото-Архимандритомъ; во **2**-мъ, Апрѣля **28** числа **1802** года, назначая къ собранію Капитула время, предписала ему Фальковскому съ тѣмъ вмѣстѣ, дабы онъ, удаливъ всѣ могущий встрѣтиться препятствия, избралъ для онаго и мѣсто, чѣмъ самимъ дала ему поводъ воспринять звание Прото-Архимандрита, то есть Генерала или Главнаго Начальника Базиліанскаго Ордена, и составя Генеральный Капитулъ онаго Ордена, предоставила тѣмъ право оставаться надъ всѣми Базилианскаго Ордена монахами, въ разныхъ Епархіяхъ находящимися, Прото-Архимандритомъ или Главнымъ начальникомъ, приводя къ таковому дозволению Высочайше конфирмованные въ **11** день Декабря **1800** года пункты; но не только въ сихъ пунктахъ, но во всѣхъ состоявшихся со времени возвращенія подъ Российскую

Державу Вѣлоруссии въ разсужденіи Католическаго Духовенства узаконенияхъ, существования въ Российскомъ Государствѣ между мопашеству-иощими Католиками чипа Нрото-Архимандритовъ или главныхъ пачальниковъ мопашескихъ Орденовъ не дозволяется, и въ течепіи около **30** лѣтъ ихъ не было; по папротиаъ того Манифестомъ (і Сентября **1795** года, за подчиненпемъ монастырей Архиепископу Бѣлорусскому, нзбрание

Провинціальныхъ и Генеральныхъ Супериоровъ, либо повиновение ихъ повелѣніямъ запрещается. **2** Хотя же упомянутыхъ Высочайше конфирмованныхъ пунктовъ въ **18**-мъ и сказано: „Поелику монахи многія имѣютъ по ихъ Ордену обязанности и разныя исправляютъ должности, и потому Начальникъ Ордена для соблюденія порядка принужденъ бываетъ перемѣнять монаховъ изъ одного въ другой монастырь и посылать на мѣста больныхъ и умершихъ другихъ; то если бы въ семъ случаѣ предварительно относиться къ Епархіалънымъ Архиереямъ, послѣдовало бы въ теченіи монастырскихъ распоряжений и дѣлъ замѣшательство и остановка"; но подъ званиемъ Начальника Ордена, здѣсь упоминаемаго, Коллегія отнюдь не должна была разумѣть Прото-Архимандрита, или Генерала Ордена, но самыхъ Провинціаловъ, ибо далѣе въ томъ же **18** пунктѣ изъяснено: „А по сему предоставляется Провипциаламъ по прежнему обыкновенію, гдѣ только имѣются Ордена ихъ монастыри, пересылать монаховъ изъ одной Епархии въ другую по билетамъ Гражданскаго Правительства той Губерніи, откуда кто пересылается". Сверхъ сего, тъхъ сіе пунктовъ въ **7**-мъ: „Каждый монашеский Орденъ повиненъ избирать для себя Настоятелей монастырскихъ или высшіе Начальники нижнихъ Начальниковъ, согласно съ правилами каждаго Ордена, властію Святой церкви утвержденными. Когда же монашествующіе изберутъ Настоятеля монастырская, то имѣютъ представлять объ утверждении его въ семъ звании Провинциалу своего Ордена; а всѣ Провинциалы должны ежегодно доставлять полные и достовѣрные списки всѣмъ Настоятелямъ монастырскимъ Юстицъ-Коллегии въ Римско-Католический Департаментъ (что нынѣ Римско-

Католическая Коллегия), донося оному также о всѣхъ перемѣнахъ по смертному случаю или другому обстоятельству, встрѣтиться могупгихъ въ теченіи годоваго времени, до присылки но-выхъ списковъ. Сами же Провинціалы избираются или назначаются по правиламъ своего Ордепа, по объ утвержденіи ихъ обязанъ Орденъ представлять Департаменту, а сей Сенату". Въ **5** же пунктѣ Высочайше копфирмованнаго въ **13** день Ноября **1801** года Положенія для Духовнаго и церковнаго Правительства Римско-Католическаго закона постановлено: „Монастырямъ монашескихъ Орденовъ быть управляемымъ во всемъ по ихъ правиламъ и Институтамъ, и имѣть согласно тому своихъ Орденскихъ Начальниковъ или Провинціаловъ, не дерзая однакожъ, вопреки Высочайшему прещенію подъ опасеніемъ суда уголовнаго, какое либо имѣть сношеніе съ Генералами монашескихъ Орденовъ или иными вдастьми, внѣ Россіи находящимися, въ чемъ имѣютъ отвѣтствовать помянутые Орденскіе Начальники или Провинціалы, которые хотя и не суть подвластны Архіереямъ, но не меньше должны къ нимъ во всякомъ случаѣ по общему Духовному въ Епархіи ихъ Начальству, какъ то и въ случаѣ надобности въ переходѣ, или въ отлучкѣ монаховъ, относиться и отъ надзора и отъ напоминаній ихъ, касательно должнаго по закону устройства и порядка, не уклоняться; Архіереямъ же надлежитъ доносить о всякомъ свѣденія достойномъ происшествіи въ монастыряхъ, въ Епархіи ихъ состоящихъ, о выборѣ монашескихъ Начальниковъ и Управителей, о состояніи монастырей, монашествующихъ и жительствующихъ въ нихъ, о имѣніяхъ, капиталахъ, доходахъ, заведеніяхъ и вообще знать что нужно Архіерею, яко Начальнику всего въ Епархіи Духовенства, обязанному

за оное отвѣтомъ предъ высшимъ Правительствомъ. Архіереямъ не вступаться въ распоряженія монастырская и выборы монашескіе; однакожъ въ случаѣ смерти Орденскаго Начальника или Провинціала, но должпомъ донесеніи имъ объ ономъ чрезъ Настоятеля монастыря, доносить имъ объ ономъ Коллегіи, которая имѣетъ распорядить, чтобы выборъ въ Орденскіе Начальники или Провинциалы произведенъ былъ на законномъ основаніи. О выбранномъ же или выбираемыхъ Начальни-кахъ или Провинціалахъ на утвержденіе представляетъ Орденъ Коллегіи. Архіерею самому или чрезъ доверенную Духовную особу, должно посещать временемъ монастыри, обозревать заведеніи ихъ, и особливо съ крайнимъ примѣчаніемъ смотреть за преподаваніемъ наукъ, въ которомъ властенъ Архіерей давать согласныя законнымъ правиламъ приказанія. На Начальника Орденскаго или Провинціала жалобы принимать Архіерею въ его Епархіи, входить въ равсмотрѣніе обстоятельства и буде по жалобе, или по собственному усмотрѣнію найдетъ онъ что противное, то представлять обязанъ Коллегіи, которая въ исправленіи и взысканіи имеетъ поступать по законнымъ установленіямъ". То за таковымъ означеніемъ въ узаконеніяхъ, откуда и какимъ образомъ должны поступать въ Коллегіи представленія о выборахъ монашескихъ Начальниковъ и Управителей, поелику сіи должны относиться къ Архіереямъ, которые, посещая монастыри, принимая на Начальникѳвъ Орденскихъ или Провипціаловъ жалобы, яко Начальники всего въ Епархіи Духовенства, обязаны ответомъ предъ высшимъ Правительствомъ; и за учрежденіемъ Католической Духовной Коллегіи, установленіе въ Россійскомъ Государстве Генеральныхъ Капитулъ и чина Прото-Архи-

мандрита, то есть Генерала или Главнаго Начальника монаховъ одного Ордена, въ разныхъ Епархіяхъ находящихся, невместны: ибо съ допущеніемъ оныхъ разрушился бы порядокъ въ исполненіи Государственныхъ постановленій, въ Высочайшихъ Регламенте, пунктахъ и Положеніи для Духовнаго и церковнаго Правительства Римско-Католическаго закона изображенныхъ. Прокуроръ Коллегіи, имея въ виду таковое противозаконное Коллегіи дозволеніе Фальковскому на собраніе Капитула, и воспринятіе чина Прото-Архимандрита, не только по долгу своему не представилъ о томъ на уваженіе Коллегіи, но два состоявшіяся по сему делу опредѣленія Коллегіи пропустилъ къ исполненію; потомъ, когда уже Фальковскій, по полученіи насланныхъ ему во исполненіе первыхъ двухъ определеній Коллегіи указовъ, представилъ рапортомъ въ Коллегіи, прося разрешенія по встретившимся неудобствамъ, то онъ Прокуроръ на разрешительное уже Коллегіи опредѣленіе подалъ протестъ, оставляя безъ примечанія жалобы Белорусскаго Провинціала Новаковскаго о незаконномъ предоставленіи Фальковскому принять званіе Прото-Архимандрита надъ цѣлымъ Базиліанскимъ Орденомъ, о составленіи неправильно Генеральная Капитула, и о принятіи не по законамъ въ Предсѣдатели на Капитулъ Епископа Булгака и мѣста для созванія Капитула, но утверждалъ еще, что созванный Фальковскимъ Капитулъ и распоряженія его должны оставаться въ своей силѣ, приводя къ тому несоотвѣтственныя узаконенія. А потому уничтожа все производство Католической Духовной Коллегіи, и послѣдовавшія за онымъ распоряженія Фальковскаго, предписать, дабы она отнюдь иикакихъ монашескихъ чиновъ вновь не установляла и всѣмъ Епархиальнымъ

Архіереямъ и Начальникамъ монастырей подтвердила, чтобы они въ случаѣ надобности въ избраніи Провинціаловъ или другихъ Начальниковъ монастырей, поступали по точной силѣ изданныхъ узаконеній; каковое Сената по Базилианскому ордену положеніе, должно распространено быть съ равного силою и дѣйствіемъ на все вообще Католическое Дзᵛховенство, состоящее подъ управленіемъ Католической Коллегіи. 3. Чтожъ касается до произшедшаго въ Коллегіи разногласия въ разсужденіи взятия съ Провинциала Новаковскаго за управленіе его Бѣлорусскими монастырями отчета, то Сенатъ считаеть, что отчеты сии должны быть отъ пего истребованы и представлены, по силѣ Высочайше конфирмованная положенія о Духовномъ и церковномъ Правительствѣ Римско-Католическаго закона пункта 5-го, Епархиальному Епископу Униатская обряда, въ составѣ котораго считаются и монастыри ордена Базиліанскаго; а по Католическимъ, Епископамъ Римско-Католическимъ Епархиальиымъ.—4. Равнымъ образомъ, что принадлежитъ и до доноса, въ прозьбѣ Бѣлорусскаго Провинциала Новаковскаго изъясненнаго на Архимандрита Лешинскаго, что онъ находившийся подъ его распоряженіемъ домъ, въ коемъ воспитываемо было юношество для занятия духовныхъ мѣстъ Уніатскаго обряда, съ разного къ нему принадлежностію, продалъ и деньги куда унотребилъ, не извѣстно: то какъ по силѣ 7 п. Высочайше конфирмованнаго въ 13 день Ноября 1801 года положенія, монастырей и церквей имѣнія и капиталы сохраняться имѣютъ на правѣ казенныхъ имѣній, каковымъ правомъ оныя и защищаются; а въ 5-мъ пунктѣ того же положенія между прочимъ сказано: „надлежитъ Архіереямъ доносить о всякомъ свѣдения достойномъ

происшествіи въ монастыряхъ, въ Епархіи ихъ состоящихъ, о состояніи монастырей, монашествующихъ и жительствующихъ въ нихъ, о имѣніяхъ, и вообще, что знать нужно Архіерею, яко Начальнику всего въ Епархіи Духовенства, обязанному за оное отвѣтомъ предъ Высшимъ Правнтельствомъ; на Начальника жъ Орденскаго или Провинциала жалобы принимать Архіерею". По чему, по силѣ сего узаконенія, Коллегіи и предоставить Новаковскому доказывать на Лешинскаго, по нахожденію продаппаго симъ имѣнія въ Бржестской Епархіи, Епископу Булгаку; отъ него же Булгака истребовала бы Коллегія отвѣтъ, буде подлинно сие Лешинскимъ учинено, то для чего онъ не донесъ Коллегіи. 5. Въ отношеніи жъ обстоятельства о буллахъ, якобы Новаковскимъ и Суражемъ исходатайствованныхъ на Архимандритский достоинства: то какъ Епархиальный Архиерей, по силѣ вышеприведенныхъ узаконений, долженъ быть извѣстенъ о чинахъ, въ его Епархіи находящихся, почему Коллегія и обязана отъ Полоцкаго Архіепископа Лисовскаго, или кто за увольненіемъ его въ отпускъ управляетъ, истребовать свѣдения, какимъ образомъ они произведены въ Архимандриты? и ежели по булламъ, то разсмотрѣть оныя. И какъ по дѣлу сему открывается, что и кромѣ Новаковскаго и Суража и другие подобными же привилегіями пользуются, и Коллегія обстоятельство сіе отклоняетъ къ дальнейшему разсмотрѣнію по собраніи справокъ, то подтвердить Коллегіи, чтобы собраніемъ сіхъ справокъ, какъ возможно поспѣшила, и по собраніи вошла бы немедленно въ строжайшее оныхъ изслѣдованіе и разсмотрѣніе, и по окончаніи всего онаго донесла бы Сенату, какія именно Духовныя особы, и на какія достоинства имѣютъ привиллегіи не подтвержденный

Высочайшею властно.—Напослѣдокъ въ заключение всего вышеписаннаго, Сенатъ почитаетъ еще долгомъ присовокупить, что въ просьбахъ, принесенныхъ Сенату отъ Ксендза Ярошевскаго, помѣщены между прочимъ насчетъ Архиепископа Лисовскаго, безъ правильнаго доказательства виновности его, укорительныя слова, называя его нарушителемъ законовъ и возмутителемъ порядка. Поелику же съ таковыми укорительными ж обидными словами указомъ 1753 года Ноября 29 числа, прошенiй и писемъ подавать запрещено, съ тѣмъ, что буде бы кто кого въ прошенiяхъ и позвахъ дерзнулъ злословить укорительными словами, съ таковыми по изслѣдованiи поступить по законамъ безъ всякаго упущенiя: во вниманiя сего и предписать Католической Коллегiи, чтобы она, призвавъ Ксендза Ярошевскаго, сдѣлала ему въ присутствiи, за вышепомянутыя помѣщенныя имъ въ жалобахъ укорительный и обидныя слова на счетъ Архiепископа Лисовскаго строжайшiй выговоръ, съ точнымъ приказанiемъ, чтобы онъ въ изъясненiи своихъ жалобъ былъ осмотрительнее и исполнялъ бы установленное въ законахъ; въ противномъ случаѣ подвергнуться долженъ непремѣнно строжайшему за неисполненiе законовъ взысканiю. О чемъ въ Римско-Католическую Духовную Коллегiю, съ возвращенiемъ присланнаго изъ оной дела, послать указъ.

*П.С.**З. № 21033.***

Крынiца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссiею. Т. XVI Документы, относящiеся къ исторiи церковной унiи въ Россiи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженiя. – С. 42-60.

1804 г. Марта 1.

Высочайше утвержденный докладъ Сената.— О поступленіи Католическимъ и Базиліанскимъ монахамъ во всемъ по ихъ Орденскимъ правиламъ.

Докладъ. По протесту Римско-Католической Духовной Коллегіи Прокурора Скржендзевскаго поступило дѣло въ Сенатъ о генеральной капитулѣ Римско-Католическаго Базиліанскаго Ордена и генеральномъ Начальникѣ или Прото-Архимандрит того Ордена, коимъ назвался монахъ Фальковскій, съ прочими прикосновенными къ сему дѣлу обстоятельствами.

Сіе дѣло въ Сенатѣ вмѣстѣ съ подданными прошеньями отъ Полоцкаго Базиліанскаго монастыря Провинціала Новаковскаго, отъ повѣреннаго, вновь избраннаго въ Прото-Архимандриты Гусаковскаго, Ксендза Ярошевскаго и отъ Члена той Коллегіи Епископа Вениславскаго, было разсмотрѣно и рѣшено.

Главнѣйшія сего дѣла Сенатомъ разсмотрѣн-ныя обстоятельства и рѣшеніе Сената состояли въ сдѣдующемъ:

1. Мопахъ Фальковскій, назвавшиеся Прото-Архимандритомъ Базиліанскаго монашескаго Ордена, разными рапортами представлялъ Римско-Католической Духовной Коллегіи, первымъ Февраля мѣсяца **1801** года, что узнавъ о изданныхъ якобы новыхъ для Католическаго Духовенства пунктахъ и будучи утвержденъ въ **1793** году въ званіи Прото-Архимандрита, не можетъ онаго самъ собою сложить; а прочими, что разные по Бѣлорусскимъ Базиліанскимъ монастырамъ происходить непорядки отъ монаховъ, неправильно исходатайствовавшихъ себѣ отъ

бывшаго Папскаго Нунціуса Литты Архимандритскія и Аббатскія достоинства и что для созыва Капитула избранъ монастырь Тороканскій, Римско-Католическая Духовная Коллегія разныя давала по сему резолюціи: Февраля **19** дня **1801** года, что онъ на основаніи конфирмованныхъ въ **11** день Декабря **1800** года пунктовъ можетъ вступить въ Управленіе Орденомъ, ежели по установленіямъ онаго законно избранъ былъ, и чтобъ собравъ Капитулъ, приступилъ къ новымъ выборамъ; Апрѣля **22** дня **1802** года, чтобы Фальковскій, удаливъ всѣ могущія встрѣтиться препятствія, учинилъ распоряженіе о созваніи въ Сентябрѣ **1802** года генеральнаго Капітула; отменоваться Архимандритомъ, доколѣ не представить доказательствъ на сіе достоинство. За симъ, по поданной Ксендзомъ Новаковскимъ просьбѣ, что монахъ Фальковскій не могъ быть избранъ по правиламъ Ордена въ Прото-Архимандриты, поелику въ **1793** году Капитулъ въ собраніи не былъ; однакоже Фальковскій въ противность Коллежскаго нредписанія, коимъ позволено вступить въ сію должность тогда, когда правильно избранъ, присоединивъ Бѣлорусскіе Базиліанскіе монастыри къ Литовскимъ, требуетъ съ него отчета. Духовная Коллегія опредѣлила: буде есть какія по Еѣлорусскимъ монастырамъ относительно же назначенія мѣста для созыва, **і** злоупотребления, разсмотрѣть въ собраніи Капитулы; однакоже Члены Бышковскій и Супинскій, съ сею резолюціею не согласившись, подали особыя мнѣнія: что Новаковскій долженъ отвѣчать въ Архимандричьемъ Консульторскомъ Судѣ. Прокуроръ Скржендзевскій, почитая мнѣніе Членовъ Бышковскаго и Супинскаго правильными, не согласился съ большинствомъ голосовъ про-чихъ Членовъ: а потому и подалъ къ бывшему Генералъ-Прокурору рапортъ Августа

25 числа **1802** года, который и препровожденъ потомъ Мииистромъ Юстиціи на разсмотреніе Сената. Въ семъ рапорте Прокуроръ, соглашаясь съ мнѣніемъ двухъ вышеписанныхъ Членовъ, полагаетъ что собранный Капітулъ и распоряженіе Фальковскаго должны оставаться въ своей силе, подкрепляя сіе тѣмъ, что по **130** статье Высочайшихъ Учрежденій о управленіи Губерній, Коллегія не можетъ переменить перваго своего решенія, и за силою Именнаго указа отъ **26** Генваря **1797** года, повелѣвающаго дѣла производить на основаніи принадлежавшихъ Польскихъ провинцій народамъ законовъ, не можетъ входитъ въ дела, принадлежащія разсмотренія Капитулы, и что кроме того Прото-Архимандритъ, по правиламъ Орденскимъ, властенъ въ семъ случае сделать распоряженье, которое до открытія Капитулы должно иметь силу закона; разсмотрѣніе жъ отчетовъ Новаковскаго нахо-дитъ удобнее произвесть чрезъ особую Коммисію принялъ бы согласный съ правилами ихъ Ордена мѣры. По сему Фальковскій сдѣлалъ слѣдующее распоряженье: Бржестскаго Епископа **Б**улгака упросилъ быть Предсѣдателемъ Капитулы; мѣсто для Капитулы назначилъ монастырь Тороканскій; созывнымъ письмомъ нреднисалъ монашескому Ордену свои распоряженья ко исполненію, определи срокъ собранья **8** числа Сентября; Белорусскую провинціьо въ разсужденіи вокальныхъ монастырей присоединилъ къ Литовской до разсмотрѣнія Капитулы. Духовная Коллегія, получа рапорты Фальковскаго, Іюля **14, 1802** года определила Капитуле, вместо Тороканскаго монастыря, быть въ Бржестскомъ; вмѣсто Предсѣда-теля Епископа Булгака назначила Луцкаго Епископа Левинскаго; присоединенные *же* Белорусскіе монастыри къ провинціи Литовской отделила

по прежнему къ Бѣлорусской, а срокъ созыву назначила на **1** число Октября. Два Члена Коллегіи Инфулатъ Бышковскій и Каноникъ. Супинскій, не согласись съ сими резолюціями, подали особый мненья: что учиненное Фальковскимъ распоряженіе достаточно къ совершенно Капитулы, для того и не слѣдуетъ посылать другаго указа въ перемену и къ остановкѣ прежняго; поелику Новаковскій подписался Архимандритомъ Софійскимъ, каковымъ его именуетъ и Архіепископъ Лисовскій, а Коллегія не имѣетъ сведенья, было ли на сіе переименованіе Высочайшее соизволеніе; нанротиву того, изъ жалобы Фальковскаго оказывается, что Новаковскій якобы подложно исходатайствовалъ рескриптъ отъ бывшаго Папскаго Нунціуса Литты на Аббатское достоинство: то Новаковскому запретить.

II. По истребованіи Сенатомъ изъ Духовной Коллегіи подлиннаго дела, открылось еще следующее по рапорту Архіепископа Лисовскаго, обстоятельство: что вновь избранный на Капитулѣ Провинціалъ Ксепдзъ Лешинскій, по случаю уничтоженья Капитулою Полоцкой Епархіи, приступилъ къ перемѣнѣ чиновниковъ безъ утвержденія Коллегіи, отъ чего онъ Лисовскій предпнсанныхъ о монастырахъ вѣдомостей собрать не могъ. Коллегія опредѣлила: чтобъ Архіепископъ Лисовскій, по силѣ 5 пунта Церковнаго Положенія, въ разсужденіи отлучки Провинціала Новаковскаго, учинилъ самъ, или чрезъ повѣревнаго, особый осмотръ; а по предложенію Прокурора, положила истребовать отъ Новаковскаго и прочихъ, данные имъ подлинные бывшимъ Нунціусомъ рескрипты. За симъ объявили въ Коллегіи Провинціалъ Новаковскій и повѣренный Ксендзъ Ярошевскій подозрѣнія на нѣкоторыхъ Членовъ: въ томъ

числѣ первый на Епископа Вениславскаго, въ томъ, что онъ имѣлъ переписку съ Фальковскимъ, совѣтуя ему присоединить Бѣлорусскіе монастыри къ Литов-скимъ. Во время производства сего дѣла въ Сенатъ вступили разныя просьбы отъ Епископа Вениславскаго, съ приложеніемъ писемъ, по ко-имъ объявлено на него подозрѣніе, а также отъ повѣреннаго Ярошевскаго **и** Провинціала Нова-ковскаго, изъ коихъ первый выводя разные доносы въ разореніи **и** расточеніи Провинціалами Новаковскимъ и Суражемъ принадлежащихъ Бѣлорусскимъ Базиліанскимъ монастырамъ имѣній, и въ неправильномъ ими присвоены себѣ Архимандритскаго званія, просилъ объ утвержденіи бывшей въ монастырѣ Тороканскомъ Капитулы и ея положенія. А Новаковскій, донося о противозаконной продажѣ Архимандритомъ Лешинскимъ состоящаго въ Вильнѣ дома, въ которомъ обучалось юношество для занятія Духовныхъ Уніатскаго обряда мѣстъ и въ употребленіи вырученныхъ денегъ въ свою пользу, просилъ объ оставленіи Бѣлорусскихъ монастырей Полоцкой, Софійской и Витебской Архимандріи, по прежнему отдѣльными отъ Литовскихъ монастырей.

Ш. Сенатъ, по разсмотрѣніи сего дѣла, нашелъ: 1) что Коллегія, принявъ отъ назвавшагося Прото-Архимандритомъ Фальковскаго рапорты, и не собравъ потребныхъ свѣденій, но единственно по словамъ Фальковскаго данными рѣшеніями, давъ ему поводъ принять званія Прото-Архимандрита или главнаго Начальника Базиліанскаго Ордена, предоставила ему право главнаго начальства надъ всѣми того Ордена монахами, въ разныхъ Епархіяхъ состоящими, въ противность всѣхъ изданныхъ о Католическомъ

Духовенствѣ узаконены, которыми существованье главныхъ Начальніковъ монашескихъ Орденовъ не дозволяется и въ течении около 30 лѣтъ ихъ не было, и что имѣющимся въ узаконеніяхъ предписаньемъ, откуда и какимъ образомъ въ Коллегію должны поступать представленья о выборахъ монашескихъ Начальниковъ и Управителей, поскольку сіи должны относиться къ Архіереямъ, которые посѣщая монастыри и принимая на Начальниковъ Орденскихъ или Провинціалосъ жалобы, яко Начальники въ ихъ Епархіяхъ Духовенства, обязаны отвѣтомъ передъ высшимъ Правительствомъ, и за учрежденіемъ въ Россіи Католической Духовной Коллегіи, установленіе въ Россіи Генеральныхъ Капитуловъ и чина Прото-Архимандрита, то есть Генерала или главнаго Начальника монаховъ, въ разныхъ Епархіяхъ состоящихъ, не вмѣстно, ибо съ допущеніемъ оныхъ разрушился бы порядокъ въ исполненіи Государственныхъ постановленій о Римско-Католическомъ Духовенствѣ изданныхъ.

V. Прокуроръ Коллегіи, имѣя въ виду таковое противузаконное Коллегіи дозволеніе Фальковскому на собранье Капитулы и воспріятіе имъ чина Прото-Архимандрита, не только по долгу своему не представилъ о томъ на уваженіе Коллегіи, но еще два ея опредѣденія пропустилъ къ исполненію, и потомъ, когда уже Фальковскій по полученнымъ изъ Коллегіи указамъ испрашивалъ которыхъ разрѣшеній, то Прокуроръ на рѣшительное Коллегіи опредѣленіе подалъ протестъ, оставляя безъ примѣчанія жалобы Провіцціала Новаковскаго; а потому Сенатъ Октября 26 числа 1803 года опредѣлилъ: 1. Уничтожа все производство Католической Духовной Коллегіи и по-слѣдовавгаія распоряженія Фальковскаго, предписать, дабы Коллегія отнюдь никакихъ мона-

стырскихъ чиновъ не установляла и всѣмъ Епархіальнымъ Архіереямъ и Начальникамъ монастырей подтвердила поступать въ избраніи Цровинціаловъ или другихъ Начальниковъ монастырей по точной силѣ узаконеній, распространяя сіе положеніе съ ровною силою и дѣйствіемъ и на все вообще Католическое Духовенство. 2. Отчеты Бѣлорусскаго Провиіщіала Новаковскаго должны быть представлены, по силѣ Высочайшаго Положепія о Духовномъ и церковномъ Римско-Католическаго закона Правительстве 5-го пункта, Епархіальному Епископу Уніатскаго обряда, въ составѣ котораго считаются монастыри Ордена Базиліанскаго; а по Католическимъ, Епископамъ Римско - Католическимъ Епархіальнымъ. 3. По доносу Провинціала Новаковскаго на Архимандрита Лешинская, что онъ находившиеся въ его распоряжения домъ, въ коемъ воспитываемо было юношество для занятія Духовныхъ Уніатскаго обряда мѣстъ, съ принадлежностью продалъ, и деньги куда употребилъ, неизвестно: то по силе 5 и 7 пунктовъ о Духовномъ и церковномъ Римско-Католическомъ Правленіи Положенья, предоставить Новаковскому доказывать па Лешинскаго, по нахожденіи проданнаго именія въ Бржестской Епархіи, той Епархіи Епископу Булгаку; а почему онъ Епископъ, если сіе подлинно учинено, не донесъ о томъ Коллегіи, взять съ него ответъ. И 4. Въ разсужденіи того, якобы Новаковскій и Суражъ незаконно исходатайствовали себе Буллы на достоинство Архимандритское и наустановленіе Архимандритскихъ мѣстъ, истребовать сведеніе отъ Епархіальнаго Архіепископа, по чему они въ Архимандриты произведены? и ежели по Булламъ, то оныя разсмотреть; а какъ по дѣлу оказывается, что кромѣ сихъ двухъ монаховъ, и другіе подобными же

привилегіями пользуются: то подтвердить Коллегия, чтобъ поспешивъ въ собраніи справокъ, вошла бы немедленно въ строжайшее оныхъ изслѣдованіе и по окончаніи донесла бы Сенату, какія именно Духовныя особы и па какія достоинства имѣютъ привиллегіи, неподтвержденный Высочайшею властью. О семъ указъ нosланъ Ноября 9 дня 1803 года.

IV. Римско-Католическая Духовная Коллегія по сему указу исполненія не учинила; но, по полученіи онаго первою резолюціею отъ 12 Ноября положено было, учиня справку, доложить указъ въ другое время; второю, отъ 23 то же Ноября, положено съ онаго указа послать копіи для исполненія ко всѣмъ Латинскихъ и Уніатскихъ Епархій Архіереямъ и въ Могилевскуьо Консисторію, и наконецъ, резолюціею 26 того же Ноября положено доложить впредь о техъ обстоятельствахъ, кои Коллегіею исполнены быть должны по 4 пункту указа Правительствующаго Сената о Буллахъ, на разный Духовныя достоинства данныхъ, дабы Присутствующіе, сообразись каждый съ своими свѣденіями, тѣмъ скорее могли оный пунктъ исполнить. И такъ сіе оставалось безъ всякаго дѣйствія до 23 Декабря того же 1803 года, въ который Прокуроръ той Коллегіи Скрашидзевскій предложилъ ей, чтобъ по открывающимся якобы важнымъ препятствіямъ и неудобностямъ къ исполненіьо того указа, по силе 2 главы Генеральная Регламента, по примѣру дѣлъ Шкловскихъ Доминикановъ и Гласки, учинить Сенату представленье для вторичная сего дела разсмотрѣнія. Копія съ сего предложенія по резолюция Духовной Коллегіи представлена Сенату при рапорте, заключающемъ въ себе опроверженія прописанныхъ Прокуроромъ обстоятельства а въ следъ за симъ представила Коллегія

при рапорте и подлинныя мненья Епископа Бениславскаго, Инфулата Бышковскаго и Прелата Скирневскаго.

V. Обстоятельства, Прокуроромъ прописанныя, и возражепія Коллегіи, по большинству голосовъ учиненныя, состоять въ послѣдующемъ: 1. взятая Прокуроромъ за основанье вторая глава Генеральная Регламента и приведенный примѣръ но деламъ Шкловскихъ Доминикановъ находить неприличными, поелику во 1-хъ указъ Правительствующая Сената отъ 9 Ноября 1803 года, не заключая въ себе ничего противная Высочайшимъ Вашего Величества указамъ и интересу, основанъ на Высочайшихъ узаконеніяхъ, по которому Коллегія и определила 23 того же Ноября учинить исполненіе; что постановленіемъ сего опредѣленія Духовной Коллегіи, Прокуроръ присвоилъ себе ненадлежащую власть, потому что по должности своей можетъ останавливать опредѣленія собственная Коллегіи сужденія, а не исполнительный по указамъ Сената; приводя же въ примѣръ дѣла Шкловскихъ Доминикановъ и Гласки, таковымъ наклоненіемъ къ учи-ненію Правительствующему Сенату представленья вовлекаетъ Коллегію въ поступокъ подобный тому, какой учинила она по делу Гласки, по которому сдѣланное Коллегіею представленье Сенатомъ отставлено, съ предписаніемъ Присутствующимъ чтобы впредь были осмотрительнее, а поступокъ его Прокурора Скржендзевскаго въ разсужденіи найденныхъ въ протестѣ по сему дѣлу явныхъ унущеній его должности, Сенатъ опредѣлилъ предоставить разсмотрѣнію Министра Юстиціи. 2. Утвержденіе Прокурора, якобы Сенатъ уничтожаетъ Генеральные Орденскіе Капитулы и Генеральныхъ ихъ Начальниковъ въ

противность Высочайшаго указа, объявленнаго въ письмѣ Дѣйствительнаго Тайнаго Совѣтника Графа Кочубея нынѣшнему Генералу Езуитскаго Ордепа Груберу Августа 13-го числа 1802 года, Коллегія принимаетъ неправильнымъ того Высочайшаго указа толкованіемъ, поелику онымъ объявлено только Высочайшее соизволеніе на избраніе послѣ смерти того Ордена Генерала Франциска Кара новаго Начальника по правиламъ того Ордена; но чтобы тотъ указъ распространялся и на прочіе монашескіе Ордепа, или бы отмѣнялъ прежнія Высочайшія узаконенія, воспрещающія составленье Генеральныхъ Капитулъ и существованье Генеральныхъ Орденскихъ Начальниковъ, о томъ въ указѣ ничего не значится; причемъ Коллегія замѣчаетъ, какъ Прокуроръ могъ мнить, чтобъ Сенатъ, верховное мѣсто, былъ не свѣдущъ объ изданныхъ узаконеніяхъ, и что не менѣе предосудительна для него Прокурора смѣлость, съ которою въ предложены говорить, будто бы неизвѣстпы Сенату сила и существо Базиліанскаго и Латинскаго Орденовъ и что будто указомъ Сената отъ 4-го Августа 1800 года требованы были отъ Коллегіи Духовные законы или правила. Въ семъ Указѣ слова: *правила,* не упоминается, а требованы были при описи законы, относящіеся до судопроизводства всѣхъ родовъ дѣлъ: слѣдовательно прибавленіе слова: *правила,* обнаруживаетъ намѣреніе приблизить тотъ указъ къ тому смыслу, будто онымъ и монашескія правила требованы были; Коллегія же при слушаніи сего указа относила оный къ законамъ о дѣлахъ тяжебныхъ, и разводныхъ, которыя въ Сенатъ по апелляціи поступали; а потому Коллегія и не можетъ уважить предложенія Прокурора, чтобы представить Сенату правила для вторичнаго разсмотрѣнія сего дѣла. Равнымъ

образомъ не можетъ Коллегія дать уваженья и проводимому Прокуроромъ обстоятельству, что предлогъ о неважности Генеральныхъ Капитулъ и выборовъ Генеральныхъ Начальниковъ разсуяждаемъ и отъ Коллегіи Сенату представляемъ не былъ, и что по сему якобы слѣдуетъ нынѣ представить мнѣніе объ Орденскихъ правилахъ Духовному Положенію соотвѣтственное, согласно якобы указа 26 Февраля 1797 года. Сей указъ таковаго побужденія въ себѣ не заключаетъ, и Коллегія видитъ изъ положенья Сената, Прокуроромъ протестуемаго, что Сенатъ какъ сей указъ, такъ и прочіе къ сему предмету относящіеся, при разсматриваніи дѣла въ виду имѣлъ; если же бы по Духовному Положенію можно было составлять Генеральные Капитулы и выбирать Генераловъ монашескихъ, то бы не стоило надобности нынѣшнему Езуитскаго общества Шефу испрашивать на избранье онаго особеннаго Высочайшаго соизволенія. Показаніе Прокурора, якобы Коллегія резолюціями Сенату неизвѣстными многократно утвердила Генеральные монашескіе Капитулы и выборы Генеральныхъ Начальниковъ, не утверждается ни единымъ примѣромъ, а напротивъ, Коллегья по представленію Епископа Луцкаго въ утвержденіи Генерала въ Тринитарскомъ Орденѣ отказала. **4.** Прописываемый указъ 4 Іюля 1803 года, повелѣвающій Губернскому Начальству защищать Уніатовъ отъ притѣсненій Католическихъ монастырей, къ сему дѣлу неприличенъ и въ подкрѣпленіе его предложенья не служитъ. 5. На изъясненья Прокурора, якобы Сенатъ опредѣлилъ истребовать отъ Провинціала Новаковскаго отчеты Архіепископу Лисовскому въ противность Орденскихъ правилъ, и что Коллегіи извѣстны причины, по коимъ Лисовскому нельзя

требовать отчетовъ съ Новаковскаго и прочихъ, съ тѣмъ, что Коллегія должна представить Сенату, какъ поступить въ дѣлахъ сего ордена: Коллегія, въ противность 5 и 8 пунктовъ Положенія для Римско-Католическаго Духовенства и церковнаго Правительства, на коихъ опредѣленіе Сената основано, въ пauченіе Сената, какъ поступать въ дѣлахъ сего рода, согласиться не можетъ. Что же касается до Архіепископа Лисовскаго, то Коллегія, почитая извѣстными причинами бывшіе на него доносы отъ Базиліанскихъ монаховъ, объясняетъ, что оные не были доказаны и изъ сихъ монаховъ двое по Высочайшему повелѣнію сосланы въ заточеніе, а сообщники по докладу Коллегіи наказаны покаяніемъ. 6. По доносу па Лепганскаго въ продаже Алумнатскаго дома, Прокуроръ изъясняетъ, что сіе дѣло производится въ Коллегіи, противуполагая повелѣнію Сената то, что сей домъ проданъ самымъ Епископомъ Булгакомъ по доверенности бывшаго Нунціуса Литты, съ вѣдома гражданская Правительства; но указомъ Сената сіе дѣло не останавливается и не изъемляется отъ отвѣта и самъ Епископъ Булгакъ, буде откроется въ продажѣ сей, противной законамъ, о Духовныхъ имѣніяхъ постановленнымъ. 7. Прокуроръ несправедливо полагаетъ, что резолюціи Коллегіи отъ 12 и 26 Ноября, исполненіе указа якобы остановляющія, относятся къ совокупному съ нимъ намѣренію, ибо не Коллегія останавливаем новеденіе Сената, но онъ Прокуроръ удержаніемъ данной ею 23 Ноября о испoлненіи по указу резолюціи.

YI. Министръ Юстиціи чрезъ Оберъ-Прокурора Сената предложилъ, что узнавъ о поступке Прокурора Скржендзевскаго, потребовалъ отъ него отвѣта. Не останавливаясь на неприличныхъ выраженіяхъ,

Прокуроромъ употребленныхъ и даже непристойныхъ въ отпошеніи къ Начальству, дабы положить конецъ водворившимся безпорядкамъ, предписалъ ему, во уваженье оказанной имъ медленности представить чрезъ 24 часа копію съ даннаго имъ предложенья и съ упомянутаго указа; но не получивъ оныхъ и узнавъ, что дело разсматривается, препровождаетъ ответь его, съ темъ, чтобы при слушаніи дѣла, какъ оный, такъ и поступокъ Прокурора, представить на разсмотрѣніе Сената; объ удаленіи же его отъ настоящей должности предлояжить особо Правительствуъощему Сенату. Въ отвѣте Прокурора Скржендзевскаго, Министру Юстиціи поданномъ, въ подкрепленіе обстоятельства содержащихся въ данномъ имъ Коллегіи предложеніи, ничего не включено, но только изъяснено, что опредѣленіе Коллегіи о исполненіи но тому указу, предписанное 18 Декабря, отдано ему на другой день 19 числа того же Декабря, по которому онъ Прокуроръ видя, что Коллегія, будучи въ сомнѣніи, ничего решительнаго не полагаетъ, по 2-й главе Генеральная Регламента сообразясь съ дѣломъ и съ законами предложилъ Коллегіи того же Декабря 23-го числа Именные указы и обстоятельства, предварительная разсмотренія требующія.

Законами же поведено:

1. По учрежденіи въ Россіи трехъ Римско-Католическіхъ Епархій, Высочайшимъ манифестомъ 1795 Сентября 6, 7 пунктомъ высочайше поведено: „Возобновляемъ строгое прещеніе Наше впущать въ границы Имнеріи Духовныхъ иныхъ религій, принимать Буллы Папскія, или отъ имени его писания посланія не инако, какъ на основаніи указовъ отъ 17 Генваря 1782 и 7 Генваря 1785 годовъ, или же за подчиненіемъ Уніатскихъ

монастырей Архіепископу Бѣлорусскому избирать Провинціальныхъ и Генеральныхъ Суперіоровъ, либо повеленіямъ ихъ повиноваться".

2. Именнымъ указомъ 1798, учреждающимъ шесть Епархій Римско-Католической церкви, 10 пунктамъ повелѣно: Всѣ Ордена законническіе и монашескіе обоего пола и какого бы названья не было, безъ изъятія, подчиняются Архіепископу и Епископамъ, каждому въ своей Епархіи, такимъ образомъ, что Провинціалы или другіе Начальники единственно отъ нихъ зависеть должны, и такъ употребленіе монашествующихъ на службу для пользы церковной и блага общественная, какъ и вобще распоряженіе монастырей, поелику то по правиламъ ихъ Церкви согласно, къ нимъ относится.

3. Высочайше конфирмованнымъ Ноября 13 числа 1801 Положеніемъ для Духовнаго и церковнаго Правительства Римско-Католическая закона поведено: *пунктомъ* 5: „Монастырямъ монашескихъ Орденовъ быть управляемыми во всемъ по ихъ правиламъ и институтамъ и иметь согласно тому своихъ Орденскихъ Начальниковъ и Провинціаловъ, не дерзая однако жъ вопреки Высочайшему нрещенію подъ опасеніемъ суда уголовная, какое-либо иметь сношеніе съ Генералами монашескихъ Орденовъ или иными Властями вне Россіи находящимся; въ семъ имеютъ ответствовать помянутые Орденскіе Начальники или Провинціалы, которые хотя и не суть подвластные Архіереямъ, но не меньше должны къ нимъ во всякомъ случае по общему Духовному въ ихъ Епархіи Начальству, какъ то и въ случаѣ надобности въ переходе, или по отлучкѣ монаховъ, относиться и отъ надзору и отъ напоминаній ихъ касательно должнаго по закону устройства и порядка не уклоняться. Надлежитъ

Архіереямъ доносить о всякого свѣденія достойномъ происшествіи въ монастыряхъ, въ Епархіи ихъ состоящихъ, о выборѣ монашескихъ начальниковъ и управителей, о состояніи монастырей, монашествующихъ и житель-ствующихъ въ нихъ, о имѣніяхъ и вообще, что знать нужно Архіерею, яко начальнику всего въ Енархіи Духовенства, обязанному за оное отвѣтомъ передъ вышшымъ Правительствомъ. Архіереямъ не вступаться въ распоряженія и въ выборы монашескіе; однако же въ случаѣ смерти Орденскаго Начальника, или Провинціала, по должномъ донесеніи имъ объ ономъ чрезъ Настоятеля монастыря, доносить имъ объ ономъ Коллегіи, которая и имѣетъ распорядить, чтобъ выборъ въ Орденскіе Начальники или Провинціалы произведенъ былъ на законномъ основаніи. О выбранномъ же и выбираемыхъ Началъникахъ и Провинціалахъ на утвержденіе представляетъ Орденъ Коллегіи. Архіерею самому, или чрезъ довѣренную Духовную особу, должно посѣщать временемъ монастыри, обозрѣвать заведенья ихъ и особливо съ крайнимъ примѣчаиіемъ смотрѣть за преподаваніемъ Наукъ, въ которомъ властенъ Архіерей давать согласный законнымъ правиламъ приказанія. На начальника Орденскаго или Провинціала жалобы при-нимать Архіерею въ его Енархіи, входить въ разсмотрѣніе обстоятельства и буде по жалобѣ или по собственному усмотрѣнію найдетъ онъ что противное, то представлять обязапъ Коллегіи, которая въ исправленіи и взысканіи имѣетъ поступить по законнымъ установленіями" *Пунктомъ 7:* „Монастырей и церквей имѣнія и капиталы сохраняться имѣютъ въ цѣлости и безъ ущерба на правѣ казенпыхъ имѣпій, каковымъ оныя и защищаться должны и прочее. *Пунктомъ* 8: „Коллегіи, яко Главному Духовному

Правительству, имѣть чрезъ Епархіальныхъ Архіереевъ полное и достаточное свѣдѣпіе о монастырахъ, церквахъ и Духовенствѣ, о всѣхъ Духовныхъ заведеніяхъ, имѣніяхъ и капиталахъ, о всякихъ достойныхъ уваженія происшествіяхъ, о которыхъ доносить, такъ какъ и по случающимся надобностямъ, о чемъ слѣдуетъ, представлять Правительствующему Сенату. Впрочемъ дѣла свои Коллегія производить и рѣшать имѣетъ по правиламъ церковнымъ, набллюдая впрочемъ общій порядокъ, Коллегіямъ генеральнымъ Регламентомъ и другими Государственными узаконеніями предписанный."

Сенатъ, разсмотрѣвъ всѣ вышеписанныя обстоятельства и сообразя оныя съ законами, находитъ противоположеніе Прокурора Скржендзевскаго указу Правительствующего Сената и мнѣніе трехъ согласившихся съ нимъ Членовъ, обнаруживающихъ намѣреніе удалить Римско-Католическихъ и Уніатскихъ монаховъ отъ надзора Епархіальныхъ Архіереевъ и возобновить безпосредственное самыхъ собою управленіе, противными Высочайшимъ Вашего Императорскаго Величества узаконеніямъ и общей пользѣ; а напротивъ, учиненныя Коллегіею противу предложенія Прокурора по большинству голосовъ опроверженіи, согласными съ законами и съ положеніемъ Сената, на оныхъ основанномъ. Проходя всѣ о Римско-Католическомъ Духовенствѣ Высочайшія постановления, съ самаго начала умноженія Католиковъ въ предѣлахъ Россійскихъ и до днесь послѣдовавшія, Сенатъ вездѣ встрѣчаетъ предписанія, утверждающія Епархіальнаго Архіерея въ управленіи ввѣренной ему Епархіи, яко Пастыря порученнаго ему стада и перваго въ Епархіи Начальника, подчиняющая ему по общему Духовному управленію и

самые монашескіе Ордены съ ихъ Начальниками или Провинціалами; но напротивъ воспрещающія и устраняющая не только внѣшнія, но и всякія внутреннія оными узаконеніями не установленный власти. Въ дополненіе учиненныхъ Коллегіею на предложеніе Прокурора опроверженій, и въ самомъ положеніи Сената заключающихся законныхъ причинъ, Сенатъ находитъ еще нужнымъ всеподданнейше Вашему Императорскому Величеству донести: хотя мнѣніе Епископа Ваниславскаго, Инфуланта Бышковскаго и Прелата Скирневскаго и въ различпыхъ изъяснены выраженьяхъ, но заключаютъ въ себѣ единый предметъ, дабы подкрѣпивъ предложеніе Прокурора Коллегіи, достигнуть той цѣли, чтобъ монаховъ изъять совершенно отъ надзора Епархіальныхъ Архіереевъ, и тѣмъ доставить имъ безпосредственное и самовольное самихъ собою управленіе. Къ утвержденію таковаго ихъ намѣренія, двое изъ подавшихъ мнѣнія Членовъ: Епископъ Бениславскій и Инфулатъ Бышковскій, ссылаясь на тѣ мѣста нзъ Высочайше конфирмованныхъ въ 11 день Декабря 1800 пунктовъ и въ 13 день Ноября 1801 Духовнаго Положенія, гдѣ упомянуто о монашескихъ правилахъ и Институтахъ, и на сіи монашескіе Институты и правила выводятъ, что генеральные Орденскіе Капитулы и генеральные Начальники или Генералы въ Россійскомъ Государстве существовать должны, приводятъ Высочайшій указъ отъ 13 Августа 18о2, коимъ дозволено Езуитскому обществу, на мѣсто умершаго Кара, избрать новаго Шефа, говоря, что сей указъ служитъ поясненіемъ прежде изданныхъ узаконеній; но такіе ихъ доводы противны истинному смыслу законовъ; ибо, не точно что послѣ состоянія Высочайше конфирмованныхъ въ 11 день Декабря 1800 пунктовъ, вскорѣ Высочайше издано

Римскаго Духовнаго и церковнаго Правительства Положеніе Ноября 13 числа 1801 года, Сенатомъ за основаніе принятое, но и въ самыхъ пунктахъ въ подтвержденіе ихъ мнѣній ничего не заключается. Тѣхъ пунктовъ въ 7 изображено: каждый монашескій Орденъ повиненъ избирать Настоятелей монастырскихъ, или высшіе Начальники нижнихъ Начальниковъ, согласно съ правилами каждаго Ордена, властію Святой церкви утвержденными. Но въ семъ пунктѣ ничего не говорится о Генеральныхъ Орденскихъ Начальникахъ или Генералахъ; а напротивъ того изъяснено, что въ Орденахъ монашескихъ чина, выше Провинціаловъ, быть не можетъ, какъ въ ономъ далѣе сказано: когда же монашествующіе изберутъ Настоятеля монастырская, то имѣютъ представлять объ утвержденіи его въ семъ званіи Провинціалу своего Ордена, а всѣ Провинціалы должны ежегодно доставлять полные и достоверные списки всѣмъ Настоятелямъ монастырскимъ Юстицъ-Коллегіи въ Римско-Католически Департамента, донося опому таіоке о всѣхъ перемѣнахъ но смертному случаю, или по другому обстоятельству, встрѣтиться мо-гущихъ въ теченіи годоваго времени, до присылки новыхъ списковъ. Сами же Провинціалы избираются или назначаются по правиламъ своего ордена; но объ утвераждѣніи ихъ обязанъ Орденъ представлять помянутому Департаменту, а сей Сенату. Ежели бы по сему пункту могли существовать монашескіе чины выше Провинціаловъ, каковые суть томко Генеральные Начальники или Генералы, то бы при семъ означеніи обязанности Провинціаловъ въ отношеніи къ Римско-Католической Коллегіи конечно не было бы упущено и объясненіе обязанности Генерала Орденскихъ Начальниковъ или Генераловъ въ отношеніи къ Коллегіи и

Сенату. Изъ сихъ же пунктовъ, 13-мъ предписывается: каждому мѣст-ному монастырскому Настоятелю прилежно наблюдать, дабы все въ монастыре ненарушимо сохранили то, въ чемъ добровольно учинили обетъ предъ Богомъ; въ противномъ же случае, на основаніи законовъ и постановленіи своего Ордена, виновныхъ имѣютъ исправлять, а о неповинующихся доносить своему Провинціалу. Симъ изъясняется, что монастырскіе Настоятели и Провнnціалы, только въ разсужденіи исполненія монахами обѣтовъ и въ исправленіи неисполняющихъ оныхъ, должны поступать по законамъ и постановленіямъ своего Ордена. Слѣдственно, согласно сему, а также по 5 и 8 пунктамъ Высочайше изданнаго Положенія, Бениславскій и Бышковскій не имели повода дѣлать противный смыслу толкованія, будто на основаніе словъ, изображенныхъ Положенія въ 5 п.: монастырамъ мопашескихъ Орденовъ быть управляемымъ во всемъ по ихъ правиламъ и Институтамъ и имѣть согласно тому своихъ Орденскихъ Начальниковъ или Провинціаловъ, должно разумѣть подъ именемъ Начальника, Генерала или общаго Ордена Начальника, подъ какимъ бы то именемъ не было, и что по сему закону монахи, долженствующіе иметь Генераловъ и Генеральныхъ Начальниковъ въ Провинціяхъ, къ Россіи присоединенныхъ, должны имѣть таковаго Начальника; те же, которые Генеральныхъ Начальниковъ имѣли внѣ Имперіи, должны имѣть Провинціаловъ, то есть Начальника только Провинціи, изъясняясь, что церковные законы, чинъ Прото-Архимандрита установившіе и обязанности съ темъ. сопряженныя столь важны, что за уничтоженіемъ онаго, Ордепское правле-ніе и дисциплина разрушатся. Отъ таковаго толкованія тѣмъ паче должны

они были уклоняться, что того жъ Положенія 3-мъ пунктомъ хотя и повелѣно: Коллегіи, Епархіальнымъ Архіереямъ и Консисторіямъ, такъ какъ вообще и частно Римско-Католическому Духовенству, въ отправленіи дѣлъ и должностей своихъ поступать по законамъ и правиламъ церкви ихъ; но въ семъ же пунктѣ сказано: наблюдая при томъ неукоснительно все, что въ разсужденіи ко внѣшней власти и внѣшняго церковнаго сообщества Монаршими указами запрещено иповелѣно, и охраняя, по долгу вѣрноподданнической присяги, права Самодержавной Власти, Государственный уза-коненья и Высочайшій интересъ. Равнымъ образомъ и 8-мъ пунктомъ предписывается Коллегіи дѣла свои производить и рѣшать по правиламъ церковнымъ, наблюдая впрочемъ общій порядокъ, Коллегіямъ Генеральнымъ Регламентомъ и другими Государственными узаконеніями предписанный. Въ Россійской же Имперіи, отъ присоединения къ ней Бѣлоруссіи, то есть съ 1772 г., Генеральные Орденскіе выборы и Генералы Правительству извѣстные, не существовали, кромѣ Генеральнаго Іезуитскаго Викарія, а были Провинціальные Начальники по утвержденію сперва Архіереевъ, а въ послѣдствіи Коллегіею, и сіи Начальники, то есть Провинціалы, были въ ихъ Орденахъ главные. Бышковскій, приводя въ мнѣніи своемъ указъ 1797 года Февраля 27-го дня, выводить, будто по оному всѣ монашескія Католическія правила въ Россійской Имперіи должны быть наблюдаемы; но сей указъ, относясь до учрежденія Католическаго Департамента, повелѣваетъ въ ономъ производить Юстицкія дѣла, Духовному сужденію подлежащія, по законамъ, тѣмъ народамъ принадлежащимъ. А какъ законами народовъ разумѣются не болѣе, какъ тѣ правила, которыя Государями или

Правительствомъ установлены; Институтъ же и правила монашескихъ Католическихъ Орденовъ, происходя или отъ внѣшней власти, или отъ частныхъ людей, Орденское только общество соста-вляющихъ, не могутъ почитаться законами народовъ, а потому и относиться къ сему Высочайшему указу не можно. Къ тому же и изъ самаго исключительна го дозволенія Іезуитскому Ордену имѣть Орденскаго Шефа, утвержденія въ генеральности монашескихъ Орденскихъ правилъ извлекать не можно, поелику Высочайшимъ Именнымъ указомъ 1782 года Іюля 25-го числа при дозволеніи Іезуитскому Ордену выбора Генеральнаго Викарія, онымъ же указомъ препорученъ надзоръ за онымъ Орденомъ Епархиальному Архіерею, съ тѣмъ, чтобы правила онаго Ордена въ цѣлости сохраняемы были, поколику оныя согласны съ гражданскими постановленіями. При чемъ Сенатъ, во исполненіе сего Высочайшаго повелѣнія, не оставилъ, 12 Сентября 1782 года, учинить предписаніе, чтобъ Іезуитскій Орденъ, за таковымъ яснымъ Высочайшимъ повелѣніемъ, во избѣжанье должнаго Епархіальному Архіерею повиновенія, не приводилъ по прежнему Ордена ихъ правила, разумѣя, что нѣтъ для нихъ другихъ правилъ, какъ Высочайшіе Вашего Императорскаго Величества законы. Узаконенія, состоявшіяся послѣ сего Высочайшаго повелѣнія и Именнаго указа отъ 11 Сентября 1795, воспрещающаго избирать Провинціальныхъ н Генеральныхъ Суперіоровъ, либо повиноваться ихъ повелѣніямъ, не отмѣняли оныхъ и самое письмо Министра внутреннихъ дѣлъ, изъявляющее Высочайшее Вашего Императорскаго Величества дозволеніе Іезуитскому Ордену на избраніе Начальника по ихъ правиламъ, относится единственно къ сему только Ордену.

Для лучшаго изъясненія, что наблюдете монашескихъ Орденскихъ правилъ въ полной мѣрѣ допустить не можно, безъ нарушенія изданныхъ Высочайшихъ узаконеній, служатъ приводимыя здѣсь нѣкоторыя изъ Институтовъ и правилъ Орденскихъ статьи, какъ то: 1. Въ Институтахъ Орденовъ Августинскаго и Доминиканскаго есть статья на листѣ 139, № 12, въ заглавіе, *объ отлученіи отъ церкви:* монахи, кои безъ дозволенія своего Начальника прибѣгаютъ къ суду Государей, навлекаютъ на себя отлученіе отъ церкви. 2. Триденскаго Собора засѣданія 25, глава 4, *о монахахъ,* въ опредѣленіи Св. Конгрегаціи 1587 года, предписываетъ монахамъ апелляцію такъ: отъ Настоятеля монастырскаго къ Провинціалу, отъ Провинціала къ Генералу, отъ Генерала къ Протектору, а отъ сего къ Св. Конгрегаціи Папѣ. Члены Коллегіи и Прокуроръ, осмѣлившіеся дѣлать противоположенія Сенатскому указу, не уважая принятыхъ Сенатомъ за основаніе узаконена, и тѣмъ подкрѣплять противозаконный дѣянія монаха Фальковскаго, подаютъ поводъ и друтимъ неблагонамѣреннымъ Римско-Католиче-скимъ монахамъ къ нарушенію порядка, въ управленіи ихъ законами предписаннаго, и тѣмъ болѣе еще подвергаютъ они себя всей строгости законовъ, что Прокуроръ въ предложеніи, а Членъ Скирневскій въ мнѣніи своемъ, употребили выраженія въ отпошеніи къ Начальству непристойныя, какъ то учинили: Прокуроръ въ отношеніи къ Правительствующему Сенату а Скирневскій, къ Коллегіи; Епископъ же Бениславскій обнаруженъ въ перенискѣ во время своего въ Коллегіи предсѣдательства съ монахомъ Фальковскимъ, послужившей сему соблазномъ къ воспріятію чина Прото-Архимандрита; и наконецъ оба: Епископъ Бениславскій и Инфулатъ

Бышковскій, принимая указъ Сената въ томъ видѣ: *первый,* что оный уничтожаетъ, а *второй,* что якобы подтверждаетъ предписанія Базиліанскому Ордену церковью и Институтами ихъ къ самой лучшей цѣли и къ соблюденію блага и пользы Государства, отъ Ордена предполагаемой, утвержденный, отъ которыхъ, по изъясненію Бениславскаго, указъ Сената принуждаетъ Базиліанскихъ монаховъ отступить, не уважаютъ того, что сіи конституции и правила действовать могутъ только, поколику не противны они общимъ Государственнымъ и гражданскимъ законнымъ постановленіямъ, для пользы и блага Россійскаго Государства изданныхъ, на которыхъ положеніе Сената основано. Равнымъ образомъ находитъ Сенатъ, что настояніе Бышковскаго, дабы Коллегія представила въ Сенатъ копіи съ резолюцій Коллежскнхъ, съ правилъ Орденскихъ, до генеральныхъ выборовъ и счетовъ относящихся, съ указа отъ 13-го Августа 1802 года, съ опредѣденіемъ Коллегіи по дѣлу Пріора Зарускаго, тожъ съ бумагъ о находящихся капиталахъ и суммахъ Базиліанскихъ у Архіенископа Лисовскаго, не заслуживаютъ уваженія, поелику исполненіе онаго было бы въ напрасное затрудненіе Сенату и Коллегіи; и ежели бы Сенатъ какія изъ означенныхъ бумагъ призналъ нужными взять къ разсмотрѣнію, тобъ не преминулъ оныя отъ Коллегіи истребовать; дѣло же по доносамъ на Архіепископа Лисовскаго окончено Высочайшими указами, а потому Сенатъ и въ разсмотрѣніе бумагъ по оному, за последовавшими Высочайшими указами, входить не мояіетъ; следственно настояніе о томъ Бышковскаго относится къ безнокойному его образу мыслей, каковый оказалъ онъ я въ ноданномъ имъ въ Сенатъ прошеніи, съ оскорбительными на счетъ Новаковскаго

словами, которое возвращено ему съ замечаніемъ, что таковый его поступокъ не сходствуетъ ни съ Духовнымъ его саномъ, ни съ званіемъ Члена Коллегіи. Что жъ касается до Ассесора Скирневскаго, то сей въ мнѣніи своемъ постановляя себѣ въ оправданіе, что Базиліанское дело производилось до его присутствовали въ Коллегіи и что онъ о семъ дѣлѣ и объ относящихся до него законахъ, а особливо до Прокурорской должности, не имелъ обстоятельныхъ сведеній, предоставляетъ себѣ право въ разсужденіи неудобствъ въ исполненіи Сенатскаго указа отъ 9-го Ноября 1803 года, подать впредь решительное мпѣпіе, находя впрочемъ предложеніе Прокурора не столь маловажнымъ, какъ въ возраженіяхъ Коллегіи означено; то, при столь слабой его отговорке, составляющей собственное его Скирневскаго призваніе въ неспособности къ исправленію Ассесорской должности, оказываетъ онъ въ мнѣніи своемъ еще и непозволительную дерзновенность, называя, къ обиде и оскорбленію Коллегіи, определеніе, большимъ числомъ Чтеновъ поднисанное, проектомъ Митрополита, говоря, въ защищеніе Прокурора, что онъ предложеніе его сделалъ по убежденію его должности, и делая Коллегіи наставленія, дабы она, въ противность ея обязанности, противузаконный Прокурора поступокъ Сенату не представляла. Поелику же на таковый соблазнъ поступили они, какъ следуетъ заключать, забывъ долгъ свой, то и не могутъ они более занимать въ Коллегіи мѣстъ своихъ, которыя должны замещаемы быть Духовными особами примѣрнаго житія, и руководствующимися во всехъ дѣяніяхъ своихъ правилами, къ пользѣ Государственной и благу общему относящимися. Чтожъ касается до Прокурора въ особенности, то онъ постунилъ противу

правъ Сената и своей должности: противу первыхъ потому, что 1) Высочайшаго Манифеста отъ 8 Сентября 1802 г., по 4 статье, указы Сената исполняются всѣми, какъ собственные Императорскаго Величества. Одинъ Государь или Его Именный указъ можетъ остановить Сенатскія повеленья. 2) По второй главе Генеральная Регламента дозволяется Коллегіямъ, когда повеленіе Сената противно Высочайшимъ указамъ и Императорскому интересу, остановить исполненіемъ, входить съ представленіемъ; а какъ Сенатское опредѣленіе основано на законныхъ предписаніяхъ и Императорскому интерису не только не вредно, но паче полезно, Коллегія же противнаго сему не найдя, единогласно опредѣлила Ноября 23 числа учинить по оному исполненіе; слѣдовательно удержаніе Прокуроромъ исполненія указа Сената, и его противуположеніе оному въ семъ дѣлѣ, какъ не учиненное по преднисанію закона всею Коллегіею, есть одноличная его Прокурора противозаконная дерзость и пренебрежніе правъ Правительствующаго Сената. Во вторыхъ противу своей должности поступилъ онъ Прокуроръ потому, что по Инструкціи Прокурорской 1733 года Сентября 3, по указамъ 1740 Мая 7, 1767 Апрѣля 20, 1768 Октября 3, и по прочимъ подтвердительнымъ указамъ и по Учрежденію о управленіи Губерній, Прокуроры имѣютъ наблюдете за исполненіемъ указовъ, сохраненіемъ казеннаго интереса н порядочпымъ отправленіемъ должностными ихъ обязанностей, въ противномъ же случаѣ доносить кому слѣдуетъ, а напоминанія и представленія дѣлаютъ на рѣшенія тѣхъ Присутственныхъ мѣстъ, въ которыхъ они определены и по дѣламъ собственнаго оныхъ сужденія, въ какихъ случаяхъ и поступаютъ въ Коллегіяхъ по большинству голосовъ; но чтобы противъ указовъ Сената,

къ исполненію присылаемыхъ, по которымъ Присутственный мѣста о исполненіи даютъ надлежащія резолюціи, былъ умѣстенъ протестъ Прокурорскій, того нигдѣ не узаконено: слѣдовательно Прокуроръ Скринндзевскій, не только поступилъ противъ своей настоящей должности, но еще присвоилъ себѣ право Генералъ или Оберъ-Прокурора, которые одни опредѣленія Сената останавливать могутъ.

По соображеніи всѣхъ сихъ обстоятельствъ, Сенатъ, па оспованіи вышеписанныхъ законовъ, опредѣлилъ:

1. Римско-Католической Духовной Коллегіи учинить предписаніе о немедленномъ исполненіи указа Сената отъ 9 Ноября 1803 года, съ таковымъ подтвержденіемъ, чтобы монахи Католическіе и Базиліанскіе въ обязанностяхъ своихъ, какъ въ образѣ житія, въ исполненіи обѣтовъ, въ отправленіи богоугодныхъ дѣлъ, каждому Ордену предназначенныхъ, такожъ въ избраны монастырскихъ Начальниковъ и частныхъ монастырскихъ управленій, поступали по ихъ Орденскимъ правиламъ, елико собразны они съ общими о Католическомъ Духовенствѣ узаконеніями и съ гражданскими постановленіями, и чтобъ съ должною ихъ обѣтамъ кротостью и смиреніемъ пребывали въ предписанномъ законами повиновеніи, монахи у монастырскихъ Начальниковъ или Провинціаловъ, а сіи не уклонялись бы отъ предостереженій и увѣщеваній Епархіальныхъ Архіереевъ, яко Главныхъ Епархіальпаго Духовенства Начальниковъ.

2. Членовъ Коллегіи: Епископа Венисловскаго и Инфулата Бышковскаго и Прелата Скирнѳвскаго, за противозаконный и соблазнительный ихъ поступокъ, въ примѣръ прочимъ, удалить отъ присутствія въ оной

Коллегіи навсегда, учиня имъ напередъ въ Коллегіи за поступокъ ихъ строжайшій выговоръ; и

3. Прокурора Скржендзевскаго, за противозаконный и дерзкій его поступокъ и за пренебреженіе правъ Сената и своей должности, поелику Министръ Юстпціи, найдя въ истребованномъ отъ него отвѣтѣ неприличныя и непристойный въ отношеніи къ Начальству выраженія, и, не получивъ отъ него требованныхъ копій съ его предложенія и съ указа Сената, объ удаленіи его отъ должности учинилъ уже свое распоряженіе, предать его сужденію уголовнаго Суда.

Всемилостивѣйшій Государь! Сенатъ учинивъ по **1**-му пункту сего своего рѣшенія изображенное въ ономъ Духовной Коллегіи предписаніе, въ разсужденіи удаленія отъ мѣста Членовъ Коллегіи: Епископа Венславскаго и Инфуланта Бышковскаго, поелику опредѣлены они къ занимаемымъ ими нынѣ мѣстамъ по Высочайшему Вашего Императорскаго Величества указу, долгомъ себѣ поставилъ положеніе свое представить на Высочайшее Вашего Величества разсмотрѣніе и ожидаетъ, Вашего Величества, на удаленіе ихъ навсегда отъ настоящихъ мѣстъ, Высочайшаго указа.

Резолюція: Быть по сему. П.***С.З. № 21193.***

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – І. Правительственныя распоряженія. – С. 62-72.

1804 г. Маія 17.

Сенатскій.—О учиненіи Римско-Католической Духовной Коллегіи положенія, какіе изъ Уніатскихъ монастырей слѣдуютъ къ упраздненію и какіе могутъ быть оставлены.

Правительствующей Сенатъ, слушавъ рапортъ Генерала отъ инфантеріи, бывшаго Военнаго Губернатора Каменца-Подольскаго и Кавалера Розенберга, въ коемъ пишетъ: Высочайшимъ Именнымъ указомъ блаженныя памяти Государыни Императрицы Екатерины II, бывшему въ тамошнихъ губерніяхъ Генералъ-Губернатору и Кавалеру Тутолмину въ 3 день Сентября **1795** года даннымъ, повелѣно: „усматривая изъ ведомости, Намъ представленной, что число монастырей Уніатскихъ вовсе несоразмѣрно числу церквей, въ Уніи остающихся, возлагаемъ на васъ собрать объ Уніатскихъ монастырахъ свѣденія, и по сношенію съ Архіепископомъ Лисовскимъ, уничтожитъ такіе, которые, не занимаясь ни просвѣщеніемъ юношества, ни помощью немощнымъ, суть обществу безполезны. Монаховъ *же* изъ сихъ упраздненныхъ монастырей размѣстить въ другіе Бѣлорусской Епархін, но и въ остающихся за тѣмъ отнынѣ въ монахи не постригать безъ особливой Нашей воли." Въ слѣдствіе чего Г. Генералъ-Тутолминъ, приступая къ иснолненію сего Высочайшаго повелѣнія, предложилъ Губернскимъ Правленіямъ собрать обстоятельный о состояли тѣхъ монастырей свѣдѣнія и оныя къ нему доставить; но таковыя свѣдѣнія не были собраны до перемѣны и до опредѣденія къ управленію тамошними Губерніями Генерала отъ инфантеріи Александра Андреевича Беклешова, который, найдя вышепрописанный Высочайшій Имепный указъ

неисполненнымъ, между тѣмъ, какъ учинилъ подтвердительный Губернскимъ Прав-леніямъ предложения о скорѣйшемъ доставленіи объ оныхъ монастырахъ свѣдѣній, получилъ Высочайшій Именный рескриптъ, блаженныя памяти, Государя Императора Ιιавла **1**-го въ 30 день Декабря **1797** года, состоявшійся, коимъ поведено: конфирмуя рескриптъ отъ 3 Сентября **1795** года о размѣщеніи монаховъ Уніатскихъ по **Бе**-лорусскимъ монастырамъ, приступите къ оному, начавъ съ Жидичинскаго монастыря (который состоитъ въ Волынской губерніи), и доставя ко мне вѣдомость и о другихъ, кои по разсмотрѣнію вашему къ размѣщенію назначены будутъ. На семъ основаніи тогда же онъ Г. Генералъ Беклешовъ учинилъ отношевіе къ Архіенископу Уніатскихъ церквей Лисовскому, имевшему въ своемъ ведомстве тамошнія Уніатскія церкви и монастыри, требуя отъ Жидичинскаго монастыра иеревесть монаховъ по его разсмотренію, а о прочихъ монастырахъ Уніатскихъ, но Высочайшей воле къ упразднению подлежащихъ, сделать раз-смотрѣніе и распоряженіѳ съ тѣмъ, что которые изъ нихъ, яко общеполезные по соразмѣрности числа противу приходскихъ церквей, предположитъ онъ оставить, въ оные изъ прочихъ излишнихъ монастырей упраздниться долженствующихъ, перевесть монаховъ, доставилъ бы об-стоятельное о томъ сведеніе; но отъ Архиепископа Лисовскаго сделано ли какое по тому, относительно упраздненія излишннхъ Уніатскихъ монастырей и перевода въ другіе монаховъ разсмотрѣніе и распоряженіе, вовсе не последовало никакого уведомленія. Г. Генералъ отъ Инфантеріи Графъ Гудовичъ, вступя после Г. Генерала Беклешева въ управлеиіе тамошними Губерніями и учинясь извѣстнымъ, что Высочайшая воля по предмету

сему не была приведена въ надлежащее исполненіе, и что по сей причине и о взятыхъ некоторыхъ Уніатскихъ монастырей въ казенный присмотръ именіяхъ, не могло быть сдѣлано никакого положенія; между же Духовенствомъ благочестивымъ и Уніатскимъ происходятъ обоюдныя притязанія, споры и неустройства, писалъ равномерно по сему предмету къ Луцкому Уніатскихъ церквей Епископу Левинскому, и дабы скорѣйше исполнены были самымъ деломъ означенныя Высочайшіе указы, требовалъ, по известности ему Бискупу состоянія Уніатскнхъ монастырей, избрать изъ нихъ лучшіе, которые не состояли бы внутри благочестивыхъ селеній и по соразмѣрности, какому числу оныхъ быть можно въ Губерніи по количеству Уніатскихъ приходовъ, прочіе Уніатскіе монастыри, соотвѣтственно Высочайшей волѣ, назначить къ упраздненіе, съ темъ, что которые предположитъ онъ на предписанномъ основаніи оставить, переводя туда монаховъ изъ упраздненныхъ монастырей, о томъ уведомилъ бы его Г. Генерала для общаго положенія къ приведению того въ исполненіе; но на сіе требованіе онъ Преосвященный Епископъ Левинскій отозвался, что объ Уніатскихъ монастырахъ дѣло поступило на разсмотрѣніе Правительствующая Сената, а объ уничтоженія нѣкоторыхъ изъ монастырей Уніатскихъ по Волынской Губерніи и о переводѣ монаховъ, по сношенію съ нимъ, приступить ІОстицъ-Коллегіи Римско-Католическихъ дѣлъ Президентъ Митрополитъ и Кавалеръ Сестренцевичъ. По сему и относился онъ Графъ Гудовичъ къ оному Митрополиту, прося ея употребить о скорѣйшемъ дѣла сего рѣшеніи ходатайство, или дать Луцкому Уніатскому Епископу Левинскому преднисаніе, дабы онъ, относительно монастырей, поступилъ по

учиненному отъ него Г. Генерала и Кавалера Гудовича къ нему Левинскому требованію. По прибытіи же его Генерала отъ Инфантеріи Розепберга къ возложенной на него должности въ сіи Губерніи, между прочими обстоятельствами вошелъ онъ въ сіе дѣло; и какъ состоявшіеся по предмету сему означенные Именные Высочайшіе указы по многимъ предмѣстниковъ его перепискамъ не были еще приведены во исполненіе, и на послѣднее Графа Гудовича къ Преосвященному Митрополиту Сестренцевичу отношеніе не было никакого отвѣта, то и написалъ онъ г. Розенбергъ къ преемнику его должности Епископу Бениславскому о исполненіи по тому съ его стороны; на что Епископъ Бениславскій въ отвѣтъ далъ ему Розенбергу знать, что Департаментомъ Римско-Католическихъ дѣлъ ожидаются отъ Луцкаго Уніатскаго Бискупа Левинскаго требуемый о монастырахъ свѣденія. За симъ дабы и съ его стороны содѣйсвовать въ семъ дѣлѣ и не оставлять онаго безъ движенія, разематривалъ онъ г. Генералъ и Кавалеръ Розенбергъ прежде собранный объ Уніатскихъ монастырахъ свѣденія, и входя въ подробнѣйшее соображеніе всѣхъ по предмету сему обстоятельства находитъ: 1. Въ одной Волынской Губерніи Уніатскихъ монастырей состоитъ мужескихъ 22, а женскихъ 4, и именно: мужескіе, въ повѣтахъ: Житомирскомъ, въ селѣ Тригурьи; Новоградъ-Волынскомъ, въ мѣстечкѣ Любаръ и селѣ Колодяжномъ; Острожескомъ, въ селѣ Гущѣ и Дорогобужѣ; Луцкомъ, въ городѣ Луцкѣ, селахъ Жидичинѣ, Бѣлостокѣ, Туманѣ, Четвертскомъ и Поддембцахъ; Дубенскомъ, въ городѣ Дубнѣ, въ селахъ Мильчѣ, Страгловѣ и Дерманѣ; Владимірскомъ, въ городѣ Владимірѣ, селахъ, Загорцахъ Зимпомъ п Низкиничахъ; Кременецкомъ, въ городѣ

Кременцѣ и мѣстечкѣ Почаевѣ; Овручскомъ, въ ародѣ Овручѣ; а женскіе, повѣтовъ Житомирская, въ селѣ Ясногородкѣ; Заславская, въ мѣстечкѣ Полонномъ; Дубенскаго, въ селѣ Подборцѣ, и Владимірскаго, въ городѣ Владимірѣ; въ Подольской же Губерніи напротивъ того состоитъ одинъ только Базиліанскій Барскій монастырь. 2. Изъ оныхъ 26 монастырей, **11,** какъ то мужскіе: Четвертскій, Колодежинскій, Гущинскій, Дорогобужскій, Луц-кій, Бѣлостокскій, Поддембецкій, Милченскій, Зимновскій и Низкиничевскій, да женскій Полонновскій, вовсе не занимаются ни просвѣщеніемъ юношества, ни помощью немощнымъ. 3. Кромѣ сихъ монастырей, и всѣ прочіе хотя имѣютъ классы и богодѣльни, но выключая одинъ Почаевскій монастырь, всѣ вообщѣ занимаются въ просвѣщеніи юношества такимъ образомъ, что имѣютъ одинъ классъ, по окончаніи въ коемъ наукъ, ученики переводиться должны въ другіе монастыри, и при всемъ томъ сіи монастыри, не имѣя достаточныхъ фундушевъ въ содержаніи, или заимствуются одинъ отъ другаго, или крайне нуждаются; отъ Мильченскаго сіе и отъ состоящихъ въ Дубенскомъ повѣтѣ монастырей, по предписаніямъ Г. Генерала отъ-Ин-фантеріи Беклешова, имѣнія отобраны въ вѣдомство казенное и состоять въ вѣденіи Волынской Казенной Палаты, на что монахи приносятъ свои жалобы. 4. Многіе монастыри, оставаясь при маломъ имѣніи и ища средствъ умножить оное по претензіямъ своимъ, чтобы наданные прежде имъ фундуши отъ помѣщиковъ опять были отобраны, завели съ ними процессы и занимаются вовсе неприлично оными тяжбами. 5. Съ благочестивыми Священниками безпрестанно ведутъ споры и дѣлаютъ разныя притязанія, самоправно удаляя ихъ отъ тѣхъ церквей, которыя состоять при монастырахъ

посвященными на благочестіе. Сему доказательствомъ есть то, что изъ произведенныхъ нарочно употребленнымъ Губернскимъ Чиновникомъ, обще съ Депутатами благочестивая и Униатскаго Духовенства слѣдствій открылось, что въ селѣ Страклове жители отторгнуты были отъ принятая **ими** добровольно благочестія, возмущеніемъ Стракловскаго Базиліанскаго монастыря начальниковъ, изъ коихъ у одного учреждена была въ покояхъ каплица, совсѣмъ непристойно и единственно къ соблазну нрихожавъ, благочестіе исповѣдающихъ, сверхъ того Гущинскаго Базиліанскаго монастыря монахи самопроизвольно отдалили благочестиваго священника отъ находящейся при томъ монастырѣ изъ Уніатской въ благочестивую посвященной приходской Михайловской церкви. Изъ слѣдствія же, по сему случаю произведеннаго, оказалось, что Гущинскій Базияіанскій монастырь выстроенъ въ 1639 году для монаховъ Грековосточной вѣры, бывшпхъ тогда подъ вѣдомствомъ Константинопольскаго Патріарха, Княгинею Соломирѣцкою, которая надавъ тогда же оному монастырю фундушъ, предоставила право, чтобы оной монастырь на вѣчныя времена оставался для монаховъ Греческаго исповѣданія; монахамъ же Уніатскимъ, состоящимъ въ соединеніи съ Римскою церковью, вовсе дабы не имѣть тамъ мѣста; но въ послѣдствіи времени Уніатскіе монахи, не взирая на то, завладѣли онымъ монастыремъ. Когда же прихожане присоединились къ благочестію, и выше означенная Михайловская церковь посвящена въ благочестивую, то Базиліане упорствуя, удерживали оную у себя, и благочестивый Священпикъ къ священпослуженію въ той церкви отъ нихъ не допускался. Въ каковомъ случаѣ хотя Губернское Начальство и сдѣлало

предписаніе, означенную церковь, какъ по праву съ давныхъ временъ благочестивому Духовенству принадлежавшую, отобравъ отъ Базиліанскихъ монаховъ, отдать въ вѣдомство Духовнаго Правленія; но относительно Гущинскаго монастыря и принадлежащаго къ оному наданнаго Княгинею Соломирѣцкою фундуша, въ чьемъ они владѣніи доляшы оставаться, обстоятельство сіе ничѣмъ не разрѣшено; и наконецъ 6. Въ большей части всѣхъ вышеписанныхъ монастырей состоитъ только по два, по три, или по пяти монаховъ; таковыхъ же монастырей, въ которыхъ бы находилось число монаховъ хотя до 10 или болѣе, весьма мало. Въ слѣдствіе чего, всѣ вышеприведенныя обстоятельства ясно даготъ видѣть, что польза самыхъ монаховъ и необходимость требуетъ малые монастыри, яко ни просвѣщеиіемъ юношества, ни помощію бѣдныхъ ne занимающееся и кои суть обществу безполезны, слѣдуетъ упразднить, п избравъ изъ пихъ лучшіе и прпличнѣйшіе, соединить въ оные монаховъ, тѣмъ болѣе, что 26 Уніатскихъ монастырей имѣть въ одной Волынской Губерпіи, гдѣ самыхъ Уніатскихъ приходовъ мало, вовсе не есть соразмѣрио, и для двухъ или трехъ монаховъ состоять особенному монастырю, ни мало пе соотвѣтствевпо. потому что имъ и пе возможно заняться, какъ существенный долгъ требуетъ, ни Богослуженіемъ, ви просвѣщеніемъ юношества и никакими другими Богоугодными и полезными обществу упражненіями; напротиву чего ежели соединить разсѣянныхъ по малому числу монаховъ въ меньшее число монастырей, сообразно тому, какъ Высочайшими указами повелѣно, и если привести соотвѣтствеппое количество монастырей въ надлежащее и приличное положеніе, то можно тогда соединить также и училищные классы, лучше наблюсть

надъ воспитаніемъ юношества безъ перевода учеппковъ изъ одпого монастыря въ другой, и занять и самыхъ монаховъ приличными упражненіями, потому, что они ул;е тогда, имѣя жительство, такъ сказать, подъ надлежащимъ надзоромъ, не будутъ и не могутъ находиться въ праздное^ и поступать на совращеніе поселянъ отъ принятаго ими благочестія, какъ сіе во многихъ Уніатскихъ Духовныхъ открыто, на что они покушались по праздной яшзни ихъ, по неимѣнію содержанія и по несостоянію подъ надлежащимъ надзоромъ. Сверхъ того, когда Уніатскіе монастыри, въ несоразмѣрномъ числѣ нынѣ состоящіе и вовсе безнужные, приведутся въ соразмѣрное число и въ должный порядокъ, то не только что прекращены будутъ навсегда безпрерывные съ благочестивымъ Духовенствомъ споры, единственно къ безпокойству и затрудненно продолжаемые, но и самые тѣ монастыри, которые по таковомъ распоряженіи останутся **уже *н***а твердомъ положен**іи**, получа доводящіяся имъ имѣнія и фундуши, хотя бы оныя нынѣ и въ казенномъ присмотрѣ состояли, и будучи снабжены принадлежащими имъ доходами, пребудутъ навсегда въ состояніи содерямь себя прилично и приносить обществу пользу, ежели въ нихъ устроены будутъ больницы или учредятся училища. Но какъ оные Уніатскіе монастыри, не только по сіе время остаются въ прежнемъ своемъ впдѣ и числѣ, и по прописаннымъ Высочайшимъ Именнымъ указамъ, не могло по нынѣ послѣдовать объ нихъ никакого особеннаго постановленія, о чемъ, при настоятельномъ требованіи Епископъ Уніатскихъ церквей Левинскій отозвался, что дѣло объ оныхъ монастырахъ не зависитъ отъ разсмотрѣнія уже тамъ его Преосвященнаго; то почптая онъ Г. Генералъ-отъ-

Инфантеріи Розенбергъ долгомъ представить о всемъ вышеприсанномъ наблаго разсмотрѣніе Правительствующаго Сената, для подробнѣйшаго разсмотрѣнія всего имъ изъясненіаго, прилагаетъ при семъ рапортѣ подробный каждаго изъ оныхъ Упіатскихъ въ Волынской Губерніи монастырей описаніе, показывающій ихъ состояніе, съ присовокупленіемъ къ тому тѣмъ монастырамъ и достаточныхъ плановъ. Приказали: какъ изъ представленія г. Военнаго Губернатора усматривается, что Именные Высочайшіе указы объ уничтоженіи излишнихъ Уніатскихъ монастырей и размѣщеніи изъ нихъ монаховъ въ другіе монастыри, доселѣ не исполнепы потому, что Уніатскіе Духовные Начальники не соотвѣтствовали въ полной мѣрѣ распоряженіямъ какъ предмѣстниковъ Управлявшаго Польскою Губерніею Г. Военнаго Губернатора Розенберга, такъ и его собственными то и предписать Католической Духовной Коллегіи: въ разсужденіи того, что послѣ состоянія тѣхъ Высочайшнхъ указовъ, учреждены и существуютъ три Уніатскія Епархіи. чтобы, посредствомъ всѣхъ сихъ трехъ Епархій Епархіальныхъ Архіереевъ, и по спошенію съ Управляющими тѣхъ Губерній, въ коихъ Епархіи находятся, безъ промедленія времепп учинила положеніе, какіе изъ Уніатскихъ монастырей по силѣ тѣхъ Высочайшихъ указовъ слѣдуютъ къ упраздненію, и какіе могутъ быть оставлены, и представила бы оное въ Сенатъ на разсмотрѣніе, съ приложеніемъ обстоятельныхъ списковъ всѣмъ Уніатскимъ монастырамъ, подобныхъ присланнымъ отъ Управлявшаго Подольскою Губерніею. О чемъ, какъ въ оную Коллегію, такъ и къ Управляющимъ тѣми Губерніями, въ коихъ Уніатскіе Епархіи состоять, послать указы. А какъ съ таковымъ распоряженіемъ объ

упраздненіи излишнихъ Уніатскихъ монастырей сопряжено вмѣстѣ распоряженіе о состоящихъ при оныхъ училищахъ, нынѣ по Высочайше изданнымъ Предварительнымъ Правиламъ народнаго просвѣщенія, въ безпосредственномъ вѣденіи Г. Министра Народнаго Просвѣщенія состоящимъ, то ему Министру Народнаго Просвѣщенія о таковомъ предписании сей Коллегіи дать знать, чтобы онъ объ училищахъ при Уніатскихъ монастырахъ состоящихъ, по случаю упраздненія Уніатскихъ монастырей, учинилъ совокупно съ оною Коллегіею распоряженіе.

П.С.З *№ 21298.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 73-76.

1804 г. Маія 28.

Сенатами. — О учиненіи со стороны Римско-Католической Духовной Коллегіи изысканія о всѣхъ духовныхъ лицахъ кои имѣютъ на духовным достоинства привилегіи, Высочайшею властію неутвержденные.

Правительствующій Сенатъ, слушавъ рапортъ оной Коллегіи, коимъ въ слѣдствіе указа Правительствующаго Сената отъ 9 Ноября прошлаго 1803 года, представляетъ въ разсужденіи данныхъ Нунціусомъ Литтомъ, по представленію Архіепископомъ Лисовскимъ, Новаковскому и Суражу рескриптовъ на Архимандричьи

достоинства, что таковое постановленіе ихъ въ Архимандриты есть во всемъ съ Духовными правилами согласное и Высочайшимъ узаконеніямъ непротивное. Приказали: какъ указомъ Правительствуьощагo Сената отъ 9 Ноября 1803 года предписано, дабы не только о Новаковскомъ и Суражѣ сдѣлать разсмотрѣніе, касательно произведенія ихъ въ Архимандриты, но подтверждено равномѣрно и о другихъ, кои подобными же привиллегіями пользуются, чтобъ Коллегія, поспѣшивъ въ собраніе справокъ, вошла бы немедленно въ строжайшее оныхъ изслѣдованіе, и по окончаніи донесла бы Сенату, какіе именно Духовные особы и на какія достоипстяа имѣютъ привиллегіи, неподтвержденныя Высочайшею властію. Коллегія донесла Сенату, что отложила исполненіе по сему, дабы Присутствующіе, сообразясь каждый съ своими свѣденіями, тѣмъ скорѣе могли оный пунктъ исполнить. Въ слѣдъ за тѣмъ Сенатъ входилъ къ Государю Императору, съ прописаніемъ таковая своего рѣшенія, всеподданнѣйшимъ докладомъ, который и удостоенъ Высочайшей конфирмаціи; **а** потому и слѣдовало Коллегіи, въ исполненіе сего Высочайше утвержденпаго предписанія Сената, поспешить представленіемъ о всѣхъ Духовныхъ особахъ подобными Высочайше неконфирмованными привиллегіями пользующихся, а не объ однихъ Суражѣ и Новаковскомъ; поелику же въ пись**ме, пи**санномъ къ Митрополиту Сестренцевичу Государственнымъ Канцлеромъ Графомъ Воронцовымъ отъ **13** Декабря **1803** года, съ изображеніемъ Высочайшей воли, между прочимъ предписано ему Митрополиту въ правило: дабы **онъ** если бы случилось, что Римскій Дворъ прислалъ бы прямо къ нему, или кому нибудь изъ Духовныхъ, **или** въ какой монастырь Буллу,

декретъ или наставленіе, по какому бы то случаю **ни** было, то безъ упущенія времени имѣетъ онъ Митрополитъ прежде всего представить таковую бумагу **къ** свѣденію Императорскаго Министерства, не позволяя и не допуская никогда оглашать оной безъ особеннаго на то повелѣнія отъ Верховнаго Правленія: то рапортъ Римско-Католической Духовной Коллегіи, съ предложеніями о Новаковскомъ и Суражѣ, возвратя въ Коллегію, велеть, дабы она изыскавъ по сдѣланному ей Сенатомъ отъ 1**0** Ноября **1803** года предписанію, обо всехъ тѣхъ духовныхъ особахъ, кои имѣютъ на духовныя достоинства привиллегіи, неутвержденныя Высочайшею властію, представила бы Митрополиту Сестренцевичу объ нихъ и купно о Новаковскомъ и Суражe, на основаніи вышеприведенная отъ Государственнаго Канцлера къ Митрополиту Сестренцевичу предписан**ная** правила, учинить немедленное Министерству Иностранныхъ дѣдъ представленіе; о чемъ съ прописаніемъ всѣхъ обстоятельствъ и дать **знать** указомъ Товарищу Министра Иностранныхъ дѣлъ; означенный сіе рапортъ оной Коллегіи возвращается при семъ.

П.С.З. № 2і308.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 76-77.

1804 г. Іюля 12.

Именный, данный Сенату.—О бытіи въ Рнмско-Католической Коллегіи Членамъ Уніатскаго Духовенства.

При устройстве Духовной Римско-Католической Коллегіи, въ докладѣ Правительствующая Сената въ **13** день Ноября **1801** яда конфирмованнымъ между прочимъ постановлено: Епархіямъ Уніатскимъ состоять въ управленін Коллегіи по общимъ правиламъ Римско-Католическая закона; Членовъ же изъ Уніатскаго духовенства въ составѣ сей Коллегіи не положено. Неудобства въ местномъ управленіи Уніатскихъ дѣлъ, отъ сего происшедшія, и жалобы, Намъ принесенный, убѣдили Насъ, въ овтращеніе сихъ неудобствъ, положеніе въ **1801** году сдѣланное, о устройстве Духовной Римско-Католической Колдегіи дополнить следующими статьями: **1)** къ числу Членовъ въ докладе **13** Ноября **1801** года въ Римско-Католической Коллегіи положенныхъ присоединить со стороны Уніатскаго исповѣданія одного Епископа и трехъ Заседателей изъ духовенства трехъ Уніатскихъ Епархій, по выбору ихъ Епископовъ. **2)** Еппскопу Уніатскому въ Коллегіи получать жалованіе противъ Епископовъ Римско-Католическаго исповеданія; а Засѣдателямъ отъ духовенства Уніатскаго противъ Канониковъ, или Прелатовъ, въ той же Коллегіи присутствующихъ. **3)** По дѣламъ, до Уніатскаго исповеданія относящимся, Епископу и тремъ Засѣдателямъ сего исповеданія иметь каждому но два голоса, дабы сохранить тѣмъ равенство ихъ, противъ Членовъ Католическаго духовенства. *4)* Присутствующее отъ Уніатскаго исповѣданія, если бы въ послѣдствіи и въ семъ положеніи ихъ управленія открылись какія либо по

деламъ ихъ неудобства, могутъ особенно отъ себя сдѣлать въ Правительствующій Сенатъ представленіе, съ изъясненіемъ сихъ неудобствъ и способовъ исправленія, по разсмотреніи коихъ, Правительствующій Сенатъ не оставить поднести Намъ докладъ на дальнѣйшее усмотреніе. На семъ основаніи, Римско-Католическая Духовная Коллегія, управляя ввѣренными ей дѣлами, не оставить совсею точностью наблюдать, чтобъ мѣстныя Духовныя Консисторіи, поступая по правиламъ, каждому исповеданію свойственнымъ, ни подъ какимъ видомъ не дозволяли бы духовенству одного исповѣданія дѣлать какія либо притязанія къ вѣдомству другаго, наипаче же стѣснять свободу совѣсти, или увлекать убѣжденія ея какими-либо способами общему порядку и терпимости противными.

П.С.З. № 21393.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 77-78.

1804 г. Іюля 15.

Именный, объявленный Бѣлоруссному Военному Губернатору Министромъ Внутреннихъ Дѣлъ. — О недопущеніи нікакихъ соблазновъ, достоинству господствующей вѣры противныхъ, и о предаваніи виновныхъ суду при самомъ пресѣченіи каковыхъ либо притязаній отъ Католическаго мѣстнаго Духовенства къ Уніатамъ.

Жалобы, дошедшія къ Государю Императору отъ Духовенства Уніатскаго на притѣсненія и соблазны, чинимые людямъ сего исповѣданія со стороны Духовенства Католическаго, убѣдили Его Величество принять общую мѣру исправленія на сіи случаи образованіемъ Духовной Католической Коллегіи на такихъ правилахъ, кои бы цѣлости обоихъ исповѣданій были сколь можно болѣе сообразны.

Препровождая при семъ списокъ съ Высочайшаго указа, по сему Правительствующему Сенату даннаго, (смотр. № 21393) имѣю честь сообщитъ вамъ, милостивый государь мой, въ дополненіе сей общей мѣры, къ мѣстному наблюденію по ввѣренной вамъ Губерніи слѣдующія Высочайшія повелѣнія. Три рода жалобъ по дѣламъ Уніатскимъ здѣсь были приносимы:

1. Россійское Духовное Начальство тѣхъ Епархій, гдѣ находятся Уніаты, представляло Святѣйшему Синоду, что Священники ихъ часто покушаются на совращеніе правовѣрныхъ къ своему исповѣданію, не оставляютъ прежнихъ своихъ приходовъ, обратившихся въ православіе, и продолжаютъ отправлять церковныя требы. Извѣстны прежнія предписанія, кои о прекращеніи таковыхъ притязаній въ разныя времена даны были. При настоящемъ случаѣ Его Величеству угодно было снова подтвердить, чтобъ нп подъ какимъ видомъ не было дозволяемо никакихъ соблазповъ, достоинству господствующей вѣры и общему порядку противныхъ.

2. Уніатское Духовенство неоднократно приносило жалобы, что Римско-Католнческое мѣстное Духовенство разными разглашеніями и наущеньями старается отторгнуть Уніатовъ отъ повиновенія ихъ церкви; что нѣкоторые приходы по Бѣлорусскимъ Губерніямъ

отошлись уже по сему отъ Уніатскаго исповѣданія и причислены, въ противность законовъ и правилъ Каноническихъ, къ Католической Епархіи со всѣмъ принадлежащимъ къ нимъ имуществомъ. Независимо отъ слѣдствія, которое по симъ жалобамъ на мѣстѣ производится, и о скорѣйшемъ коего окончаніи Государь Императоръ при семъ случаѣ соизволилъ вашему Высокопревосходительству подтвердить, Его Величеству благоугодно было повелѣть, чтобы и во всѣхъ вообще Губерніяхъ, гдѣ находится Унія, наблюдаемо было со всею точностью, дабы Католическое мѣстное Духовенство не дѣлало никакого притязанія къ Уніатамъ, а наипаче воздержалось бы отъ разглашенія объ уничтоясеніи Уніатскаго исповѣданія и тому подобныхъ внушеній и соблазновъ, общему порядку противныхъ. Сверхъ подтверждена, кои Духовенство Католическое отъ Коллегіи по сему предмету получить имѣетъ, ваше Высокопревосходительство не оставите конечно со стороны Полиціи и общаго благочинія наблюсти, дабы нигдѣ безпорядковъ таковыхъ допекаемо не было, и пресѣкая ихъ въ самомъ началѣ, предавать виновныхъ суду по всей строгости законовъ, на сіе случаи постановленныхъ, донося притомъ каждый разъ сюда, какъ скоро происшествія сего рода привлекутъ на себя некоторое вниманіе.

3. Уніатское Духовенство нредставляетъ, что многіе Уніатскіе приходы при первомъ образованіи Губерій, отъ Польши пріобрѣтенныхъ, показаны обратившимися къ православію, между тѣмъ какъ они остались прилѣпленными къ прежнему ихъ исповѣданію, что бывъ такимъ образомъ лишены всякой духовной помощи, не имѣютъ они ни церквей, ни священниковъ, что церкви Уніатскія, бывъ запечатаны, приходятъ въ упадокъ, а

утвари ихъ ветшають безъ упо-требленія. Прежде нежели можно будетъ положить какую либо по сему представленію мѣру исправленія, нужно удостовериться съ подробностью въ его истинѣ: и на сей конецъ Государь Императоръ повелѣтъ соизволилъ, чтобы въ тѣхъ Губерніяхъ, гдѣ есть Унія, собраны были всѣ свѣденія, сюда принадлежащія, какъ то: о числѣ Уніатскихъ приходовъ, о раздѣленіи Священниковъ, о количестве оставленныхъ церквей и монастырей, и о настоящемъ ихъ положеніи; само собой разумеется, что сведенія сіи должны или находиться въ дѣлахъ Губернскаго Начальства, или вновь могутъ быть собраны, безъ всякой однако же излишней огласки и съ осторожностью, дабы не подать какого либо повода къ разглашеніямъ объ уничтоженія Уніи, по разнымъ случаямъ и безъ всякаго основанія разсеваемыхъ. Таковые же указы объявлены и прочимъ Начальникамъ Губерній, гдѣ существуютъ уніаты.

П.С.З. № 21400.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 78-79.

1804 г. Августа 10.

Именный, данный Митрополиту Римско-Католическихъ въ Россіи церквей.— О предоставленіи ему всѣхъ правъ и преимуществъ отъ Папы Пія VI дарованныхъ.

Призпавъ за благо прервать всякія съ Римскимъ Дворомъ сношенія, доколе продолжатся объстоятельства къ тому Насъ побудившія, Повелеваемъ: чтобы вы, яко Митрополитъ Римскихъ-Католическихъ церквей въ Имперіи Нашей, дабы подданные Наши Римскаго исповѣданія, какъ Духовнаго званія, такъ и Свѣтскаго, не оставались въ нуждахъ своихъ безъ справедливая удовлетворенія; и на таковый конецъ имѣете употреблять всѣ права, преимущества и власть, отъ Папы Пія YI вамъ доставленный. Дознанное усердіе ваше къ службѣ Нашей есть вѣрнымъ для Насъ залогомъ, что благоразумнымъ употребленіемъ власти вамъ вверяемой, все Россійскія Римско-Католическія Епархіи, подъ надзоромъ вашимъ состоящія, сохранять надлежащее устройство и тишину.

П.*С.З.* ***№ 21421.***

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 79.

1805 г. Февраля 25.

Высочайше утвержденный докладъ Министра Народнаго Просвѣщенія. — О обращеніи нѣкоторой части дохода Греко-Уніатскихъ монастырей въ пользу публичныхъ Училищъ.

Докладъ. Попечитель Виленскаго Университета Тайный Совѣтникъ Князь Чарторыскій увѣдомилъ меня, что Греко-Уніатскіе Обаты: Дерманскій, Гайжевскій и Жидичинскій, Корсакъ, объявили Внзитатору Училищъ

Тайному Советнику Чацкому желанiе свое обратить нѣкоторую часть дохода ихъ монастырей въ пользу публичныхъ Училищъ. Помянутые Обаты доселѣ обязаны были содержать Училища изъ тѣхъ суммъ, кои отъ монастырей ихъ входили въ складку на содержанiе принятыхъ прежде монаховъ ордена де ла Трапъ, пришедшихъ изъ за границы и послѣ того обратно высланныхъ. Такимъ образомъ досталось имъ ежегодно издерживать: Дерманскому на дѣвичье Училищѣ 4.555, а Жидичинскому на мужеское 9.000 злотыхъ Польскихъ. Сiи Опаты согласились нынѣ для полезнѣйшаго употребленiя помянутыхъ суммъ подъ общимъ распоряженiемъ присоединить оныя на всегда къ своимъ монастырамъ съ нѣкоторою прибавкою, и именно, чтобъ Дерманскiй вносилъ впереди ежегодно по 5.000 а Жидичинскiй по 9.555 злотыхъ Польскихъ. Визитаторъ Чацкiй изъясняетъ, что дѣти, содержимый теперь изъ упомянутыхъ суммъ, нимало отъ сей перемѣнѣ не потерпятъ. Ибо Жидичинское малое Училище находясь отъ Луцка въ одной милѣ разстоянiемъ, можетъ присоединено быть съ большею пользою къ Луцкому, гораздо лучше устроенному, а Дерманское дѣвичье приличнѣе отдать подъ смотрѣ-нiе монахинь.

Представляя объ ономъ Вашему Императорскому Величеству, испрашиваю на сiе Высочайшая утвержденiя.

Резолюцiя. Быть по сему.

П.С.З. № 21638.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссiею. Т. XVI Документы, относящiеся къ исторiи церковной унiи въ Россiи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженiя. – С. 80.

1805 г. Іюля 16.

Имеиный, данный Сенату. — О раздѣленІи Римско-Католической Духовной Коллегш па два Департамента, и о присвоенiи каждому изъ нихъ особыхъ дѣлъ.

Обращая вниманiе на множество дѣлъ, накопившихся въ Римско-Католической Духовной Коллегiи, Мы признаемъ за лучшiй и удобнѣйшiй способъ къ скорѣйшему оныхъ окончанiю, раздѣлить Коллегiю сiю на 2 Департамента, составя оные: 1-й изъ Духовенства Римско-Католическаго, 2-й изъ Духовенства Унiатскаго, съ такимъ распоряженiемъ, чтобы первому Департаменту присвоены были дѣла Духовныя и церковный, непосредственно до Римско-Католическаго исповѣданiя относящаяся, а второму подобный же дѣла, касающiяся до Унiатскаго исповѣданiя; для сужденiя же по дѣламъ, тому и другому исповѣданiю купно принадлежащимъ составлять изъ сихъ двухъ Департаментовъ Общее Собранiе; и наконецъ, Секретарей и канцелярскихъ служителей, нынѣ въ Коллегiи по штату 1801 года Ноября 13 дня находящихся, размѣстить по обоимъ Департаментамъ соразмѣрая число оныхъ числу дѣлъ, въ каждый изъ сихъ Департаментовъ поступить долженствующихъ.

П.С.З. № 21836.

Крынiца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссiею. Т. XVI Документы, относящiеся къ исторiи церковной унiи въ Россiи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженiя. – С. 81.

1807 г. Октября 25.

Сенатскій. — О предписаніе Римско-Католическому Духовенству, чтобъ недопускало Уніатовъ присоединяться къ Римской Церкви.

Правительствующей Сенатъ, слушавъ дѣло начавшееся по вѣденію Святѣйшаго Синода, что въ Бѣлорусскихъ Губерніяхъ Римско-Католическіе Священники превращаютъ и присоединяютъ Духовныхъ и свѣтскихъ Уніатовъ въ свое исповѣданіе, а послѣ продолжаемое по Именному указу, при коемъ препровождено произведенное по сему предмету Военнымъ Губернаторомъ Михельсономъ слѣдствіе, Приказали: по разсмотрѣніи всѣхъ обстоятельствъ, заключающихся въ экстрактахъ изъ слѣдственныхъ Коммисій, по наряженію Военнымъ Губернаторомъ Михельсономъ, въ слѣдетвіе Высочайшаго Его Императорскаго Величества повелѣнія произве-денныхъ, Сенатъ находитъ, что главныя при**чины** превращенія Уніатовъ въ Католики суть слѣдующія: I. Указъ Римско-Католической Духовной Коллегіи отъ 9 Сентября 1801 года, послѣдовавшій по дѣлу о перехожденіи Велижскихъ прихожанъ, въ коемъ она изъясняя, что перехожденіе исповѣдниковъ изъ Уніатскаго обряда въ Римско-Католическій, яко заключающій въ себѣ одно и тожъ исповѣданіе, по Каноническимъ Духовнымъ правиламъ позволительно и Высо-чайшимъ узаконеніямъ не противно, утвердила рѣшепіе Могилевской Консисторіи, что перешедшіе изъ Уніи помянутые прихожане имѣютъ уже остаться въ Римско-Католическомъ обрядѣ.

2. Предложеніе Епископа Бениславскаго отъ 15 Марта 1801 года, бывшаго тогда Предсѣдатель ствующимъ Членомъ Римско-Католической Духовной Коллегіи, данное на вопросъ Римско-Католической Могилевской Коноисторіи, коимъ предписалъ ей, чтобы въ дѣлахъ о принятіи Уніатскихъ Священниковъ въ Латинскій обрядъ поступала по резолюціи Римской Конгрегаціи о распрострапеніи вѣры, послѣдовавшей 1624 года Боля 7 дня, въ которой изъяснено, что Папа Урбанъ VIII, по мнѣнію Легата своего, находившагося тогда въ Польшѣ и представлявшая, что Король Польскій Сигизмундъ III и вельможи тогдашніе не дозволили опубликоваиія Буллы, состоявшейся до того, воспрещающей всѣмъ Уніатамъ нерехожденіе въ Латинскій обрядъ подъ строгимъ наказаніемъ неважностію дѣйствія, оную Буллу отмѣнилъ, распространяя запрещеніе сіе на однихъ Духовныхъ. Въ слѣдствіе чего, когда по состояніи сего предѣленія, представляемо было о нѣкоторыхъ свѣтскихъ людяхъ, съ испрашиваніемъ позволенія на перехожденіе имъ въ Латинскій обрядъ, то оная Конгрегація всегда отвѣчала, что свѣтскимъ людямъ, на основаніи означеннаго опредѣленія, и разрѣшеніе не нужно.

3. Письмо бывшаго здѣсь въ Санктпетербургѣ Нунція Литты, писанное изъ С.-Петербурга къ Базиліанскому Провинціалу, а Могилевской Римской-Католицкой Консисторіи Архіепископомъ Лисовскимъ сообщенное, въ коемъ онъ Нунцій объявилъ, что Римская Конгрегація о распространеніи вѣры, по дошедшимъ въ оную просьбамъ о дозволеніи Греко-Уніатамъ, въ Россіи находящимся, переходить въ обрядъ Латинскій, опредѣлила позволеніе сіе распространить не только на народъ Россійскій Греко-Уніатскій, но и на Священниковъ

того исповѣданія, полагая, что въ разсужденіи монаховъ ничего новаго вводить не должно. Всѣ сіи побужденія приняты Римско-Католическою Могилевскою Консисторіею за основаніе въ резолюцію ея отъ 24 Марта 1802 года, позволяющей Священнику Юрчевской церкви Калиновскому и просившимъ добровольно прихожанамъ его принять Римскій обрядъ, и какъ переходъ Уніатовъ въ Католики посдѣдовалъ въ самомъ большемъ количестве въ 1802 году, то повидимому оная Консисторская резолюція породила во всехъ причастныхъ къ сему дѣлу мненіе, что перехожденіе позволительно. Изъ сего же последовали многія здоупотребленія, разсѣялись народные слухи, и некоторые, какъ по слѣдствію оказывается, делая ложныя внуше-нія о имѣющемъ яко бы послѣдовать уничтоженіи Уніи, привлекали Уніатскихъ прихожанъ въ Латинскій обрядъ. Все же еіе по большей части последовало отъ упущеніи изъ виду во-первыхъ: Высочайшихъ узаконеній, воспрещающихъ принятіе и исполненіе тѣхъ Папскихъ Буллъ и внѣшпей Духовной власти распоряженій, которыя Высочайшею Властію не подтверждены; а потому весьма законопротивно и въ явное Высочайшихъ указовъ ослушаніе приведено въ дѣйствіе положеніе, Римскою Коллегіею, называемою о распространеніе вѣры, учиненное въ противность прежней Папской Буллы, запрещающей переходъ изъ Уніи въ Латинскій обрядъ. Во-вторыхъ: отъ непослушанія бывшаго Римско-Католическаго Департамента, что ныне Коллегія, указу Сената отъ 13 Генваря 1799 года, коимъ предписано было, что хотя и найдены достойными наказанія принявшіе Уніатовъ, но, за недоразуменіемъ Ксендзовъ, оставлено сіе безъ следствія, съ тѣмъ, чтобы впредь и другихъ религій къ себе не подговаривали. Въ третьихъ: что хотя бы и полагать

Уніатовъ съ Католиками одноисповѣдниками, различающимися токмо обрядами, но и въ такомъ случае превращеніе Уніатовъ въ Католики, безъ особливаго и точная дозволенія Правительства по одному аналогическому толкованію Высочайшаго указа отъ 29 Декабря 1800 года, есть дѣйствіе противозаконное и самовольное, за что и слѣдовало бы поступить съ Членами Коллегіи, подписавшими опредѣленіе, по которому указъ 1801 года Сентября 9 дня изъ Коллегіи послѣдовалъ, а особливо съ Епископомъ Бениславскемъ, давшимъ сверхъ того противозаконное предложеніе, по всей строгости законовъ: но какъ поводомъ имъ было къ тому болѣе письмо Нунціуса Литты, то, во уваженіе сего, Сенатъ полагаетъ: I. Учинить всѣмъ имъ строгій выговоръ. II. Какъ Могилевская Консисторія исполняла токмо данный ей отъ Начальства предписанія, а Уніатскіе Священники, съ прихожанами своими принявшіе Римской обрядъ по убѣжденію о существующемъ позволена, послѣдовали уже Начальственному заблужденію: то Могилевскую Консисторію и всѣхъ Уніатовъ, принявнщхъ Римскій обрядъ, отъ всякаго отвѣтствія освободить, а старшему Освѣйскаго Миссіонерскаго монастыря Ксендзу Фабіановичу, тогожъ монастыря Ксендзу Бартошевнчу, Ушацкнмъ и Забѣльскимъ Доминиканамъ и Коммиссару Польскому Ротмистру Дакишевичу, которые по слѣдствію не открываются дѣлавшими ложныя внушенія, но токмо принявшими добровольно переходящихъ и воспомоществовавшими къ сему, учинить строжайшій выговоръ. Ш. Что же касается до тѣхъ лицъ, которыя, какъ видно изъ слѣдствія, къ дѣйствіямъ по направленію причинъ начальныхъ присоединяли отъ себя ложныя разглашенія о уничтоженіи Уніи и внушали въ народъ

разныя нелѣпости, произносили укоризны противъ господствующей религіи, какъ то: Освѣйскаго Миссіонерскаго монастыря монахи Яронскій и Ленктовичъ, Освѣйскаго прихода бывшій Уніатскій, а нынѣ перешедшій въ Латинскій обрядъ Священникъ Антонъ Бултакъ, Свольнянскаго прихода Священникъ Іоаннъ Ломановичъ, Освѣйскаго прихода Викарный Симонъ Томковидъ, и тогожъ прихода дьячекъ Грибачъ, учинившій побои, также шляхтичъ Нагорскій, употребившей насиліе и съ побоями принужденіе: то первыхъ пять, какъ получившихъ уже заслуженное ими наказаніе долговремепнымъ содержаніемъ подъ стражею, освободя отъ суда и ареста и замѣня имъ содержаніе подъ стражею въ наказаніе, учинить имъ надлежащее увѣщаніе и подтвержденіе, чтобъ впредь, подъ опасеніемъ Уголовнаго Суда, отъ таковыхъ поступковъ воздержались; а послѣднихъ двухъ: дьячка Грибача и шляхтича Нагорскаго, яко учинившихъ и побои, предать суду уголовному, не отнимая однако жъ у нихъ средствъ къ оправданію своему, если какія имѣютъ противъ открывшихся на нихъ по слѣдствію извѣтовъ. IV. Монаховъ же Уніатскихъ, принявшихъ обрядъ Римско-Католиче-скій, обратить паки въ ихъ монастыри. V. Хотя изъ слѣдствія и видно, что въ то самое время, когда воспослѣдовалъ переходъ изъ Уніатовъ въ Католики, носилась копія съ письма Каноника Шантыря, въ коемъ якобы, какъ и въ помянутой резолюціи Могилевской Консисторіи, изъяснено, что Высочайшій указъ 1800 года Декабря 29-го дня позволяетъ якобы Уніатамъ переходить въ Римскій обрядъ; разглашеніе же сего письма показываютъ по слѣдствію на Декапа Мирскаго; но какъ онъ въ семъ не признался ни совершенно уличенъ, а Шантыремъ поданное выше

прописанное прошеніе, по соображеніи онаго съ дѣломъ, оказывается удовлетворительнымъ ибо защищается онъ тѣми же причинами, подъ которыя Сенатъ подвелъ Могилевскую Консисторію и прочихъ Духовныхъ чиновъ, участвовавшихъ въ совращеніи: то наравнѣ съ ними и его Шантыря отъ всякаго слѣдствія и суда освободить. VI. Поелику Военный Губернаторъ Михельсонъ доноситъ, что по предмету обратившегося одного крестьянина изъ Греко-Россійскаго исповѣданія въ числѣ Уніацкихъ прихожанъ, Никиты Андреева, и относительно Дризинскаго Нижняго Земскаго Суда, отказавшаго въ помощи Уніатскому Духовному Начальству въ высылкѣ самовольныхъ отступниковъ къ отвѣту, предписано отъ него поступать по законамъ; то о семъ учинить токмо отъ Сената подтвержденіе указомъ. VП. Какъ еще въ копіяхъ, при вѣденіи Святѣйшаго Синода сообщенныхъ, много оказывается обстоятельствъ о превращеніи Уніатовъ неизслѣдованпыхъ, которыя прописаны въ рапортахъ отъ разныхъ Духовныхъ лицъ и мѣстъ, а именно: 1. Что Оршанскіе Базиліане, разнаго званія людей, въ томъ числѣ и крестьянъ целыми деревнями въ приходахъ имъ припадлежа-щихъ, въ четыредесятницу 1802 года къ исповѣди и причастію Святыхъ Таинъ не принимали, а отсылали для того къ тамошнимъ Іезуитамъ и другимъ Римскаго исновѣданія орденовъ монахамъ. 2. Что Полоцкаго уѣзда Волынецкаго монастыря Доминикане крестьянъ, состоящихъ въ ихъ владѣніи, а помѣщики Великовичъ и Гласно крестьянъ же своихъ изъ Уніи обращаютъ въ Римскій обрядъ. 3. Что многіе Уніаты, живущіе въ деревняхъ по близости отъ Орши, а особливо въ деревнѣ Пустынькахъ, владѣнія монахинь Базиліаиокъ, желаютъ быть благочестивыми, но опасаются помѣщиковъ

своихъ, которые ихъ принужденнымъ образомъ заставляли къ тамошнимъ Іезуитамъ ходить. 4. Что Уніатскій священникъ Луковичъ крестьянъ Себежскаго Повѣта, Покровской церкви, погоста Дѣдина, содержащихъ Уніатское исповѣданіе, уговаривалъ принять Римско-Католическій обрядъ, объявляя, что и самъ оный приметъ и церковь посвятитъ въ костелъ; они же крестьяне поданымъ въ Себежскій Духовный заказъ прошеніемъ просили присоединить ихъ къ благочестію и церковь на костелъ посвящать не допускать. 5. Что Уніатскій Священникъ Зенковичъ, явясь въ Сеннинскій Нижній Земскій Судъ, объявилъ, что отъ Лукомской Уніатской церкви къ Лукомскому Францисканскому монастырю и къ Плебаніи тамошняго Ксенза Шульца присоединилось 220 Уніатскихъ дворовъ, и что монахъ Францисканъ съ Лукомля въ деревнѣ Вятіорѣ въ Уніатской церкви нриводилъ Уніатовъ въ Римскую религію, а помѣщикъ Хорунжій Гласко, бывшій въ то время въ церквѣ, прислапнаго отъ Уніатскаго Суррогата Зенковича Викарнаго для спроса у Францискана: по каковому повелѣнію онъ приводитъ Уніатовъ въ свою религію? схватилъ за волосы въ церквѣ во время причастія Францисканомъ превращенныхъ Уніатовъ, билъ его до крови въ рожу и палкою нещадно. 6. Что помѣщика Василевскаго деревни Нижней-Городки, Оршанскихъ Базиліанокъ деревни Пустынекъ и помѣщика Шибеки деревни Листовки, 15 душъ хозяевъ, выключая ихъ семейства, да деревни Листовки хозяинъ Апанасъ Букѣевичъ съ семействомъ, у Оршанскихъ Іезуитовъ присоединились изъ Уніи въ Римскую религію; и 7. Что Ксензъ Шумскій Настоятель Кюхановской церкви, принявъ самъ обрядъ Римскій, обратилъ и всѣхъ

прихожанъ своихъ: то предписать кому слѣдуетъ и о семъ учинить изслѣдованіе, и что окажется, донести Сенату. VШ. Какъ въ Высочайшемъ Именномъ указѣ, объявленномъ Министромъ Юстиціи Митрополиту Сестренцевичу желающимъ принять благочестіе способствовали и вспомоществовали. Въ третьихъ: Имели бы наблюденіе, чтобы къ обращенію Уніатовъ въ Римскій обрядъ никакого не было делано не токмо насилія или уговоровъ, но даже добровольно желающихъ Священниковъ и прихожанъ Уніатскихъ отнюдь не принимали бы, подъ опасеніемъ преступникамъ наказанія по законамъ. И наконецъ. Х. Всему Римско-Католическому и Уніатскому Духовенству учинить строжайшее предписаніе, что Высочайшіе указы о неперехожденіи изъ одной Христіанской веры въ другую терпимую, относятся и на обрядъ Уніатскій; а потому, чтобы никто изъ одного изъ своихъ обрядовъ въ другой не переходилъ, а Римско-Католическое Духовенство, чтобъ желающихъ не принимало, и какъ сіе, такъ и Уніатское, позволенія никому не давало; а если кто впредь противъ сего поступитъ, тотъ, яко преступника не избегнетъ , наказанія; о чемъ куда следуетъ и послать ука-. зы, а Его Императорскому Величеству о семъ . решеніи донести всеподданнейшимъ рапортомъ

П. С. З. № *22619.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 90-93.

1809 г. Февраля 14.

Именный, данный Сенату. — О возстановленіе Литовской Митрополичьей Епархіи; объ уничтоженіи Супрасльской въ Бѣлостокской Области Епархіи и о присоединенiе состоящихъ въ ней церквей къ Епархіи Бржестской; о причисленіе къ возстановляемой Литовской Митрополичьей Епархіи имѣній названныхъ столовыми Митрополичьими и объ учрежденіи въ Вильнѣ для управленія сею Епархіею Консисторіи и Суфрагана.

По представленіи къ Намъ Митрополита Уніатскихъ въ Россіи церквей Лисовскаго, Повелѣваемъ: 1. Возстановить по прежнему Литовскую Митрополичью Епархію, причисля къ ней изъ Бржестской 300 церквей. 2. Супрасльскую въ Бѣлостокской Области Енархію упичтолшть и состоянія въ ней церкви присоединить къ Епархіи Бржестской. 3. Поданныя отъ разныхъ Литовскихъ вельможъ къ Впленской Каѳедральной и Соборной Новогрудской церквамъ имѣнія, названныя въ послѣдствіи столовыми Митрополичьими, и нынѣ въ вѣдомствѣ Бржестскаго Епископа Булгака находящіяся, причислить на прежнемъ основаніи къ возстановляемой Литовской Митрополичьей Епархіи. 4. Для управленія сею Епархіею, подъ вѣдомствомъ Митрополита учредить въ Вильнѣ Консисторію и Суффрагана, олредѣляя имъ содержаніе изъ причисляемаго къ Епархіи сей отъ Бржестскаго Епископства имѣнія. 5. Такъ какъ Супрасльская Еиархія причисляется къ Бржестской, то опредѣленные отъ Прусскаго Правительства на жалованье Супрасльскому Епископу 4000 талеровъ обратить на содержаніе Бржестскаго Суффрагана и Консисторіи. 6. Вмѣсто

Митрополичьихъ Литовскихъ имѣній, выходящихъ изъ вѣдомства Бржестскаго Епископа, оставить на содержанiе его съ Архiерейскимъ штатомъ, назначенный ему пенсiонъ съ остальными принадлежащими ему по званiю Бржестскаго Епископа имѣнiями. 7. Предоставить 2 Департаменту Римско-Католической Духовной Коллегiи назначить для пребыванiя Бржестскаго Епископа и помѣщенiя Консисторiи которой либо, по усмотрѣпiю его Енискона, изъ Базилiанскихъ монастырей. 8. При возстановленiи по прежнему Литовской Митрополичьей Епархiи, Епископъ Бржестской имѣетъ возвратить, по принадлежности, въ Виленскую Каоедральную церковь Митрополичью ризницу, оставшуюся у него по уничтоженiи той Митрополiи. 9. Распредѣленiе сихъ Епархiй и уста-новленiе въ нихъ падлежащаго порядка соот-вѣтственно прочимъ возложить на 2-й Департаментъ Римско-Католической Духовной Коллегiи.

П.С.З. № 23482.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссiею. Т. XVI Документы, относящiеся къ исторiи церковной унiи въ Россiи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженiя. – С. 94.

1809 г. Маiя 26.

Именный, объявленный Римско-Католической Духовной Коллегiи 2-му Департаменту Министромъ IОстицiи. — О запрещенiе Унiатскнмъ Епископамъ продавать церковное имущество, безъ вѣдома высшаго церковнаго Начальства.

Его Императорское Величество усмотрѣть соизволилъ, что Бржеской Епископъ Булгакъ, въ Іюнѣ мѣсяцѣ прошлаго 1808 года, сдѣлалъ условіе съ Виленскимъ Университетомъ объ отдачѣ въ вѣденіе онаго каоедральной церкви, принадлежащей Митрополитанскому дому; каковая сдѣлка, хотя по докладу Министра Просвѣщенія Высочайше и апробована, но поелику Епископъ Булгакъ приступилъ къ сему безъ вѣдома Унiатскаго Митрополита Лисовскаго и Римско-Католической Коллегіи 2 Департамента то Государь Императоръ Высочайше указать изволилъ ему Епископу сдѣлать за сіе выговоръ чрезъ помянутый Департаментъ и подтвердить всѣмъ Унiатскимъ Епископамъ, дабы они, безъ вѣдома высшаго Духовнаго Начальства, отъ продажи и подобныхъ уступокъ церковнаго имущества впредь воздержались.

Каковую Высочайшую волю къ надлежащему исполненію и предлагаю оной Коллегіи второму Департаменту.

П.С.З. № 23663

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 94.

1810 г. Февраля 3.

Сенатскій. — О распоряженіяхъ, Римско-Католической Духовной Коллегіи 2 Департаментомъ учиненныхъ для возстановленія Литовской Митрополичьей Епархіи.

Правительствующей Сенатъ, слушавъ рапортъ Римско-Католической Духовной Коллегіи 2 Департамента, коимъ доноситъ на указъ Правительствующаго Сената, отъ 17 Февраля 1809 года посланный, о исполнен**іи** Именнаго Высочайшаго указа, въ 14 день того жъ Февраля Правительствующему Сенату даннаго, въ коемъ изображено: По представлен**ію** къ Намъ Митрополита Ун**і**атскихъ въ Россіи церквей Лисовскаго, Повелѣваемъ: 1. Возстановить по прежнему Литовскую Митрополичью Епарх**і**ю, причисли къ ней изъ Бржестской 300 церквей. 2. Супрасльскую въ Бѣлостокской Области Епархію уничтожить, и состоящія въ ней церкви присоединить къ Бржестской Епархіи. 3. Наданныя отъ разныхъ Литовскихъ вельможъ къ Виленской Каѳедральной и Соборной Новогрудской церквамъ имѣнія, названныя въ послѣдствіи столовыми Митрополичьими, и нынѣ въ вѣдомствѣ Духовной Коллегіи. Коллегія, имѣя совершеннѣйшее свѣденіе о всѣхъ обстоятельствахъ, какія оной были нужны и каковыхъ требовала она по предмету исполненія онаго Высочайшаго Его Императорскаго Величества указа о распределен**іи** Митрополичьей и Бржестской Епархіи и установлен**іи** въ оныхъ надлежащаго порядка, соотвѣтственно прочимъ, и, приводя таковый Высочайшій указъ въ должное исполненіе, полагаетъ слѣдующее: 1. Касательно распределенія оныхъ Епархій: Литовскую Митрополичью Епархію ограничить церквами всѣми безъ изъятія въ Виленской и Курляндской Губерніяхъ состоящими, а Минской Губерніи, находящимися въ поветахъ: Дисненскомъ, Вилейскомъ, Борисовскомъ, Минскомъ, Игуменскомъ и Бобруйскомъ, которыя всѣ составятъ всего 300 церквей; Бржестскаго Епископа

Булгака находящіеся, прискую же Епархію ограничить Бѣлостокскою обчислить на прежнемъ основаніи къ возстановляемой Литовской Митрополичьей Епархіи. 4. Для управленія сею Епархіею, подъ ведомствомъ Митрополита учредить въ Вильне Консисторію и Суффрагана, определи имъ содержаніе изъ причисляемаго отъ Бржестскаго Епископства именія. 5. Такъ какъ Супрасльская Епархія причисляется къ Бржестской, то опредѣленныя отъ Прусскаго Правительства на жалованіе Супрасльскому Епископу 4,000 талеровъ обратить на содержаніе Бржестскаго Суффрагана и Консисторіи. 6. Вместо Митрополичьихъ Литовскихъ именій, выходящнхъ изъ ведомства Бржестскаго Епископа, оставить на содержаніе его съ Архіерейскимъ штатомъ назначенный ему пенсіонъ, съ остальными принадлежащими ему по званію Бржестскаго Епископа имѣніями. 7. Предоставить 2 Департаменту Римско-Католической Духовной Коллегіи назначить для пребыванія Бржестскаго Епископа и помещенія Консисторіи который либо, по усмотренію его Епископа, изъ Базильанскихъ монастырей. 8. При возстановленіи по прежнему Литовской Митрополичьей Епархіи, Епископъ Бржестскій имеетъ возвратить по принадлежности въ Виленскую Каѳедральную церковь Митрополичью ризницу, оставшуюся у него при уничтоженіи той Митрополіи. 9. Распредѣленіе же Епархій и установленіе въ нихъ надлежащаго порядка, соответственно прочимъ, возложить на 2 Департаментъ Римско-Католическій, Гродненскою Губерніею, и Минскою Губерніею, остающимися за отдѣленіемъ къ Митрополичьей Епархіи Поветами, а именно: Слуцкимъ, Пинскимъ, Мозырскимъ и Речицкимъ, нѳ касаясь права, какое имели Митрополиты

къ Новогрудской церкви, яко Соборной. **2.** Супрасльскую Консисторію признать несуществующей, почему и велеть оной, чтобы все свои акты отослала Бржестскому Епископу и Консисторіи. 3. Какъ Бржестскому Епископу, такь и Вилепскому нареченному Епископомъ Суффрагану Головне, предписать указами: первому чтобы именія въ Виленской, да фольварки, именуемые Новогрудокъ, Рута и Быкевичи, въ Гродненской Губерніяхъ состоящія, съ Юрисдиками, землями, угодьями и прочими, какъ на Виленскую каѳедру, такъ и на Новогрудскую Соборную церковь фундушоными паданіями, которыя по ныне находились въ ведомстве его Епископа но описямъ, какія имѣлъ по покойномъ Митрополіи Ростоцкомъ, отдалъ; а другому, чтобы все оное въ вѣденіе и управленіе свое на законномъ основаніи принялъ; о чемъ для отказа за нимъ Головнею законнымъ порядкомъ оныхъ имепій сообщить въ Виленское и Гродненское Губернскія Правленія. 4. Какъ Высочайшимъ Его Императорскаго Величества указомъ, объяв-леннымъ Г. Действительнымъ Тайнымъ Советникомъ Министромъ Юстиціи и Кавалеромъ Княземъ Петромъ Васильевичемъ Лопухинымъ 22 Сентября 1809 года, велѣно: Виленскому Суффрагану Головнѣ, наравпѣ съ прочими Архіереями, управлять Литовскою Митрополичьею Епархіею; то въ сходство указа 1804 года Сентября 27, представить ему учредить и открыть въ городѣ Вильнѣ Консисторію, давъ преимущество на засѣданіе въ оной, по учиненному покойному Митрополиту и Кавалеру Лисовскому отъ него Суффрагана Головни предоставление, назначеннымъ имъ же Митрополитомъ къ таковому засѣданію Бржестскимъ Каноникамъ: Ильѣ Мокржицкому, Іосифу Шидловскому и Климентію Конецкому, и переименованнымъ въ Виленскіе

Каноники. Изъ доходовъ жъ съ вышеозначенныхъ имѣній, одну половину имѣетъ онъ Суффраганъ обращать на себя съ своимъ штатомъ, а другую на содержаніе Коисисторіи, Канцеляріи оной и на канцелярскіе расходы, управляя оными имѣніями по совѣту и единогласію присутствующихъ Консисторіи. 5. Поелику 4000 Прусскихъ талеровъ, которые Прусскимъ Правительствомъ назначены были прежде на содержаніе Супрасльскаго Епископа, нынѣ Высочайше предопределены на содержаніе Бржестскаго Суффрагана и Консисторіи: то половина оной суммы, то есть 2000 талеровъ, должна быть обращаема на Суффрагана, а другая таковая же половина па Консисторію, которая оную, въ сходство указа 1804 года Сентября 27, получать доляша отъ мѣстнаго Архіерея; а сего обязанностію будетъ оные 2000 талеровъ всѣ сполна обращать единственно на жалованье присутствующимъ Консисторіи, капцелярскимъ слушателямъ и на канцелярскіе расходы; о чемъ, когда извѣщено будетъ Коллегіи, откуда будетъ отпущаема оная сумма, то есть 4000 талеровъ, то о безостаповочпомъ платежѣ оной ежегодно въ то мѣсто изъ Коллегш учинить отпошепіе. 6. Въ Минское и Гродненское Губернскія Правленія сообщить: въ первое, о принятіи со стороны онаго мѣръ, дабы 3000 рублей, опредѣленные прежде въ пенсіонъ Епископа Булгака, а послѣ вмѣстѣ съ имѣніями обращенные на содержаніе Бржестскаго Епископа, исправно были уплачиваемы; а во второе: дабы Всемилостивѣйше оставленные на содержаніе Бржестскаго Епископа и поименованные имъ фольварки, какъ то: Тришинъ въ Бржестскомъ, а Варатицкъ, Тышкѣвичи и Бѣлинокъ въ Кобринскомъ Повѣтахъ состояние, чрезъ кого слѣдуетъ, законнымъ порядкомъ отдало во владѣніе

Бряжестскаго Епископа. 7. Жировицкій Базиліанскій монастырь, согласно избранію Бржестскаго Епископа, онредѣлить на жительство его и на помѣщеніе Консисторіи со штатомъ оной, съ тѣмъ, чтобы отъ того не было для существующихъ тамъ школъ стѣсненія. 8. Бржестскому Епископу предписать, чтобы оставшіеся по Митрополитахъ ризницу и всѣ прочія церковныя утвари и вещи, какія у него Епископа находятся, отдалъ всѣ Суффрагану Головнѣ, или имѣющему отъ него на принятіе оныхъ довѣріе, но взаимнымъ какъ въ выдачѣ, такъ и въ пріемѣ оныхъ реверсамъ; для чего и препроводить ему Головнѣ копіи съ представленныхъ въ Коллегіи Епископомъ Булгакомъ реэстровъ. 9. Что же касается до установленія надлежащего въ оныхъ двухъ: Литовской Митрополичей и Бржестской Епархіяхъ, соотвѣтственно прочимъ, порядка: то сообразно Именнаго Его Императорскаго Величества Высочайшаго указа, въ 18 день Іюля 1803 года Правительствующему Сенату даннаго о Главной Семинаріи, пункту 8: 1. Къ Свѣржнянской Семинаріи, остающейся нынѣ въ Митрополичей Епархіи (оставляя при оной настоящій ея фундушъ) до окончательнаго рѣшенія Правительствующаго Сената, определить доходы съ поалумнатской суммы … червонныхъ, и сумму съ процентовъ и недоимокъ, тамъ же оставленную, на всегда къ ней же причислить; управленіе жъ, по предписаніямъ Тридентинскаго Собора, оною Семинаріею, предпоручить мѣстному Епархіальному Правителю, какъ равно управленіе, по тому жъ Тридентинскому Собору, Лавришевскою Семинаріею, препоручая Бржестскому Епископу, оставить съ цѣлымъ оной настоящимъ фундушемъ къ Бржестской Епархіи, причисли къ той же Семинаріи и фундушъ таковой же

Супрасльской на трехъ Клириковъ; а въ Главную при Виленскомъ Университетѣ Семинарію, отнынѣ Литовская Епархія четырехъ, Бржестская пяти Клириковъ доставлять имѣетъ; нынѣ же находящимся въ Главной Семинаріи Клирикамъ предоставить свободу возвратиться въ тѣ уѣзды, откуда были присланы. 2. Архивъ и всѣ документы, служащіе Митрополитамъ и возстановляемой Литовской ихъ Епархіи, предписать Бржестскому Епископу, чтобы Суффрагану Головне, или кому изъ достойныхъ Духовныхъ чиновъ отъ него довѣрено будетъ, всѣ сполна отдалъ съ двумя порядочными описями, изъ которыхъ одна вручена будетъ отдатчику, а другая пріемщику оныхъ за обосторонними подписями. 3. Предписать наименованному Епископомъ Суффрагану Головнѣ, дабы онъ между тѣмъ, пока определено будетъ въ городѣ Вильнѣ мѣсто на жительство для Епископа и помѣщенія Консисторіи, снесясь съ Литовскимъ Базиліанскимъ Провинціаломъ, хотя за деньги, если нельзя иначе, нанялъ въ Виленскомъ монастырѣ мѣсто на присутствіе Консисторіи съ Канделяріею оной, и для склада архива и ризницы. 4. Какъ изъ Литовской Митрополичей Епархіи нужно имѣть въ томъ Департаменте Коллегіи Заседателя, то о предназпаченіи онаго, а равно и объ определеніи для него жалованья, соразмѣрно прочимъ Заседателямъ представить Господину Министру Юстиціи, и за воспоследованіемъ отъ него отвѣта, учинить по оному надлежащія распоряженія, 5. Все принадлежащая Митрополитамъ суммы, а равно и тѣ къ которымъ они имѣютъ право получить или отыскивать оныя, и обращать на предназначенный имъ предметъ, возложить обязанность на Суффрагана Головню и на Консисторію, равномерно препоручить ему жъ Суффрагану и

Консисторіи, чтобы предприняли надлежащая меры о возврате отторгнутыхъ домовъ, земель, пляцовъ и прочихъ собствениостей, къ фундушу Митрополичей Епархіи принадлежащихъ, и о принятіи въ свое владѣніе и содержаніе поалумнатскаго фольварка, состоящая за городомъ Вильною на форштатѣ Лукишкахъ. Вынесенный изъ каѳедры въ Вилеискій Базиліанскій монастырь вещи, а колокола и крестъ, находящіеся въ веденіи Университета, предписать Суффрагану Головне, чтобы всѣ тѣ отыскавъ, принялъ въ свое ведомство, и оное включилъ въ опись Митрополичей ризницы. О чемъ Правительствующему Сенату донести рапортомъ, Епархіальнымъ же Архіереямъ и Управляющему Литовскою Митрополичею Епархіею нареченному Епископу Суффрагану Головне, Бржестскому нареченному Епископомъ Суффрагану Яворовскому, всѣмъ Уніатскимъ Духовнымъ Консисторіямъ и Базиліанскаго Ордена Провинціаламъ послать указы; а въ Губернскія Правленія: Виленское, Гродненское, Курляндское и Минское сообщить; о каковомъ исполненіи Высочайшая указа донести и его Светлости Г. Министру Юстиціи. Приказали: Сенатъ разсмотрѣвъ распоряженіи Римско-Католической Духовной Коллегіи **2** Департамента, учиненныя ею по Именному Высочайшему указу возстановленый вновь Литовской Митрополитской Епархіи, находитъ оныя, какъ въ назначеніи въ оной Епархіи церквей, такъ и въ прочихъ пунктахъ для действительная исполненія показаннаго Именная Высочайшаго указа достаточными; а по тому оныя утвердить, кроме предполагаемыхъ къ Свѣржнянской Семинаріи доходовъ съ поалумнатской суммы; ибо о домѣ, за который сія сумма до продаже его взята, производится въ Сенатѣ особое дѣло; о чемъ въ оную Коллегію послать

указъ, съ темъ, что ежели означенное положеніе ея въ которой либо части по сихъ поръ действительно не исполнено, привести въ таковое въ самоскорейшемъ времени; въ Департаментъ же Министерства Юстиціи сообщить съ сего определенія копію.

П.С. З. № 24118

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 94-97.

1810 г. Іюля 21.

Сенатскій. — О предписан*і*е Римско-Католическому и Ун*і*атскому Дспартаментамъ наблюдать, дабы изъ одного вѣроисповѣданія въ другое непривлекали въ принят*і*е же господствующей религіи никакого препятствія не чинили.

Правительствуьощій Сенатъ, слушавъ рапортъ Витебскаго Губернскаго Правленія, коимъ на указъ Правительствующаго Сената, о учиненіи и изследованіи касательно обращенія тамошней Губерніи въ нѣкоторыхъ повѣтахъ Доминиканами и помещиками Беликовичемъ и Гласкою собственныхъ своихъ крестьянъ, а Священниками Луковичемъ и Шумскимъ прихожанъ изъ Уніи въ Римскій обрядъ, доноситъ, что по произведенному о семъ следствію оказалось, что крестьяне въ именіяхъ Доминикановъ въ 1802 году: по слуху, что Уніи не будетъ, а будутъ две веры Греко-Россійская и Римско-Католическая, остав, 13 Уніатскій, обращались въ Римскій обрядъ по совѣту Ксенза

Блинструба, который есть сумашедшимъ; а у помѣщика Бѣликовича 13 семействъ, по убѣжденію Священника Леоновича, уже умершаго, хотя переходили изъ Уніатскаго въ Римскій обрядъ, но послѣ по вразумленіи обратились по прежнему въ Унію; Священникъ Луковичъ прихожанъ къ оставленію Уніи не уговаривалъ, что прихожане засвидетельствовали; Священникъ Шумскій умеръ, и изъ обращенныхъ имъ въ Римскій обрядъ, 123 семейства обратились паки въ Унію, а 18 семействъ остаются еще въ Римско-Католической религіи. Приказали: поелику изъ сего рапорта Сенатъ усматриваете что виновными въ уговариваніи къ оставленію Уніи и обращенію въ Римскій обрядъ оказываются Ксендзъ Блинструбъ и Священники Леоновичъ и Шумскій; но какъ изъ нихъ первый есть сумашедшимъ, послѣдніе жъ два умерли; а потому дальнѣйшее производство по сему дѣлу оставить безъ дѣйствія. обоимъ Департаментамъ предписать, дабы наблюдая за подчиненнымъ ей Духовенствомъ въ непривлеканіи изъ одного исповѣданія въ другое; желающимъ сіе принять господствующую религію отнюдь никакого препятствія не чинили, о чемъ и послать въ оные Департаменты Указы. А какъ подобное жъ сему изслѣдованіе указомъ Сената предписано произвести и по Могилевской Губерніи, но рапорта о дѣйствительномъ исполненіи еще не прислано, то о немедленной нрисылкѣ онаго Могилевскому Губернскому Правленію подтвердить.

П.С.З. № 24109.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 97-98.

1819 г. Іюля 14.

Синодскій. — О сдѣланномъ отъ Правительствующим Сената Губернскимъ Правленіямъ присоединенныхъ отъ Польши Губерній и Римско-Католической Духовной Коллегіи предписаній о непозволеніи первымъ самимъ собою строить Римско-Католпческихъ и Греко-Уніатскихъ, а послѣдней о неумноженіи сихъ церквей безъ надобности.

Святѣйшему Правительствующему Синоду Преосвященный Даніилъ Архіепископъ Могилевскій представлялъ, что въ городѣ Дриссѣ и Люцинскаго повѣта въ погостѣ Бродайжѣ построены Римско-Католическая церкви, каковыхъ прежде тамъ не бывало, по причинѣ малаго числа людей того исповѣданія, кои числятся при другихъ ближайшихъ церквахъ; что строеніе церквей сихъ произведено на тотъ конецъ, дабы привлечь къ онымъ прихожанъ, принявшихъ Греко-Россійское исповѣданіе, и что Витебское Губернское Правленіе на сообщеніе Могилевской Греко-Россійской Консисторіи увѣдомило ее, что построеніе церкви въ городѣ Дриссѣ позволено отъ онаго на основаніи 58 статьи Устава Благочинія. А какъ послѣ нзданія онаго Устава въ Высочайше апробованномъ 1797 года Іюля 21 дня мнѣніи бывшаго Мннскаго Губернатора Карнѣева между прочимъ сказано: „остающееся въ Уніи жители полученіемъ по своему обряду мірскихъ требъ могутъ пользоваться отъ сосѣдственныхъ Уніатскнхъ Поповъ". Но если бы тамъ сіи жители и умножились, то и въ такомъ случаѣ, по

содержанію сообщенная изъ Святѣйшаго Синода въ 1799 году Августа отъ 26 дня Правительствующему Сенату вѣденія, а отъ него сдѣланныхъ, кому слѣдовало, предписаній, не инако слѣдуетъ дозволять строить церкви, какъ ограничa Епархію Уніатскую точнымъ и извѣстнымъ числомъ церквей, а при томъ по силѣ Именнаго Высочайшаго указа, даннаго въ 1795 году бывшему Бѣлорусскому Губернатору Пассеку, должно быть при каждой церкви, гдѣ одинъ Попъ, тамъ 100 или 150 дворовъ, гдѣ два, тамъ 200 или 250 дворовъ, а гдѣ 3 тамъ до 300 дворовъ, полагая на каждый дворъ по 4 души. По чему святѣйшій Синодъ и предоставлялъ Г. Министру Духовныхъ дѣлъ и Народная Просвещения употребить, гдѣ слѣдуетъ, ходатайство о нестроеніи на основаніи упоминаемая Положенія безъ надобности вновь не только Греко-Уніатскихъ, но и Римско-Католическихъ церквей по близости православныхъ. Князь Александръ Николаевичь Голицынъ таковое обстоятельство, на основаніи Высочайше утвержденнаго въ 24 день Октября 1817 года Учрежденія Министерства Духовныхъ дѣлъ и Народнаго Просвѣщенія § 12, по коему предметъ о строеніи и упраздненіи церквей и монастырей Римско-Католическая и Греко-Уніатскаго исповѣданій входитъ въ составь Департамента Духовныхъ дѣлъ, представилъ Правительствующему Сенату, испрашивая, не благоугодно ли будетъ предписать Губернскизіъ Начальствамъ присоедипенныхъ отъ Польши Губерній и Римско-Католической Духовной Коллегіи, чтобъ первые сами собою не позволяли строить Римско-Католическихъ и Греко-Уніатскихъ церквей, а послѣдняя сдѣлала бы предпясанія подвѣдомственнымъ ей Епархіальнымъ Начальствамъ, чтобъ они не умножая безъ надобности

церквей, наблюдали, дабы въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ находится довольное число прихожанъ не на большомъ разстояніи, одинъ приходъ составилъ не мепѣе 100 дворовъ, полагая на каждый дворъ по 4 души, и чтобы сіи Епархіальныя Начальства всякой разъ представляли въ Коллегію, а Коллегія Министерству Духовныхъ дѣлъ и Народнаго Просвѣщенія о построеніи церкви, гдѣ откроется въ томъ надобность,, съ показаніемъ числа дворовъ, долженствующихъ составлять приходъ и съ объясненіемъ всѣхъ побудительныхъ причинъ, для коихъ построеніе церкви признается необходимыми наблюдая при томъ, дабы для отвращенія оказывающихся неудобностей въ близкомъ разстояніи сихъ церквей отъ Греко-Россійскихъ, испрашиваемо было дозволеніе строить оныя, гдѣ сіе возможно, въ отдаленности отъ церквей (Греко-Россійскихъ). А сего года Маія отъ 31 дня Святѣйшему Синоду вѣденіемъ изъ Правительствующаго Сената знать дано, что согласно оному представленію Г. Министра Духовныхъ дѣлъ и Народнаго Просвѣщенія всѣмъ Губернскимъ Правленіямъ присоединенныхъ отъ Польши Губерній и Римско-Католической Духовной Коллегіи предписано для должнаго исполненія указами. Святѣйшій Правительствующій Синодъ Приказали: О сдѣланномъ по означенному предмету Правитөльствующимъ Сенатомъ Губернскимъ Правленіямъ присоединенныхъ отъ Польши Губерній предписаній, дать знать указами Енархіальнымъ Архіереямъ сихъ Губерній, а для свѣденія Синодальнымъ Конторамъ, Синодальнымъ Членамъ и прочимъ Преосвященнымъ Архіереямъ, Ставропигіальнымъ Лаврамъ и монастырямъ, Главнаго Штаба Его Императорскаго Величества Оберъ-Священнику и Типографской Конторѣ.

П.С.З. № 27880.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссiею. Т. XVI Документы, относящiеся къ исторiи церковной унiи въ Россiи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженiя. – С. 104-105.

1827 г. Октября 9.

Именный, данный Сенату. — О недозволенiи принимать въ Греко-Унiатское монашество людей другова обряда.

До свѣденiя Нашаго дошло, что Греко-Унитское монашество чина Св. Басилiя Беликаго, принимая въ свой Орденъ людей, мало свѣдущпхъ въ Греческихъ обрядахъ Вогослуженiя, отправляемая въ Унiи, такъ же какъ и въ Православной Греко-Россiйской церкви на языке Славянскомъ, уклоняется отъ первобытнаго учрежденiя, которое и Римскими Папами торжественно въ древнихъ Буллахъ объ Унiи признано и отъ чуждаго влiянiя и смѣшенiя охранено было. Происходящей отъ того несвойственный составь сего монашества, преимущественно изъ людей Римскаго обряда, имѣлъ еще и тѣ вредныя послѣдствiя, что Начальства монастырей, не занимаясь образованiемъ Унитскаго юношества духовнаго званiя на служенiе церкви, предпочтительно заводило свѣтскiя училища болѣе для людей другаго обряда, и что между бѣлымъ и монашествутощимъ Греко-Унитскимъ духовенствомъ возникли несогласiя и взаимное недоверие. Дабы предупредить на будущее время таковыя отступленiя отъ правилъ Греко-Унитской церкви и

утвердить въ оной древніе обряды Богослуженія, народами Русскаго племени свято почитаемые, повелѣваемъ 1) Подтвердить сделанный Правительствующимъ Сенатомъ въ IX и X пупктахъ указа 25 Октября 1807 года предписанія и строго надзирать за точнымъ оныхъ исполненіемъ. 2) Сообразно съ темъ не дозволять ни въ какомъ случае принимать въ Греко~Унитское монашество людей другаго обряда и изъ самаго Греко-Унитскаго допускать къ произнесенію монашескихъ обетовъ только тѣхъ, коими будетъ доказано, что они илгѣютъ достаточный познанія въ языке Славянскомъ и чине Греческаго Богослуженія, доводя до сведенія Нашего чрезъ Главноуправляющаго Духовными дѣлами иностранныхъ Исповѣданій о всехъ, кои, на основаніи сихъ правилъ поступить въ Греко Унитское монашество. 3) Учредить, гдѣ нужно, училища для наставленія Греко-Унитскаго юношества духовнаго званія, какъ въ правилахъ Веры, такъ и въ обрядахъ Богослуженія на языкѣ Славянскомъ.

*2-е **П.С.**З. № 1449.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 113.

1828 г. Октября 19.

Сенатскій. — О распространеніи постановленій, запрещающихъ строить самовольно иновѣрческія церкви, и на строеніе, каплицъ.

Правительствующій Сенатъ слушали рапортъ Г. Статсъ-Секретаря Его Императорскаго Величества, состоящаго въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ исповѣданій, въ коемъ излагая мнѣніе свое на указъ Правительствующаго Сената, предписывавши предмѣстнику его представить заключеніе, по дѣлу о построенной безъ дозволенія Правительства, въ деревнѣ Крупцахъ въ Минской Губерніи, новой деревянной Уніатской церкви вмѣсто бывшей тамъ ветхой каплицы, съ тѣмъ вмѣстѣ представляетъ: 1) Устава Благочинія въ § 58 сказано: „Управа Благочинія имѣетъ смотрѣніе, дабы въ городѣ никто не строилъ вновь Православныхъ монастырей безъ благословенія Синода и Православныхъ церквей безъ дозволенія Епархіалънаго Архіерея; храмовъ же для моленія иновѣрныхъ, безъ дозволенія Губернскаго Правленія". 2) Въ 1819 году, когда Могилевскій Грекороссійскій Епископъ доносилъ Св. Синоду, что въ нѣкоторыхъ мѣстахъ построены Римско-Католическія церкви, каковыхъ прежде тамъ не бывало, по причинѣ малаго числа людей того исновѣданія, и что строеніе церквей сихъ произведено на тотъ конецъ, дабы привлечь къ онымъ прихожанъ, принявшихъ Грекороссійское исповѣданіе, Св. Синодъ, приведя въ основаніе Именный Высочайшій указъ, данный въ 1795 году бывшему Бѣлорусскому Губернатору Пассеку, по коему определено, чтобы при каждой церкви, гдѣ одинъ священникъ, было 100, или 150 дворовъ; гдѣ два, 200 или 250 дворовъ, а гдѣ три до 300 дворовъ, полагая на каждый дворъ по 4 души, предоставилъ Г. бывшему Министру Духовныхъ дѣлъ и Народнаго Просвѣщенія употребить, гдѣ слѣдуетъ, ходатайство о нестроеніи, на основаніи вышепрописаннаго положенія, безъ надобности вновь не

только Греко-Уніатскихъ, но и Римско-Католическихъ церквей по близости Православныхъ. По представленію о семъ Дѣйствительнаго Тайнаго Совѣтника Князя Голицына, Правительствующей Сенатъ, согласно мнѣнію его, предписалъ указомъ отъ 31 Мая 1819 года, всѣмъ Губернскимъ Правленіямъ присоединенныхъ отъ Полыни Губерній и Римско-Католической Духовной Коллегіи, чтобы первыя сами собою не позволяли строить Римско-Католическихъ и Греко-Уніатскихъ церквей, а нослѣдняя сдѣлала бы предписаніе подвѣдомственнымъ ей Епархіальнымъ Начальствамъ, чтобы они, не умножая безъ надобности церквей, наблюдали, дабы въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ находится довольное число прихожанъ, не на большомъ разстояніи, одинъ приходъ составлялъ не менѣе ста дворовъ, полагая на каждый дворъ по 4 души, и чтобы всякій разъ представляли въ Коллегію, а сія Министерству Духовныхъ дѣлъ о нostроеніи церквей, гдѣ откроется въ томъ падобпость, съ показаніемъ числа дворовъ, долженствующихъ составлять приходъ и съ объясненіемъ всѣхъ причинъ, для коихъ построеніе церкви признается необходимыми наблюдая при томъ, дабы испрашиваемо было дозволеніе строить оные, гдѣ сіе возможно, въ отдаленности отъ церквей Греко-Россійскихъ, согласно опредѣленію Св. Синода. По соображеніи всѣхъ обстоятельствъ дѣла, онъ состоящій въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ Исповѣданій представляетъ Правительствующему Сенату, не благоугодно ли будетъ предписать Губернскимъ Начальствамъ, что постановленія, запрещающей строить самовольно иновѣрческія церкви, распространяются и на каплицы, въ коихъ Римско-Католическое и Греко-Уніатское Епархіальныя Начальства дозволяютъ

отправлять всякое Богослуженіе. Есть многіе примѣры, что таковые храмы моленія строятся самовольно помѣщиками и духовенствомъ вопреки § 58 Устава Благочинія и указу Правительствующаго Сената 31 Мая 1819 года, и отъ того нерѣдко возникаютъ со стороны Греко-Россійскаго Духовенства жалобы, что Духовенство Римской вѣры, поселяясь среди приходовъ благочестивыхъ при таковыхъ каплицахъ, привлекаетъ слабыхъ въ свою вѣру. Онъ Г. состоящій въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ исповѣданій, также доводитъ до свѣденія Правительствующаго Сената, что исполненіе указа 31 Мая 1819 года въ нѣкоторыхъ отношеніяхъ сдѣлалось затруднительнымъ съ того времени, какъ Министерство Духовныхъ дѣлъ раздѣлено и существуетъ особое Управленіе для дѣлъ Иностранныхъ исповѣданій. Нынѣ, когда Греко-Уніатская или Римско-Католическая Духовныя Коллегія испрашиваютъ разрѣшенія строить церковь на такомъ мѣстѣ, гдѣ оной прежде не было, то Главное Управленіе сносится съ Г. Оберъ-Прокуроромъ **Св**. Синода, который требуетъ свѣденій отъ мѣстныхъ Епархіальныхъ Архіереевъ и въ случаѣ какой либо неясности, относится съ вопросами въ Главное Управленіе, которое опять соби-раетъ справки чрезъ Духовную Коллегію отъ Греко-Уніатскихъ или Римско-Католическихъ Еписконовъ; такимъ образомъ умножается переписка и проходитъ много времени, въ которое строители церквей, приготовивъ материалы, иногда самымъ опасеніемъ порчи оныхъ, бываютъ побуждены приступить къ постройкамъ, не дождавшись окончательная разрѣшенія. Въ отвращеніе сихъ затрудненій, онъ, Г. состоящій въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ

исповѣданій, представляетъ Правительствующему Сенату, не благоугодно ли будетъ подтвердить, на точномъ основаніи Устава Благочинія § 58, чтобы тѣ, кои предпринимаютъ строеніе иновѣрныхъ церквей или каплицъ, обращались съ просьбами въ Губернскія Правленія, и чтобы сіи Правленія посредствомъ сношеній съ Греко-Россійскимъ и другимъ Епархіальнымъ Начальствомъ, въ вѣденіи коего находятся сосѣдственные приходы, удостоверялись, нѣтъ ли какихъ препятствій къ разрѣшенію постройки, а потомъ сообщали сіи свѣденія съ своими мнѣніями въ Главное Управленіе Духовныхъ дѣлъ Иностранныхъ исповѣданій, для окончательныхъ соображеній и распоряженій. Чрезъ сіе, какъ онъ г. Статсъ-Секретарь думаетъ, дѣла будетъ удобнее и скорѣе приводимы въ надлежащую ясность. Приказали: согласно вышеизложенному мнѣнію г. состоящая въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ исповѣданій, всѣмъ Губернскимъ Начальствамъ предписать: а) что постановленія, запрещающія строить самовольно иновѣрческія церкви, должны распространяться и на каплицы, въ коихъ Римско-Католическое и Греко-Уніатское Епархіальныя Начальства дозволяютъ отправлять всякое Богослуженіе. б) Чтобъ въ отвращеніе затрудненій въ перепискахъ, каковыя происходятъ нынѣ при испрошеніи разрѣшенія на постройку церквей, зависящихъ отъ распоряженія Главнаго Управленія Духовными дѣлами Иностранныхъ исповѣданій, всѣ тѣ лица или общества, кои предпринимаютъ строеніе иновѣрныхъ церквей или каплицъ, на основаніи 58 ст. Устава Благочинія, обращались съ просьбами въ Губернскія Правленія и Правительства, а сіи мѣста посредствомъ сношеній съ Греко-Россійскимъ **и** другимъ

Епархіальнымъ Начальствомъ, въ вѣденіи коего находятся сосѣдственные приходы, удостоверялись, нетъ ли какихъ препятствий къ разрешенію постройки, а потомъ сообщали сіи свѣденія, съ своими мнѣніями, въ Главное Управленіе Духовныхъ дѣлъ Иностранныхъ исповеданій для окончательныхъ соображеній и распоряженій. И о томъ послать указы, каковыми уведомить Духовныя Коллегіи, Римско-Католическую и Греко-Уніатскую, равно состоящая въ должности Главноуправляющаго Духовными делами Иностранныхъ исноведаній, всѣхъ гг. Ми-нистровъ, Начальствующихъ въ Губерніяхъ лицъ и Присутственныя места; а въ Св. Правительствующей Синодъ и во все Департаменты Св. Правительствующая Сената сообщить сведенія.

2-е П.С.З.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 117-119.

1829 г. Генваря 26.

Высочайше утвержденное положеніе Комитета Министроѳъ. — О распространеніи на дѣтей Греко-Унiатскихъ Священниковъ и Діаконовъ постановленій, изданныхъ для дѣтей Священниковъ и Дiаконовъ Православнаго исповѣданія, также Лготеранскихъ и Реформатскихъ Пасторовъ, относи-тельно опредѣленія ихъ въ службу.

Въ заседаніе 8-го Генваря слушана записка состоящая въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ Исноведаній, отъ 11 Декабря 1828 года за № 2307, по Главному Управленію Духовными делами Иностранныхъ Исповѣданій, внесенная въ журнале Комитета подъ № 55, о распространеніе на детей Греко-Унитскихъ Священниковъ и Діаконовъ постановленій, изданныхъ для детей Священниковъ и Діаконовъ Православнаго исповеданія, также Лютеранскихъ и Реформатскихъ Пасторовъ, относительно определенія ихъ въ военную и гражданскую службу и производства въ первое классное званіе. Комитетъ, находя и съ своей стороны справедливымъ предоставить детямъ Греко-Унитскихъ Священниковъ и Діаконовъ при поступленіи ихъ въ военную и Гражданскую службу права, дарованныя дѣтямъ Священниковъ и Діаконовъ Православная исповѣданія, также Лютеранскихъ и Реформатскихъ Пасторовъ, полагалъ: согласно съ представленіемъ, правила, изложенный по сему предмету въ Высочайше утвержденной запискѣ Инспекторская Департамента и въ Положеніи о Канцелярскихъ служителяхъ гражданскаго ведомства, Высочайше утвержденномъ 14-го Октября 1S27 года, распространить на дѣтей Священниковъ и Діаконовъ Греко-Унитскнхъ.

Въ засѣданіи 26 Генваря объявлено Комитету, что Государь Императоръ положеніе Комитета Высочайше утвердить соизволилъ.

***2**-е П.С.**3**. № **2626**.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г.

Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 119-120.

1829 г. Генваря 26.

Высочайше утвержденное положеніе Комитета Министровъ. — О распространеніи на дѣтей Священниковъ и Діаконовъ Греко-Уніатскихъ Высочайше утвержденнаго мнѣнія Государственнаго Совѣта 22 Ноября 1828 года о Священническихъ и Д*і*аконскихъ дѣтяхъ. обращаемыхъ за излишествомъ Духовпымъ Начальствомъ въ распоряжен*і*е Губернскаго для избранія рода жизни.

Въ засѣданіе 8 Генваря слушана записка состоящая въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ исповѣданій, отъ 19 Декабря 1828 года за № 2378, по Главному Управленію Духовными дѣлами Иностранныхъ исповѣданій, внесенная въ журналѣ Комитета подъ 56, о распространеніе на дѣтей Священнниковъ и Діаконовъ Греко-Унитскихъ, мнѣнія Государственнаго Совѣта, Высочайше утвержденная 22 Ноября 1828 года о Священническихъ и Діаконскихъ дѣтяхъ, обращаемыхъ за излишествомъ Духовнымъ Начальствомъ въ распоряженіе Губернская для избранія рода жизни. Комнтетъ полагалъ: заключеніе состоящая въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ исповѣданій утвердить.

Въ засѣданіе 26 Генваря объявлено Комитету, что Государь Императоръ положеніе Комитета Высочайше утвердить соизволилъ.

2-е П.С.З. № 2627.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 120.

1830 г. Марта 10.

Сенатскій.—О повсемѣстномъ вновь объявленіе Высочайшихъ указовъ 1782 Генваря 17 и 6 Сентября 1795 года о не принимаміи никакихъ буллъ Папскихъ и отъ имени Папы писанныхъ посланій.

Правительствующій Сенатъ слушали рапортъ Г. Статсъ-Секретаря Его Императорскаго Величества, состоящего въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ Исповѣданій, отъ 15 Февраля сего 1830 года за № 309, что въ Высочайшемъ указѣ 17 Генваря 1782 года, объ установленіи Римско-Католическаго Архіепископства въ Могилевѣ, изображено въ 13 нунктѣ: „Подтверждаемъ нрежніе указы Наши о ненриниманіи никакихъ буллъ Папскихъ, или отъ имени его писанныхъ посланій, повелѣвая отсылать оныя въ Нашъ Сенатъ, который» разсмотря содержаніе ихъ и особливо, не находится ли въ нихъ чего либо несходственнаго съ Гражданскими законами Всероссійскія Имперіи, съ правами Самодержавной власти, отъ Бога Намъ данным, обязанъ будетъ мнѣніе свое Намъ представлять и ожидать позволенія или запрещенія Нашего на обнародованіе подобныхъ буллъ и посланій. Сей указъ Нашъ опубликовать вездѣ гдѣ надлежитъ; въ церквахъ же Римскаго исповѣданія оный для всенародная свѣденія выставленъ быть долженъ". Въ Высочайшемъ

указѣ, данномъ 6 Сентября 1795 на имя Литовская Генералъ-Губернатора Князя Репнина въ 8 п. постановлено: „Подтверждаемъ о неприниманіи никакихъ буллъ Папскихъ, или отъ имени его писанныхъ посланій, повелѣвая отсылать къ Генералъ-Губернатору, который разсмотря содержаніе ихъ и особливо, не находится ли въ нихъ чего либо несходственная съ Гражданскими законами Всероссийской Имнеріи и съ правами Самодержавной Власти, отъ Бога Намъ данный, обязанъ будетъ мнѣніе свое Намъ представлять и ожидать на то Нашего повелѣнія. Сей указъ Нашъ нмѣетъ быть обнародованъ въ Великомъ Княжествѣ Литовскомъ, въ церквахъ же Римскаго Исновѣданія для всенародная свѣденія оный выставленъ быть долженъ". Бывшій Государственный Канцлеръ Графъ Воронцовъ 13 Декабря 1803 года объявилъ Митрополиту Римско-Католическихъ въ Россіи церквей Сестренцевичу Высочайшее повелѣніе въ Бозѣ почивающая Государя Императора Александра Павловича, въ подтвержденіи прежнихъ, чтобы все дѣла, требующая сношенія между Папою и церквами или подданными Римско-Католическая Исповѣданія, въ Имперіи находящимися, происходили чрезъ Императорское Министерство, Однако же въ последствіе открылось, что мимо Министерства неоднократно еще происходили сношенія Россійскихъ подданныхъ Римско-Католическаго Исповѣданія съ Папскимъ Дворомъ. и когда въ 1828 году Управляющіе Виленскою Епархіею Епископъ Клонгевичъ представилъ нѣсколько исходатайствованныхъ такимъ образомъ для частныхъ людей и монаховъ, то по представленію его Г. состоящаго въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами Иностранныхъ Исповѣданій, Комитетъ Министровъ журналомъ, удостоеннымъ Высочайшаго

утвержденія Его Императорскаго Величества 29 Генваря 1829 года, положилъ: 1) дозводивъ представленные Епископомъ Клонгевичемъ акты привести въ дѣйство, вновь подтвердить чрезъ Римско-Католическую Духовную Коллегію Епархіальнымъ Начальникамъ и всему подведомственному сей Коллегіи Духовенству о строгомъ наблюденіи Высочайшая повелѣнія 13 Декабря 1803 года; и 2) если и сія мѣра окажется недостаточною, то объявить вновь вышеномянутыя постановленія, содержащіяся въ указѣ 17 Генваря 1782 года въ 13 пунктѣ, и въ указѣ 6-го Сентября 1795 г. въ 8 пунктѣ, о чемъ и представить Правительствующему Сенату. Первый пунктъ сего положенія тогда же приведенъ въ иснолненіе чрезъ Римско-Католическую Духовную Колдегію. Но ныне обнаружилось, что въ конце минувшая года исходатайствовано еще мимо Министерства однимъ помѣщнкомъ Волынской Губерніи разрешеніе Римской Пропаганды на вступленіе ему въ бракъ въ запрещенной степени свойства, и какъ сему уклоненію отъ законная порядка не представлялось другой причины, кромѣ того, что объ ономъ порядке не довольно еще знаютъ свѣтскаго званія люди; то Его Императорское Величество, по все-подданнейшему докладу его Г. состоящаго въ должности Главноуправляющаго, Высочайше повелеть соизволилъ: привести въ исполненіе и второй пунктъ вышеозначенная положенія Комитета Гг. Министровъ. Донося о семъ Правительствующему Сенату, онъ Г. состоящій въ должности Главноуправляющаго Духовными делами Иностранныхъ Исповеданій, испрашиваетъ распоряженій къ иснолненію Высочайшей воли. Приказали: во исполненіе сей Высочайшей Его Императорскаго Величества воли, предписать: Римско-Католической

Духовной Коддегіи, всемъ Губернскимъ и Областнымъ Правленіямъ, Правительствамъ и Войсковымъ Канцеляріямъ, о повсеместномъ вновь объявленіи постановленія, содержащихся въ вышепомянутыхъ указахъ 17 Генваря 1782 года въ 13 пункте, и 6 Сентября 1795 года въ 8 пункте; при чемъ дать знать къ сведенію Гг. миннстрамъ, Военнымъ Генерадъ-Губернаторамъ, Военнымъ Губернаторамъ управляющимъ гражданскою частью, Генералъ-Губернаторамъ, Градоначальникамъ и Присутственнымъ местамъ; а въ Святѣйшій Правительствующей Синодъ, во все Департаменты Правительствующаго Сената и общія оныхъ Собранія сообщить сведенія.

*2-е П.С.***3. № 19***22.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 121-122.

1830 г. Іюня 10.

Высочайшая резолюція на положеніе Комитета Министровъ. — О запрещеніи людямъ Грекороссійскаго и Уніатскаго исповѣданій вступать въ услуженіе при Католическихъ монастыряхъ.

Въ засѣданіе 3 Маія слушана записка Министра Внутреннихъ дѣлъ, отъ 15 Апрѣля, о приговорѣ Минскаго Главнаго Суда по дѣлу о крестьянинѣ Игнатіѣ Арашкевичѣ и другихъ, совратившихся изъ православія въ Римско-Католическую вѣру.

Минскій Гражданский Губернаторъ представилъ въ Министерство Внутреннихъ дѣлъ на разсмотрѣніе копію съ приговора тамошнаго Главнаго Суда о крестьянинѣ Игнатіѣ Арашкевичѣ и другихъ, совратившихся изъ православія въ Римско-Католическую вѣру. Дѣло о семъ началось въ Октябрѣ мѣсяцѣ 1826 года по донесеніе Минскаго Повѣтоваго Стряпчаго, который бывъ въ тюремномъ замкѣ, узналъ отъ крестьянина Игнатія Арашкевича, содержащагося тамъ за увезеніе монахинь Венедиктинокъ, что онъ былъ прежде Греко-Россійскаго Исповѣданія. а потомъ перешелъ въ Римско-Католическое. При произведеніи слѣдствія, подсудимый крестьянинъ Арашкевичъ показалъ, что онъ отъ рожденія своего съ отцемъ всегда состоялъ въ Православномъ Греко-Россійскомъ исповѣданіи; но по смерти отца своего, назадъ тому лѣтъ 18, по наущенію монахинь Бенедиктинокъ, принужденъ былъ принять Римско-Католическуго вѣру, и женясь на одной изъ сихъ монахинь Коркозевичовнѣ, прижилъ съ нею двухъ дѣтей, дочь и сына; а нынѣ желаетъ паки съ дѣтьми своими вступить въ Греко-Россійское исповѣданіе. Мать означеннаго Игнатія Арашкевича, состоящая въ Уніатскомъ законѣ, хотя и показала, что сынъ ея Игнатій крещепъ въ Ярцовской Уніатской плебаніи, а другой ея сынъ Прокопій и дочь Аксинья крещены въ Оршанской Соборной церкви; но Прокопій Арашкевичъ отозвался, что отецъ его Ѳедоръ до смерти былъ дѣйствительно Греко-россійскаго исповѣданія; что онъ, братъ его Игнатій и сестра Аксинья крещены Священникомъ Грекороссійскаго исповѣданія въ Оршанской Воскресенской, соложенной отъ непріятеля церкви, кто всѣ они находились въ ономъ исповѣданіи до смерти отца; а послѣ сего, назадъ тому лѣтъ 18, по

наставленію монахинь Бенедиктинокъ перешли въ Римско-Католическую вѣру; нынѣ же онъ Прокопій и сестра его согласна принять Грекороссійское исповѣданіе; что по приказанію монахинь Бенедиктинокъ, перешли изъ Греко-россійскаго въ Римско-Католичеекое исповѣданіе находившіеся у нихъ въ услуженіи, а нынѣ жительствующіе въ деревнѣ Бородинѣ крестьяне, Малахій Дехутовичъ, Алексѣй и Захаръ Арашкевичевы, находящаяся въ услуженіи у оныхъ монахинь женка Марѳа Плытневичева и жительствующіе въ Минскѣ въ Кляшторѣ Титъ Куроѣдъ. Кирей Васильевъ и рекрутскія женки Вѣра Грушкова, Анна Игрушкова, Марѳа ІІкодова и дочь послѣдней Праксндa; Бенедиктинки въ совращеніи вышепоименованныхъ крестьянъ не сознались; крестьяне же сіи, изключая Кирея Васильева и женки Марѳы Плытневичевой, показали, что они перешли изъ Грекороссійскаго въ Римско-Католичеекое исповѣданіе не по наущенію Бенедиктинокъ, а по собственному своему желанію; при чемъ изъ нихъ въ показаніяхъ изъяснили: Титъ Куроѣдъ, что онъ перешелъ въ Римско-Католическуго вЬру въ 1826 году, въ надеждѣ получить облегченіе въ болѣзни; Захаръ Романовъ, пазадъ тому 5 годъ, находясь постоянно при костелѣ для прислугъ; рекрутскія женки Грушкова, Игрушкова и Шкодова, что они, до взятія ихъ монахинями въ монастырь для услугъ, пріобщались у Греко-Россійскихъ Священниковъ, да и находясь въ монастырѣ, ходили, назадъ тому 14 лѣтъ, для исповѣди въ Грекороссійскую церковь; но нослѣ того добровольно и безъ всякаго приглашенія начали ходить въ монастырскій костелъ, и тамъ у Римско-Католическаго Ксендза исповѣдывались. Къ сему Шкодова присовокупила, что дочь ея Праксндa, находящаяся нынѣ

въ замужествѣ за Минскимъ мѣщаниномъ Слижевичемъ, поступила въ Римско-Католическую вѣру лѣтъ, что самое показала и Праксида, ссылаясь на неизвѣстность о первой своей религіи. Кирей же Васильевъ и женка Марѳа Плытневичева показали: Васильевъ, что онъ никогда не былъ Грекороссійскаго исновѣданія; а слышалъ, и то отъ покойнаго отца, что крещенъ Уніатскимъ Священникомъ: и потому будучи взятъ, назадъ тому **20** лѣтъ, въ монастырь, всегда тамъ ходилъ на исновѣдь къ Римско-Католическимъ Ксендзамъ; а послѣдняя, что она поступила въ Римско-Католическую вѣру по настоянію одной нзъ монахинъ Бенедиктинокъ, уже умершей, еще будучи въ дѣвкахъ, и что мужъ ея Василій Пдытневичъ, отданный въ солдаты, былъ прежде въ православіи; во время же нахожденія его въ монастырѣ Бенедиктинокъ, присоединенъ къ Римско-Католическому исповѣданію. Впрочемъ она всегда молится Богу по Русски и изъявляетъ желаніе находиться въ православномъ исновѣданіи. Минскій Главный Судъ, обревизовавъ дѣло сіе, рѣшительнымъ опредѣленіемъ, которое утверждено н Гражданскимъ Губернаторомъ заключить: крестьянъ Игнатія и Прокопія Арашкевнчевыхъ и прочихъ, обличенныхъ послѣднимъ въ нереходѣ изъ православія въ Римско-Католическую вѣру, обратить въ господствующую Грекороссійскую религію; а монахинь Бенедиктинокъ, какъ неизобличенныхъ въ совращеніи сихъ крестьянъ, учинить отъ дѣла свободными. Министръ Внутреннихъ дѣлъ, находя, что изъ подсудимыхъ по сему дѣлу Игнатій и Проконій Арашкевичевы съ семействомъ и женка Марѳа Плытневичева изъявила желаніе присоединиться къ православному исиовѣданію; крестьяне Куроѣдъ и Захаръ Арашкевичъ перешли въ Римско-Католическое

исповѣданіе въ недавнемъ времени; Кирей Васнльевъ никогда пе былъ въ православной вѣрѣ, а крестьяне Малахій Дехутовичъ, Алексѣй Арашкевичъ, женки Вѣра Грушкова, Анна Игрушкова, Марфа Шкодова и дочь послѣдней Праксида, какъ видно изъ показаній ихъ, находятся въ Римско-Католическомъ исповѣданіи довольно уже долгое время, полагаетъ: объ Арашкевичевыхъ, Плытневичевой и крестьянине Куроѣдѣ сообщить Грекороссійскому Духовному Начальству для присоединенія ихъ къ православно; а прочихъ, какъ состоящихъ издавна въ Римско-Католическомъ исповѣданіи, оставить безъ преслѣдованія. Что касается до монахинь Бенедиктинокъ; то Министръ Внутреннихъ дѣлъ усматривая, что онѣ показаніями Арашкевичевыхъ и прочихъ уличаются въ совращеніи ихъ въ Римско-Католическое исповѣданіе, полагаетъ о семъ обстоятельстве сообщить на разсмотрѣніе состоящему въ должности Главноуправляющаго Духовными дѣлами иностранныхъ исновѣданій.

Комитетъ положилъ: заключеніе Министра Внутреннихъ дѣлъ утвердить.

Въ засѣданіе 10 Іюня объявлено Комитету, что но сей статьѣ послѣдовало собственноручное Его Величества повелѣніе: „Отнынѣ впредь запретить имѣть въ Католическихъ монастыряхъ для услуженія ни Грекороссійскаго, ни Уніатскаго исповѣдаиія никакихъ людей".

***2**-е П.С.**3**.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г.

Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 123-124.

1831 г. Марта 28.

О прекращеніи сбора съ Греко-Унгатскихъ монастырей на Виленскую Главную Духовную Семинарію.

Министръ Народнаго Просвѣщенія входилъ съ представленіемъ въ Комитетъ Министровъ по предмету существовавшаго, на основаніи Высочайшаго указа 18 Іюля 1803 года, сбора съ Греко-Унитскихъ монастырей на Виленскую Главную Духовную Семинарію и считаемой Совѣтомъ Семинаріи на озпаченныхъ монастырахъ недоимки. По положенію о семъ Комитета Министровъ, Государь Императоръ, въ 28 день сего Марта, Высочайше повелѣть соизволилъ: сборъ съ Греко-Унитскихъ монастырей на Виленскую Главную Духовную Семинарію прекратить и недоимку по сему сбору 15,071 руб. 44 коп. серебромъ, считаемую Совѣтомъ Семинаріи на означенныхъ монастырахъ, сложить.

Сб. Пост, по Мин. Нар. Просе., т. II, ч. I, стр. 338.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С.125 .

1836 г. Декабря 15.

Высочайше утвержденное положенiе Комитета Министровъ, распубликованное 12 Января 1837.**— О дозволенiи строить деревянныя церкви иностранныхъ исповѣданiй.**

Правительствующій Сенатъ слушали рапортъ Г. Министра Внутреннихъ дѣлъ, что по положенію Комитета Гг. Министровъ, послѣдовавшему въ слѣдствіе представленія его, Государь Императоръ въ **15** день минувшаго Декабря Высочайше повелѣть соизволилъ: обнародованное въ указѣ Правительствующаго Сената **28** Октября 1835 года (№ 8517) разрѣшеніе строить деревянныя церкви по вѣдомству Святѣйшаго Синода, распространить и на терпимыя въ Россіи Христіанскія исповѣдапія Греко-Унитское, Римско-Католичеекое, Армянское и Протестантскія, то есть: дозволить онымъ возводить деревянныя церкви не только тамъ, гдѣ нѣтъ необходимыхъ для каменнаго построенія матеріаловъ, но и вездѣ, гдѣ прихожане не имѣютъ для того средствъ, или гдѣ сіе признано будетъ болѣе удобнымъ по соображеніямъ Департамента Духовныхъ Дѣлъ Иностранныхъ Исповѣданій, съ тѣмъ, чтобъ во всѣхъ мѣстахъ, гдѣ сіе окажется возможнымъ, церкви тѣ строились бы на каменныхъ фундаментахъ. О семъ Высочайшемъ повелѣніи Его Императорскаго Величества, Г. Министръ Внутреннихъ дѣлъ, донося Правительствующему Сенату, испрашивалъ предписанія о приведении онаго въ дѣйствіе. Приказали: Послать куда слѣдуетъ указы.

2 -е П.***С.****З. № 9783.*

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 131-132.

1838 г. іюня 24.

Сенатскій.— О запискѣ въ окладъ церковнослужителей находящихся по найму при Римско-Католическихъ церквахъ и объ освобожденіи отъ платежа податей и повинностей лично церковнослужителей, состоящихъ при Греко-Унитскихъ церквахъ.

Правительствующие Сенатъ слушали представленіе Министра Финансовъ о церковпо-служителяхъ, состоящихъ при Римско-Католическихъ и Греко-Унитскихъ церквахъ. Приказали: Находя изъясненное въ представленіи Министра Финансовъ мнѣніе его о церковно-служителяхъ, состоящихъ при Римско-Католическихъ и Греко-Унитскихъ церквахъ правильнымъ, и потому соглашаясь съ онымъ, Правительствующей Сенатъ полагаетъ: **1)** Такъ какъ при церквахъ и монастыряхъ Римско-Католическаго исповѣданія церковно-служителей, составляющихъ особый классъ, изъятый отъ платежа податей, имѣть не положено, а принимаются въ оныя разнаго званія люди самими настоятелями по найму; то посему, всѣхъ вообще находящихся при церквахъ и монастыряхъ Римско-Католическаго исновѣданія въ служительской должности людей, принадлежащихъ къ податному состоянію и исправильно по прежнимъ ревизіямъ показанныхъ свободными отъ платежа податей

п по **8** ревизіи вовсе исключенныхъ изъ сказокъ духовпаго вѣдомства, ввести въ окладъ по тому сословію, къ коему принадлежать, а обязанныхъ избрать родъ жизни причислить въ то званіе, какое сами изберутъ, со взысканіемъ податей и повинностей съ начала сбора по 8 ревизіи, т.е. съ начала **1835** года, безъ всякаго впрочемъ за прописку предосужденія и взысканія; **2)** церковно-служителей Греко-Унитскихъ церквей, постунившихъ въ оное званіе изъ состоянія, платежу податей обязанная и по 7 ревизіи записавшихъ въ Греко-Унитскомъ духовномъ вѣдомствѣ, по силѣ Высочайшаго **19** Декабря **1835** года указа, не вводя по **8** ревизіи въ податное состояніе, оставить въ Греко-Унитскомъ духовномъ вѣдомствѣ безъ платежа податей на все время нахожденія ихъ въ служительскихъ должностяхъ, не подвергая за прописку ихъ по **7** ревизіи никакому взысканіто; а тѣхъ изъ нихъ, которые по **8** ревизіи въ окладѣ состоять записанными, изъ онаго исключить; **3)** тѣхъ церковно-служителей Греко-Унитскаго духовнаго вѣдомства, которые поступили въ оное званіе изъ податныхъ состояній послѣ уже состоянія манифеста о произведеніи 8 ревизіи, безъ соблюдения установленныхъ въ **192** и **193** ст. **9 Т.** Свод. Зак. о состояніяхъ людей въ государстве правилъ, на счетъ принятія въ духовное званіе людей податнаго состоянія, обратить и записать въ прежнее общество, къ коимъ онн принадлежали, со взысканіемъ податей и повинностей съ начала **1835** года, предоставя имъ, буде пожелаютъ поступить въ причетническое званіе, просить о томъ, гдѣ слѣдуетъ установленнымъ для того порядкомъ; **4)** Греко-Унитской Духовной Коллегіи предоставить подтвердить отъ себя духовнымъ начальствамъ, чтобы люди податнаго званія не иначе въ служители Греко-Унитскихъ церквей

были принимаемы, какъ порядкомъ, въ **192** и **193** ст. **9** Т. Свод. Зак. о Состояпіяхъ и въ **197** ст. **5** Т. Уст. о Под. предписаннымъ. За тѣмъ, входя въ разсмотрѣніе изъясненнаго въ представленіи Министра Финансовъ вопроса о томъ; могутъ ли нищіе, дряхлые и увѣчные, находящееся при церквахъ въ богадѣльняхъ Римско-Католическаго и Греко-Унитскаго исповѣданія освобождены быть отъ платежа податей и исправленія другихъ повинностей? Правительствующій Сенатъ находитъ, что по точной силѣ **3** пунк. прил. къ **1010** ст. **9** Т. Свод. Зак. о Сост. и **27** ст. **5** Т. Уст. о Под., изъ находящихся въ богадѣльняхъ при церквахъ означенныхъ исповѣданій нищіе, дряхлые и увѣчные должны быть введены въ ревизіи для платежа податей тѣ только, которые принадлежать къ городскимъ и сельскимъ обществамъ и по **7** ревизіи при оныхъ состояли писанными, а прочіе, къ обществамъ не принадлежащіе и по **7** ревизіи въ податномъ состояніи не числившіеся, по силѣ примѣчанія къ **257** ст. **5** Т. Уст. о Подат. записаны должны быть въ ревизію для одного только счета безъ платежа податей; и потому, основываясь на семъ, Правительствующій Сенатъ полагаетъ: состоящихъ въ богадѣльняхъ при церквахъ Римско-Католическаго и Греко-Унитскаго исповѣданій пищихъ. дряхлыхъ и увѣчныхъ, которые принадлежать къ обществамъ и при оныхъ по **7** ревизіи состояли писанными, а по **8** показаны убылыми, ввести по сей послѣдней ревизіи въ окладъ, возложа платежъ за нихъ податей на тѣ общества, къ которымъ они по происхожденію своему принадлежать, а прочихъ за тѣмъ, оставя при богадѣльняхъ, въ коихъ они находятся, числить по ревизіи для одного счета. И о томъ въ Греко-Унитскую Духовную Коллегію и въ Казенный Палаты возвращенныхъ

отъ Польши губерній послать указы, каковыми дать знать Римско-Католической Духовной Коллеги! и всѣмъ прочимъ Казеннымъ Палатамъ и увѣдомить Оберъ-Прокурора Святѣйшаго Синода и Министровъ: Внутреннихъ дѣлъ, Финансовъ и Государствепныхъ Имуществъ.

2-е П.С.З. № 11358.

Крыніца – Акты издаваемые Виленскою археографическою комиссіею. Т. XVI Документы, относящіеся къ исторіи церковной уніи въ Россіи. – Вильна: тип. А.Г. Сыркина, 1889. – 701 с. – I. Правительственныя распоряженія. – С. 134-135.

Навуковае выданне

Ганчарук Ігар Генадзьевіч
Ганчар Андрэй Іванавіч

Рымска-Каталіцкі Касцёл у Беларусі (1772–1830 гг.)

Манаграфія

Камп*ютэрная вёрстка: А.І. Ганчар

Подпісана ў друк 13.04.2012.
Фармат 60х84/16. Папера аўсэтная.
Друк Riso. Умоўн. друк. арк. 22,31. Ул.-выд. арк. 14,69.
Тыраж 100 экз. Заказ 2749.

Выдадзена выдавецка-паліграфічным аддзелам
Установы адукацыі
«Гродзенскі дзяржаўны аграрны ўніверсітэт»
ЛІ №02330/0548516 ад 16.06.2009.
230008, г. Градна, вул. Цяршковай, 28.